



**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARK-DR-2018**

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ YERLEŞİMLERİ

**HAZIRLAYAN
Esen AKTAŞ**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Aynur CİVELEK**

AYDIN-2018

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE
ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ
YERLEŞİMLERİ

HAZIRLAYAN
Esen AKTAŞ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Aynur CİVELEK

AYDIN – 2018

EK 3: Kabul ve Onay Sayfası Örneği

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Esen Aktaş tarafından hazırlanan “Roma İmparatorluk Dönemi’nde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Yerleşimleri” başlıklı tez 23. 2. 2018 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı ve Soyadı :

Kurumu :

İmzası:

(Başkan).....

Doç. Dr. Ayman Civelek

ADÜ.

Doç. Dr. Murat Çelikelmez

ADÜ

Doç. Dr. Suat Ateşli

ADÜ

Prof. Dr. S. Yücel Senyurt

G.S. Üniv.

Doç. Dr. İsmail Öz

G.S. Üniv.

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu ... (Tezin Türü) tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla(Tarih) tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can Bakkalcı
Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirim Sayfası

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2018

İmza

Öğrencinin Adı ve Soyadı

ÖZET

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ YERLEŞİMLERİ

Esen AKTAŞ

Doktora Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aynur CİVELEK

2016, 412 sayfa

Karadeniz Bölgesi'nin geçmişini aydınlatmayı amaçlayan arkeolojik araştırmaların henüz istenen düzeyde olmadığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda artan ilgi, Karadeniz Arkeolojisi adına sevindirici bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Tez konusunun belirlenmesinde, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait çalışmaların çok az sayıda olması etkindir. Çalışma konusu olan coğrafyanın sınırlanmasında, günümüz Türkiye kara sınırları dikkate alınmıştır.

Tez çalışmasında incelenen Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, antik dönemde Pontus Bölgesi'nin tamamını ve Galatia ve Paphlagonia Bölgesi'nin bir kısmını kapsamaktadır. Batıda Halys Nehri, güneyde Kappadokia, kuzeyde Karadeniz ve doğuda Kolkhis Bölgeleri'ni içine almaktadır; sınırları zamanlara göre değişim göstermektedir. Anadolu toprakları, MÖ 133'te III. Attalos'un vasiyetiyle Roma Cumhuriyeti'ne bırakılmış; MÖ 129'da Roma'nın Asya eyaleti olarak ilan edilmiş ve bu tarihten sonra "*Asia Minor*" olarak anılmıştır. MÖ 74 yılında Bithynia, MÖ 63 yılından sonra, Bithynia- Pontus Eyaletleri'nin kurulmasıyla Karadeniz'de Roma egemenliği sağlam bir yapı kazanmıştır.

Tez konusu kapsamında, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Amasya, Tokat, Gümüşhane ve Bayburt İlleri'nin Roma İmparatorluk Dönemleri'ndeki durumları araştırılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait arkeolojik eserler, müzelerde ve ören yerlerinde çok sayıda bulunmasına rağmen ve bu döneme ait yerleşimlerle ilgili kapsamlı bir araştırma olmadığı dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Arkeoloji, Anadolu, Roma, Karadeniz, Yerleşim.

ABSTRACT

MIDDLE AND EASTERN BLACK SEA SETTLEMENTS IN THE ROMAN IMPERIAL PERIOD

Esen AKTAŞ

Ph.D. Thesis, Department of Archeology Thesis advisor:
Assoc. Prof. Dr. Aynur CİVELEK
2016, 412 pages

It is noteworthy that the archaeological investigations aiming to illuminate the past of the Black Sea Region are not yet at the desired level. However, the growing interest in recent years can be regarded as a welcome development on behalf of the Black Sea Archeology. In the determination of the thesis topic, it is effective that the studies of the Roman Imperial Period in the Middle and Eastern Black Sea Region are few. In the limitation of the geography that is the subject of study, today's land boundaries of Turkey are taken into consideration.

The Middle and Eastern Black Sea Region studied in this thesis study covers the whole of Pontus and part of Galatia and Paphlagonia in Roman Period. The boundaries of the region, roughly delimited by the Halys River in the west, Cappadocia in the south, the Black Sea in the north and the Kocaeli in the east have been changed at different times. Anatolian lands were left to Rome by the will of Attalos III in 133 BCE. and they were declared as the Asia state of Rome in 129 BCE and called “*Asia Minor*”. Roman domination in the Black Sea has gained a solid structure with the establishment of Bithynia in 74 BCE and Bithynia-Pontus provinces after 63 BCE.

Within the scope of the thesis topic Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Amasya, Tokat, Gümüşhane and Bayburt provinces' Roman Imperial Period were investigated. Despite the large number of materials of the Roman Imperial Period are found in museums and ruins, the lack of extensive research on Roman Imperial Period settlements has led to this research.

Key words: Archeology, Anatolia, Rome, Black Sea, Settlement.

ÖNSÖZ

Antik dönemde Karadeniz Bölgesi'nde çok sayıda yerleşim olduğu, antik yazarlardan, günümüze dek yapılan çeşitli araştırma ve kazılardan bilinmektedir. Bununla birlikte, Karadeniz Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi ile ilgili çalışmaların az sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Çok engebeli arazi yapısı, her mevsim bol yağış alması, heyelan ve erozyon arkeolojik çalışmaları zorlaştırmaktadır. Kültür varlıklarının, sık orman örtüsü ve toprak tabakası altında kalması, yoğun nem nedeniyle bozulduğu gözlenmektedir. Doğal koşullarına ek olarak, insanların neden olduğu tahribatın önüne geçebilmek ve bu eserleri koruyarak geleceğe taşıyabilmek için bilimsel araştırmaların artması gerekmektedir. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinin Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait durumları hakkında fazla bilginiz bulunmamaktadır. Müzelerde korunan malzemelerin çoğunun kaçak kazı, satın alma ve kurtarma kazılarından gelmiştir. Bilimsel kazı ve araştırmalardan gelen malzemeler azdır. Bu nedenle, çalışmamızda, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'nin izlerini ve etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda müzeler ve öğren yerlerine gidilerek her türlü arkeolojik eser yerinde incelenmiş, fotoğrafları tarafımdan çekilmiş ve değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde yol gösteren, çalışmamın her aşamasında verdiği fikirlerle beni aydınlatan ve yönlendiren çok değerli hocam Doç. Dr. Aynur Civelek başta olmak üzere, önerileriyle katkı sağlayan çok değerli hocalarım Prof. Dr. Yücel Şenyurt, Prof. Dr. Elif Özer, Doç. Dr. Suat Ateşlier ve Doç. Dr. Murat Çekilmez'e; önerileriyle destek olan Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Üreten, Doç. Dr. Harun Özdaş ve Yrd. Doç. Dr. Meral Ortaç'a teşekkür ederim. Müzelerdeki çalışmalarım sırasında yardımlarını eksik etmeyen Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü Muhsin Endoğru ve arkeolog Salih Kurudere, Ordu Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü Neşe Öncül, arkeolog Osman Demir ve müzenin değerli çalışanlarına, Giresun Arkeoloji Müzesi Müdürü Hulusi Güleç, arkeolog Abdurrahman Demir, müze araştırmacısı arkeolog Gökhan Gürnal, Trabzon Arkeoloji Müzesi Müdürü Nilgün Yılmaz, çok değerli arkadaşım arkeolog Muammer Apaydın, Erzurum Arkeoloji Müzesi Müdürü Mustafa Erkmen, arkeolog Çiğdem Durak ve müzenin değerli çalışanlarına, Adnan Menderes Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarına, Türk Tarih Kurumu çalışanlarına, Ordu'daki araştırmalar sırasında bilgilerini paylaşan Ordu'nun bir değeri olan Harut Artun'a teşekkür ederim.

Arazi çalışmalarım sırasında adeta bir ekip üyesi titizliğiyle bana eşlik eden babam Arslan Aktaş'a ve her türlü desteğiyle yanımda olan annem Fatma Aktaş'a teşekkürü bir borç bilirim.

Esen Aktaş /Ordu

2018



İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	x
LEVHALAR DİZİNİ.....	xvi
GİRİŞ	1
1 ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	5
1.1. Araştırmanın Konusu	5
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	6
1.4. Araştırmanın Varsayımları	7
1.5. Materyal ve Yöntem	7
1.6. Kaynak Özetleri	7
1.7. Kapsam ve Sınırlılıklar	9
2. KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ VE KARADENİZ TARİHİ	11
2.1.Coğrafya	11
2.2. Tarih	13
3.ORTA VE DOĞU KARADENİZ ARAŞTIRMA VE KAZI TARİHÇESİ	20
3.1.Samsun (Amisos, Amisus)	24
3.2. Ordu (Cotyora, Kotiora)	27
3.3.Amasya (Amaseia, Amasia)	28
3.4. Tokat (Dokeia)	30
3.5. Giresun (Kerasus)	31
3.6. Trabzon (Trapezus)	31
3.6.Rize (Rhizius)	32
3.7. Artvin	32
3.8. Gümüşhane (Argyropolis)	33
3.9. Bayburt	33
4. ROMA İMPARATORLUĞU’NUN KARADENİZDEKİ YAYILIMI	34
5. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE ORTA KARADENİZ YERLEŞİMLERİ	47

5.1. Samsun (Amisos, Amisus)	47
5.2. Alaçam (Zelikus)	63
5.3. Bafra (Paura, Zalpa)	63
5.4. Havza (Thermae)	64
5.5. Kavak	69
5.6. Ladik (Laodikeia)	70
5.7. Lycastum ve Chadisia	71
5. 8. Terme (Themiskyra)	72
5.9. Vezirköprü (Neoclaudiopolis)	73
5.10. Ordu (Cotyora, Kotiora)	143
5.11. Ünye (Caena)	149
5.12. Fatsa	151
5.13. Camila	151
5.14. Pytane	152
5.15.Bolaman (Polemonium)	152
5.16.Mesudiye (Matuasco)	153
5.17.Amasya (Amasia)	176
5.18. Tokat (Dokeia)	200
5.19. Gümenek (Komana Pontike)	202
5.20. Zile (Zela)	205
5.21. Niksar (Neocaesare(i)a)	208
5.22. Sulusaray (Sebastopolis)	211
6. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE DOĞU KARADENİZ YERLEŞİMLERİ	246
6.1. Giresun (Kerasus)	246
6.2. Tirebolu (Tripolis)	249
6.3. Ischopolis	250
6.4. Görele (Philokaleia)	250
6.5. Şebinkarahisar (Koloneia, Nicopolis)	250
6.6. Trabzon(Trapezus)	260
6.7. Liviopolis	267
6.8. Maçka (Magnana)	268
6.9. Sürmene (Susurmena)	269
6.10. Rize (Rhizius)	288

6.11. Gümüşhane (Argyropolis)	291
6.12. Sadak (Satala)	291
6.13. Zigana (Zygopolis)	295
6.14. Bayburt (Paipert)	309
6.15. Aydıntepe (Hart)	310
TARTIŞMA VE SONUÇ	316
KAYNAKLAR	330
EKLER	
EK 1 Roma İmparatorları Listesi	366
ÖZGEÇMİŞ	370





LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1. Fig. 1. Karadeniz'in uzaydan görüntüsü (NASA) .

www.nasa.gov/image-feature/turquoise-swirls-in-the-black-sea/

Levha 1. Fig 2. Ksenophon ve ordusunun yol aldığı güzergah. Talbert 2003, 58.

Levha 2. Fig. 3. Karadeniz'deki Ion kolonizasyonu. Tsetskhladze 1994, 116.

Levha 3. Fig. 4. Tournefort'un 1717'de çizdiği Tokat gravürü.

<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=43573>

Levha 3. Fig.5. Tournefort'un 1717'de çizdiği Giresun gravürü.

<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=43533>

Levha 4. Fig. 6. Texier'in 19. yüzyılda çizdiği Ayasofya gravürü. Texier 2002, 157.

Levha 5. Fig. 7. Pompeius'un Doğu'daki düzenlemeleri. Ergin 2013, 14.

Levha 6. Fig. 8. MS 60 yılında Roma İmparatorluğu'nun doğusu. Talbert 2003, 129.

Levha 7. Fig. 9. Traianus Dönemi'nin (MS 98- 117) sonunda Roma İmparatorluğu'nun sınırları. Burgan 2009, 54.

Levha 7. Fig. 10. Hadrianus Dönemi (MS 117- 138) Roma İmparatorluğu'nun sınırları. Akşit 1985.

Levha 8. Fig. 11. Diocletianus Dönemi (MS 284- 305) imparatorluk sınırları. Cameron 1993, 3

Levha 9. Fig 12. Samsun ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha 9. Fig. 13. Peutinger Tablosu'nda Samsun (Missos)

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha 10. Fig. 14. Yeni liman Nero Dönemi (MS 54- 68) ve ailesine adanan yazıt.

Bean 1956, 217

Levha 10. Fig. 15. Antik Amisus limanı ve deniz feneri. Vadala 1904, 123. PL. VIII

Levha 11. Fig. 16. Samsun, gladyatör mezar steli. MS 2. yüzyıl. Carter 2011, 64

Levha 12. Fig. 17. Augustus Dönemi (MÖ 27-14) Amisus sikkesi. Waddington et al. 1904. PL. VIII. 7.

Levha 12. Fig. 18. Tiberius Dönemi (MS 14- 37) Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904. PL. VIII. 20.

Levha 13. Fig. 19. Traianus Dönemi (MS 98- 117) Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904, PL. VIII.25.

Levha 13. Fig. 20. Hadrianus Dönemi (MS 117- 138) Amisus sikkesi.
<http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1263/>

Levha 13. Fig. 21. Sabina portreli Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904. PL. IX. 23

Levha 14. Fig. 22. Ön yüzünde Iulia Domna (MS 170- 217) portresi bulunan bir Amisus sikkesi. Arslan 1992a, 91. Levha. II. Figür. 11.

Levha 14. Fig. 23. Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Amisus sikkesi. Waddington 1904, Pl. VIII. 25

Levha 15. Fig. 24. Balbinus'un (MS 238) portresi bulunan Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904, PL. X.15.

Levha 15. Fig. 25. III. Gordianus'un portresi bulunan Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904. PL. X.16.

Levha 16. Fig. 26. Valerianus'un portresi bulunan Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904. PL. XI. 5.

Levha 16. Fig. 27. Saloninus'un portresi bulunan Amisus sikkesi. Waddington et. al. 1904. PL. XI.10.

Levha 17. Fig. 28.Samsun Arkeoloji Müzesi, Akhilleus mozaïği. Şahin 2004, 75

Levha 17. Fig. 29. Akhilleus Mozaïği'nden detay. Şahin 2004,77

Levha 18. Fig. 30. Samsun- Atakum İlçesi.

Levha 19. Fig. 31.Samsun'dan fındık figürini. Hellenistik Dönem. Mentessidou 2011, 83.

Levha 19. Fig. 32. Henüz tanelerine ayrılmamış yaş halde fındık.

Levha 20. Fig. 33. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir lahit. MS 2.-3. yüzyıl

Levha 20. Fig. 34. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, yarı işlenmiş bir lahit.

Levha 21. Fig. 35. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir ostotheke.

Levha 21. Fig. 36. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir mezar steli.

Levha 22. Fig. 37. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, geison parçası.

Levha 22. Fig. 38. Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, geison parçası.

Levha 23. Fig. 39. Alaçam (Google earth görünümü).

Levha 23. Fig. 49. Bafra (Google earth görünümü).

Levha 24. Fig. 41. Havza (Google earth görünümü)

Levha 24. Fig. 42.Anderson'un haritası Havza (Therma). Anderson 1903, Harita IX

Levha 25. Fig. 43. Calder ve Bean tarafından çizilen haritada Therma. Calder& Bean 1958.

Levha 26. Fig. 44. Samsun çevresi ve Lerdüğe tümülüslerinin konumu. Akok 1948,
Lev. CLXVIII.

Levha 27. Fig. 45. Havza- Lerdüğe Tümülüsleri. Akok 1948, Lev. CLXXI.

Levha 27. Fig. 46. Havza- Lerdüğe Tümülüsleri, kandil. Akok 1948, Lev. CLXXIV.

Levha 28. Fig. 47. Havza'dan bir mil taşı. Hogarth & Munro 1893, 736.

Levha 28. Fig. 48. Havza'dan bir mil taşı. Hogarth & Munro 1893, 737.

Levha 29. Fig. 49. Havza'dan bir mil taşı. Hogarth and Munro 1893, 737.

Levha 30. Fig. 50. Havza Hamamlar (Kaplıcalar) Bölgesi, sütun gövdeleri.

Levha 30. Fig. 51. Hamamlar (Kaplıcalar) Bölgesi, mermer blok ve sütun başlığı.

Levha 31. Fig. 52. Havza, Eski kütüphanenin duvarında devşirme olarak kullanılan yazıt.

Levha 31. Fig. 53. Yazıtın binada kullanımını gösteren genel bir fotoğraf.

Levha 32. Fig. 54. İstavroz Çayı üzerindeki Kurt Köprü. Halifeoğlu vd. 2013, 84.

Levha 33. Fig. 55. Kurt Köprü.

Levha 33. Fig. 56. Kurt Köprü ve çevresinden görünüm.

Levha 34. Fig. 57. Kurt Köprü yapımında devşirme olarak kullanılan mezar steli

Levha 34. Fig. 58. Kurt Köprü üzerinde devşirme olarak kullanılmış olan ağırlık taşlarından biri.

Levha 35. Fig. 59. Kurt Köprü'nün kemerinde devşirme olarak kullanılan ağırlık taşları.

Levha 35. Fig. 60. Kurt Köprüsünün ayağının köşe kısmında devşirme olarak kullanılmış iki taş ağırlık.

Levha 36. Fig. 61. Pontik taş ağırlıklar. Anderson 1903, 15.

Levha 37. Fig. 62. Vezirköprü Kayabaşı Köyü mezar steli

Levha 37. Fig. 63. Stelin geniş çerçeveli bir görünümü.

Levha 38. Fig. 64.Kavak (Google earth görünümü).

Levha 39. Fig. 65.Kavak Kaletepe (Çirişli Tepe) haritası. Summer 2014, 190.

Levha 39. Fig. 66. Kavak Kaletepe (Çirişli Tepe) kült alanı. Summer 2014, 210.

Levha 40. Fig. 67. Kült alanında bulunan yazıt MS 1. yüzyıl. CIL. III. 6976.

Levha 40. Fig. 68. Kavak'ta bulunmuş bir miltaşının alt kısmı. Munro 1893, 738,739.

Levha 41. Fig.69. Ladik ve çevresi (Google earth görünümü).

Levha 41. Fig. 70. İngiltere Ulusal Müzesi'nden Laodikeia sikkesi. Worth 1886, PL. V. 8.

Levha 42. Fig. 71. Laodikeia'nın yol güzergahı.

Levha 42. Fig. 72. Ahmetsaray ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha 43. Fig. 73.Ladik, mil taşı. French 2013,75.

Levha 43. Fig. 74. Terme (Google earth görünümü).

Levha 44. Fig. 75. Septimius Severus (MS 193- 211) sikkesi nehir tanrısı Thermodon.
Waddington et. al. 1904. PL. IX. 29.

Levha 44. Fig. 76. Vezirköprü ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha 45. Fig. 77. Vezirköprü- Oymaağaç Höyük. Czichon 2007, 195.

Levha 46. Fig. 78. Kurşunlu Camii Iulia Mammea onurlandırma yazıtı. MS 229

Levha 46. Fig. 79. Levha 50. Fig. 82. Yazıttan ayrıntı.

Levha 47. Fig. 80. Andrapa adını taşıyan mühürler. Mcgeer, Nesbit & Oikonomides 2001, 77.

Levha 47. Fig. 81. Calder ve Bean tarafından hazırlanan harita

Levha 48. Fig. 82. Neoclaudiopolis ve çevresinde bulunan mil taşları. Dallaison, Delrieux 2014, 163

Levha 49. Fig. 83. Gömlekhisar Köyü'nden bir mil taşı. French 2013, 93.

Levha 49. Fig. 84. Arıca Köyü mil taşı. French 2013, 994, 196

Levha 50. Fig. 85. İmparator Augustus'a sunulan bağlılık yemin metni. MÖ 3. Sørensen 20015, 31.

Levha 50. Fig. 86. Vezirköprü'de bulunmuş olan imparatorluk kültü rahibine ait yazıt içeren bir blok. Sørensen 2013, 180.

Levha 51. Fig. 87. Traianus Dönemi (MS 98- 117) Neoclaudiopolis sikkesi. Waddington 1904, PL. XXIII

Levha 51. Fig. 88. Antoninus Pius Dönemi (MS 138- 161) Neoclaudiopolis sikkesi. Waddington 1904, PL. XXIII.

Levha 52. Fig. 89. Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211). Neoclaudiopolis sikkesi. Dalaison & Delrieux 2014, 178. 28b

Levha 52. Fig. 90. Caracalla Dönemi (MS 211- 217). Neoclaudiopolis sikkesi. Dalaison & Delrieux 2014, 180. 34.

Levha 53. Fig. 91. Neoclaudioplis, Iulia Domna (MS 170- 217) sikkesi. Dalaison & Delrieux 2014, 178. 29

Levha 53. Fig. 92. Neoclaudiopolis, Septimius Severus Dönemi (MS 193-122) sikkeleri. Dalaison & Delrieux 2014, 178. 24, 25a

Levha 54. Fig. 93. Vezirköprü İlçe merkezindeki saat kulesi.

Levha 54. Fig. 94. Saat kulesinde yer alan bezemeli blok.

Levha 55. Fig. 95. Saat kulesindeki Maxima'ya ait mezar steli.

Levha 55. Fig. 96. Kurşunlu Camii bahçe duvarının üzerindeki sütun altlığı.

Levha. 56. Fig. 97. Kurşunlu Camii bahçesi flüt bezemeli blok.

Levha. 57. Fig. 98 Taşhan konsollu geison.

Levha. 57. Fig. 99. Çamlık Parkı (Google earth görünümü).

Levha. 58. Fig. 100. Çamlık Parkı ağırlık taşı

Levha. 58. Fig. 101. Ağırlık taşlarının işlevini gösteren bir restitüsyon. Ortaç 2011, 29.

Levha. 59. Fig. 102. Çamlık parkında bulunan bir sütun altlığı.

Levha. 59. Fig. 103. Köprülü parkı, sütun altlığı.

Levha. 60. Fig. 104. Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi mezar steli.

Levha. 61. Fig. 105. Bedesten mezar steli. MS 186-187.

Levha. 61. Fig. 106. Bedesten mezar steli.

Levha. 62. Fig. 107. Gömlekhisar Köyü, sütun gövdesi.

Levha. 63. Fig. 108. Gömlekhisar Köyü, taş ağırlık

Levha. 63. Fig. 109. Taş ağırlığın yandan görünümü.

Levha. 64. Fig. 110. Esenköy kaya mezarı ve çevresi.

Levha. 64. Fig. 111. Esenköy kaya mezarı yakından görünümü.

Levha. 65. Fig. 112. Esenköy kaya mezarı yanındaki khamosorion tipi mezar.

Levha. 65. Fig. 113. Esenköy Zindankaya, khamosorion tipi mezar.

Levha. 66. Fig. 114. Esenköy kaya mezarı ve khamosorion tipi mezarların bulunduğu alan.

Levha. 67. Fig. 115. Ordu ve çevresi (Google earth görünümü).

Levha. 67. Fig. 116. Calder ve Bean' e göre Cotyora. Calder & Bean 1958.

Levha. 68. Fig. 117. Kurul Kalesi (Google earth görünümü)

Levha. 68. Fig. 118. Kurul Kalesi'nden Karadeniz'in görünümü.

<http://www.ordukulturturizm.gov.tr/yazdir?B8F96CA2C8D76F306044FDDB1A731BFE>

Levha.69. Fig. 119. Eskipazar Mevkii. (Google earth görünümü).

Levha. 70. Fig. 120. Bozukkale Mevkii. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Levha. 70. Fig. 121. Kotyora'dan mücevher taşı. Manoledakis 2012, 290.

Levha. 71. Fig. 122. Perşembe- Doğanköy koçboynuzu yolu.

Levha. 71. Fig. 123. Koçboynuzu yolu.

Levha. 72. Fig. 124. Koçboynuzu yolu.

Levha. 73. Fig. 125. Kumru, mil taşı.

Levha. 74. Fig. 126. Yason Burnu kıyısında yer alan antik balık yetiştirme/üretim havuzu.

Levha. 74. Fig. 127. Balık havuzlarından ayrıntı.

Levha. 75. Fig. 128. Yason Burnu, antik balık yetiştirme/ üretim havuzu.

Levha. 75. Fig. 129. Tyritake balık tuzlama yapıları. Hotje 2005, 146.

Levha. 76. Fig. 130. İtalya, Puntadella Vipera antik balık yetiştirme/ üretim havuzu.
Lambeck et. al. 2004, 565.

Levha. 77. Fig. 131. Ordu- Perşembe açıkları, modern balık havuzları.

Levha. 78. Fig. 132. Ordu Müzesi, Khios tipi ticari amphora.

Levha. 78. Fig. 133. Khios sikkesi üzerinde yer alan Khios amphorası.

https://www.google.com.tr/search?q=CHIOS+AMPHORA+ON+COINS&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj-pfq95-HZAhXMDCwKHTOWCByQ_AUICigB&biw=1600&bih=769#imgsrc=uxJIJ7SFZqEgEM
:

Levha. 79. Fig. 134. Ordu Müzesi cam unguentarium.

Levha. 79. Fig. 135. Ordu Müzesi, cam koku kabı.

Levha. 80. Fig. 136. Ünye (Google earth görünümü).

Levha. 80. Fig. 137. Peutinger Tablosu'nda Ünye (Caena)

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 81. Fig. 138. Ünye Müze Ev'inin bahçesinde yer alan lahitler,

Levha. 81. Fig. 139. Ünye Müze Evi, lahitler.

Levha. 82. Fig. 140. Ünye Kalesi, kaya mezarı.

Levha. 82. Fig. 141. Calder ve Bean' e göre Oenoe ve Neocaesareia arasındaki yol.
Calder & Bean 1958.

Levha. 83. Fig. 142. Fatsa ve çevresi (Google earth görünümü).

Levha. 83. Fig. 143. Peutinger Tablosu'nda Camila.

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 84. Fig. 144. Peutinger Tablosu'nda Pytane.

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 84. Fig. 145. Peutinger Tablosu'nda Polemonio.

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 85. Fig. 146. Çamburnu (Google earth görünümü)

Levha. 85. Fig. 147. Perşembe- Yason Burnu kıyısındaki Panaya Kilisesi.

Levha. 86. Fig. 148. Panaya Kilisesi duvarındaki yazıtlı blok.

Levha. 86. Fig. 149. Panaya Kilisesi duvarındaki yazıtlı blok.

Levha. 87. Fig. 150. Peutinger Tablosu'nda Mesudiye (Matuasco).

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 88. Fig. 151. Amasya ve çevresi (Google earth görünümü).

Levha. 88. Fig. 152. Amasya genel görünümü.

Levha. 89. Fig. 153. Peutinger Tablosu'nda Amasya (Amaseia).

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Levha. 90. Fig. 154. Amasya- Halifet Gazi Türbesi.

Levha. 91. Fig. 155. Amasya Kalesi yazıtlı architrave bloğu.

Levha. 91. Fig. 156. Halifet Gazi Türbesi yazıtlı architrave parçaları.

Levha. 92. Fig.157. Halifet Gazi Türbesi, mil taşı.

Levha. 92. Fig. 158. Halifet Gazi Türbesi, korniş bloğu.

Levha. 93. Fig. 159. Halifet Gazi Türbesi, mil taşı.

Levha. 94. Fig. 160. Halifet Gazi Türbesi yapımında kullanılmış yazıtlı bir blok.

Levha. 94. Fig. 161. Halifet Gazi Türbesi'nin içinde yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'nden bir lahit.

Levha. 95. Fig. 162. Tiberius Dönemi (MS 14- 37) Amasya sikkesi.
Waddington 1905, Pl. VI.

Levha. 95. Fig. 163. Traianus Dönemi (MS 98- 117) Amasia sikkesi.
Waddington et. al. PL. IV. 11

Levha. 95. Fig. 164. Antoninus Pius Dönemi (MS 138- 161) Amasia sikkesi.
Waddington et. al. IV. 16.

Levha. 96. Fig. 165. Amasya şehir sikkesi, MS 224. Naza- Dönmez 2010, 141

Levha. 97. Fig. 166. Amasya - Zeus Stratios Kutsal Alanı (Google earth görünümü)

Levha. 97. Fig. 167. Zeus Stratios Kutsal Alanı'nın planı. French 1996c, 92.

Levha. 98. Fig. 168. Zeus Stratios kutsal alanı. Öztürk 2010, 40

Laevah. 98. Fig. 169. Kutsal alandan ele geçen sunak. Öztürk 2010, 41.

Levha. 99. Fig. 170. Commodus Dönemi (MS 161- 192) Amaseia sikkesi.
Waddington 1904, PL.V

Levha. 99 Fig. 171. Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Amaseia sikkesi.
Waddington 1904, PL. IV

Levha. 100. Fig. 172. Marcus Aurelius Dönemi (MS 161-180) Neokoros sikkesi.
Burrell 2004, Plate 165-66.

Levha. 100. Fig. 173. Uluköy'den miltaşı MS 198. French 1985, 150.

Levha. 101. Fig. 174. Yerkozlu Köyü'nden mil taşı. MS 293- 305. French 1985, 150.

Levha. 101. Fig.175. Ala I Flavia Augusta Britannica birliğine işaret eden yazıt.
Ramsay 1883, 27.

Levha. 102. Fig. 176. Amasya- Çivi Köyü, Terziköy hamam yapısının yeri.
(Google earth görünümü).

Levha. 103. Fig. 177. Tokat ve çevresi. (Google earth görünümü)

Levha.103. Fig. 178. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Tokat ve çevresi. Alp 2002, 45- 51

Levha.104. Fig. 179. Yağmurlu (Ohtap) Köyü'nden bir mil taşı. (117- 138).
French 2012, 82, 381.

Levha. 104. Fig. 180. Tokat, sitadelin kalıntıları içinde tespit edilmiş bir mil taşı.
(MS 293- 305). French 2012, 84.

Levha. 105. Fig. 181. Tokat müzesi architrave parçası. (MS 98- 117).

Levha. 105. Fig. 182. Tokat müzesi architrave parçası. (MS 98- 117).

Levha. 106. Fig. 183. Tokat Müzesi, şirahane kabı. Geç Roma İmparatorluk Dönemi.

Levha. 106. Fig. 184. Şirahane kabı ayrıntısı.

Levha. 107. Fig. 185. Tokat Müzesi, lejyoner mezar steli.

Levha. 107. Fig. 186. Tokat Müzesi, Korinth sütun başlığı.

Levha. 108. Fig. 187. Caligula Dönemi (MS 37- 41) Komana sikkesi.
Waddington 1904, PL. XII

Levha. 108. Fig. 188. Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211)Komana sikkesi.
Waddington 1904, PL. XII. 6

Levha. 109. Fig. 189. Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Komana sikkesi.
Arslan 1992b, 133.

Levha. 109. Fig. 190. Iulia Domna (MS 170- 217) tasvirli Komana sikkesi.
Waddington 1904, Pl. XII

Levha. 110. Fig. 191. Tokat Alipaşa Camii'nden ayrıntı.

Levha. 111. Fig. 192. Gözova (Omala) Köyü'nden miltaşı. Munro 1893, 733.

Levha. 111. Fig. 193 Kılıçlı (Gömenek) Köyü'nden miltaşı. MS 197 / 198. French 2012, 83.

Levha. 112. Fig. 194 Zile (Google earth görünümü)

Levha. 112 Fig. 195. Severus Aleksandros Dönemi (MS 222 -235). Mil taşı.
Wilson 1960, 133.

Levha. 113. Fig. 196. Zile Kalesi'ndeki mil taşı.

Levha. 114. Fig. 197. Zile Kalesi'nden mil taşı.

Levha. 115. Fig. 198. Zile Belediyesi ön kısmı, mil taşı. MS 197/198.
French 2012, 93.94.382.

Levha. 116. Fig. 199. Septimius Severus Dönemi (MS 193-211) Zela sikkesi.
Waddington 1904, PL. XVI

Levha. 116. Fig. 200. Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Zela sikkesi.
Waddington 1904, PL. XVI

Levha. 117. Fig. 201. Zile- Çeltekbaba Türbesi, Korinth düzenindeki sütun başlığı.

Levha. 117. Fig. 202. Zile- Çeltekbaba Türbesi, Korinth sütun başlığı.

Levha. 118. Fig. 203. Çeltek Köy Camii kapı girişindeki sütun başlığı.

Levha. 118. Fig. 204. Çeltek Köyü Camii sütun ve üzerindeki sütun altlığı.

Levha. 119. Fig. 205. Çeltek Köyü Camii duvarlarındaki yapı taşları.

Levha. 120. Fig. 206. Çeltek Köyü içindeki antik yol.

Levha. 121. Fig. 207. Zile haritasında Çeltek Köyü ve çevresinde bulunan mil taşları.
Tokat İl Yıllığı 1998, 128.

Levha.122. Fig. 208. Zile Kalesi'nde yer alan sütun.

Levha. 122. Fig.209. Zile Kalesi'nde yer alan taş ağırlık parçası (?).

Levha. 123. Fig. 210. Zile Kalesi'nin içinde yer alan taş ağırlık.

Levha. 123. Fig. 211. Zile Kalesi'nin içinde yer alan taş ağırlık.

Levha. 124. Fig. 212. Niksar (Google earth görünümü)

Levha. 125. Fig. 213. Neocaesarea ve Pontus bölgesindeki konumu.
Howgego, Heuchert & Burnet 2005, 38

Levha. 126. Fig. 214. Traianus (MS 98- 117) ve Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211)
Neocaesarea'nın *neokoros* unvanı aldığına işaret eden sikkeler. Burrell 2004, Fig. 161-162.

Levha.126.Fig. 215. Severus Aleksandros Dönemi (MS 22-235) Neokoros sikkesi. Burrell
2004, 208.

Levha. 127. Fig. 216. Septimius Severus Dönemi (MS 193-211) Neocaesarea sikkesi.
Waddington 1904, Pl. XII

Levha. 127. Fig. 217. Ön yüzünde Geta (MS 211- 212) portresi bulunan bir
Neocaesarea sikkesi.

Levha. 128. Fig. 218. Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 234)Neocaesarea sikkesi. Çizmeli 2006, Pl. XVII

Levha. 128. Fig. 219. III. Gordianus Dönemi (MS 238- 244) festival sikkesi. Howgego, Heuchert, Burnet 2005, Pl. 10.1.19

Levha. 129. Fig. 220. Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 235) Neocaesarea sikkesi. Çizmeli 2006, Pl. XIX

Levha. 129. Fig. 221. Sulusaray ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha. 130. Fig. 222. Peutinger Tablosu'nda Sulusaray. (Sebastopolis).
http://www.tabula-peutingeriana.de/tp/tp9.2_2.jpg

Levha. 130. Fig. 223. Herakleopolis adı bulunan bir yazıt. Mitford 1991, 194.

Levha. 131. Fig. 224. Çermik (Ilıcak) Köyü'nden bir yazıt. Mitford 1991, 187

Levha. 131. Fig. 225. Çermik Köyü'nden Asklepios'a adanmış altar. Mitford 1991, 183.

Levha. 132. Fig. 226. Sebastopolis Roma hamamı 2013 kazıları. Ful vd. 2014, 487.

Levha. 132. Fig. 227. Sebastopolis Roma hamamı'ndan kandil. Ful vd. 2014, 489.

Levha. 133. Fig. 228. İmparator Trainus Dönemi (MS 98- 117) bir Sebastopolis sikkesi. Waddington 1904, Pl. XIV.21.

Levha. 133. Fig. 229. İmparator Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) bir Sebastopolis sikkesi. Waddington 1904, Pl. XIV.23.

Levha. 134. Fig. 230. Sebastopolis aslan biçimli masa ayağı. M S 2. yüzyıl.

Levha. 135. Fig. 231. Giresun ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha. 136. Fig. 232. Batlama Deresi yakınındaki Çıtlakkale Mevkii.

Levha. 136. Fig. 233. Batlama Deresi yakınındaki Çıtlakkale Mevkii.

Levha. 137. Fig. 234. Şehir merkezinden kaleye bakış.

Levha. 138. Fig. 235. İç kaledeki Roma İmparatorluk Dönemi duvar örgüsünden bir görünümü.

Levha. 138. Fig. 236. İç kaledeki duvar örgüsünün yakından görünümü.

Levha. 139. Fig. 237. Commodus Dönemi (MS 180-192) Kerasus sikkesi.

<http://www.aeqvitas.com/commo16a.jpg>

Levha. 139. Fig. 238. Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 235) Kerasus sikkesi. Dalaion 2015, 269.

Levha. 140. Fig. 239. Giresun Kalesi'nden Aretias/Khalkeritis Adası'na bakış.

Levha. 140. Fig. 240. Levha. 135. Fig. 234. Aretias/ Khalkeritis Adası. Doksanaltı vd. 2011, 137.

Levha.141. Fig. 241. Giresun Khalkeritis Adası'ndaki mozaik döşemeli yapıdan ayrıntı. Doksanaltı vd. 2012, 210.

Levha. 141. Fig. 242. Giresun Müzesi'nden korinth düzeninde sütun başlığı.

Levha. 142. Fig. 243. Tirebolu (Google earth görünümü).

Levha. 142. Fig. 244. Görele (Google earh görünümü).

Levha. 143. Fig. 245. Trabzon (Google earth görünümü).

Levha. 144. Fig. 246. Trabzon Müzesi, Traianus Dönemi (MS 98- 117) sikkesinin arka yüzü.

Levha. 144. Fig. 247. Trabzon Müzesi'nden Traianus Dönemi (MS 98- 117) sikkesinin arka yüzü.

Levha. 145. Fig. 248. Trabzon Müzesi'nden Geta'nın (MS 211-212) portresinin bulunduğu bir şehir sikkesi.

Levha. 145. Fig. 249. Trabzon Müzesi'nden arka yüzünde Zeus betimlemesi olan bir Nero Dönemi (MS 54- 68) sikkesi.

Levha. 146. Fig. 250. Trabzon Müzesi'nden Iulia Domna (MS 170- 217) sikkesi.

Levha. 147. Fig. 251. Trabzon Müzesi LegioPontica I lejyon komutanının adak yazıtı.

Levha. 147. Fig. 252. Legio Pontica I'in kaydedildiği katalog. ILS 639. Dessau 1892, 144.

Levha. 147. Fig. 253. Notitia Dignitatum'da Legio Pontica I Lejyonu. Seeck 1876, 84

Levha. 148. Fig. 254. Küçük Ayvasıl (St. Anna) Kilisesi'nin kapısının üzerindeki kabatmalı blok.

Levha. 148. Fig. 255. Küçük Ayvasıl (St. Anna) Kilisesi'nin üzerindeki kabartmalı blok.

Levha. 149. Fig. 256. Trabzon Zağanos Vadisi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi su kemeri.

Levha. 149. Fig. 257. Su kemerinden ayrıntı.

Levha. 150. Fig. 258. Su kemerinin 1950 yılındaki görünümü. Bölükbaşı 2006, 223

Levha. 151. Fig. 259. Cumhuriyet Mahallesi kazısında ortaya çıkarılan mimari eserler.

Levha. 152. Fig. 260. Ayasofya Müzesi, Cumhuriyet Mahallesi kazısında çıkan konsollu geison bloğu.

Levha. 152. Fig. 261. Ayasofya Müzesi, Cumhuriyet Mahallesi kazısından architrave parçası.

Levha. 153. Fig. 262. Ayasofya Müzesi, Cumhuriyet Mahallesi kazısından Korinth düzeninde bir sütun başlığı.

Levha. 153. Fig. 263. Ayasofya Müzesi, Cumhuriyet Mahallesi kazısından Korinth düzeninde bir sütun başlığı.

Lev ha. 154. Fig. 264. Ayasofya Müzesi, dört tarafı kabartmalı bir mezar steli

Levha. 154. Fig. 265. Ayasofya Müzesi, dört tarafı kabartmalı olan mezar steli.

Levha. 155. Fig. 266. Ayasofya Müzesi, dört tarafı işlenmiş bir lahit kapağı

Levha. 155. Fig. 267. Ayasofya Müzesi, lahit kapağının arka tarafı.

Levha. 156. Fig. 268. Peutinger Tablosu’da Maçka (Magnana)
http://www.tabula-peutingeriana.de/tp/tp9.3_1.jpg

Levha. 156. Fig. 269. Notitia Dignitatum’da Ala Prima Iovia Felix lejyonu. Seeck 1876, 84.

Levha. 157. Fig. 270. Hortokop Kalesi’nin planı. Crow & Bryer 1997, 289.

Levha. 157. Fig. 271. Hortokop Kalesi’nin güneyinde yer alan Roma yolu.
Crow & Bryer 1997, 286.

Levha. 158. Fig. 272. Sürmene (Google earth görünümü)

Levha. 159. Fig. 273. Bizans İmparatorluk Dönemi Trabzon ve iç bölgeler.
Crow & Bryer 1997, 279.

Levha. 159. Fig. 274. Notitia Dignitatum’da Cohors Apuleia Civium Romanorum lejyonu.
Seeck 1876, 85.

Levha. 160. Fig. 275. Araklı Kalecik Kalesi.

Levha. 161. Fig. 276. Rize (Google earth görünümü)

Levha. 161. Fig. 277. Peutinger Tablosu'nda Rize (Reila)

http://www.tabula-peutingeriana.de/tp/tp9.3_1.jpg

Levha. 162. Fig. 278. Gümüşhane ve çevresi (Google earth görünümü).

Levha. 162. Fig. 279. Karadeniz ve Gümüşhane 'deki demir yatakları. Drews 1976, 27.

Levha. 163. Fig. 280. Satala kenti (Google earth görünümü)

Levha. 163. Fig. 281. Köye hakim bir noktadan Sadak Köyü'nün görünümü.

Levha. 164. Fig. 282. Peutinger Tablosu'nda Sadak (Satala)

http://www.tabula-peutingeriana.de/tp/tp9.5_1.jpg

Levha. 164. Fig. 283. Satala'nın konumunu gösteren bir harita. Mitford 1974b, 240.

Levha. 165. Fig. 284. Euphrates (Fırat) kıyısındaki lejyon kampları Hartman et.al. 2005, 201.

Levha. 165. Fig. 285. Lejyon kalesinin planını gösteren bir çizim. Mitford 1974b,230.

Levha. 166. Fig. 286. Notitia Dignitatum'da Legio XVI. Flavia Firma lejyonu.

Seeck 1876, 70.

Levha. 166. Fig. 287. Erzurum Arkeoloji Müzesi, Quintinianus Maksimus'a ait mezar steli. Mitford 1997, 140.

Levha. 167. Fig. 288. Erzurum Arkeoloji Müzesi, lejyoner mezar steli.

Levha. 167. Fig. 289. Erzurum Arkeoloji Müzesi, lejyoner mezar steli.

Levha. 168. Fig. 290. Erzurum Arkeoloji Müzesi, lejyoner mezar steli.

Levha. 168. Fig. 291. Notitia Dignitatum'da Legio XV. Apollinaris lejyonu.
Seeck 1876, 84.

Levha. 169. Fig. 292. Trabzon Aya Sofya Müzesi legio XV. Apollinaris birliğinden bir lejyonere ait mezar steli.

Levha. 169. Fig. 293. Trabzon Ayasofya'daki stel daha önce yayınlanmıştır.
Bryer & Winfield 1985, 181.

Levha. 170. Fig. 294. Mitford tarafından tespit edilen legio XV. Apollinaris damgalı tuğla parçalarından üç tanesi. Mitford 1997, 142.

Levha. 170. Fig. 295. Satala, buğday örtüsüyle kaplı garnizon alanı.

Levha. 171. Fig. 296. Sadak Köyü, Satala'dan yapı taşları.

Levha. 172. Fig. 297. Zigana Geçidi ve çevresi (Google earth görünümü)

Levha. 172. Fig. 298. Zigana Geçidinin yerleşim haritası. Kadioğlu 2006, 46.

Levha. 173. Fig. 299. Notitia Dignitatum, Cohors Secunda Valentiana birliğinin konuşlandığı yer Ziganne. Seeck 1876, 85.

Levha. 174. Fig. 300. Bayburt ve çevresi.(Google earth görünümü).

Levha. 174. Fig. 301. Bayburt ve çevresinin haritası. Bryer&Winfield 2007, 16

Levha. 175. Fig. 302. Bayburt- Büyüktepe Höyük 1991 kazı sezonu Geç Hellenistik / Roma İmparatorluk Dönemi seramikleri. Sagona 1992a, 198.

Levha. 176. Fig. 303. Bayburt- Büyüktepe Höyük 1992 kazısı. Geç Hellenistik/ Roma İmparatorluk Dönemi seramikleri. Sagona 1993, 234.

Levha. 177. Fig. 304. Bayburt ve Aydın-tepe İlçesi. Seren, Gelişli ve Çataklı, 2008, 843.

GİRİŞ

Tez konumuz, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerini içermektedir. Pontus Bölgesi'nin tamamı ve Galatia ve Kolkhis Bölgeleri'nin bir kısmını içine alan coğrafya (kısmen Paphlagonia, Neoclaudiopolis), batıda Paphlagonia, doğuda Kolkhis, güneyde Kappadokia ve kuzeyde Karadeniz ile sınırlandırılmaktadır. Bölgenin denize kıyısının bulunması, İris (Yeşilırmak), Halys (Kızılırmak), Lykos (Kelkit), Apsaros (Çoruh) gibi akarsuların oluşturduğu vadiler, bu toprakların verimlilik kaynaklarındandır. İris ve Lykos Vadileri ile bu nehirlerin kolları tarafından oluşturulan bölge, ılıman iklimi ve bereketli toprakları sayesinde hububat ve narenciye tarımına elverişlidir¹. Phanaroea (Amasya- Taşova), Komana'daki Naspercene (Tokat- Gümenek) ve Trapezus'ta üzüm yetiştirilmiş; Eupatoria (Amasya- Taşova) üzüm bağları ve zeytin ağaçlarıyla doludur. Karadeniz Bölgesi'nin doğu kısmında üretilen bal günümüzde hala ünlüdür. Çevredeki geniş ovalarda hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu hayvanların yünleri ticari bir değere sahiptir. Özellikle balıkçılık önemli bir geçim kaynağıdır. Paryadres Dağları (Doğu Karadeniz Dağları), ormanlarla kaplı coğrafi yapısıyla, çok sayıda av hayvanına ev sahipliği yapmıştır. Pharnakeia (Giresun) ve Trapezus'un (Trabzon) üst kısmında yer alan ormanlık alanlarda, gemi yapımı için elverişli her türlü ağaç yetiştirildiği bilinmektedir.

Karadeniz Bölgesi, yerüstü zenginliklerinden başka, yeraltı kaynakları açısından da önemlidir². Antik yazarlar, Khalybler adı verilen halkın bugünkü Karadeniz kıyılarında yaşadıklarını ve madencilikte ün kazandıkları anlatmaktadır. Homeros, İlliada'da, Troialılar'a yardıma gelen halkları sayarken, Alizonlar'ın gümüşün yurdu Alybe'den geldiklerini vurgulamıştır³ ve bu halk, demir çelik işleriyle ilgilenen Khalybler⁴ (Khalybes) ile ilişkilendirilmektedir⁵.

Karadeniz'in önemi ticari ve askeri yollar üzerinde olmasından gelmektedir. Urartu Devleti'nin yayılım alanı içindeki yollar arasında Karadeniz'den iç kısımlara doğru giden

¹ Arslan 2007, 17.

² Jessus 1976, 55- 69; Kaptan 1978, 117- 129; Kaptan 1980 - 81, 164- 172.

³ İlliada II. 856- 57.

⁴ Strabon XII.3. Strabon, kendi zamanında Khaldai adı verilen kavmin eskiden Khalybes olarak adlandırıldığını söylerken; ülkelerinin karşısında Pharnakia'nın kurulmuş olduğunu anlatarak Giresun civarını işaret etmiştir. Karada yer alan gümüş ve demir madenleri bu halkın geçim kaynağıdır.

⁵ Ammianus Marcellinus XXII. 8. 21.

bir ana yol olduğu ifade edilmektedir⁶. Strabon, Anadolu'nun kuzeyi ile güneyi arasındaki en kısa mesafeyi Amisus ve Tarsos'ta denize dökülen Kydnos olarak bildirmektedir⁷. Amisus'tan başlayan ve iç bölgelere, oradan da güneye inen yollar, her zaman işlek bir güzergah olmuştur. Tarihte, İpek Yolu⁸ olarak bilinen önemli ticaret yolu için Trapezus önemli bir liman kentidir. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, imparatorluğa yönelik Norman tehlikesinin atlatılmasında yardımcı olan Venedik'i imparatorluğun bütün limanlarında her türlü gümrük ve sınırlamasının dışında tutarak, ticari ayrıcalıklar vermiş; 1204 IV. Haçlı seferleri sırasında Venedik, seferin yönünü İstanbul'a çevirmesini bilmiş, 1261 yılına dek İstanbul'un idaresini eline almıştır⁹. 1204'te Venedik tehtidne karşı Cenevizliler ile imzalanan Nymphion Antlaşması, Cenevizliler'e, Trabzon'undakil olduğu Karadeniz kıyılarında ticari ayrıcalıklar tanımıştır. Cenevizliler Trabzon pazarından gümüş, şap, baharat, balmumu ve ipek gibi malzemeleri başka pazarlara ihraç etmiştir. Trabzon, İran yoluyla Orta Asya ve Hindistan'dan gelen malların Karadeniz limanlarına, İstanbul'a ve Avrupa'ya ulaştırıldığı önemli bir transit ticaret merkezi olmuştur¹⁰. Karadeniz kıyılarında yer alan limanlar Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde de önemini korumuştur.

Karadeniz'deki araştırmalar, bölge tarihinin Paleolitik Dönem'e dek gittiğini göstermektedir¹¹. Günümüze dek sürekli yerleşimin görüldüğü bölge, her mevsim yağış alan, sık ormanlarla kaplı olan, erozyon ve heyelan gibi doğal afetlerin fazla yaşanması nedeniyle, araştırmacıların çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Mezolitik ve Neolitik Dönemler'e ait kalıntılar saptanmamakla birlikte, Kalkolitik Dönem, Tunç Çağı ve Demir Çağları'ndaki kalıntıların saptandığı çalışmalar çoğunluktadır¹².

⁶ Zimansky 1985, 10.

⁷ Strabon XIV. 5. 11.

⁸ McLaughlin 2010, 83. Antik dönemde, Orta Asya içinden Orta Doğu ve Hindistan'a Çin'in malzemelerini getiren büyük karayolu ticaret rotası modern bilim adamları tarafından "İpek Yolu" olarak adlandırılmıştır. Gerçekte İpek Yolu, Batı'ya Çin ve Hindistan'ın malzemelerinin taşınmasını kolaylaştırmak için, İç Asya'da birbirine bağlı birkaç bölgesel ticaret rotasından oluşur ve İtalya'da Roma'ya bağlanır. Orta Asya'nın içleri, Baktria'nın (Afganistan) uzak bölgeleri, Kuzeybatı Hindistan'ın dış kısımları ile bağlantılıdır. Baktria ticaret rotası, Avrasya stepleri ve kuzeye doğru denize kıyısı olmayan Hazar Denizi, Ceyhun Nehri'ni takip eder. Bu bölgelere varan mallar, Karadeniz'den Hazar Denizi'ni ayıran Kafkas Dağları'ndaki geçitlerden Batı'ya götürülürdü.

⁹ Tezcan 2009, 156, 157.

¹⁰ Akgün 2000, 1.

¹¹ Kökten 1962, 275- 278.

¹² Özsaıt 1992, 311- 330; Dönmez 1999;229- 244; Bilgi vd. 2002, 41- 50.

Karadeniz kıyıları, yabancı olan halkların ilgisini çekmiştir. Akıntılarıyla ünlü bu deniz önceleri “*misafir sevmeyen deniz*” anlamına gelen “*Pontus Axe(i)nos*” (Πόντος ἀξεινος)¹³ adıyla anılmış ve sonraları, ilerleyen denizcilik bilgileriyle Karadeniz’in akıntılarına karşı koyacak gemiler inşa etmeleri sayesinde korkusuzca dolaştıkları için “*misafir seven deniz*” anlamına gelen “*Pontus Euxeinos*” (Πόντος εὐξεινος)¹⁴ adı verilmiştir.

Antik kaynaklar yardımıyla hakkında bazı bilgiler edinebildiğimiz Karadeniz Bölgesi yerleşimlerine, 17. ve 18. yüzyıllarda gezginlerin gelmeye başladığı, 1900’lü yıllardan sonra ise bazı araştırmacıların bölgede çeşitli incelemeler yaptıkları bilinmektedir. 1907 yılında Samsun- Akalan kazısı ve 1979 yılında başlayan Samsun- Bafra İkiztepe Höyüğü kazısı, Orta ve Doğu Karadeniz’deki ilk kazılar olması açısından önemlidir. 1940’lı ve 1970’li yıllarda bazı kazı çalışmaları olmakla birlikte 2000’li yıllardan itibaren arkeolojik yüzey araştırması ve kazı çalışmalarının yoğunluk kazandığı görülmektedir.

MÖ 133 yılında Pergamon topraklarının miras yoluyla Roma Cumhuriyeti’ne bırakılmasıyla, MÖ 129 yılında Roma’nın “*Asia Eyaleti- Provincia Asia*” olarak kabul edilmiştir. Pontus Bölgesi MÖ 74 yılında Pergamon gibi, Bithynia kralı IV. Nicomedes tarafından krallığının topraklarını miras olarak Roma’ya bırakılmıştır. MÖ 64 yılında Roma Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator’u yenerek, Pontus Krallığı’nın topraklarını tamamen ele geçirmiştir. Böylelikle, bu tarihten itibaren Roma’nın egemenliğinin belirgin şekilde bu topraklarda hüküm sürdüğü görülmektedir. MÖ 27 yılında Augustus’un imparator olmasıyla birlikte, Karadeniz Bölgesi Roma İmparatorluk eyaletlerinden biri haline gelmiştir¹⁵.

Karadeniz’in doğusu Roma İmparatorluğu’nun doğu sınırını oluşturmaktadır. Sınır hattında bulunan Parth Krallığı (MS 224 yılından sonra Sasaniler), Armenia Ülkesi, Gothlar ve Boranlar gibi halklar fırsat buldukça Roma İmparatorluğu’nu rahatsız etmişlerdir. Bu nedenle, her zaman doğu sınırının korunması ve güçlendirilmesi gerekmiştir. Düşman devletlere çabuk müdahale edebilmek ve sınırdaki konuşlandırılan askeri birliklere her türlü desteği kısa yoldan ulaştırabilmek için, çok geniş bir yol ağı hazırlanmıştır. Bulunan mil taşları ve bazı yol kalıntıları bunun bir göstergesidir¹⁶.

¹³ Pindaros, Pythian Odes IV. 203; Plinius NH. VI. 1.

¹⁴ Pindaros, Nemea Odes IV. 49; Herodotos IV. 85-90, 95,99; Plinius NH. VI. 1.

¹⁵ Akşit 1985, 38.

¹⁶ Wilson 1960, 133- 140.

Yazılı kaynaklardan yola çıkılarak tez konumuzun sınırları içinde bazı bölgeler tarafımızca gezilerek Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait izler araştırılmıştır. Bölge müzelerine gidilerek, Roma İmparatorluk Dönemi eserleri görülmüş ve belgelenmiştir. Arazide yerinde görülen eserler tarafımdan fotoğraflanmıştır.

Tezimizin ilk kısmı bölgenin coğrafi ve tarihsel yönden tanıtılmasından oluşmaktadır. Bundan sonra anlatılmış olan yerleşimlerin araştırma ve kazı tarihçesine değinilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki yayılımı açıklandıktan sonra saptanan Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimleri açıklanmıştır.



1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimleridir. Konunun sınırlanmasında bugünkü Türkiye Cumhuriyeti kara sınırları göz önünde bulundurulmuştur. İlgili sınırlar içinde Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Amasya, Tokat, Gümüşhane, Bayburt ve bu kentlerin ilçeleri ile köyleri bulunmaktadır. Metin içinde önce Orta Karadeniz Bölgesi sınırlarında kabul edilen iller ve bellibaşlı ilçeleri, daha sonra da Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kabul edilen iller ve belli başlı ilçeleri şeklinde sıralanmıştır.

Bu çalışmada, Orta ve Doğu Karadeniz yerleşimlerinde Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki durum incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, antik yazarların anlatımları başta olmak üzere, günümüze dek yapılan bilimsel araştırma ve kazılar göz önüne alınmış; Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimlerine gidilerek yapılan incelemelerle birlikte değerlendirilmiştir. Bu tez çalışması kapsamında, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin arkeolojik açıdan önemi, Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel durumu araştırılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızda arkeolojik araştırmaların sınırlı olduğu Karadeniz Bölgesi'nin Orta ve Doğu kesimlerinde, Roma İmparatorluğu'nun etkilerinin görüldüğü yerleşimlerin araştırılması amaçlanmıştır. Karadeniz Bölgesi, çeşitli nedenlerle hem Türkiye'nin diğer bölgeleri, hem de Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında arkeolojik çalışmaların daha az gerçekleştirildiği bir alandır. Bölgenin geçmiş kültürlerini aydınlatmaya yönelik çalışmaların, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları arasında gezginler ve bazı bilim insanları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Araştırmalar sonraki yıllarda azalmakla birlikte, 1970'lerden itibaren artmaya başlamış, 2000'li yıllardan itibaren ise yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, Orta ve Doğu Karadeniz yerleşimlerinde, Roma imparatorluk Dönemi'ne ait verilerin ve yayınların çok az olduğu dikkati çekmiştir.

Amacımız, bugüne dek hakkında çok fazla çalışmanın yapılmadığı Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinin Roma imparatorluk Dönemi'ndeki durumunu, yerleşimlerde saptadığımız arkeolojik eserler yardımıyla aydınlatmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye'de Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde az olan genel arkeolojik çalışmalara ve özellikle çok az olan Roma imparatorluk Dönemi'ne ilişkin bilimsel araştırmalara katkı sağlayacaktır. Tez konusu, bu açıdan orijinaldir ve bilim dünyasına yeni veriler sunması açısından önemlidir. Bu bölgedeki yerleşimleri tamamen ele alan ilk çalışmadır.

Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine ait kanıtları, bölgedeki etkileri, sosyal, siyasi ve ticari faaliyetleri göstermesi açısından önemlidir. Bölgenin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yapısı değerlendirilmeye çalışılmış ve Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan günümüz kentlerinde Roma İmparatorluğu'nun etkileri ve varlığı izlenebilmiştir.

Bu tez çalışması, geçmişten bugüne aktarılan ve gelecek nesillere miras kalacak olan kültür varlıklarının korunması için, toplumsal bilincin kazanılmasına katkı sağlamak açısından önemlidir. Bölgenin arkeolojik değerleri hakkında halkın bilinçlenmesine katkı sağlayarak, kültür varlıklarının korunup, geleceğe aktarılabilmesi açısından son derece önemlidir.

Karadeniz Bölgesi, yağışlı bir iklim yapısına sahiptir. Buna bağlı olarak bölgedeki hakim bitki örtüsü sık ormanlardır. Nem, toprak altında ve üstündeki malzemelere zarar vermekte, kültürel varlıkların yok olmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda plansız yapılaşmada da artış gözlenmektedir. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklar, doğal yollar ve insan eliyleyoğun şekilde tahrip olmaktadır. Gün geçtikçe artan tahribatla birlikte, bölgedeki bazı verilerin kaybolabileceği göz önünde bulundurularak, bilimsel çalışmaların arttırılması gereklidir. Bu tez çalışmasında ele alınan Orta ve Doğu Karadeniz yerleşimlerine gidilerek, kalıntılar yerinde görülmüş, fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Ayrıca müzeler ziyaret edilerek, döneme ait eserler incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Levhalar listesinde kaynak gösterilmeyen tüm fotoğraflar tarafımızdan çekilmiştir.

1.4. Varsayımlar

Çalışmamızda ele aldığımız Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki durumun ne olduğu ya da bir başka açıdan bölgedeki yerleşimlerde Roma İmparatorluğu'nun etkisinin ne olduğu ve bu bölgenin neden önemli olduğu; antik yazarların anlatımlarındaki bölge yerleşimlerinin günümüzdeki durumları; günümüze kalan arkeolojik verilerin çeşitliliği, kültürlerarası etkileşim çalışmamızın temel sorularıdır.

1.5. Materyal ve Yöntem

Çalışmamızda, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi kentlerindeki araştırma Roma İmparatorluk Dönemini ile sınırlanmıştır. Öncelikle, konu hakkında antik dönem yazarlarının verdiği bilgilerden yola çıkılmıştır. Dönem yazarları, Roma İmparatorluğu ve Roma imparatorları hakkında geniş bilgiler sunmaktadırlar. Bunların yanı sıra, resmi imparatorluk kayıtları, yerleşimleri ve sınırlarını gösteren haritalar, askeri ve idari yapılanmaların yer aldığı orijinal kaynaklardan yararlanılmıştır. Çağımız gezginlerinin ve günümüze dek yapılan araştırma ve kazılardan gelen buluntular dikkate alınmıştır.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgeleri içine dahil olan kentlerdeki müzelerde, Roma imparatorluk Dönemi'ne işaret eden her türlü maddi kültür varlığı, müzelerden alınan izinler çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Arazi çalışmasına elverişli olan yerlerde Roma İmparatorluk Dönemi'nden kalan kültürel varlıklar yerinde görülüp belgelenmiştir.

1.6. Kaynak Özetleri (Literatür Özeti)

Tez konumuz için faydalanılan kaynakların başında antik kaynaklar gelmektedir. Herodotos, Karadeniz Bölgesinin Pers egemenliğine girdiği ve satraplık bölgesine dahil olup Perslere vergi veren bir bölge olarak bu bölgede yaşayan yerli halk hakkında bilgi aldığımız bir kaynaktır. (*Herodot Tarihi*, (Çev. Ökmen, M), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2002)

Ksenophon, Pers prensi Kyros ile kral ağabeyi Artakserkses arasındaki savaşta Grek paralı askerlerin generalleri öldürüldükten sonra vatanlarına dönme serüveni sırasında Karadeniz coğrafyasından geçerken yaşadıkları olaylar ve yabancı bir coğrafyadaki bu

yabancı halklar hakkında verilen bilgileri içermektedir. (*Anabasis*, (Çev. Gökçöl, T.), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.)

Strabon, özellikle Amasyalı olması nedeniyle Karadeniz Bölesi'nin Roma İmparatorluk Dönemi hakkında tarihi ve coğrafi bilgiler aktarmaktadır. Kitabında şehirler, coğrafi sınırlar, yeryüzü şekilleri ve yetiştirilen ürünler gibi bilgiler vermektedir. (Strabon, *Geographika*, XII, XII, XIV.(Çev. Pekman, A), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.)

Nikomedialı olan Arrianus, Roma İmparatoru Hadrianus zamanında Cappadokia valisidir. Buradan imparatora mektuplar yazarak O'nu bilgilendirmiştir. Yerleşimler, yerleşimler arasındaki uzaklıklar, coğrafya, denetlediği askeri birlik hakkında bilgiler içermektedir (Arrianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*),(Çev. Arslan, M) Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005.)

Yaşlı Plinius, hazırladığı ansiklopedik eserinde Karadeniz Bölgesi'nin şehirleri, coğrafi yapısı, yetiştirilen ürünleri bölgede yaşayan hayvanlarkonusunda anlatımlarda bulunmuştur. (Plinius, *Pliny's Natural History*, (A Translation on the Basis of that by Dr. Ed. Holland, P.), Vol. I, Ed. by the Wernerian Club by G. Barclay, London, 1847-8.)

Karadeniz Bölgesi iç ve kıyı kesimlerinde 17. ve 18. yüzyıllarda çeşitli gezginler gezerek anlatımlarını aktarmışlardır. Evliya çelebi gezip gördüğü yerlerdeki yerleşimler, bu yerleşimlerde yaşayan halklar ve tarihi hakkında notlarını aktarmıştır.(Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Hazırlayan: M. E. Karaörs, İstanbul 2004). 19. yüzyılın ortaları ve sonlarında W. Hamilton Anadolu'yu gezmiş ve bu kapsamda Karadeniz Bölgesi kentlerine giderek tarih ve coğrafyaları hakkında bilgiler edinerek bu notları aktarmıştır. (Hamilton, W. J.,*Researches in Asia Minör, Pontus and Armenia, In two volumes, vol. 1*, London)

W. H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, tarafından yayınlanan Paphlagonia ve Pontus Bölgesi yerleşimlerinden ele geçen sikkeleri derleyerek oluşturdukları kaynak, tez konumuz içinde oldukça faydalanılan bir eserdir. Eser, bu bölgedeki Roma İmparatorluk sikkelerini barındıran kapsamlı yayınlardandır. (Waddigton, W. H., Babelon E., Reinach, Th. *Recueil General des Monnaies Grecques, Pont et Paphlagonia*, Paris, 1904)

20. Yüzyılın başlarında W. Ramsay, Anadolu'nun Pers İmparatorluğu'ndan Bizans İmparatorluğu Dönemine kadar olana zamanda yol sistemleri hakkında araştırmalar yapmış, Doğu Karadeniz'in iç kesimlerindeki, yerleşimlerle ilgili verdiği bilgiler Roma İmparatorluk Dönemi'ni içermesi açısından bilgi alınabilecek bir kaynaktır (Ramsay, W. *The Historical Geography of Asia Minor, Supplementary Papers, Vol. IV*, London.) 20. yüzyılda Karadeniz'deki yolla ilgili D. H. French önemli araştırmalar yapmış, yollar ve mil taşlarıyla bölgenin önemini ortaya koymuştur. (French, D. H. 1995. "1994 Araştırma Döneminde Roma Yolları ve Mil Taşları ve Yazıtları" *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 29- Mayıs – 2 Haziran, Ankara, 1- 6.)

Samsun İkiztepe kazıları Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Samsun'un tarihi kökeni ve İkiztepe halkının yaşam biçimi hakkında bilgiler vermektedir. (Bilgi, Ö. 1987. "İkiztepe Kazılarının 1986 Dönemi Sonuçları", *IX Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 1- 6 Nisan, Ankara, 169- 180)

M. Özsait, Karadeniz Bölgesi'nde çeşitli yüzey araştırmaları yapmış çok sayıda höyük tespit ederek Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinin Kalkolitik Çağ – Orta Çağ Dönemleri arasındaki yayılımı konusunda tespitler yapmıştır. (Özsait, M. 1996. "1995 Yılı Amasya- Gümüşhacıköy ve Hamamözü Yüzey Araştırmaları", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 27- 31 Mayıs Ankara, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 171- 192.)

1.7. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmamız, Roma İmparatorluk Dönemi ile sınırlanmıştır. İmparator Augustus'un (MÖ 27- MS 14) tahta çıkmasıyla başlayan bu dönem, Anadolu'da Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı MS 395 tarihine dek sürmektedir.

MÖ 753 yılında kurulduğu kabul edilen Roma krallık, daha sonra Cumhuriyet Dönemi'ni yaşamış ve Augustus ile birlikte, İmparatorluk haline geçmiştir. Karadeniz Bölgesi'nde, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte başlayan Roma varlığı, imparatorluk Dönemi'nde devam etmiştir.

Tezimizin araştırma coğrafyası, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti kara sınırlarına göre oluşturulmuş; Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi yerleşimleri ele alınmıştır. Antik dönem

coğrafi sınırları, kültürel ve zamansal değışikliklerle birlikte farklılıklar göstermektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise, farklı imparatorlar zamanında farklı coğrafi sınırlar olduğu görölmektedir. Değişkenliklerin çok fazla olması ve karışıklık yaratmaması amacıyla, günümüz Orta ve Doğu Karadeniz kentleri seçilmiştir.



2.KARADENİZ BÖLGESİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ ve KARADENİZ TARİHİ

2.1.Coğrafya

Karadeniz 423.000 km²'lik kapsadığı toplam alanla dünyanın en büyük oksijensiz çanağıdır (Lev.1: Fig.1)¹⁷. Komşusu Hazar Denizi'nden biraz daha büyük, ondan iki kat daha derindir; derinliği 2000 m.'den fazladır¹⁸. Güneydoğu Avrupa, Kafkaslar ve Türkiye tarafından sınırlanan bir iç denizdir¹⁹.

1990'lı yıllarda Karadeniz'de yapılan bilimsel araştırmalar, Son Buzul Çağı'nda Karadeniz'in bir göl olduğunu ve şimdiki yüzölçümünün yarısından daha küçük bir alanı kapladığını kanıtlamıştır²⁰. Son Buzul Çağı'nı izleyen ısınma döneminde, İstanbul Boğazı Vadisi'nin dar geçidinden deniz suyunun fişkırmasıyla Karadeniz'in deniz suyu seviyesinde ani bir yükselme gerçekleşmiştir. Araştırmacılara göre selden önce bir tatlı su gölü olan Karadeniz'in seviyesi İstanbul Boğazı'ndan ayrıldığı eşiğin 100 m. altındaydı; buzulların erimesi bütün dünya deniz sularını yükseltmiştir²¹. Göl, Akdeniz'le birleşmiş, sular İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nı aşarak aradaki Marmara Denizi'ni meydana getirmiştir²².

Karadeniz, denizler içinde tuzluluk oranı en az olan denizlerdendir. Yağış oranının fazla olması, pek çok akarsu tarafından beslenmesi ve buharlaşmanın az olması nedeniyle suyu Türkiye'ye kıyısı olan denizler içinde en az tuzlu olanıdır. Bu faktörler, tuzluluk seviyesini normal deniz sularına oranla neredeyse yarıya kadar düşürmüştür. Karadeniz'in yüzey suyunun tuzluluk oranı yaklaşık ‰ 17,5'tir. Her zaman tuzlu ve yoğun olan Akdeniz suyu, ‰ 38'den 39'a ortalama tuzlulukla daha az tuzlu yüzey suyunun altından İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e doğru akmaktadır²³. Karadeniz ve Akdeniz seviye ve tuz bakımından farklı olduğundan, iki deniz arasında, İstanbul Boğazı'nda birbirine ters yönde ilerleyen yüzey ve dip akıntıları olmak üzere iki tabakalı akıntı sistemi bulunmaktadır. İstanbul Boğazı'nda az tuzlu ve yoğun olmayan yüzey suları, Karadeniz'den İstanbul

¹⁷ Buynevich, Yanko- Hombach, Gilbert & Martin 2011, Preface V.

¹⁸ King 2008, 36.

¹⁹ Karababa 1964, 5.

²⁰ Arslan 2007, 1, 2.

²¹ Murray- Wallance & Woodroffe 2014, 6,7.

²² King 2008, 34. Jeologlar bu gölü Neoeuxine olarak adlandırmaktadır.

²³ Pilson 2013, 333.

Boğazı, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı yolunu takip ederek, Ege Denizi'ne doğru akarken, çok tuzlu, yoğun ve deniz yüzeyinin 10 m. altında bulunan dip suları tam ters yönde Karadeniz'e doğru ilerlemektedir²⁴.

Nehirlere yakın olan coğrafi alanlar, hem su ihtiyacının karşılanması hem de tarımsal uygulamalar için verimli bir bölge oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren tercih edilen yerler olmuştur. Antik yazarların da sözünü ettiği gibi, çeşitli yerlerden doğarak Karadeniz'e dökülen irili ufaklı nehirler, insan yaşamının şekillendiği, yerleşimlerin ve yolların konumlandığı alanlardır.

Karadeniz Bölgesi Türkiye'nin en kuzeydeki bölümüdür. Yaklaşık 146.178 km²'lik yüzey alanıyla Türkiye'nin % 18'lik kısmını kapsamaktadır²⁵. Günümüzde Karadeniz Bölgesi coğrafi olarak Batı, Orta ve Doğu Karadeniz olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Batıdan doğuya doğru gidildikçe yükseltinin arttığı görülmektedir. İstanbul Boğazı'ndan Kafkaslar'a uzanan, Pontik Dağları "*Pontidler*" olarak anılan Karadeniz Dağları'nın etkileyici dağ sırası, Anadolu'nun iç kısımlarından hem coğrafi hem de kültürel olarak Karadeniz'in güney kıyılarını ayırmaktadır²⁶. Karadeniz sıradağları, kıyıya paralel birkaç sıra halinde uzanmaktadır. Batı Karadeniz Bölgesi'nde kıyıdan içeriye doğru Küre - İsfendiyar Dağları, Bolu -İlgaz Dağları, Köroğlu Dağları ve Sündikenler olmak üzere üç dağlık alan dikkat çekmektedir. Orta bölümde kıyı kesimde yer alan dağlar; Ordu ve Kızılırmak'ın aşağı kesiminde Canik Dağları, doğu bölümde görülen dağlar; kıyı kesimde Giresun Dağları ve Doğu Karadeniz Dağları olarak adlandırılmıştır. Bu dizinin gerisinde – güneyinde – Gümüşhane, Rize, Yalnızçam kütleleri yükselmektedir²⁷.

Karadeniz kıyıları ile dağ sıraları arasında yer yer kıyı ovaları görülmektedir. Akarsuların getirdiği alüvyonların akarsu ağızlarında birikmesiyle oluşan delta ovalarının en önemlileri, Yeşilırmak ağzında Çarşamba ve Terme, Kızılırmak ağzında yer alan Bafra Ovası'dır²⁸. Kuzey Anadolu fay hattı²⁹ içinde yer alan, akarsuların getirdiği alüvyonların

²⁴ Ece 2011, 40.

²⁵ Güngördü 2006, 369.

²⁶ Ivanova 2013, 12.

²⁷ Gözenç, Gümüş ve Ertin 1998, 4.

²⁸ Güngördü 2006, 18.

²⁹ Ketin 1969, 2. Batıda Biga Yarımadası'nda başlar, Mudurnu Vadisi'ni takip ederek, Abant Gölü'nün kuzeyi, Bolu'nun 5 km. güneyine devam eder. Orta Karadeniz'e Çorum Kargı'dan giriş yapar, sonra Avlağı'dan geçer. Soruk Vadisi'ni takip ederek Vezirköprü'nün güneyinden, Havza'nın yakın kuzeyinden geçerek Samsun -

birikmesiyle oluşmuş fazla büyük olmayan alüvyal dolgu çöküntü ovaları da yer almaktadır. Vezirköprü- Havza- Ladik depresyonları, Suluova Havzası, Zile Ovası, Tokat- Turhal Ovası, Erbaa- Niksar Ovası³⁰. Doğu Karadeniz’de Bayburt Ovası da bir çöküntü ovasıdır.

İklim özelliklerine bakıldığında, dağların uzanış yönü nedeniyle dar bir alanda egemen olan ve deniz etkisinin iç kısımlara giremediği Karadeniz ikliminin daha çok kıyı kesimde görüldüğü söylenebilir. Sık ve düzenli yağışlar iklimi ılımanlaştırmış, sıcaklık farklarının azalmasını sağlamıştır. Kışlar ılık ve yağmurlu, yazlar ise sıcak ve nemli geçmektedir. İklimle bağlı olarak kıyı kesimlerde, denizin sonlandığı noktadan itibaren sık orman örtüsüyle karşılaşmaktadır. 1200 m. yüksekliğe kadar yaprağını döken ağaçlardan oluşan ormanlar yer alırken, 1200 m.’den sonra 2000 m.’ye kadar yamaçlarda daha çok çam ormanları, daha yükseklerde Alpin çayırlar bulunmaktadır³¹.

2.2.Tarih

Karadeniz, antik dönemde güçlü dalgaları ve akıntıları ile denizcilik bilgilerinin pek gelişmiş olmaması nedeniyle kendisine yabancı olan halklar tarafından korkulan bir deniz olmuştur. Bu nedenle, yabancı halklar Karadeniz için “*misafir sevmeyen deniz*” anlamına gelen *Pontos Axe(i)nos* (Πόντος ἀξε(ι)νος) ismini kullanmışlardır. Zamanla denizcilik bilgileri gelişen insanlar, bu denizin korkulacak bir yanı olmadığını düşünerek, olumsuz olan eski ismi “*misafir seven deniz*” anlamına gelen *Pontos Euxeinos* (Πόντος ευξεινος) olarak değiştirmişlerdir.

Karadeniz Bölgesi arkeolojik çalışmaların az olduğu bir bölgedir. Bu nedenle, antik yazarların anlatımları son derece önemlidir. Herodotos, *Historiai* (Tarih) adlı eserde, Pontus Euxeinos için “*denizler içinde en şaşırtıcı olan denizdir*” diye söz ederek ölçülerini vermektedir³². Karadeniz’in hem Pontus Axeinos hem de Pontus Euxeinos isimlerinin ikisinin de kullanımına en erken Pindaros’ta rastlanmaktadır³³. Ksenophon ise, Karadeniz

Amasya demir yolunu keser. Ladik Ovası’nın kuzey kenarı boyunca ilerleyerek Destek Boğazı’na girer. Destek Bucağı’ndan Taşova ve Erbaa’nın kuzeyinden geçerek Niksar’a dek uzanır. Niksar’ın 12 km. dek güneyinde Kelkit Vadisi’ne girmekte ve batıya doğru Ezinepazar’a devam eder.

³⁰ Adatepe 1988, 17, 18.

³¹ Güngördü 2006, 47.

³² Herodotos IV. 85.

³³ West 2003, 157.

kıyıları ve burada yaşayan halklar hakkında önemli bilgiler vermektedir. *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* isimli eserinde olay, Karadeniz kıyılarında geçmektedir (Lev.1: Fig.2). Karadeniz Bölgesi hakkında bilgiler veren bir diğer yazar, Amaseialı (Amasya) Strabon, *Geographika (Coğrafya)* adlı antik coğrafya kitabında, Karadeniz'den söz etmektedir. Kendi dönemi veya kendinden daha önce bölgede yaşananlar hakkında bilgiler vermekte, coğrafi yapılanmalar, sınırlar, bu coğrafyada yaşayan halklar, kentler, akarsu ve dağlar, dini inanışlar, bölgeye özgü bitki ve hayvanlara kadar geniş bir çerçevede değerlendirmeler yapmaktadır.

Yaşlı Plinius'un eseri, bölge hakkında bilgi edinebileceğimiz bir başka Roma İmparatorluk Dönemi kaynağıdır. MS 77 yılında kaleme aldığı *Naturalis Historia (Doğa Tarihi)* adlı eserinde Karadeniz Bölgesi kentleri, nehirleri, burada yaşayan kabileler hakkında bazı bilgiler vermektedir. Yaşlı Plinius'un yeğeni olan Genç Plinius (Gaius Caesilius Secundus), MS 111 yılında Bithynia Eyaleti proconsul'u (eyalet valisi) olur. Görevde bulunduğu MS 113 yılına dek imparatora çeşitli bilgiler vermek amacıyla yazdığı ve cevap olarak imparatorlardan aldığı mektupları *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları* adı altında kitap haline getirilmiştir. İmparator Hadrianus zamanında MS 131 yılında Roma İmparatorluğu Kappadokia valiliği görevine getirilen Arrianus (Lucius Flavius Arrianus Ksenophon) görevine başlamadan önce *Karadeniz Seyahati (Periplus Ponti Euxini)* adlı eserini yazmıştır. Bu eser, aynı zamanda imparatora yazılmış bir mektup niteliğindedir. Arrianus'tan günümüze dek ulaşan notlar Karadeniz Bölgesi'nin Roma İmparatorluk dönemini hakkında aydınlatıcı bilgiler vermesi açısından önemlidir. Tacitus ise, imparatorluğun doğu sınırında yer alan Trapezus hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

MS 4. yüzyıl yazarlarından Ammianus Marcellinus, İmparatorluğun geç dönemlerine ait bilgileri aktarmaktadır. *Roma Tarihi* isimli 31 ciltten oluşan kitabı bulunan tarihçi, MS 358 yılında Pontus'ta yaşanan şiddetli bir deprem sonrasında pek çok şehrin hasar gördüğünü, hatta dağların bile sarsıldığını belirtmektedir³⁴.

Bizans Dönemi yazarlarından Zosimus (491- 518), Roma İmparatorluğu'nun son dönemleri hakkında bilgi vermektedir. Yazdığı *Historia Nova (Yeni Tarih)* isimli eserinde Trapezus hakkında anlatımlara rastlanır. Procopius ise, İmparator Iustinianus Dönemi'nde Parth Krallığı ile olan mücadelelerden söz ederken, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde

³⁴ Ammianus Marcellinus XVII. 7. 1.

kurulan Satala şehrinin hala stratejik bir yer olarak varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir³⁵.

Karadeniz Bölgesi'nde yapılmış olan az sayıdaki araştırmaya göre bölge Paleolitik Çağ'ın erken dönemlerinden Mezolithik Çağ'a dek olan zaman içinde yaşamış toplulukların varlığı ele geçen buluntular ışığında anlaşılmaktadır. Mezolithik Çağ'dan Geç Kalkolithik Çağ'a dek olan süreçte bölge sık ormanlarla kaplı olduğundan ve yerleşime izin vermemesinden dolayı yörede yaşayan insanların avcı-toplayıcı yarı göçebe bir hayat sürdükleri düşünülmektedir. Bölgede Orta Kalkolithik Çağ'dan itibaren yerleşmeler görülmeye başlar³⁶.

Karadeniz'e ve Karadeniz kıyılarındaki topraklara yabancı olan bazı devletler çeşitli nedenlerle pek tanımadıkları bu denize açılmış ve bazı ticari ilişkiler kurmuşlardır. İon Kolonizasyon dönemi olarak adlandırılan bu süreçte (Lev.2: Fig.3) özellikle Miletoslular³⁷, geniş kapsamlı bir kolonizasyon hareketi içine girmişlerdir. Bunu Megaralılar, Phokaialılar ve Khioslular izlemiştir³⁸. Kolonizasyonun tarihinin ne kadar geriye gittiği tartışmalıdır. R. Carpenter 1948'de yayımladığı bir makalede, Grek denizcilerine MÖ 680'den önce Karadeniz'in kapalı olduğunu ve yalnızca ilk güçlü kürekli gemilerin, pentekonter³⁹ gelişimiyle birlikte Grekler'in İstanbul Boğazı'ndan geçebildikleri yönündeki görüşünü ifade ederek⁴⁰, MÖ 680'lerden önce Karadeniz'de kolonizasyona ait arkeolojik kanıt olmadığını açıklamıştır. B.W. Labaree, MÖ 7. yüzyıldan itibaren Karadeniz kıyıları boyunca yerleşik olan halklar ve kolonilerle düzenli ticaret yaptıkları, yerleşim kurduklarının iyi bilindiğini; Thukydides ve Isokrates'in anlatımlarından hareketle, Karadeniz'de Grek ticaret gemilerinin varlığının sıra dışı olmadığını belirtmektedir⁴¹. A.J. Graham, Pontus ve Propontis'teki kolonilerin büyük çoğunluğunun tarihinin MÖ 7. yüzyıla ait olduğunu ifade etmektedir⁴². E. Akurgal ve L. Budde tarafından Sinop'ta gerçekleştirilen kazılarda ele geçen en erken seramiğin tarihinin MÖ 7. yüzyılın sonlarına ait olmasından

³⁵ Procopius I. XV. 2- 10.

³⁶ Tuna 2008, 20.

³⁷ Greaves 2002, 12. Miletos, güzel doğal bir limana sahipti ve Karadeniz ile Akdeniz Havzası'nın her köşesine giden ticaret rotası konusunda coğrafi olarak iyi konumlanmıştı.

³⁸ Işık 2001, 6.

³⁹ Casson 1964, 31. Elli kürekli gemilere verilen isimdir. Her bir tarafta 24 kürekçi bulunur. Geminin arka kısmında dümeni yönlendirmek için bulunan iki kürekçiyle sayı tamamlanmış olur.

⁴⁰ Tsatskhladze 1994, 111.

⁴¹ Labaree 1957, 29

⁴² Graham 1958, 25.

yola çıkararak, Sinop'un kuruluşunun MÖ 7. yüzyılın son çeyreğine dek indiği sonucuna varılmıştır⁴³.

Karadeniz'de MÖ 7. yüzyılda Sinope (Sinop), Trapezos (Trabzon), Histria (Romanya), Berezan (Ukrayna), Apollonia (Bulgaristan) ve Amisos (Samsun) Miletoslular tarafından kurulmuştur⁴⁴. Kolonizasyonun ikinci aşamasının gerçekleştiği MÖ 6. yüzyıl başlarında, Miletos antik kenti kolonizasyon faaliyetlerini genişletmeye başlamıştır. Karadeniz'de Grek kolonizasyonu MÖ 560'lardan sonra büyük ölçekte yayılarak MÖ 530 yılına dek devam etmiştir. Çünkü Miletos, güçlü Akhaemenid (Pers) baskısı yüzünden faaliyetlerini bu tarihte bırakmak zorunda kalmıştır. Miletos'un etkisi azalınca Phokaia Kolkhis'e doğru bir yayılım göstermiştir. Kolonizasyon sürecini aydınlatmayı amaçlayan arkeolojik çalışmaların sayısı arttıkça daha çok malzeme elde edilerek somut veriler ışığında kesin sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Sinope'de (Sinop) bulunan sikkeler ışığında Persler'in bölge ile etkileşiminin MÖ 6. yüzyıla kadar indiği görülmektedir⁴⁵. Anadolu'nun Pers egemenliğine geçtiği dönemde Karadeniz kıyılarının Pers İmparatorluğu'nun satraplıklarından biri olduğu Herodotos'tan öğrenilmektedir. Persler'in 19. satraplık bölgesine dahil olan Karadeniz'in güney kıyılarında yaşayan halklar, 300 talant vergi ödüyorlardı⁴⁶.

Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran III. Aleksandros (Büyük İskender), Karadeniz kıyılarını egemenliği altına almıştır. Bu bölgede neler yaşandığı konusundaki bilgiler henüz netlik kazanmamıştır. III. Aleksandros'un ölümünden sonra tahta geçecek bir varis bırakmadığından generalleri anlaşmazlığa düşmüş ve aralarında başlayan anlaşmazlıklar sonucunda, imparatorluk toprakları generaller arasında paylaşılmıştır⁴⁷. Bundan sonra Anadolu'da küçük çaplı devletler kurulmuştur. Bu devletlerden bir tanesi Pontos Krallığı'dır. Devletin kurucusu I. Mithridates Ktistes (MÖ 301- 266/65) Olgassys (İlgaz) Dağı eteğindeki *Kimiatene* yöresinde krallığı kurmuştur⁴⁸. Krallık en parlak dönemini son kral VI. Mithradates Eupator zamanında yaşamıştır. Aynı zamanda, bölgede Roma'nın varlık göstermeye başlamıştır. Bithynia Kralı Nicomedes topraklarını vasiyet yoluyla MÖ

⁴³ Graham 1958, 25.

⁴⁴ Tsatskheladze 1994, 118.

⁴⁵ Keleş 2006, 101.

⁴⁶ Herodotos III. 94. 19

⁴⁷ Tekin 2011, 139- 148.

⁴⁸ Arslan 2007, 51.

74 yılında Roma'ya bırakmıştır⁴⁹. VI. Mithradates Eupator'un yayılmacı bir politika izlemesi Roma'yı rahatsız etmiş, böylece Roma- Mithridates mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu çatışma ortamından galip gelen tarafın Roma olması Karadeniz Bölgesi'nin Roma egemenliğine girmesine neden olmuştur.

Roma Cumhuriyeti, İmparator Augustus (MÖ 27- MS 14) ile birlikte yeni bir yönetim şekline geçmiştir. Roma İmparatorluğu, iç ve dış çatışmalar, imparatorluk sınırlarının genişlemesi gibi nedenlerle, MS 395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu tarihten sonra Karadeniz Bölgesi Doğu Roma (Bizans) egemenliğine girmiştir⁵⁰. MS 4.- MS 7. yüzyıllar arasında Anadolu toprakları Bizans İmparatorluğu ile Sasani Devleti arasında süren mücadelelerin merkezi olmuştur⁵¹. MS 9. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ile Araplar arasında mücadelelerin yaşandığı dönemdir⁵². MS 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya Türk akınları gerçekleştirilmiş, Büyük Selçuklu Devleti sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1075 yılında İznik'i fethi ile Türkiye Selçukluları Devleti kurulmuştur. 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğollar'a yenilen devlet parçalanmış ve 1318 yılında "Anadolu Beylikleri" olarak adlandırılan bir dönem başlamıştır⁵³.

1204 yılındaki 4. Haçlı seferi sonrasında, Bizans'ın Latinler tarafından işgaliyle, İstanbul'dan kaçan Komnenos Hanedanı'ndan Aleksios ve David kardeşler, Trabzon'da kurdukları Rum İmparatorluğu'nu kurmuşlardır⁵⁴. 1461 yılında Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'in fethine dek devam ettirmişlerdir. Bu tarihten sonra Karadeniz topraklarında Osmanlı egemenliği başlamıştır⁵⁵.

29 Ekim 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin topraklarına dahil edilmiştir.

⁴⁹ Eutropius 6. VI.

⁵⁰ Luttwak 2012, 14.

⁵¹ Bahadır 2011, 686.

⁵² Vasiliev 1952, 273.

⁵³ Ünal 1980, 35.37.

⁵⁴ Keçiş 2009, 76.

⁵⁵ Baykal 1964, 77.



Fig.1.Karadeniz'in uzaydan görüntüsü (NASA).

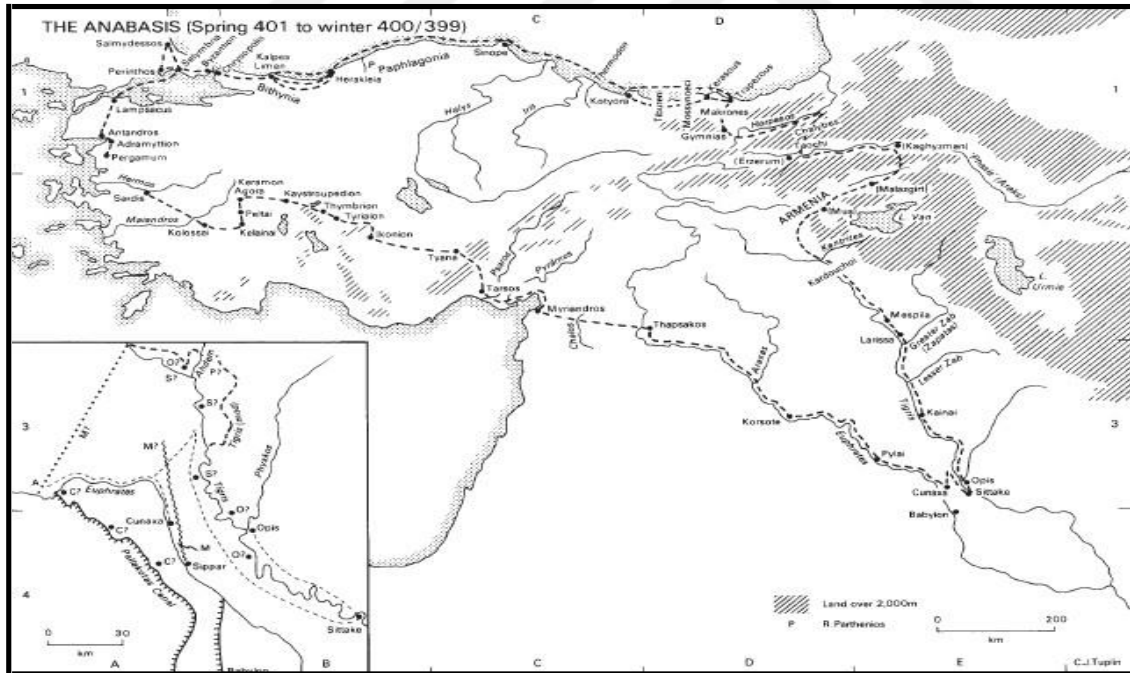


Fig.2.Ksenophon ve ordusunun yol aldığı güzergah.

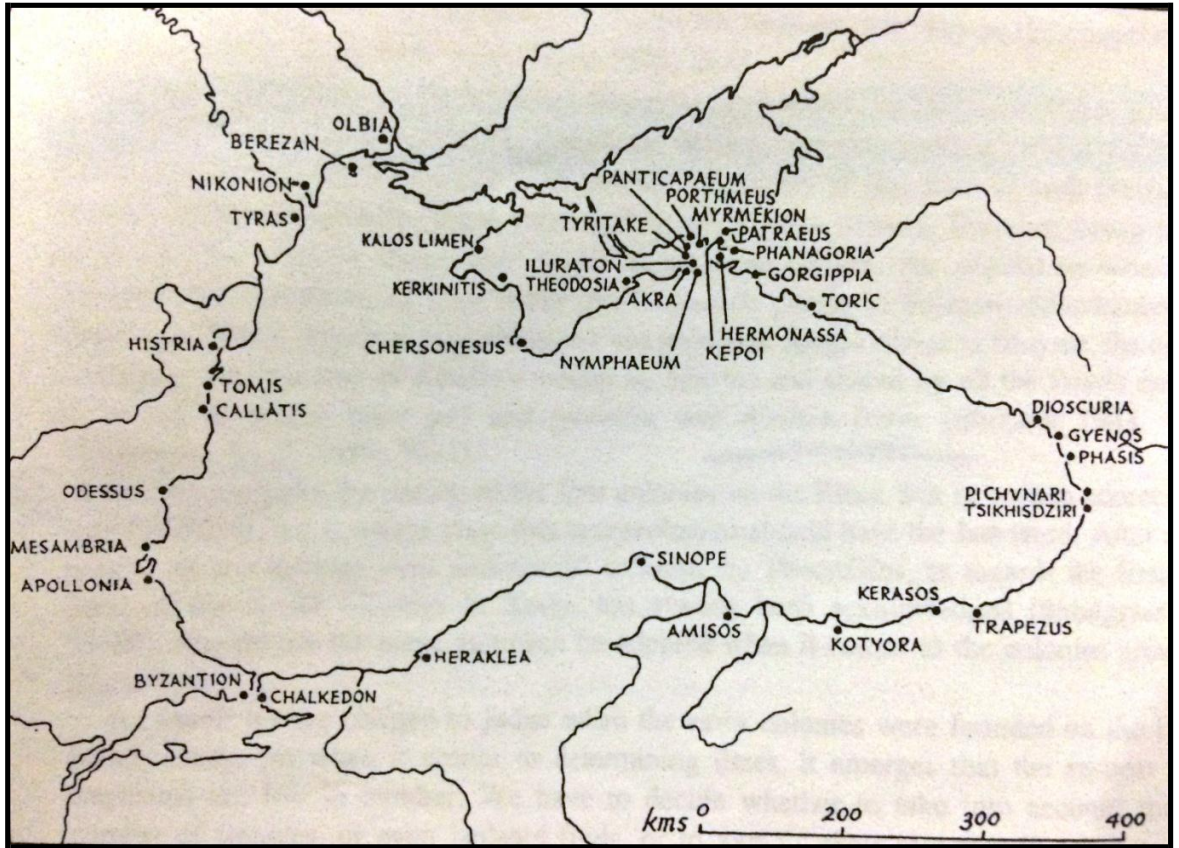


Fig.3. Karadeniz'deki Ion kolonizasyonu.

3.ORTA VE DOĞU KARADENİZ ARAŞTIRMA VE KAZILARI TARİHÇESİ

17. yüzyıldan itibaren pek çok araştırmacı çeşitli nedenlerle Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Karadeniz coğrafyasında araştırmalar, geziler, gözlemler yapmışlardır. Bu araştırmacılar arasında en bilinenlerden birisi Evliya Çelebi'dir. 17. yüzyılda yaşamış olan gezgin, gittiği yerlere ait izlenimlerini not etmiştir. Evliya Çelebi, Karadeniz sahil kesiminde zeytin yetiştirildiği, Trabzon'da yedi çeşit zeytin ve üzüm çeşidinin olduğu, patlıcan incirinin Nazilli'de bile bulunmadığına dikkat çekmektedir⁵⁶. Amasya'yı ayrıntılı bir biçimde tanımladıktan sonra yiyecekleri arasında çok çeşitli meyveleri sayarken yedi çeşit üzüm yetiştirildiğini, ayvasının padişaha hediye olarak gittiğini ve çok çeşitli şaraplarının severek tüketildiğini aktarmaktadır⁵⁷. Evliya Çelebi'nin anlatımlarına dayanarak, zamanında bölgede üzümün yetiştirildiği ve bu üzümden yapılan şarapların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Joseph Pitton de Tournefort, aslen bir bitki bilimcidir. 17. yüzyılın sonları, 18. yüzyılın başlarında yaşamış ve 1699 yılı sonlarında Yunanistan, İstanbul, Arabistan, Mısır ve Kuzey Afrika'da çeşitli araştırmalar yapmak için görevlendirildiğinde Samsun-Trabzon arasındaki coğrafya hakkında bazı anlatımlarda bulunmuştur. 18. yüzyılda Tokat ve Giresun'un bir gravürünü çizmiştir (Lev.3: Fig.4,5). Amisus boyunca ilerlerken Tetradi Irmağı'na 40 mil uzaklıkta bulunan Argyropotami'ye ulaştıklarını anlatmaktadır. İsmi geçen yerin neresi olduğu şimdilik bilinmezken, gümüş ile ilgili olabileceği düşünülebilir. Tripolis'e (Tirebolu) geldiklerinde eskiden işletilen bakır madenlerinin atıklarıyla karşılaşmışlardır⁵⁸.

Helmuth Karl Bernhard von Moltke, 1835-39 yılları arasında Türk ordusunda askeri öğretmen olarak görev yapan Moltke pek çok şehirde çalışmış, 1838 yılında Anadolu'yu boydan boya geçerek Toros ordusuna katılma emri almıştır. Görevi süresince gezip gördüğü yerleri ailesine ve arkadaşlarına yazdığı mektuplarda dile getirmiştir. İstanbul'dan deniz yoluyla ilerlediği sırada Samsun'dan geçerken gördüğü zeytinlikler dikkatini çekmiştir⁵⁹.

⁵⁶ Evliya Çelebi 2004, 49.

⁵⁷ A.g.e. 90.

⁵⁸ Tournefort 2005, 117- 119.

⁵⁹ Moltke 1995, 172.

C. Texier, 1833 ve 1843 yıllarında Anadolu’da çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir. Bu seyahatleri çerçevesinde tez konumuz içinde yer alan şehirlere giderek elde ettiği bilgileri, *Küçük Asya, Tarihi, Coğrafyası ve Arkeolojisi* isimli üç ciltten oluşan kitabında derlemiştir. Trabzon- Ayasofya Kilisesi’nin o döneme ait bir gravürünü çizmiştir (Lev.4: Fig.6).

W.J. Hamilton, 1835-42 yılları arasında Anadolu’nun doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine dek pek çok yerleşimi gezerek çeşitli incelemelerde bulunmuştur. Karadeniz kıyılarını ve iç kısımdaki şehirleri gezerek burada tespit ettiği tarihi kalıntıları not etmiş ve eski uluslara ait bilgileri aktarmıştır⁶⁰. W.M. Ramsay, “*The Historical Geography of Asia Minor*” isimli eserinde Anadolu coğrafyasının yol güzergahları, yerleşimleri ve eyalet sınırlarını ilk ve ayrıntılı bir biçimde vermesi, özellikle tez konusu açısından Roma İmparatorluğu’nun bölgedeki yol güzergahlarını Roma İmparatorluk Dönemi resmi kayıtlarından da örnekler vererek göstermesi açısından son derece önemli bir kaynaktır⁶¹. J.M. Kinneir, 1813-14 yılları arasında Karadeniz kıyılarının da içinde bulunduğu bir gezi gerçekleştirmiştir. Beraberindekilerle birlikte Karadeniz kıyılarında özellikle Samsun – Trabzon arasındaki güzergahı ayrıntılı bir biçimde incelemiştir⁶².

P. Minas Bıjškyan, Trabzon doğumludur ve 1817-19 yılları arasında Karadeniz kıyılarını tümüyle gezerek ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu geziler sırasında Trabzon’da toprak altından çıkarılan bir erkek heykelini kendisi de görmüş, tasvirini yaptığı heykelin Baküs, Apollon ya da Cupid’e ait olabileceğini aktarmıştır⁶³. Çoruh Nehri’nin de anlatıldığı gezi notlarında, nehir içinde kumların arasında yer alan parıltıların suyun dağlardan taşıdığı altın kırıntıları olabileceği izlenimi verdiği ve Tevrat’ta burada altın bulunduğu, aynı zamanda bu memleketin altınının saf olduğunun söylendiğini açıklamaktadır⁶⁴ 1900’lü yıllarda J.G.C. Anderson⁶⁵, J.A.R. Munro⁶⁶, D.R. Wilson⁶⁷, T.B. Mitford⁶⁸ gibi araştırmacılar Karadeniz kentlerinde araştırmalar yaparak özellikle bu bölgede tespit ettikleri yazıtları yayınlamışlar, yol güzergahları konusunda bugünlere ışık tutmuşlardır.

⁶⁰ Hamilton 1842, 231- 399.

⁶¹ Ramsay 1890, 317- 330.

⁶² Kinneir 1818, 285- 342.

⁶³ Bıjškyan 1969, 58.

⁶⁴ A.g.e. 65.

⁶⁵ Anderson 1900, 151- 158.

⁶⁶ Munro 1900, 159- 166.

⁶⁷ Wilson 1960, 133- 140.

⁶⁸ Mitford 1991, 181- 243; Mitford 1997, 137- 167.

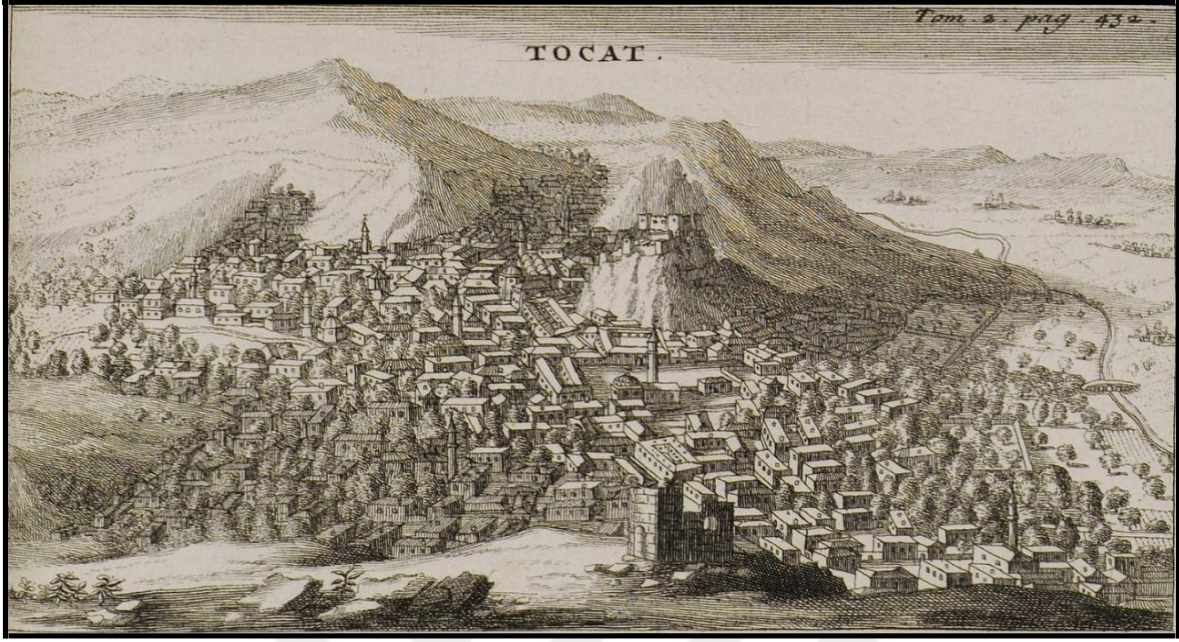


Fig.4. Tournefort'un 1717'de çizdiği Tokat gravürü.



Fig. 5. Tournefort' un 1717'de çizdiği Giresun gravürü.

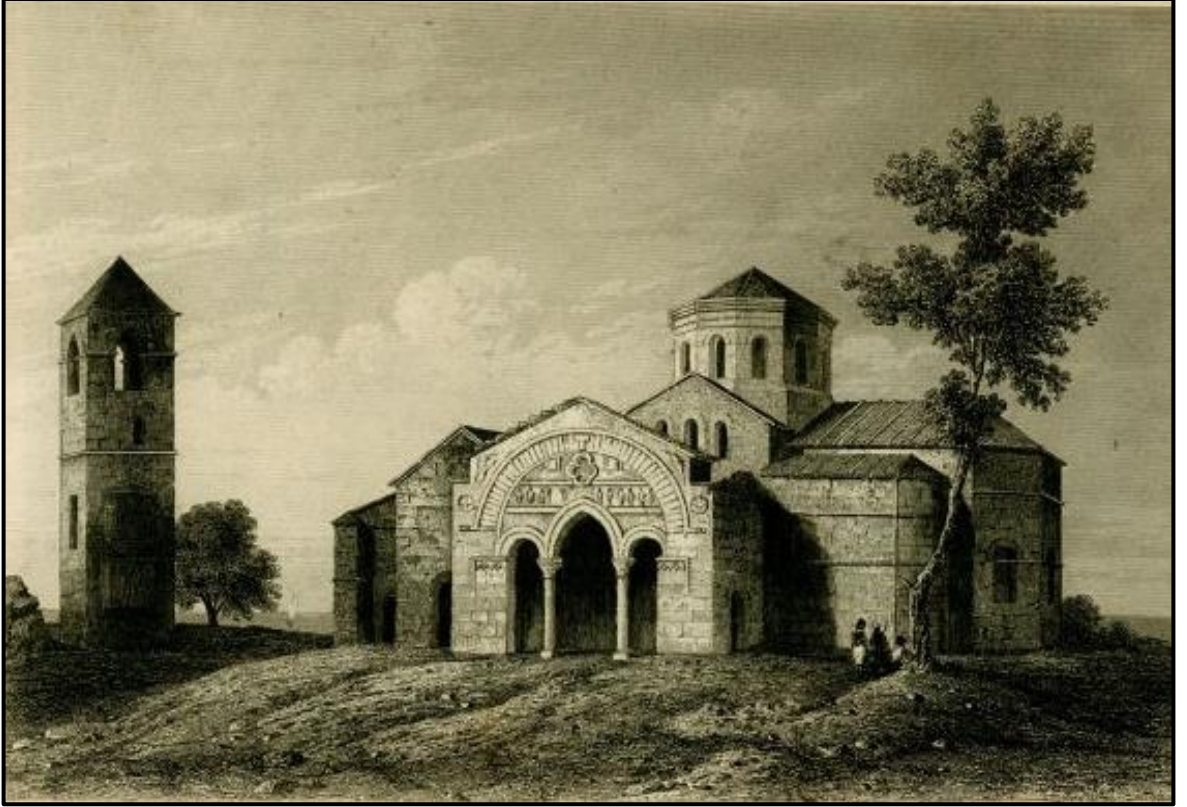


Fig.6. Texier'in 19. yüzyılda çizdiği Ayasofya gravürü.

3.1.Samsun (Amisus)

1883 yılında Trabzon'daki İngiliz konsolosu A. Biliotti, Kavak-Emirli Köyü, Kale Tepe olarak adlandırılan alanda kazılar yapmıştır. Samsun'da bilimsel anlamda ilk kazılar, İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına gerçekleştirilmiştir. T. Macridy'nin 1906 yılında Samsun'da bir antikacı dükkanında gördüğü bazı çanak çömlekler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdür Yardımcısı Halil Ethem Bey'in dikkatini çekmiş ve malzemelerin geliş yeri olan Akalan'da 1907 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Macridy tarafından kazılar gerçekleştirilerek, Erken Demir Çağı'na ait bir kale saptamıştır⁶⁹.

H.H. Von Der Osten 1926 yılında Samsun ve ilçelerinde (Havza, Kavak, Ladik) çeşitli araştırmalar yaparak, çok sayıda tümülüs tespit etmiş; bazı yol kalıntılarının varlığı hakkında bilgiler vermiş, Ladik İlçesi'nin Geç Roma ve Bizans Dönemi kalıntılarıyla dolu olduğunu aktarmıştır⁷⁰.

1940 yılında K. Kökten, T. Özgüç, N. Özgüç Kavak - Kaledoruğu, Tekkeköy ve Dünder Tepe'de kazı ve araştırmalar yapmışlardır. 1941 yılında Bafra - Alaçam arasında Kızılırmak Nehri'nin oluşturduğu verimli kıyı ovasında Şirlek Tepe, İkiz Tepe ve Sivri Tepe'yi tespit etmişlerdir. Ayrıca Kavak, Ladik, Havza, Vezirköprü, Merzifon, Amasya yönünde yaptıkları gezi sırasında Ladik Ovası'nda Tersakan Çayı kenarında yer alan Yük Tepe ile Höyük Tepe'yi incelemişlerdir⁷¹.

1940 yılında tespit edilen Dünder Tepe'de (Öksürüktepe), aynı yıl T. Özgüç başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılar yapılarak, Kalkolitik Dönem ve Hitit Dönemi'ne ait izler bulunmuştur. 1941 yılında K. Kökten tarafından Tekkeköy'deki mağaralarda ve kaya sığınaklarında taş aletler, düz yerleşmelerde çanak çömlekler toplanmış, yine aynı yıl, K. Kökten, T. Özgüç ve N. Özgüç'ten oluşan bir ekip tarafından Dünder Tepe, Tekkeköy, (Kavak) Kaledoruğu Höyüğü'nde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁷². 1946 yılında Havza İlçesi, Lerdüğe Köyü'nde define aramaları sırasında bulunan ve tahrip edilen anıt mezarların olması üzerine M. Akok tarafından burada

⁶⁹ Kızıltan 1992, 214.

⁷⁰ Osten 1929, 33.

⁷¹ Kızıltan 1992, 215.

⁷² Kökten 1945, 469- 470.

bir araştırma yapılarak beş tane tümölüs tespit edilmiş ve bu alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁷³.

1970 yılında Samsun ve çevresinde, J.A. Dangate'ın Demir Çağı yerleşimleri için yaptığı araştırmalarda Bafra- Alaçam- Vezirköprü İlçeleri'nin kesiştiği Bengü Köyü'nde bulunan bir grup bronz eseri yayınlamıştır⁷⁴. 1971- 77 yılları arasında U. B. Alkım ve ekibi, Samsun il sınırları içinde Alaçam, Bafra, Samsun Merkez İlçe, Çarşamba, Vezirköprü, Havza, Ladik, Kavak İlçeleri'nde araştırmalar yapmışlardır⁷⁵. K. Kökten ve ekibi tarafından gerçekleştirilen araştırmalar sırasında tespit edilen İkiztepe Höyüğü ise Karadeniz Bölgesi'nin en uzun süreli kazı çalışması olması açısından önemlidir. 1981 yılına dek U. B. Alkım başkanlığında yürütölen kazı çalışmaları, bu tarihten sonra, Ö. Bilgi başkanlığında yürütölmüştür. Geç Kalkolitik dönem ve Tunç Çağı buluntularının yanı sıra Demir Çağı, Hellenistik Dönem ve Bizans İmparatorluğu Dönemi'ne ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur⁷⁶.

D.H. French, 1982 yılında başladığı ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde Roma yollarını belirlemeye yönelik gerçekleştirdiğı yüzey araştırmaları kapsamında 1984 ve 1987 yıllarında Samsun kenti ve ilçelerinde de incelemelerde bulunmuştur ve çok sayıda mil taşı ilebazı yol kalıntıları tespit etmiştir⁷⁷.

1986 yılında M. Özsait başkanlığında bir ekip tarafından, Ladik ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Kalkolitik ve Tunç Çağları'na ait buluntular tespit edilmiştir⁷⁸. 1991 yılında Amisus antik kentinin batı eteklerinde Samsun Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısında saptanan mezarlık alanında kentin nekropolisinin olabileceğı düşünölmüştür⁷⁹.

1996 yılında Samsun Müzesi Müdürü M. Akkaya ve Ö. Ertuğrul yönetiminde ve S. Atasoy'un bilimsel danışmanlığında Amisus antik kentinde bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Sahra Sıhhiye Okulu olarak kullanılmış alanın, yemekhane kısmındaki

⁷³ Akok 1948, 835- 865.

⁷⁴ Bilgi 1988, 205. Buluntuların MÖ 2. binyıldan sonraya ait olduğunu ve dolayısıyla bu köyün en azından bu tarihten itibaren iskan edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.

⁷⁵ A.g.e., 213- 241.

⁷⁶ Bilgi 1994, 142.

⁷⁷ French 1985, 143- 154; French 1988, 273- 282.

⁷⁸ Özsait 1987, 242- 244.

⁷⁹ Akkaya 1993, 209.

mozaik döşemeli salonun çevresindeki kazı çalışmaları sırasında, Hellenistik Dönem'den Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne dek çeşitli buluntular belirlenmiştir⁸⁰. 1997 yılında Ş Dönmez, Sinop- Samsun- Amasya İlleri Yüzey Araştırması kapsamında Samsun- Bafra, Merkez İlçe, 19 Mayıs, Alaçam, Kavak, Ladik İlçeleri'ni incelemiştir⁸¹.

2000 yılında Ö. Bilgi başkanlığında “*Samsun (Amisos) Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi Projesi*” adı altında bir araştırma gerçekleştirilmiş, buna göre Mezolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne dek giden çeşitli buluntular tespit edilmiştir⁸². 2001 yılında Ö. Bilgi başkanlığındaki bir ekip tarafından Bafra-Asarkale ve Samsun kent merkezindeki Akalan Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, çeşitli dönemlere ait seramikler bulunmuş, kalede ise farklı dönemlere işaret eden duvar tekniklerinin olduğu ifade edilmiştir⁸³. 2001 yılında M. Özsait başkanlığındaki ekip tarafından Vezirköprü, Havza ve Ladik İlçeleri'nde yapılan yüzey araştırmalarında, Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağ'a dek giden bir sürece işaret eden buluntular ele geçmiştir⁸⁴. 2003 yılında Ö. Bilgi başkanlığındaki ekip çalışmalarına devam ederek, Ladik İlçesi'nde araştırmalar yapmış, Köyiçi Tepesi olarak anılan yerde, Geç Demir Çağı'na işaret eden boya bezekli çanak çömlek, pişmiş toprak mimari kaplama levhaları parçalarını saptamıştır⁸⁵. 2005 yılından itibaren devam eden ve R.M. Czichon başkanlığında bir ekiple gerçekleştirilen Vezirköprü İlçesi'ndeki Oymaağaç Höyük'teki yüzey araştırmaları Hitit kenti Nerik'in izlerini aramaya yönelik olarak sürdürülmüştür. 2006 yılında yapılan daha kapsamlı yüzey araştırmalarında çeşitli dönemlere ait seramiklere de rastlanmıştır⁸⁶.

2013 yılından başlayarak T. Bekker- Nielsen başkanlığında Vezirköprü ve Havza İlçeleri'nde, Roma İmparatorluğu'na ait izleri, özellikle de yolları araştırmak amacıyla bir yüzey araştırmasına başlanmıştır⁸⁷.

⁸⁰ Ertuğrul ve Atasoy 1998, 523- 530.

⁸¹ Dönmez 1998, 513- 536.

⁸² Bilgi, Atasoy, Dönmez ve Summerer 2001, 279- 296.

⁸³ Bilgi, Atasoy, Gökçe ve Dönmez 2002, 41- 50.

⁸⁴ Özsait 2002, 127- 129.

⁸⁵ Bilgi, Dönmez ve Uluggerli 2004, 116.

⁸⁶ Czichon 2007, 188.

⁸⁷ Nielsen & Jacobsen 2013, 1- 67.

3.2.Ordu (Cotyora, Kotiora)

Ordu'nun geçmişine ait bilinen ilk buluntular, K. Kökten tarafından araştırmaların gerçekleştirildiği Ünye İlçesi, Yüceler Köyü, Cevizdere Mevkii'nde sahil yoluna çok yakın bir yerdeki sekilerde ele geçmiştir. Biçim özellikleri açısından Alt Paleolitik Dönem'e işaret eden bir el baltası ise Karadeniz'in bilinen ilk buluntusudur⁸⁸. Bununla birlikte Ordu çevresindeki yerleşim izlerinin Alt Paleolitik Dönem'e dek gittiği söylenebilir.

1985 yılında A. Çilingiroğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından Ordu ve bazı ilçelerinde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, MÖ 6. yüzyıla dek giden çanak çömlekler, MÖ 5- 4. yüzyıllara tarihlenen kaleler, Erken Roma Dönemi'nden Bizans İmparatorluğu'na dek uzanan bir süreçte kullanım görmüş kaya mezarları gibi çok çeşitli buluntular ele geçmiştir⁸⁹. 1990- 1993 yılları arasında M. Özsait başkanlığında bir ekip tarafından Mesudiye İlçesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, Kalkolitik Dönem, Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma İmparatorluk Dönemi, Geç Roma-Bizans Dönemleri'ne işaret eden yerleşim yerleri ve çeşitli buluntular tespit edilmiştir⁹⁰.

M. Özsait tarafından 2000⁹¹ yılında Kumru İlçesi'nde, 2003⁹² yılında Amasya, Samsun ve Ordu kentlerini kapsayan yüzey araştırmasında, Mesudiye İlçesi'nde, 2006⁹³ yılında Ünye İlçesi'nde araştırmalar yapılmıştır.

2011 yılında Fatsa İlçesi'nde A.F. Erol başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, Fatsa İlçe merkezinde bulunan Cıngırt Kayası merkez alınmış ve Paleolitik Dönem'e dek uzanan bir yerleşimin varlığı tespit edilmiştir⁹⁴. 2010 yılında S.Y. Şenyurt danışmanlığında gerçekleştirilen Kurul Kalesi kazıları Ordu'da gerçekleştirilen bilimsel anlamdaki ilk kazı çalışmalarıdır. Kurul Kalesi'nin, VI. Mithridates Eupator zamanında Karadeniz'de inşa edilen kalelerden biri olduğu düşünülmekte ve kazıları devam etmektedir. 2012 yılında, daha önce yüzey araştırmaları yapılan Fatsa Cıngırt Kayası kazıları A.F. Erol başkanlığındaki bir ekip tarafından başlatılmıştır. Kazı çalışmalarının devam ettiği Cıngırt Kayası'nda Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator

⁸⁸ Kökten 1962, 275- 278.

⁸⁹ Çilingiroğlu 1986, 311- 322.

⁹⁰ Özsait 1991, 357- 376; Özsait 1992, 311- 330; Özsait 1993, 285- 300; Özsait 1994, 459- 482.

⁹¹ Özsait 2001, 191- 206.

⁹² Özsait 2004, 263- 274.

⁹³ Özsait 2007, 293- 306.

⁹⁴ Erol 2012, 183- 196.

Dönemi'nde başlayan yerleşim izlerinin Bizans Dönemi'ne dek kesintisiz devam ettiği tespit edilen buluntularla ortaya çıkarılmıştır⁹⁵.

3.3.Amasya (Amaseia, Amasia)

1900 yılında F. Cumont, Taşova İlçesi, Yassıçal Beldesi'nde Zeus'a adanmış olan bir kutsal alanı keşfetmiştir⁹⁶. D.H. French, 1984 yılında aynı alanda araştırmalar yapmış; merkezi bir yapının etrafında bulunan değişik coğrafi bölgelere ve yerlere işaret eden on dört adet yazıt ışığında bölgenin tarihi coğrafyasının anlaşılmasında önemli olacağını ifade etmiştir⁹⁷. Orta Karadeniz'de araştırmalar yapan J.G.C. Anderson, Amasya çevresinde çok sayıda mil taşı saptamıştır⁹⁸.

1973 yılı sonu 1974 yılı başında Amasya Müzesi tarafından gerçekleştirilen Ankara-Samsun karayolunun Amasya'ya giriş kısmında su kanalı açılması sırasında bulunan Kulistepe Nekropolisi, ele geçen sikkeler yardımıyla MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenmiştir⁹⁹. Daha önceki yıllarda Amasya Merkez'de bulunan bir nekropolis alanının imara açılması nedeniyle burada bazı mezarların ortaya çıktığı bilinmektedir. 1986, 1987 yıllarında yapılan kurtarma kazılarında İslami Dönem mezarlarının yanı sıra, Geç Roma Dönemi'ne ait mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Daha sonraki yıllarda Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bezemeli mezarların ortaya çıkması üzerine 1993 yılında Amasya Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazılarında İslami Dönem'in yanı sıra çok sayıda Geç Roma Dönemi mezarları ve mezar hediyeleri ortaya çıkarılmıştır¹⁰⁰. Bu buluntular yoluyla Amasya çevresinde Geç Roma İmparatorluk Dönemi ölü gömme gelenekleri hakkında bilgiler edinilmiştir.

Roma yolları ve mil taşlarıyla ilgili olarak sürdürdüğü araştırmalarına devam eden D.H. French, 1985, 1986 ve 1987 yıllarındaki yüzey araştırmaları sırasında Amasya çevresindeki Roma yolları ve mil taşlarıyla ilgili belirlemelerini aktarmıştır¹⁰¹. M. Özsait başkanlığındaki bir ekip tarafından 1986, 1987, 1988, 1989, 1994, 1995, 1996 yıllarında

⁹⁵ Erol 2014, 383- 400.

⁹⁶ Üreten 2012b, 198.

⁹⁷ French 1985, 144.

⁹⁸ Anderson 1903, 3. Neocaesarea'dan (Niksar) Gangra'ya (Çankırı) giden bir yolun, Amaseia'dan (Amasya) geçtiğini, bu yol üzerinde tespit ettiği bir mil taşıyla da kanıtlamıştır.

⁹⁹ Takaz 1975, 110.

¹⁰⁰ Yüce 1994, 1- 16.

¹⁰¹ French 1986, 110; French 1987, 192- 193; French 1988, 274.

Amasya ve çevresinde yapılan araştırmalarda Kalkolitik Dönem'den Roma İmparatorluk Dönemi'ne dek devam eden yerleşim izleri belirlenmiřtir¹⁰². 1999- 2004 yılları arasında, M. Özsait başkanlığındaki bir ekip tarafından Amasya- Samsun ve Ordu İlleri'ni kapsayan bir yüzey araştırması ger ekleřtirilmiřtir¹⁰³.

ř. Dönmez, doktora tezi kapsamında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında, Amasya'yı da içine alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda 1997, 1998 yıllarında Amasya ve ilçelerinde daha önce M. Özsait başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen yerleşimler yeniden arařtırılmıřtır¹⁰⁴. 2000 yılında Amasya Merkez'de bir temel kazısı sırasında ortaya çıkan mezarlar nedeniyle kurtarma kazısı yapılan alanın, Roma İmparatorluk Dönemi'nde nekropolis olarak kullanıldığı d ş n lm ş; hem mezarların inşa teknikleri hem de mezarlardan birinde ele geçen MS 224 yılına tarihlenen bir sikke bu görüşü doęrulamıřtır¹⁰⁵.

2007 yılında başlatılan ve günümüzde de devam eden Oluz Höyük kazılarının 2013 yılı kazı sonuçlarına göre, Oluz Höyük'te Erken Tunç  ağı'ndan Orta  ağ'a dek devam eden yerleşim izlerine rastlanmıřtır¹⁰⁶. 2009 yılında E.E. Naza- Dönmez başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilen ve günümüzde de devam eden Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı kazısı, 2013 yılı kazı sonuçlarına göre edilen pişmiş toprak seramik parçaları Geç Demir  ağı'ndan başlayarak Osmanlı Dönemi'ne dek süren uzun bir yerleşime işaret eder¹⁰⁷.

2013 yılında A. Türker başkanlığındaki bir ekip tarafından ilk kez kazı çalışmalarının başlatıldığı Merzifon İlçesi'nde yer alan Devret Höyük kazıları 2013 yılı ilk sonuçlarına göre Tunç  ağı'na ait olan malzemelerin yanı sıra çeşitli dönemlere ait seramikler, taş eserler, figürinler ve daha başka eserler tespit edilmiřtir¹⁰⁸.

¹⁰²  zsait 1987, 239- 256;  zsait 1988, 287- 300;  zsait 1989, 367 - 380;  zsait 1990, 45- 54;  zsait 1995, 273- 292;  zsait 1996, 171- 192;  zsait 1997, 143- 162.

¹⁰³  zsait 2001, 192- 195;  zsait 2002, 129- 132;  zsait 2003, 276- 278;  zsait 2005, 250- 253.

¹⁰⁴ Dönmez 1998, 513- 536; Dönmez 1999, 229- 244.

¹⁰⁵ Doğanbaş 2001, 63- 72.

¹⁰⁶ Dönmez ve Yurtsever- Beyazıt 2014, 369- 370.

¹⁰⁷ Naza- Dönmez 2014, 385.

¹⁰⁸ Türker 2014, 363- 382.

3.4.Tokat (Dokeia)

D.G. Hogarth ve J.A.R. Munro antik yollar konulu araştırmalar yürütmüşlerdir. J.G.C. Anderson, F. ve E. Cumont antik yerleşimler ve yazıtlar ile ilgili tespitler yapmışlar, H. H. von der Osten bölgede II. binyıl yerleşimlerini araştırmıştır. E. Akurgal, T. ve N. Özgüç, Y. Boysal Maşathöyük kazıları, T. Özgüç ve M. Akok'un Horoztepe kazıları, Ch. Burney'in Sakarya Havzası'ndan Tokat ve Sivas'a dek olan geniş bir arazide yaptığı yüzey araştırmaları hakkında araştırmalar yaparlarken, Burney'in Tokat ve Sivas'tan topladığı özellikle Demir Çağı seramiklerini G.E.S. Durbin yayınlamıřtır¹⁰⁹.

Tokat evresinde Prehistorik Çağ araştırmaları K. Kökten tarafından bařlatılmıřtır¹¹⁰. 1955 yılında C. Burney Sivas ve Tokat şehirlerinde Kalkolitik Dönem'den Demir Çağları'nı da içine alan zamana ait buluntuları belirlemek için yüzey araştırmaları yapmıřtır¹¹¹. D.H. French, Anadolu'daki Roma yollarının tespit edilmesi ile ilgili yaptığı yüzey araştırmaları kapsamında Tokat'ta araştırmalar yapmıřtır¹¹².

Daha nceki yıllarda başlanmış olan ve M. Özsait, başkanlığında gerçekleştirilen Orta Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan yüzey araştırmaları çerçevesinde 1988, 1997, 1998, 2005 yıllarında Tokat ve ilçelerinde araştırmalar yapılmıřtır¹¹³. 2004 yılından itibaren D.B. Erciyas başkanlığındaki ekip tarafından Komana antik kentinde yüzey araştırmaları bařlatılmıřtır¹¹⁴. 1990 yılında Tokat Müzesi tarafından Sulusaray İlçesi'nde bulunan Sebastopolis antik kentinde kurtarma kazısı yapılmıřtır¹¹⁵. Daha nceki yıllarda yüzey araştırmaları yapılan Komana antik kentinde, 2009 yılından bu yana D.B. Erciyas başkanlığındaki bir ekip tarafından sistematik kazı çalışmaları yrtlmektedir¹¹⁶. Tokat Müzesi tarafından kurtarma kazılarının yapıldığı Sebastopolis antik kentinde 2010 yılından itibaren kazı çalışmalarına yeniden bařlanmışır¹¹⁷.

¹⁰⁹ zsait 1998, 90.

¹¹⁰ Kökten 1944, 659- 680.

¹¹¹ Durbin 1971, 99.

¹¹² French 1985, 145- 146; French 1987, 193, 194; French 1995, 1.

¹¹³ zsait 1989, 367; zsait 1998, 89- 108; zsait 1999, 73- 88; zsait 2006, 451- 462.

¹¹⁴ Erciyas 2005, 13- 22.

¹¹⁵ zcan 1991, 167- 200.

¹¹⁶ Erciyas, Sökmen ve Kocabıyık 2010, 121- 132.

¹¹⁷ Kohl, Matoğlu ve Alkan 2011, 559- 568.

3.5.Giresun (Kerasus)

Giresun’da arkeolojik araştırmalar çok sınırlı düzeyde yapılmıştır. 1984 yılında D.H. French Roma İmparatorluğu’na ait yollar ve mil taşlarıyla ilgili araştırmalar yapmıřtır¹¹⁸.

MTA Genel Müdürlüğü tarafından, Karadeniz Bölgesi’nin antik madencilik çalışmaları, madencilige olan katkıları konusunda araştırmalar yapılmıştır. Espiye, Bulancak, Tirebolu ilçelerinde antik madencilik çalışmalarının yapıldığını kanıtlayacak nitelikte maden galerilerine rastlanmıřtır¹¹⁹.

2009 yılında E. Doksanaltı başkanlığındaki bir ekip tarafından Giresun’da ve Giresun Adası’nda başlatılan yüzey araştırmalarının 2011¹²⁰ yılı sonuçlarına göre çeşitli dönemlere tarihlenen buluntular saptanmıştır. 2011 yılında Giresun Adası’nda kazı çalışmalarına bařlanmıřtır¹²¹. Kazılar devam etmektedir.

3.6.Trabzon (Trapezus)

Doğu Karadeniz Bölgesi’nin önemli bir kentidir. Tarih boyunca birçok gezginin seyahat rotası üzerinde bulunan şehirde 1992 yılında J.G. Crow, A. Bryer ve M. Bowden sorumluluğundaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması antik Buzluca yerleşimini tespit etmeyi amalamıřtır¹²².

1993 yılında A. ilingiroğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Sürmene civarındaki kaleler araştırılmış ve bu kalelerin Roma İmparatorluk Dönemi’nden daha erkene gitmedikleri fakat sonraki dönemlerde de kullanıldıkları belirlenmiřtir¹²³. 1997 yılında şehir merkezinde Trabzon Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısında mimari bir yapıya ait olabileceği düşünülen bazı malzemeler, bir erkek

¹¹⁸ French 1985, 146.

¹¹⁹ Kaptan 1990, 179.

¹²⁰ Doksanaltı, Aslan ve Mimiroğlu 2010, 143- 162; Doksanaltı, Mimiroğlu, Karaoğlan ve Erdoğan 2012, 197- 212.

¹²¹ Doksanaltı, Karaoğlan ve Erdoğan 2013, 175- 190.

¹²² Crow 1993, 73- 84.

¹²³ ilingiroğlu ve Derin 1994, 343- 352.

heykeli ve bazı sikkeler tespit edilmiştir¹²⁴. Trabzon ve çevresinde henüz sistemli bir kazı çalışması yürütülmemektedir.

3.7.Rize (Rhizus)

Rize’de gerçekleştirilen bir arkeolojik yüzey araştırması ya da sistemli bir kazı çalışması bulunmamaktadır.

3.8.Artvin

Artvin’de yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarının tarihi eskiye gitmez.1995 yılında K. Köroğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından Artvin ve Ardahan illerini kapsayan daha çok Orta Çağ ve sonrasındaki dönemleri kapsayan buluntular ortaya koyan bir yüzey araştırması başlatılmıştır¹²⁵. 1995 yılında M. Kadiroğlu Leube başkanlığındaki bir ekip, Artvin ve civarındaki Gürcü mimarisini (MS 9. yüzyıldan sonraya ait) değerlendirmek amacıyla yüzey araştırmalarına başlamışlardır¹²⁶.

1997 yılında O. Aytekin başkanlığında başlatılan yüzey araştırması ise, Artvin ve çevresindeki Türk- İslam eserlerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir¹²⁷. 2001 yılında O. Aytekin başkanlığında Artvin İli ve Çoruh Vadisi’ndeki tarihi yolları belirlemek amacıyla yapılan yüzey araştırmalarda, Orta Çağ’dan Cumhuriyet Dönemi başlangıcına dek olan bir sürede, inşa edilen yol, köprü kalıntıları ve İslami Dönem eserleri incelenmiştir¹²⁸. 2007 yılında O. Aytekin başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen Şavşat (Satlel) Kalesi kazısı, Artvin’de gerçekleştirilmiş olan bilimsel anlamdaki ilk kazı çalışmasıdır¹²⁹. Burada bulunan seramikler, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla dek kesintisiz bir süreç izlemektedir¹³⁰.

¹²⁴ Kaya 1998, 321- 334.

¹²⁵ Köroğlu 1996, 369- 396.

¹²⁶ Kadiroğlu - Leube, Yazar ve Karaca 1996, 397- 421.

¹²⁷ Aytekin 1998, 1- 23.

¹²⁸ Aytekin 2002, 1- 16.

¹²⁹ Aytekin 2008, 61- 70.

¹³⁰ Aytekin 2009, 253.

3.9.Gümüşhane (Argyropolis)

Günümüzde Gümüşhane İli, Kelkit İlçesi sınırları içinde kalan, hem Roma İmparatorluk Dönemi hem de Bizans Dönemi'nde önemli bir askeri nokta olan Satala antik kentinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. İlk araştırma, Trabzon'daki İngiliz konsolos yardımcısı A. Billiotti tarafından 1874 yılında gerçekleştirilmiştir¹³¹. 1989 ve 1990 yıllarında C.S. Lightfoot başkanlığındaki bir ekip tarafından burada yüzey araştırması yapılmıştır¹³². 2004 yılında M. Hartmann başkanlığındaki bir ekip tarafından Satala'da yapılan jeofizik çalışması ve arkeolojik yüzey araştırması kapsamında yüzey altında arkeolojik yapıların izleri tespit edilmiştir¹³³. 2007 yılında S. Çiğdem başkanlığındaki bir ekip tarafından Gümüşhane İli ve bazı ilçelerinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmıştır¹³⁴.

Gümüşhane sınırları içinde bulunan herhangi bir yerleşimde şu anda sistematik bir kazı çalışması bulunmamaktadır.

3.10.Bayburt (Paipert)

Önemli ticaret yolları üzerinde yer alan Bayburt'ta gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sınırlı düzeydedir. K. Kökten tarafından Bayburt ve çevresinde prehistorik dönem araştırmaları¹³⁵, 1988, 1990, 1991 ve 1993 yıllarında A. Sagona başkanlığındaki bir ekip tarafından Bayburt ve çevresinde Klasik dönem öncesini araştırmak amacıyla arkeolojik yüzey araştırmaları yapılmıştır¹³⁶. 1990- 1993 yıllarında A. Sagona başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen Büyüktepe Höyüğü kazıları Erken Bronz Çağı'ndan sonraki dönemlere dek devam eden yerleşimlere ait çeşitli buluntular vermiştir¹³⁷.

¹³¹ Mitford 1974b, 221.

¹³² Lightfoot 1990, 299- 309; Lightfoot 1991, 289- 302.

¹³³ Hartmann 2005, 197- 204.

¹³⁴ Çiğdem, Yurttaş ve Özkan 2008, 167- 180.

¹³⁵ Kökten 1945, 465- 505.

¹³⁶ Sagona 1989, 425- 433; Sagona 1991a, 397- 403; Sagona 1992b, 261- 268; Sagona & Brennan 1994, 305- 316.

¹³⁷ Sagona 1991b, 305- 311; Sagona 1992a, 193- 198; Sagona 1993, 229- 234; Sagona et al. 1994, 161- 164.

4. ROMA İMPARATORLUĞU'NUN KARADENİZ'DEKİ YAYILIMI

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da yaygın bir şekilde egemenlik kurmaya başladığı dönemlerde kendisiyle çağdaş olarak Karadeniz'de Bithynia ve Pontus Krallıkları varlığını sürdürmektedir. Bithynia Kralı Nicomedes, III. Attalos gibi topraklarını MÖ 74 yılında Roma'ya vasiyet olara bırakmıştır¹³⁸. Bu durum, Roma'yı uzun süre meşgul edecek Pontus Krallığı sorununun başlangıcını oluşturmuştur. Pontus Krallığı ve Roma arasındaki ilişkiler, son kral VI. Mithridates Eupator'a kadar dengeli bir biçimde seyretmiştir¹³⁹.

VI. Mithridates Eupator'un izlediği yayılmacı politika, Roma'nın çıkarlarına ters düşmüş, babasına Roma tarafından verilen toprakların geri alınması ise Mithridates ve Roma'nın arasını iyice açmıştır. Böylece uzun yıllar devam edecek olan Mithridates- Roma savaşlarının fitili ateşlenmiş, yapılan çetin savaşlardan General Pompeius Magnus komutasındaki Roma galip taraf olmayı başarmıştır. VI. Mithridates Eupator, MÖ 63 yılında oğlunun ihanetine uğramıştır. Roma'nın eline geçmemek için sadık bir muhafızı tarafından öldürülmüştür.

Bu tarihten sonra Pompeius'un Asia'da çeşitli düzenlemeler yaptığı görülmektedir (Lev.5: Fig.7). Pompeius'un bu düzenlemeleri gerçekleştirmek için Amisus'a geldiği ve dört yıl sonra bu düzenlemelerinin *Lex Vatinia*¹⁴⁰ ile onaylandığı bilinmektedir¹⁴¹. Yapılan düzenlemeler hakkında en önemli antik kaynaklardan biri Strabon'dur. Pompeius, Pontus Krallığı'nın Armenia'ya doğru uzanan kısımlarını ve Kolkhis dolaylarını VI. Mithridates Eupator ile olan mücadelesi sırasında kendisinin yanında olarak yardımda bulunan hükümdarlara dağıtmış, geri kalan kısımları da on bir bölgeye ayırarak Bithynia Eyaleti'ne eklemiştir¹⁴². Romalı tarihçi Appianus da Pompeius'un düzenlemelerini aktarmaktadır. Daha öncesinde baskı altında bulunan bazı ulusları özgür bıraktığını, bazılarını müttefik yaptığını, bazılarını hemen Roma yönetimi altına aldığını, bazılarını krallara dağıttığını ve

¹³⁸ Eutropius 6. VI.

¹³⁹ Arslan 2007, 72. İlk kez Pontus Kralı I. Pharnakes zamanında Roma'ya elçiler yollanarak irtibata geçilmiş, IV. Mithridates Philopator ve V. Mithridates Euergetes zamanında Roma yanlısı dış politika artarak devam etmiştir.

¹⁴⁰ Arslan 2007, 485. Dipnot: 2050. Pompeius MÖ 62 baharında Roma'ya döndüğünde Küçük Asia ve Pontos'ta yaptığı düzenlemeler senatus tarafından onaylanmadı. MÖ 60 yılına dek Pompeius'un bütün çabaları sonuçsuz kalmıştır. Fakat sonraki bir gelişmeyle, İspanya fatihi Caesar Roma'ya dönerek MÖ 59 yılında consül seçilmiştir. Senatus'un kendisine karşı düşmanca bir tavır takındığını gördüğü için Pompeius ve Crassus ile işbirliği yaparak Roma'daki ilk *triumvir*'liği- üçlü yönetim- kurmuş; MÖ 59 yılında *Lex Vatinia* yasasıyla Pompeius'un doğu düzenlemelerini bütün olarak senatus'tan geçirmiştir.

¹⁴¹ Mitchell 1993, 31.

¹⁴² Strabon XII. 3. 1.

bu kralların kimler olduğunu, çok miktarda toprak ve para bağışlandığını da bildirmektedir¹⁴³.

Pompeius şehirlerde düzenlemeler yaparak daha önce var olan kentlerin isimlerini değiştirmiş ya da yeni kentler kurarak bölgeyi hızlı bir şekilde *Romalılaştırma*¹⁴⁴ faaliyeti içine girmiştir. Pompeius'un zaferinin onuruna Küçük Armenia'da "*Zafer Kenti*" (Nikopolis) anlamına gelen bir kent kurduğu bilinmektedir¹⁴⁵. Nikopolis'in Şebinkarahisar-Kelkit arasında Yeşilyayla, Eskihisar olduğu düşünülmektedir¹⁴⁶.

Pompeius, VI. Mithridates Eupator'un İris (Yeşilırmak) ve Lykos (Kelkit Çayı) Nehirleri'nin kesiştiği yerde kurduğu Eupatoria kentinin tamamlanmadığını görmüş, bu kente toprak ilave etmiş ve adını da Magnopolis olarak değiştirmiştir¹⁴⁷. Pompeius tarafından adı değiştirilen bir diğer yerleşim de bugün Tokat- Niksar sınırları içinde yer alan Diospolis'tir¹⁴⁸. Pontus Krallığı zamanında Kabeira olarak anılan bu yerleşim Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Neocaesarea (Neocaesare(i)a) olarak adlandırılmıştır. Yerleşim, Pontus Krallığı için dini anlamı bulunan üç merkezden bir tanesidir. Pompeius zamanında yapılandırılan bir başka yerleşim Pontus Kralları için önemli sayılan dini merkezlerden biri olan Komana Pontike'dir.

Strabon, Pompeius'un bu coğrafyayı ele geçirince Komana'daki tapınağa Arkhelaos'u rahip olarak atadığını, çevresi 60 stadion olan bir toprak parçasını kutsal alana dahil ettiğini ve burada yaşayanların Arkhelaos'a itaat etmelerini emrettiğini aktarmaktadır. Pontus kralları için önemli sayılan bir diğer dini merkez olan Zela için de yeni düzenlemeler

¹⁴³ Appianus Mith. XVII. 114. Armenia Krallığı'nı Tigranes'e; Bosphorus Krallığı'nı Pharnakes'e (Mithridates VI. Eupator'un oğlu); Kappadokia Krallığı'nı Ariobarzanes'e; Kommagene Krallığı'nı Antiochus'a; Galatia Krallığı'nı da Deiotarus'a vermiştir. Attalos'u Paphlagonia Prensi; Aristarkhos'u da Kolkhis Prensi olarak atamış. Ayrıca Arkhelaos'u Comana'daki tapınağa (Tanrıça Ma'nın tapınağı olmalı) rahiplik yapmak için görevlendirmiştir.

¹⁴⁴ Byrans & Hendy 1911, 370. Pompeius, gücünü korumak ve doğudaki şehirli topluluğu yaymak için her şeyi yapmıştır. Doğulu askeri despotizmin aksine ticaret uygarlığını Romalılaştırmanın merkezine koymuş, içlerinde Amisus'un da olduğu bazı yerleşimlere yeni insanlar yerleştirilmiş ve Mithridates ile yapılan son savaşta yıkım yaşayan yerler onarılmıştır. Pontus ve Kappadokia'da pek çok yeni şehir kurulmuş, bütün bu çalışmalar Roma egemenliğinin yayılması ve bölgenin Romalılaştırılması için yapılmıştır.

¹⁴⁵ Appianus XII. 17. 115.

¹⁴⁶ Arslan 2007, 485.

¹⁴⁷ Strabon XII. 3. 30.

¹⁴⁸ Arslan 2007, 28, 29.

yapılmıştır. Strabon, Zelitıs bölgesi içinde yer alan Zela'nın Pompeius Dönemi'nde kent statüsü kazandığını yazmaktadır¹⁴⁹.

Amisoslular'ın arazisinden, Halys Irmağı'na kadar uzanan Phazemonitis Bölgesi'ndeki Phazemon Köyü, Pompeius zamanında kent statüsü kazanan yerleşimlerden biridir. Kent statüsü almasıyla birlikte adı Neapolis olmuştur¹⁵⁰. Pompeius topraklarını genişleterek, kent statüsü verdiği yerleşimleri Bithynia'dan başlayıp, Paphlagonia ve Pontus üzerinden Armenia'ya uzanan ticaret yolu üzerinde oluşturmıştır. Sırasıyla bu kentler, Pompeiopolis, Neapolis, Magnopolis, Diospolis ve Nikopolis'tir¹⁵¹.

Karadeniz Bölgesi'nde daha sonra olanlar hakkında bilinenler sınırlıdır. Pompeius, bölgede yaptığı düzenlemelerden sonra Roma'ya büyük bir zafer alayıyla dönmüştür. Ama Roma'nın Doğu ülkeleri ile özellikle de Parthlar ile olan mücadelesi, Roma İmparatorluk Dönemi'ne dek uzanacak olan geniş bir zaman dilimini kapsamıştır. Persia'da (İran) ortaya çıkan Parthlar ve Roma İmparatorluğu arasındaki Armenia topraklarına egemen olma mücadelesi bu bölgedeki çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır. VI. Mithridates Eupator, dolayısıyla Romalılar Parthlar ve Armenia Krallığı ile doğrudan siyasi ilişki içine girmişlerdir¹⁵². Mücadeleler, Armenia üzerinde gerçekleşmekte olup hem Roma hem de Parthlar, Armenia tahtına kendi tarafından olan kişileri geçirmek istemişlerdir. Roma'nın doğudaki sınırını oluşturan Euphrates (Fırat) Irmağının diğer tarafında Parth Krallığı sınırları başlamaktadır. Fırat Irmağı uzun yıllar boyunca imparatorluğun doğu sınırını oluşturmuş ve stratejik bir önem taşımıştır. Sınır hattı boyunca Karadeniz kıyısından iç kısımlara doğru konumlandırılan garnizon kentleri bölgenin öneminin bir göstergesidir.

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru Roma, iç savaşlarla çalkalanmış ve güçler dengesi sürekli değişmiştir. Eutropius, bu dönemi *“lanetler yağdırmamız gereken içler acısı iç savaş”* şeklinde tanımlamaktadır¹⁵³. İç savaş devam ederken VI. Mithridates Eupator'un oğlu Pharnakes bu durumu fırsata çevirmek istemiş ve bir zamanlar babasına ait olan topraklara tekrar sahip olabilmek için harekete geçmiştir¹⁵⁴. Çok kısa bir sürede Sinope'yi

¹⁴⁹ Strabon XII. 3. 34.

¹⁵⁰ Strabon XII. 3. 38.

¹⁵¹ Arslan 2007, 487, 490.

¹⁵² Kaya 2004, 73, 74.

¹⁵³ Eutropius 6. XIX.

¹⁵⁴ Suetonius Caesar .

ele geçirmiş, Amisus'u da alabilmek için yoluna devam etmiştir¹⁵⁵. Bu sırada Gaius Julius Caesar ve Gnaeus Pompeius Magnus arasında süren mücadele Pompeius'un Aleksandria'da öldürülmesiyle son bulmuş ve iç savaştan galip çıkan Caesar, Pharnakes'in üzerine yürümek için Aleksandria'dan Suriye yoluyla Pontus'a gelerek Pharnakes'i yenilgiye uğratmıştır¹⁵⁶. MÖ 47 yılında Zela (Zile) yakınlarında¹⁵⁷ yapıldığı ileri sürülen savaşın galibi Caesar, bu zafer üzerine ünlü “ *geldim, gördüm, yendim* ” sözünü tarihe bir not olarak düşmüştür.

Caesar bir suikast sonucu öldürülünce Roma'da yeniden bir iç savaş ortaya çıkmış ve taraflar arasında bir kutuplaşma başlamıştır¹⁵⁸. Caesar'ın evlatlık olarak ilan ettiği daha sonra Roma imparatoru olacak olan Octavianus (Augustus), Lepidus ve M. Antonius birleşerek 2. Triumvirlik (Üçlü Yönetim) hayata geçmiştir¹⁵⁹. MÖ 40 yılında imzalanan Brindisium Antlaşması'na göre M. Antonius Doğu eyaletlerini, C. Octavianus Batı eyaletlerini, A. Lepidus ise Afrika Eyaleti'ni kendi egemenlik alanı olarak almıştır. Yapılan paylaşıma göre M. Antonius'un egemenlik alanı içinde yer alan bugünkü Anadolu topraklarında bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Pontic Paphlagonia'nın iki şehrini, Pompeiopolis ve Neapolis, ayrıca Doğu Bithynia'nın da bazı bölgelerini Paphlagonia eyaletinin prensine bağışlamıştır¹⁶⁰. Zela şehri ayrılarak, topraklarının bir kısmı daha önceden Caesar tarafından Comana Eyaleti'ne, diğer kısmı şimdi Ateporix adlı Galatyalı bir asile eyalet olarak bağışlanan Caranitis Eyaleti'ne eklenmiştir. Son olarak Antonius, Pontus Krallığı'nı yeniden canlandırmış ve bu ünvanı ilk olarak Mithridates'in torunu, Pharnakes'in oğlu, Darius'a vermiştir¹⁶¹. Bugünkü Trabzon ve Giresun'un kıyı kesimleri Dareius'a bağışlanmıştır¹⁶².

Sonraki yıllarda M. Antonius ile evlenen Mısır Kraliçesi Cleopatra'nın kışkırtmaları, Parth Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması gibi nedenler yüzünden iç savaş çıkmış¹⁶³, MÖ 31 yılında Yunanistan'da gerçekleşen Actium Savaşı'ndaki uzun çarpışmalar sonrasında

¹⁵⁵ Appianus XII. 17. 120.

¹⁵⁶ Suetonius Caesar .

¹⁵⁷ Plutarchos Julius Caesar, 512.

¹⁵⁸ Eutropius 7. I. Eutropius'un anlatımlarına göre, senatonun Caesar'a suikast düzenleyenlerin tarafında yer alması sonucu iç savaş çıkmıştır.

¹⁵⁹ Akşit 1985, 31.

¹⁶⁰ Magie 1950, 434. MÖ 37/6 yılında Galatia ve Paphlagonia'nın kralı Castor ölünce ya da tahttan indirilince Paphlagonia'daki egemenlik alanı başkent Gangra'ya (Çankırı) dahil edilmiş, Pompeiopolis şehriyle birlikte Amnias Vadisi havzası Deiotarus Philadelphus'a miras kalmıştır.

¹⁶¹ Jones 1937, 168.

¹⁶² Taşdöner 2012, 222.

¹⁶³ Eutropius 7. VII; Akşit 1985, 31.

Octavianus galip gelmiştir. M. Antonius ise başlıca subaylarıyla birlikte kaçmıştır¹⁶⁴. MÖ 30 yılında Octavianus kesin darbeyi vurmak için Asia Suriye yoluyla Mısır'a gitmiş, M. Antonius ve Cleopatra yenildiklerini anlayarak her ikisi de intihar etmişlerdir. Octavianus büyük bir törenle MÖ 29 yılında Roma'ya dönmüş¹⁶⁵, MÖ 27 yılında kendisine “Augustus” sıfatı verilmiş ve barışın göstergesi olarak Janus tapınağının kapıları kapatılarak ve *Imperator* sıfatıyla onurlandırılmıştır¹⁶⁶.

Bundan sonra Roma, İmparatorluk Dönemi'ni yaşamaya başlamış, giderek gücünü ve egemenlik alanını arttırmıştır. Aynı zamanda Augustus ile başlayan barış dönemi, Pax Romana, imparatorluğun her yerinde etkisini gösteren huzur ve refah ortamının oluşmasını sağlamış, üç yüzyıl boyunca imparatorluk sınırları içinde var olan istikrarlı yapı sayesinde her alanda ilerlemelerin kaydedildiği bir dönem olmuştur.

İmparator Augustus'un ölümüne dek Pontus, Kappadokia, Kommagene gibi bölgeler eyalet sistemine dahil olmamışlar, bunun yerine Roma İmparatorluğu'na bağlı krallar tarafından yönetilmişlerdir¹⁶⁷. Augustus, Pontus Bölgesi'nin Cumhuriyet Dönemi'nde olduğu gibi senato tarafından atanan valiler ile yönetilmesinde bir değişikliğe gitmemiştir¹⁶⁸.

İmparator Caligula (MS 37- 41) zamanında Pontus'un Roma İmparatorluğu'na bağlı krallar tarafından yönetilmeye devam ettiği görülmektedir. Caligula Trakya Kralı Cotys'un oğullarından Polemon'a Pontus'un yönetimini vermiştir¹⁶⁹. İmparator Claudius (MS 41- 54), Doğu eyaletlerinin gelişmesiyle yakından ilgilenmiştir. Restorasyon ve inşaa çalışmaları başlatarak Asia Minor'da en hızlı şekilde gelişme olmuştur. Bithynia'da Claudiopolis, Paphlagonia'da Neoclaudiopolis yerleşimleri imparatorun onuruna kurulmuştur¹⁷⁰.

İmparator Nero (MS 54- 68) zamanında Karadeniz kıyılarının stratejik anlamda önem kazandığı Trapezus'ta oluşturulan donanma ile ortaya koyulmuştur¹⁷¹. Doğu'da yer alan Armenia ve Parth Krallıkları ile olan mücadelede bu coğrafya ulaşım anlamında en kısa rotadır. MS 59 yılında Nero'nun generali Domitius Corbulo, geniş katılımlı bir birlikle

¹⁶⁴ Plutarchos, Antony.

¹⁶⁵ Akşit 1985, 31; Tekin 2011, 218

¹⁶⁶ Akşit 1985, 36.

¹⁶⁷ Akşit 1985, 48.

¹⁶⁸ Kaya 2003, 84.

¹⁶⁹ Adams 2007, 111.

¹⁷⁰ Levick 2015, 208.

¹⁷¹ Tacitus Annals XIII.39.

Armenia'ya sefer düzenlemiştir. Uzun süren mücadeleler sonunda Roma İmparatorluğu General Corbulo'nun başarılı idaresi sayesinde doğu sınırını uzun süre korumuştur (Lev.6: Fig.8). Bitynia- Pontus Eyaleti'nin Romalı valisi Tarquitus Priscus'un kötü yönetimi sebebiyle MS 61 yılında suçlu bulunmuştur ve bundan dolayı cezalandırılmıştır. Yine de bu dönemdeki şartlar tam anlamıyla bilinmemektedir¹⁷². Nero, Polemon'a verilen ve *Pontus Polemoniacus*¹⁷³ şeklinde adlandırılan toprakları MS 63 yılında Roma eyaletine dönüştürmüştür¹⁷⁴.

İmparator Vespasianus (MS 69- 79) bölgeye özel bir önem vermiştir. Amacı, Roma İmparatorluğu ile doğuda hep problemlere sebep olan Parth'lar arasında bir tampon bölge oluşturmaktır. Eyaletler konusunda bazı düzenlemeler yaparak Galatia ve Kappadokia Eyaletleri'ni birleştirmiştir. Bu durumda doğuda Suriye'den Karadeniz kıyılarına dek uzanan yaklaşık 485 km. sınır hattı savunmasına ihtiyaç ortaya çıkmıştır¹⁷⁵. Büyük bir eyaletin burada oluşturulması güvenlik sorununu ortaya çıkardığından imparator günümüzde Gümüşhane İli'nin Kelkit İlçesi sınırlarında yer alan Sadak Köyü'nde bulunan Satala'da bir karargah oluşturmuş ve dolayısıyla buradaki askeri birliklere her türlü lojistik desteğin sağlanması amacıyla yüksek seviyede bir yol sistemi kurmak gerekmiştir¹⁷⁶. Bu şekilde Karadeniz Bölgesi'nden Zeugma'ya dek olan doğu sınırının düzeninde Roma İmparatorluğu'nun kontrolü sağlanmıştır. Yapılan araştırmalarda oluşturulan yol sistemleri, tespit edilen mil taşlarının yoğunluklarının İmparator Vespasianus'tan sonra arttığı gözlemlenmiştir¹⁷⁷. Bölgenin bu tarihten sonra öneminin artarak devam ettiğinin bir göstergesidir.

İmparator Traianus (MS 98- 117), zamanında imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşmıştır (Lev.7: Fig.9). Parth Krallığı üzerine yaptığı seferde Satala'yı üs olarak kullanmıştır¹⁷⁸. MS 114 yılı baharında Satala daha önce hiç görülmemiş büyüklükte bir

¹⁷² Henderson 1905, 102

¹⁷³ Sale et. al. 1759, 411, 412. Ptolemaios'a (Batlamyus) göre bu bölgeye dahil olan kentler, Neocaesarea, Zela, Sebastis ve Polemonium'dur.

¹⁷⁴ Tacitus The Histories III. 47.

¹⁷⁵ Ergin 2013, 416.

¹⁷⁶ Levick 1999, 147.

¹⁷⁷ Mitford 1988, 167- 178; French 2012, 32,33; French 2013, 30,31.

¹⁷⁸ Cassius Dio LXVIII.

Roma lejyon topluluğuna şahit olmuştur. Lojistik kaynaklar gemilerle Tomis'ten (Köstence) Karadeniz yoluyla Trapezus'a ve karadan Zigana Geçidi yoluyla Satala'ya getirilmiştir¹⁷⁹.

İmparator Traianus'un ölmeden önce evlat edindiği oğlu Hadrianus (MS 117- 138), Traianus gibi yayılmacı bir politika izlememiş, bunun yerine sınırları koruyan bir politika benimsemiştir (Lev.7: Fig.10.). Daha çok Doğu üzerine eğilerek buralarda barışı korumayı amaçlamıştır. İmparatorluk sınırları içinde en çok gezi yapmış olan imparatorudur. Saltanatı boyunca iki büyük gezi gerçekleştirmiş olan imparatorun ilk gezisi MS 121-125 ikinci büyük gezisini ise MS 128-133 yılları arasında gerçekleştirmiştir. İlk gezisinde Melitene (Malatya) üzerinden Trapezus'a çıkarak Karadeniz boyunca ilerlemiş, ikinci gezisi sırasında Suriye 'den Karadeniz'e geçerek Trapezus, Amisus ve Amaseia'yı gezmiştir¹⁸⁰.

Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en çok mücadele ettikleri devlet Parth krallığı olmuştur. Bu mücadelenin en önemli nedenleri arasında Armenia topraklarına egemen olma isteği bulunmaktadır. Marcus Aurelius (MS 161- 180) zamanında da bu mücadeleler sürmüştür.

İmparatorluğun Parthlar ile olan mücadelesi Severus Aleksandros (MS 222- MS 235) zamanında devam etmiştir. MS 224 yılından itibaren Parth Krallığı yıkılarak Sasani adını almıştır. Sasani Kralı Ardaşir Pers atalarının bir zamanlar sahip olduğu topraklarda hak iddia ederek MS 231 yılında Mezopotamya, Suriye ve Kappadokia'ya dek ilerlemiştir. Anadolu'ya Satala üzerinden giren Ardaşir'i durdurmak için Severus Alexander MS 232 yılında harekete geçmiştir. Zela (Zile)- Sebastopolis (Sulusaray) yolu üzerinde Severus Aleksandros'un ordularının bozuk olan yolu hızlı bir şekilde onardığına ait mir mil taşı bu olayın somut kanıtıdır. Severus Aleksandros'un MS 235 yılında ölmesiyle Roma İmparatorluğu bir kriz döneminin içine girmiştir. Ölümünün ardından kimin imparator olacağına askerler karar vermeye başlamış ve bu nedenle, kaos yaşanmıştır¹⁸¹. İmparatorluk için artık bu bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Maksiminus Thraks (MS 235- MS 238) ile birlikte "*Asker İmparatorlar*" dönemi başlamıştır. Kendisi bir asker olduğu için davranışları da sert olduğundan tepki çekmekte, senatoyla arası ise iyi değildir. Maximinus Thraks Hristiyanlar tarafından nefretle anılan bir imparatorudur¹⁸². İmparatorun

¹⁷⁹ Bennett 1997, 195.

¹⁸⁰ Akşit 1985, 201-203.

¹⁸¹ Bilgiç 2012, 27.

¹⁸² Akşit 1985, 379.

öldürülmesinden sonra yerine yerine gelen ve kısa süre tahtta kalan imparatorlardan sonra III. Gordianus (MS 238- MS 244) imparator olarak tahta çıkmıştır.

Bu dönemde bir diğer tehlike daha Roma İmparatorluğu'nu tehdit etmektedir. Tuna boylarındaki Goth'lar fısat buldukça imparatorluk topraklarına saldırmaktadırlar. İmparator Licinius Valerianus (MS 253- MS 260) zamanı isyanların, düşman devletlerin ve kabilelerin saldırılarının yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu kabilelerden birisi olan Boran'lar önce MS 254 yılında Karadeniz'in güney kıyısında yer alan Piyus şehri ve Trapezus'a saldırarak başarısız olmuşlar, daha sonra MS 256 yılında yeniden Pityus ve Trapezus'a saldırarak bu iki şehri yağmalamışlardır¹⁸³.

İmparator Diocletianus (MS 284- 305), tahta geçtiğinde yönetsel olarak bir değişiklik yapmış, imparatorluk yönetimini dörde bölmüştür. Tetraşi olarak adlandırılan bu sisteme göre, İmparatorluğun doğusu ile batısını ayırarak başlarına bir "*Augustus*" seçmiştir. Bu iki Augustus'a yardımcı olarak birer caesar belirleyerek dörtlü bir yönetim hayata geçirmiştir. Diocletianus Mısır, Libya, Arabistan, Bithynia ve doğu kesimi kendi yönetiminde tutarken, Illyria ve Asya'nın batısını kendine "*Caesar*" olarak seçtiği Galerius yönetimine bırakmıştır. İmparatorluğun batısına seçtiği augustus olan Maximianus'a Roma, İtalya, Sicilya, Afrika topraklarının yönetimini bırakmıştır. Gallia ve Britania'yı batının caesar'ı Constantius'a vermiştir.

MS 4. yüzyılda İmparatorluk sınırları (Lev.8: Fig.11) batıda bütün Fransa'yı içine alacak şekilde, İspanya, Britanya'ya dek uzanmaktadır; kuzey sınırı Almanya'dan Tuna Nehri boyunca Karadeniz'e; doğuda Persia sınırındaki Sasani İmparatorluğu ve Türkiye'nin doğusuna uzanmakta; güney sınırını Mısır'dan Fas'ın batısına, Cebelitarık Boğazı'na, Kuzey Afrika'ya (Cezayir ve Tunus) dek uzanmaktadır¹⁸⁴. Diocletianus 1 Mayıs 305 yılında kendi isteği ile batının augustus'u Maximianus ile birlikte tahttan çekildiler.

Roma İmparatorluk topraklarında Hristiyan halk MS 1. yüzyıl sonu- MS 2. yüzyıl başında Hristiyanların siyasi bölücüler oldukları kanısı hakimdir. Bu dönemde İmparator Traianus ve Antoninus Sülalesi, Hristiyanlar'a kısmen daha ılımlı davranmışlardır. İmparator Diocletianus Hristiyanlar'a karşı son derece acımasız davranılarak büyük

¹⁸³ Zosimus I. 33.

¹⁸⁴ Cameron 1993, 1.

baskılar yapılmış hatta ölüm cezaları verilmiştir¹⁸⁵. Baskılardan kaçan Hristiyanlar, yer altı sığınakları ya da mağaralara kaçarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır (Lev.9: Fig.12, 13).

MS 312 yılında İmparator Constantinus Hristiyanlar'ın her türlü uygulamaları istedikleri gibi yapmasına izin vermiştir. MS 391 yılında İmparator Theodosius tarafından Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmiştir¹⁸⁶.



¹⁸⁵ Ergin 2013, 173, 179.

¹⁸⁶ Bekker- Nielsen et. al 2015, 34.

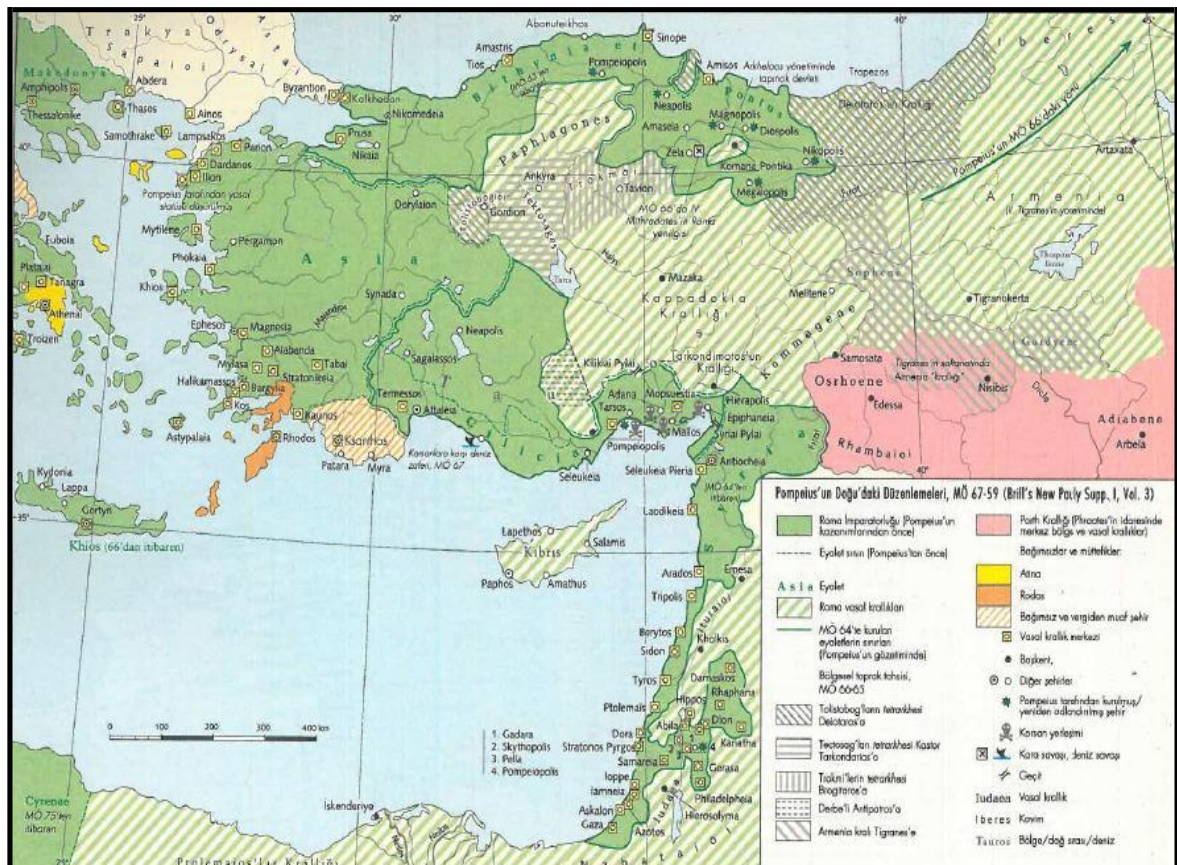


Fig.7 Pompeius'un Doğu'daki düzenlemeleri.



Fig.8 MS 60 yılında Roma İmparatorluğu'nun doğusu.



Fig.9 Traianus Dönemi'nin (MS 98- 117) sonunda Roma İmparatorluğu'nun sınırları.



Fig.10 Hadrianus Dönemi'nde (MS 117- 138) Roma İmparatorluğu'nun sınırları.

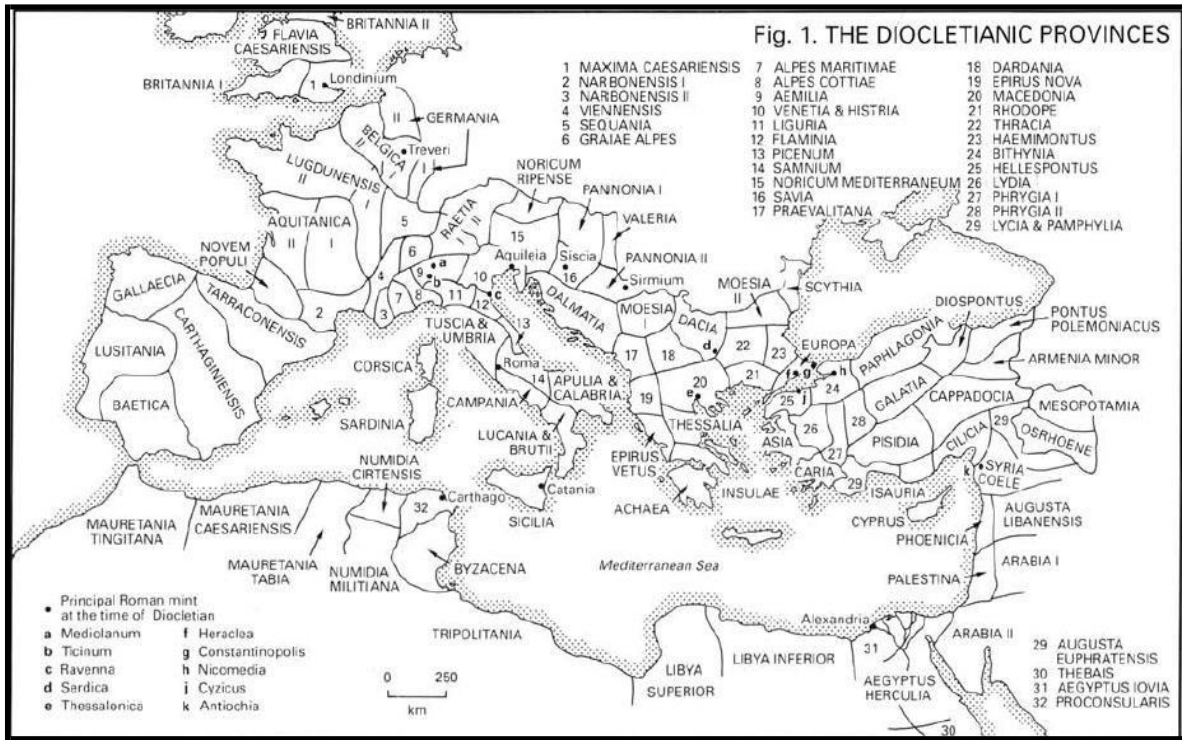


Fig.11 Diocletianus Dönemi'nde (MS 284- 305) Roma İmparatorluğu'nun sınırları.

5.ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE ORTA KARADENİZ YERLEŞİMLERİ

5.1.Samsun (Amisos, Amisus)

Samsun İli, Orta Karadeniz Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biridir (Lev.9: Fig.12). Antik çağdan bu yana pek çok isimle anılan kentin, en bilinen ismi “Amisos”tur. S. Atasoy, Amisos'un Grekçe olmadığını ve Grekler'den daha önce var olan yerli bir yerleşime işaret ettiğini söylemektedir¹⁸⁷. B. Umar'a göre, kelimenin kökeni Luvi/ Pelasg dilinden gelmekte olup “Amissos” şeklindedir. Eski kültürden gelen isimlerin zamanla değişime uğramasıyla, kelime de bulunan çift “s” düşerek, “Amisos” olmuştur. Bu haliyle “Misos” Grekçe'de “kin, hınç, düşmanlık” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin başına eklenen “a” harfi olumsuz anlam taşımakta olup “-sız” ekine karşılık gelmekte ve kelime böylece “Amisos” yani “kinsiz, hınçsız” anlamlarına gelmektedir¹⁸⁸.

Yerleşim, Peutinger Tablosu'nda “Missos” olarak geçmektedir (Lev.9: Fig.13). Cenevizliler ise, bu yerleşime “Simisso” demişlerdir. Bugünkü Samsun'un 3 km. kuzeybatısında, denize hakim bir tepe üzerinde yer alan kent, “Kara Samsun”, “Eski Samsun”, “Gavur Samsun”, “Toraman Tepe” gibi isimlerle anılmıştır¹⁸⁹.

Homeros'un Illiada isimli eserinde “Enetler” adı verilen bir halkın Paphlagonia'dan gelerek Troialılar'a destek verdikleri anlatılmaktadır¹⁹⁰. Strabon, Zenodotos'un anlatımlarına yer vererek, Homeros'un açıkça Amisus'a işaret ettiğini söylemektedir¹⁹¹. Yine de bu veriler, arkeolojik malzemelerle desteklenmediği sürece, kesin bir yargıdan kaçınmak gereklidir. Strabon'un ünlü şehir olarak değerlendirdiği Amisus için Theopompos'tan yaptığı alıntıya göre, önce Miletoslular, daha sonra Kappadokialılar, en son Athenocles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, adının “Peiraeus” olarak değiştirilmiş olduğu bildirilmektedir¹⁹². Appianus ise Pontus kenti Amisus'un Attik kökenli ve demokratik bir hükümet formuna sahip olduğunu¹⁹³; Hadrianus Dönemi'nde (MS 117-

¹⁸⁷ Atasoy 1997, 34- 35.

¹⁸⁸ Umar 2000, 80- 82.

¹⁸⁹ Akkaya 1992, 207; Atasoy 1997, 25.

¹⁹⁰ Homeros II. 852.

¹⁹¹ Strabon XII. 3. 8.

¹⁹² A.g.e. II. 3.14.

¹⁹³ Appian XII. 2. 8.

138) Kappadokia valisi olarak görev yapan Arrianusise, Amisos'un Atinalılar'ın kolonisi olduğunu ve denizin kenarında kurulduğunu söylemektedir¹⁹⁴.

Samsun tarihine ait en erken buluntuları araştıran K. Kökten, Samsun'un 12 km. güneydoğusunda Tekkeköy İlçesi'ndeki kaya altı sığınaklarında alt ve orta Paleolitik Dönem'e ait aletler saptamıştır¹⁹⁵. Yapılan araştırmaların az olması nedeniyle Samsun'un dip tarihi hakkında bilinenler sınırlıdır.

Antik yazarlar tarafından, Amisos'un bir Miletos kolonisi olduğundan söz edilmekle birlikte, kolonizasyon dönemi ile ilgili bilgiler pek fazla değildir. Pseudo-Skymnos, Amisos'un kuruluşunu yaklaşık olarak MÖ 560 yılına vermektedir¹⁹⁶. Bazı araştırmacılara göre MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Miletoslular tarafından Karadeniz'de kurulan ilk koloniler içinde Amisos da bulunmaktadır¹⁹⁷. Atakum İlçesi'nin Kurupelit Mevkii'nde bulunan Çakalca-Karadoğan Höyük'te buluna eserlerin Arkaik Dönem'e dek gitmesi, şimdiye dek yeri saptanamayan Miletos kolonisi Amisos'un Çakalca-Karadoğan yerleşimi olabileceğini düşündürmektedir¹⁹⁸. Yerleşimin denize yakın konumu Arrianus'un ifadelerini desteklerken, Samsun çevresinde Arkaik Dönem'e ait buluntu veren henüz başka bir merkezin olmaması antik Amisos kentinin burada kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir.

MÖ 4. yüzyılda Kappadokia'nın Pers Satrabı Datamenes Pontus ve Paphlagonia'ya doğru yürüyerek Amisos'un da bulunduğu bazı kentleri zapt etmiş ve bu tarihten sonra bölgede Pers egemenliği başlamıştır¹⁹⁹. Aleksandros'un Pers egemenliğine son vermesiyle, bu bölge Aleksandros ve generallerinin yönetimine geçmiştir. Aleksandros'un ölümünden sonra generalleri arasındaki mücadele sırasında I. Mithridates Ktistes Karadeniz Bölgesi'nde güçlü bir krallık olan Pontus Krallığı'nı kurmuştur. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ariobarzanes (MÖ 266/5- 250) Amisos'u ele geçirerek devletin sınırlarını genişletmiştir²⁰⁰. MÖ 63 yılında Pontus Krallığı'nın son kralı VI. Mithridates Eupator'u yenerek O'nun topraklarına egemen olan Romalı General Pompeius Magnus, Karadeniz Bölgesi'ne Roma egemenliğini getirmiştir.

¹⁹⁴ Arrianus 2005, 31.

¹⁹⁵ Kökten 1952, 171.

¹⁹⁶ Roebuck 1959, 120.

¹⁹⁷ Tsetskhladze 1994, 118.

¹⁹⁸ Şirin ve Kolağasıoğlu 2016, 37.

¹⁹⁹ Mentessidou 2011, 7.

²⁰⁰ Arslan 2007, 58.

Augustus'un imparatorluğu zamanında ülke sınırları içinde kalan her yerde bir barış ortamı sağlanmıştır. Augustus, M. Antonius tarafından Amisus'u yönetmek için görevlendirilen vali Straton'un zalim yönetimine son vererek kenti özgür kent statüsüne getirmiştir. Bunun üzerine Amisus halkı imparatorun iyiliğine kayıtsız kalmayarak Pergamon'da Augustus adına kurucu ve kurtarıcı sıfatıyla bir heykel adamıştır²⁰¹.

İmparator Caligula Dönemi'nde (MS 37- 41) Pontus ve Bosphorus, imparatorun çocukluk arkadaşı Polemo'ya verilmiştir²⁰². İmparator Nero (MS 54- 68), MS 64 yılında Samsun'un da içinde bulunduğu toprakları, doğrudan Roma İmparatorluğu'nun yönetimine dahil etmiştir. Yeni limanın inşası sırasında bir dizi insan iskeleti, figürinler, çeşitli boyutlarda vazolar ve gümüş sikkeler ile birlikte bir yazıtele geçmiştir (Lev.10: Fig.14)²⁰³. Mermerden yapılmış olan blok üzerinde İmparator Nero, eşi Poppea Sabina ve Nero'nun üvey kardeşi Britannicus'un isimlerinin yazılı olduğu görülmektedir:

[N]έρωνα Κλαύδιον Καίσαρα

Σεβαστὸν Γερμανικόν,

Σεβαστὸν Ποππαίαν,

Τιβέριον Κλαυδιον Βρεταννικόν

ὁ δῆμος διὰ τῆς ἐπιμελείας

Λουχίου Εἰουτίου Ποτείτου καὶ τῶν

Συναρχόντων

“Amisus halk (ı) (İmparator) Nero Claudius Caesar Augustus Germanikus, (İmparatoriçe) Poppea Augusta ve Tiberius Claudius Britannikus (un heykellerini dikti) – Lukius Eiutius Potitus ve heyet üyesi arkadaşları nezaretinde”

Bugün nerede olduğu bilinmeyen bu bloğun Nero, Poppea Sabina ve Britannicus'un heykellerini taşıyan, büyük bir anıtın parçası olduğu tahmin edilmektedir. İmparator ve ailesine duyulan saygının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Roma İmparatorluk

²⁰¹ Broughton 1935, 24.

²⁰² Akşit 1985, 86.

²⁰³ Bean 1956, 215.

Dönemi içinde en çok gezi gerçekleştiren İmparator Hadrianus (MS 117- 138) Amisos'a da uğramıştır. İmparator Diocletianus Dönemi'nde (MS 284- 305) nüfusun büyük bir kısmının Hristiyan olduğu bilinmektedir²⁰⁴.

Yapılan araştırmaların az olması, elimizde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bilgilerin ve kanıtların yetersiz olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tam bir kronoloji elde etmek zorlaşmaktadır. 1996 yılında Amisos Akropolisi'nde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Hellenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne dek tarihlenen çeşitli buluntular tespit edilmiştir²⁰⁵. Elde edilen eserler arasında Sahra Sıhhiye Okulu yemekhanesinin kuzeyinde ve bir kısmı da asfalt yolun altında kalan bir mozaik taban ele geçmiştir. Geometrik motifler, kuşlar bulunan mozaikte EAP (bahar) yazılı bir porte de yer almaktadır.

S. Atasoy, Amisos kentini çevreleyen surların tanımlamasını yapmıştır²⁰⁶. Surların dışında Hamilton tarafından görüldüğü zamanda, büyük bir çoğunluğu doldurularak bahçe haline getirilen, antik bir limanın (Lev.10: Fig.15) varlığı söz konusudur²⁰⁷. 1956 yılına kadar bu antik limanın ve dalgakıranın izleri su altından izlenebiliyordu. Bu tarihten sonra yeni limanın inşasıyla birlikte antik liman ve dalgakıran ortadan kaldırılmıştır²⁰⁸. Strabon, Amisos'un Eupator²⁰⁹ Dönemi'nde tapınaklarla süslendiği, genişletildiği ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde bağımsız kent statüsünde bulunduğu ve iyi teşkilatlandığından söz etmektedir²¹⁰.

Samsun kökenli olduğu ifade edilen ve bugün Brüksel Kraliyet Sanat ve Tarih Müzesi'nde korunmakta olan bir gladyatöre ait mezar steli, Amisos'ta Roma İmparatorluk Dönemi'nde gladyatör dövüşlerinin gerçekleştirilmiş olabileceğine dair bir ipucudur. 1913 yılında F. Cumont müzenin heykel ve yazıtlarının bir kataloğunu hazırlamış ve mezar steline burada yer vermiştir²¹¹. 2011 yılında M. J. Carter tarafından yazılan makalede eser tanıtılmıştır²¹². Dikdörtgen biçimli mezar stelinin üst kısmında, Diodorus ve Demetrius

²⁰⁴ Vadala 1934, 12.

²⁰⁵ Ertuğrul ve Atasoy 1998, 523 - 530.

²⁰⁶ Atasoy 1997, 46- 48.

²⁰⁷ Hamilton 1842, 290.

²⁰⁸ Atasoy 1997, 50, dipnot 53.

²⁰⁹ Eupator, büyük ihtimalle VI. Mithridates Eupator olmalıdır.

²¹⁰ Strabon XII. 3. 14.

²¹¹ Cumont 1913, 102- 105.

²¹² Carter 2011, 63- 69.

adında iki gladyatör tasvirlenmiştir. İki gladyatörden Diodorus, yerde oturur pozisyonda sol kolunu yere koyarak dengede durmaya çalışırken, sağ eliyle ayakta gösterilen rakibi Demetrius'tan gelecek bir hamleye karşı savunma yapmakta ya da ondan merhamet dilemektedir. Ayaktaki Demetrius ise, yerde aman dileyen rakibine, yüzünde acımasız bir ifadeyle yaklaşmakta ve O'nu öldürmeye hazırlanmaktadır. Demetrius elinde iki tane kısa kılıç tutmaktadır. Bu kılıçların sap kısmı elde kolaylıkla kavranabilir bir şekildedir; kısa olduğu için yapılan hamlelerin daha kolay olmasının yanı sıra taşıma rahatlığı sağladığı anlaşılmaktadır. Stelin alt kısmında dokuz satırdan oluşan bir yazıt bulunmaktadır:

Ενθάδε νεικήσας κεῖμαι Διόδωρος

ὁ τλήμων. ἀντίπαλον ρήξας

Δημήτριον οὐκ ἔκτανον εὐθύς.

ἀλλά με Μοῖρ ὀλοή Καί σουμμα-

ρού (δου) δόλος αἰνός ἔκτανον, ἐκ δέ

φάους ἤλυθον εἰς Ἀῖδην. Κεῖ-

μαι δ' ἐν γαίῃ αὐτοχθόνων ἡδέ μ' ἔ-

θαπεν ἐνθα φίλος ἀγαθος εὖσε-

βίης ἔνεκεν.

“Burada muzaffer Diodorus yatıyor. Düşmanım Demetrius’u yendikten sonra O’nu hemen öldürmedim. Fakat ölüm saçan kader ve summa rudis’in kurnaz ihaneti beni öldürdü ve ışık beni terketti, Hades’e gittim. Asıl yerlilerin ülkesinde yatıyorum. İyi bir arkadaşım dindar olduğu için beni buraya gömdü”²¹³. Bu yazıta göre Diodorus galip olanın kendisi olduğunu, buna rağmen merhamet ederek Demetrius’u öldürmediğini vurgulamaktadır. Demetrius’un özgürlüğüne kavuşmak uğruna acımadan kendisini öldürdüğünü söylemektedir (Lev.11: Fig.16).

²¹³ Carter 2011, 63.

“Summa Rudis” yani birinci hakem anlamına gelmektedir²¹⁴. Bu durumda summa rudis’in ihanetinden söz ediliyorsa bir hakem hilesi sonucunda Demetrius, savunmasız bir anını kollayarak özgürlüğüne kavuşabilmek için Diodorus’u öldürdüğü söylenebilir.

Samsun’da bulunan fakat gümünüzde yeri belli olmayan bir yazıtta Kyrilla isimli bir rahibenin halka gösteri yapmak için bir gladyatör topluluğu kiraladığı anlatılmaktadır²¹⁵.

Roma İmparatorluk Dönemi’nde Amisus’unsikke basma hakkının devam ettiği görülmektedir²¹⁶. Kentin, İmparatorluk Dönemi’nde Augustus’tan (MÖ 27- MS 14) Saloninus’a (MS 260) kadar sikke bastığı bilinmektedir²¹⁷. Augustus Dönemi’ne ait bir Amisus sikkesinin ön yüzünde Apollonsağprofilden gösterilmiştir. Sikkenin arka yüzünde, tanrıça Amisus olarak yorumlanan bir kadın ayakta durur şekilde sağ profilden verilmiştir Sağ elini göğsünün üzerinde tutarak kıyafetinin altında gizlemektedir. Karşısında tanrıça Roma (ya da Venüs Genetrix ?) olarak tanımlanan bir kadın, sol profilden mızraklı ve kalkanlı olarak tasvirlenmiştir. Bu figürlü anlatımın altında kentin ismi “AMISYOY” şeklinde görülmektedir (Lev.12: Fig.17). Bu sikkede personifikasyon yoluyla iki şehir arasındaki ilişki gösterilmiştir. Augustus Dönemi sikkesi olması, imparatorun kenti zalim bir yöneticiden kurtararak özgürlüğünü geri kazanmasını sağlaması. Augustus tarafından Amisus’a özgür kent statüsünün verilmesi sonucu. Amisus’un Augustus’a ve dolayısıyla Roma’ya olan bağlılığının ya da Roma ile olan iyi ilişkilerin bir sembolü olarak değerlendirilebilir.

İmparator Tiberius Dönemi bir Amisus sikkesinin ön yüzünde imparator sol profilden yansıtılmıştır. Portrenin alt kısmında iki küçük figür bulunmaktadır. Bunlardan biri Nike²¹⁸ diğeri capricorndur²¹⁹. Antik Yazar Suetonius, Augustus’un bastırdığı gümüş sikkeler üzerinde capricorn (oğlak) takımyıldızının yer aldığını ve bu tasvirin Augustus’un doğum işareti olduğunu aktarmaktadır²²⁰. Portrenin altında yer alan “ΣΕΒΑΣΤΟΣ” ibaresi kentin ve İmparator Tiberius’un kurucu imparator ve üvey babası Augustus’a verdiği değer in işaretidir. Sikkenin arka yüzünde bir sandalyede oturan bir kadın, sağ elinde terazi

²¹⁴ Futrell 2006, 101.

²¹⁵ Vadala 1934. 10. Vadala, Kyrilla’nın yüksek rahip(rahibe) derecesinde bir kişi olduğunu söylemektedir.

²¹⁶ Wroth 1889, 14; Atasoy 1997, 84.

²¹⁷ Arslan 1992a,77.

²¹⁸ Erhat 2011, 217. Zaferi simgeleyen bir tanrıçadır. Kanatlı, hızla uçan bir kız olarak canlandırılır. Bazı mitograflara göre Athena’nın oyun arkadaşıdır.

²¹⁹ Waddington 1904, 60. Pl. VIII. 20.

²²⁰ Suetonius Octavius Augustus, 111.

tutmaktadır. Bu kadın, Roma sikkelerinde yer verilen adalet kavramının personifikasyonudur. “*AMISYO ETOYΣ*” şeklinde kentin ismine yer verilmiştir (Lev.12: Fig.18).

Traianus Dönemi’ne (MS 98- 117) ait bronz bir sikkenin ön yüzünde Nike ayakta durmakta ve bir elinde palmyelerden oluşan bir çelenk tutmaktadır. Ana figür, “*ΘEOYCEBACTOY TPAIANOY*” şeklinde imparatorun ismiyle çevrelenmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ağaçlık, tepelik bir fonun ön kısmına konumlandırılmış tapınağın hem cepheden hem de profildengörülmektedir (Lev.13: Fig.19). Sikkenin arka yüzünde “*[AMICOY] EAICYΘEPAC*” şeklinde kentin ismine yer verilmiştir. Bu betimlemeye göre Amisus’ta arkasında tepelik bir alanın olduğu yerde kurulmuş olan dinsel bir yapıdan söz etmek mümkündür. Antik yazarlar Amisus’ta bulunan bir tapınağa ait bir bilgi vermemektedir. Strabon, Roma İmparatorluğu’ndan daha önce kentin Pontus kralları tarafından tapınaklarla süslendiğini aktarmaktadır. Kapsamlı bir kazı çalışması yapılmaması nedeniyle, antik çağın bu görkemli kentinde yer alan yapılar hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu sikke Amisus’ta yer alan dini bir yapının varlığını kanıtlaması açısından önemlidir.

Hadrianus Dönemi (MS 117-138) gümüş bir sikkenin ön yüzünde imparatorun portresi yer almaktadır. İmparatorun başında defne tacı bulunmakta ve çevresinde “*AYTKAI TPA AAPIANOC CEB II II YII Γ*” şeklinde imparatorun ismi dikkati çekmektedir. Arka yüzde üç tane kayalık alanın önünde distiyos düzende bir tapınak, yanında bir sunak, sunak önünde ise kurban edilmek için duran bir boğa yer almaktadır. Tapınağın içinde duran tanrı heykeli Zeus’a aittir²²¹. Denizde ise yunus balığına benzer bir deniz canlısı görülmektedir. Ana figürün etrafında ise “*AMICOY EAICYΘEPAC ETOYCPEC*” ibaresi ile kentin ismine yer verilmiştir (Lev.13: Fig.20).

Hadrianus’un eşi Sabina’ya (MS 83-136) ait olan bir sikkenin arka yüzünde Aphrodite²²² figürü yer almaktadır. Aphrodite çıplak ve sağ dizi üzerine çömelmiş, sağ elini başına doğru kaldırmıştır. Arka yüzde yer alan bu Aphrodite figürü ya imparatoriçenin kendisini Aphrodite ile ilişkilendirmesine ya da Anadolu’da Aphrodite’in bereket sembolü

²²¹ Waddington 1904, 63; Dalaison 2015, 222. Dalaison’a göre Demeter heykelidir.

²²² Pollitt 2006, 57. Orijinali Hellenistik Dönem’de (MÖ 250) kıvrılma pozisyonu ve üç boyutlu görünüş özelliğiyle Lysippos heykel okulu çalışması olarak değerlendirilen heykelin, Roma İmparatorluk Dönemi’nde Bithynialı sanatçı Doidalsas tarafından yapılan kopyası bugün Roma Ulusal Müzesi’nde korunmaktadır.

olarak görülmesi sonucunda eşinin zamanında imparatorluk sınırları içinde yer alan tüm coğrafyalar gibi, Karadeniz kıyılarının bereketli topraklarına yapmış olduğu bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Fakat Demeter, Kybele, Zeus Epikarpios bereketle ilişkili akla ilk gelen isimlerdir. Hadrianus ile pek de iyi bir evliliği olmayan imparatoriçenin kendisini Aphrodite ile ilişkilendirmesi belki de gerçek ilişkileri saklamaya yönelik bir çaba olabileceği akla gelmektedir (Lev.13: Fig. 21).

Septimius Severus'un eşi Iulia Domna'nın portresi (MS 170- 217) sikke ön yüzlerinde en sık karşılaşılan tasvirlerdendir. Bir Amisus sikkesinin ön yüzünde imparatoriçenin karakteristik saç tarama biçimiyle sağ profilden gösterilen bir portresi yer alırken, *"IOY.A.AOM.NAC[EBACT]"* ibaresi imparatoriçenin *"Augusta"*²²³ unvanının Grekçe formudur. Arka yüzde ise Korinth sütunlu tetrastylosplanlı bir tapınağın içinde Demeter olarak yorumlanan tanrıça ayakta durmakta; bir elinde buğday başağı, mısır koçanı ya da üzüm salkımı tutarken diğer eliyle de asasını tutmaktadır. Tapınağın krepisi ve Korinth düzenindeki sütun başlıkları görülebilmektedir. Üçgen alınlığın içine bir kalkan motifi işlenmiştir. Portrenin çevresinde *"AMIC OVEA [E] YΘPAC – ET .CMA."* kent ismi yer almaktadır. Bereket ile ilişkilendirilen tanrıça Demeter, Karadeniz kentlerinde çok sayıda sikkenin arka yüz figürü olarak yer alır. Karadeniz kıyı ve iç bölge yerleşimlerinin sahip olduğu bu verimli toprakların sağlayıcısı olarak tanrıça Demeter'e duyulan şükranın bir işareti olarak tanrıça adına tapınaklar kurulmuştur. Amisus'ta tanrıça Demeter adına tetrastylos planlı ve Korinth sütunlu bir tapınağın inşa edildiği bu sikke yoluyla anlaşılmaktadır (Lev.14: Fig.22). Demeter'in (Roma İmparatorluğu'nda Ceres) bir elinde asa, bir elinde ise buğday başağı, üzüm salkımı ya da mısır koçanı tutar şekilde ayakta duran bu tasviri yaygın bir duruştur.

Caracalla Dönemi'ne ait (MS 211- 217) bir sikkenin ön yüzünde imparatorun gerçek adına dayanarak *"Marcus Aurelius Antoninus"* *"AY KM AYP ANTΩNINOC"* lejantı görülmektedir. Ön yüzündeki ana figür Iulia Domna (MS 170- 217) sağ profilden verilmiştir. Arka yüzünde tetrastylos bir tapınağın içinde Demeter (?) olduğu düşünülen tanrıça heykeli ayakta durur biçimdedir. Bir önceki sikke, arka yüz tasvirleriyle aynı özelliklere sahiptir. Severuslar Dönemi'nde Demeter'in Amisus'ta tapınım gördüğüne işarettir (Lev.14: Fig.23).

²²³ Brubaker & Tobler 2000, 575. İmparator Augustus'un unvanının kadınların kullandığı karşılığı olan unvan, ilk kez Augustus'un ölümünden sonra eşi Livia tarafından kullanılmıştır.

Balbinus Dönemi'ne ait (MS 238) Amisus'ta basılan bir şehir sikkesinin ön yüzünde İmparator sağ profilden kısa saçlı ve tıraşlı verilmiştir (Lev.15: Fig.24). Başında bir defne tacı bulunmaktadır. İmparator portresi “*AYKO. K. ΔΕΚΜ. ΚΑΙ. ΚΑΑ. ΒΑΛΒΙΝΟC*” şeklinde imparatorun ismiyle çevrelenmiştir. Arka yüzde bir elinde bereket boynuzu diğer elinde asatutan Dionysos işlenmiştir. Tanrı ayakta çıplak olarak gösterilirken, elindeki asaya dayanıp vücut kuvvetini, sol ayağına vermiştir.

Antik dönemde Karadeniz Bölgesi'nin pek çok yerinde yetiştirilen üzümün suyunun sıkılması amacıyla kullanılan pres taşlarının Samsun'da yaygın olduğu görülmüştür. Bu da şarap yapımının bir işareti olmalıdır. Bağcılık ve şarap, tanrı Dionysos ile ilişkilidir ve Amisus ve çevresindeki sikkelerde Dionysos çok sevilerek kullanılmıştır. Bu durum, Amisus halkının, kendileri için yaşamsal ya da ekonomik değeri olan bir ürünün devamlılığının sağlanması için, ürünü kendilerine veren tanrılardan biri olan Dionysos'a gösterdikleri saygı belirtisidir. Ekonomi ile ilgili bir aracın üzerinde bu tanrıya yer vererek belki de bu Balbinus Dönemi'nde imparatorluk içindeki kargaşa durumunun kötü etkilerini kentte bolluk bereket algısı yaratarak uzaklaştırmaya yönelik bir hareket olabilir.

III. Gordianus Dönemi'nden (MS 238- 244) bir sikkenin bir yüzünde imparator sağ profilden kısa saçlı, başında bir defne çelengi ile gösterilmiştir. Giydiği paludamentum'un bir kısmı görülmektedir. İmparatorun portresi “*ΑΥΤ. ΚΑΙ ΜΑΝΤΩΝ ΓΟΡΔΙΑΝΟC*” şeklinde imparatorun ismi portreyi çevrelemektedir. Sikkenin diğer yüzünde, Herakles'e yer verilmiştir. Bir elinde tuttuğu lobutuna dayanırken, diğer elinde aslan postu görülmektedir. Herakles, Karadeniz Bölgesi'ndeki yerleşimlerinde önemli bir kahramandır. Kurucu tanrısı olduğu kentler bulunmaktadır (Herakleia Pontike, Herakleopolis). Herakles, mitolojide gücün temsilcisidir²²⁴ ve kentler kurucu tanrı olarak Herakles'i seçtiklerinde O'nun gücüne vurgu yaparak kentlerinin sahip oldukları güce gönderme yapmışlar; doğrudan dönemin imparatorunun sahip olduğu gücün Herakles'in gücü eşdeğerinde olduğunu o yerleşimin halka propaganda amaçlı sunmuş olduğu akla gelmektedir (Lev.15: Fig.25).

Valerianus Dönemi'nden (MS 253- 260) bir Amisus sikkesinin (Lev.16: Fig.26) bir yüzünde imparator sağ profilden kısa saçlı, tamamen tıraşlı, başında bir defne çelengi ile

²²⁴ Erhat 2011, 137. Zamanla ulusal bir kahraman olan Herakles, insanın doğaya karşı yenilmez saldırma ve dayanma gücünü simgeler.

tasvirlenmiştir. Giydiği paludamentumun²²⁵ bir kısmı görünmektedir. Portre “AKII AOYAAEPIANOC” şeklinde imparatorun adı ile çevrenmiştir. Diğer yüzde ise Hermes ayakta, vücut cepheden baş ise profilden çıplak olarak verilmiştir. Sol elinde kerykeion, tutmakta ve khlamys’i sol koluna dolanmıştır. Hermes, bu şekilde sikkeler üzerinde sık görülmektedir. Sağ elinde üzüm salkımına benzeyen bir ürün tutmaktadır. Diğer yüzdeki ana figür, “AMICOY EAEYΘEP” şeklinde kentin adının bulunduğu bir lejantla çevrenmiştir. Hermes’in bu sikkede yer almasının nedeni, haberci tanrı, yolcuları koruyan tanrı, ticareti ve tüccarları koruyan yönüyle orantılı olarak Amisus’a ticaret için gelen yabancı insanlara yol göstermesi ve onları koruması amacıyla açıklanabilir. Ayrıca sağ elinde tuttuğu ve üzüm salkımı olarak değerlendirebileceğimiz ürün Amisus’un ticari hayatında üzümün sikkeler üzerinde yer alacak kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Samsun ve çevresinde tespit edilen çok sayıda ağırlık taşları, Amisus’un bir liman kenti olması, üzümün ya da ondan elde edilen şarabın deniz yoluyla denizaşırı ülkelere ya da önemli yol bağlantıları aracılığıyla iç bölgelere dağıtımının olduğunun işareti olmalıdır. Üzüm tasvirinin, Dionysos’un değil de Hermes’in elinde bulunması, bu ürünün ekonomik değerine yapılan bir göndermedir.

Salonius Dönemi’nden (MS 242- 260) bir Amisus sikkesinin ön yüz tasviri imparatorun sağ profilden saç sakal tıraşlı bir portresini içermektedir. İmparatorun giydiği paludamentum’un bir kısmı görülebilmektedir. Portre, “CAA OYAAEPIANOC” şeklinde imparatorun adıyla çevrenmiştir. Arka yüzde Nike kanatlı olarak işlenmiştir. İki eliyle bir obje tutmaktadır. Waddington bu objeyi kupa olarak tanımlamaktadır²²⁶. Bu ana figürün etrafı “AMICOY EAEYΘEP” şeklinde kentin ismiyle çevrenmiştir. Nike, bu sikkede olduğu gibi bazı sikkelerde tek başına arka yüz figürü olarak tasvir edilmiştir. Genellikle elinde bir zafer çelengi ya da palmiye dalı tutar şekildedir (Lev.16: Fig.27).

1958 yılındaki Amisus Akropolisi kazısında ortaya çıkarılarak Samsun Müzesi’nde koruma altına alınmış olan bir taban mozaığının (Lev.17: Fig.28,29) orta alandaki ana panoda, Akhilleus ve Thetis işlenmiştir. Köşelerde dört mevsimin personifikasyonu olan büstler ve aralarda deniz canlıları tarafından taşınan Nereidler’e yer verilmiştir. Anadolu’da

²²⁵ Er 2006, 296. Romalı askerlerin omuzları üstüne giydikleri, sağ omuzda tokayla tutturulan askeri pelerin. Paludamentum bir roma generalinin kentten bir sefer için ayrılırken ve tekar döndüğünde giydiği mantodur.

²²⁶ Waddington et al. 1904, 73.

Zeugma²²⁷, Antiochia (Hatay)²²⁸, Haleplibahçe (Şanlıurfa)²²⁹ ve Roma İmparatorluğu sınırları içindeki bölgelerde²³⁰ karşılaşılan Akhilleus'un çeşitli maceralarını konu alan mozaikler, Akhilleus kültü ya da Akhilleus'a olan saygının göstergesi olmalıdır.

Amisus mozağinde işlenen konular dalga motifinden sonra saç örgüsü ve sonrasında tekrar dalga motifi ile çevrelenmiştir²³¹. Dalga motifi mozaiklerde sık kullanılan bir dekoratif öğedir. Amisus mozağındeki bezeme elemanları ve renklerin Zeugma mozaikleriyle yakın benzerlikleri bulunmaktadır. Amisus'ta Zeugmalı ya da Zeugma'da Amisuslu bir mozaik ustasının çalışmış olabileceği düşünülebilir. Zeugma gibi Amisus da Roma İmparatorluğu'nun 2. ve 3. yüzyıllarında önemli yol kavşakları arasında sayılması ve askeri anlamda önem taşıyan güzergahta bulunması Amisus ile Zeugma arasında bazı bağlantılar olabileceğini olası kılmaktadır.

Kurbanlar ve şarkılar ile kutlanan Akhilleus kültü, bir kahramanlaştırma kültü olarak tanrı inancından farklı bir şekilde geniş alana yayılmayarak yerel sınırlar içinde kalmıştır²³². Akhilleus tapınımının olduğu en ünlü yerleşimlerinden biri "*Leuke-Beyaz Ada*"dır. Çeşitli kaynaklarda adı geçen ve İstros (Tuna) Nehri Deltası'nın 50 km. güneydoğusunda yer alan adada ele geçen yazıtların arasında en ünlüsü MÖ 5. yüzyıldan önceye tarihlenen ve üzerinde "*Posideios'un oğlu Glaukos beni Leuke'nin lordu Akhilleus'a adadı*" yazmaktadır²³³. MS 2. ve 3. yüzyıllarda da Akhilleus kültünün Karadeniz'in kuzeyinde önemini koruduğu yazıtlar yoluyla anlaşılmaktadır²³⁴. Anadolu'da Troia, Miletos; Anadolu

²²⁷ Önal vd. 2006, 122,123. Akhilleus'un annesi Thetis'in oğlunu Troia Savaşı'ndan kaçırmak için Skyros Adası'nda kralın kızları arasında saklama çabaları Odysseus'un kendisine silahlar göstermesi sonucu başarısız olmuştur. MS 2. yüzyıl sonu- MS 3. yüzyıl başı.

²²⁸ Belis 2016, 40. Akhilleus ve Briseis'i konu edinmektedir. Hatay kökenli olan mozaik J. Paul Getty Müzesi'nde korunmaktadır. MS 1- 3. yüzyıllar arası.

²²⁹ Önal 2011, 10. Şanlıurfa'nın merkezinde yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları sırasında ortaya çıkan taban mozaikleri sonucunda bulunan villada yer alan ve Akhilleus'un doğumundan Troia savaşı'na kadar geçen süre işlenmiştir.

²³⁰ Blake 1936, Pl.25. 4. İtalya Via- Brancadoro'dan geometrik motiflerle süslü mozaığın ana bezeme unsuru, , saç örgüsü motifiyle süslü sekizgen bir çerçeve içinde Akhilleus'un savaş arabasının arkasında Hektor'un cesedini sürükler şeklindeki tasviridir. MS 2. yüzyıl; Waywell 1979, Pl. 51, Fig.39, Cat.45. Mora Yarımadası'nda Faustatos'un evi olarak tanımlanan mekanda bulunan mozaik Akhilleus'u Lykomedes'in sarayında kadın kılığında tasvir etmektedir. MS Erken 4. yüzyıl; Cosh & Neal 2001, 6. İngiltere Keynsham villasında ele geçen kırmızı, beyaz, yeşil renklerin hakim olduğu apolet ve saç örgüsü motifleriyle çerçevelenmiş mozaik parçasında Akhilleus Kral Skyros'un sarayında kadın kılığında saklanmaktadır.

²³¹ Önal vd. 2006, 48,49- 112, 113. Benzerlerini Zeugma Dionysos Villası'ndaki Dionysos ile Ariadne'nin düğünü mozağında ve yine Zeugma'dan Poseidon villasındaki Poseidon, Okeanos ve Thetis mozaiklerinde görmek mümkündür. Her iki mozaik de MS 2. yüzyıl sonları ile MS 3. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

²³² Şahin 2004, 139- 147.

²³³ Hedreen 1991, 319.

²³⁴ Hirst 1903, 47.

dışında Ege Adaları'nda, Peloponnesos yarımadasında Sparta, Elis, ana karada Epirus, Teselya'da da Akhilleus kültünün yayılım gösterdiği bilinmektedir²³⁵.

S. Atasoy, kentin akropolisinde yaptığı çalışmalar sırasında 20. yüzyılın başında (1908) Samsun çevresinde araştırmalar yapan R. Leper'in izlenimlerini aktarmıştır. Bu tarihte akropoliste yapılan kaçak kazılarda, antik bir tiyatronun izleri görülmüştür. S. Atasoy araştırma yaptığı zaman ise bu izlerden herhangi bir eser ile karşılaşmadığını ifade etmektedir²³⁶.

Samsun, konumu nedeniyle kıyı bölgeler ile iç bölgeler arasında bağlantı kuran bir kavşak niteliğindedir. Antik yazarların anlatımlarında serbest kent statüsü taşıdığı belirtilen Amisus, hem limanı nedeniyle iç kesimlerden getirilen her türlü ticaret maddelerinin bu liman aracılığıyla sevkı, hem de iç kesimlerle olan bağlantısı sebebiyle önemli yolların kavşağı konumunda olmasını sağlamıştır. Bir liman kenti olması, her zaman yerleşim gören bir kent olmasını sağlamış, hatta bazı yerleşimler Amisus'a göre konumlandırılmıştır²³⁷. Karadeniz Bölgesi'nde dağlar denize paralel uzandıklarından ulaşımında sıkıntılar yaşanmakta, kıyı ile iç kesimler arasındaki bağlantı geçitlerle sağlanmaktadır. Antik çağda bir bütün olarak değerlendirilen kıyının batıda Amastris'ten (Amasra), doğuda Trapezus'a kadar olan kısmında iç bölgelere açılan tek kapısı Amisus'tur²³⁸.

Anadolu'nun Roma İmparatorluk Dönemi yol sistemi hakkında D.H. French, başarılı araştırmalar yapmıştır. Bu amaçla Karadeniz Bölgesi'ndeki kentlerde de çalışmalarını sürdürerek Roma İmparatorluğu'nun yol güzergahları hakkında bir takım tespitlerde bulunmuştur. D.H. French'in yaptığı çalışmalar, Samsun ve çevresinin önemli bir kavşak noktada bulunduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. D.H. French, 1984 yılında "*Roma Yolları ve Mil Taşları*" adlı yüzey araştırması sırasında Samsun ve ilçelerinin Kastamonu, Sinop, Amasya, Çorum, Tokat gibi illerle bağlantılı olduğunu ve tespit edilen yolların birbirleriyle kesiştiklerini göstermektedir²³⁹.

Amisus'un yer aldığı bölge tarımsal işler ve hayvancılık için çok elverişlidir. Strabon, Halys Nehri'nin ağzında yer alan Gazelonitis ve Saramene gibi bölgelerin verimli olmakla

²³⁵ Michelakis 2002, 2.

²³⁶ Atasoy 1997, 50.

²³⁷ Ramsay 1890, 44 - 45. Ramsay'e göre Laodiceia, Amisos'un limanına göre konumlandırılarak kurulmuştur.

²³⁸ Munro 1901, 52.

²³⁹ French 1985, 143- 154.

birlikte düz bir alana sahip olduğundan, burada her türlü ürün yetişebildiğinden söz etmekte; Thermodon Nehri, Themiskyra ve oradan Karadeniz'e aktığını, yol üzerindeki düzlüğün tarıma, otlak kaplı arazinin hayvancılığa uygun olduğunu anlatmaktadır. Strabon'un anlatımlarına göre, son derece sulak olan bu arazide kıtlık hiç olmadığı gibi yabani üzüm, armut, elma, fındık gibi meyveler senenin herhangi bir gününde ormana gidenler tarafından kolaylıkla bulunabilmekte, zeytin de yetiştirilmektedir²⁴⁰.

MÖ 1 yüzyıldan önce Sinope önemli bir ticari limanken, bu tarihten sonra AmisusSinope ticaretinin büyük bir kısmını devralmıştır. Anadolu'dan aldığı özellikle yün, şarap ve maden cevherini Karadeniz'in her yanına ve İtalya limanlarına götürerek Roma İmparatorluk Dönemi'nde parlayan bir ticari zenginliğe kavuşmuştur²⁴¹. Ayrıca ormanlardan elde edilen kereste, Amisus ve Phanaroea Bölgesi'nde yetiştirilen zeytinlerden sağlanan zeytinyağı, Halys Deltası'ndan sağlanmış olan tuz, Pontus yöresinin çiçeklerinden yapılmış olan bal mumu da önemli ihraç ürünlerindendir²⁴². Thermodon kıyılarında çıkan gök mavisi yeşim taşı²⁴³ ve ilk kez Pontus'tan Yunanistan ve Asia içlerine girmiş olan fındık önemli ihraç ürünleri arasındadır²⁴⁴. Samsun İli'nin bir kıyı ilçesi olan Atakum'da, Plinius'un anlatımlarında yer verdiği ve H.V. Moltke'nin kıyı boyunca görerek aktardığı günümüzde ise yoğun yapılaşmanın arasında kalan az sayıda zeytin ağaçlarıyla karşılaşmak mümkündür (Lev.18: Fig.30). Amisus'da bulunmuş olan Hellenistik Dönem fındık figürünü (Lev.19: Fig.31) bu yemişin bölge için önemine işaret etmektedir. Fındığın çotanak²⁴⁵ haliyle tasvir edildiği eserde üç tane fındık bir çotanakta gösterilmektedir. Fındık Orta ve Doğu Karadeniz için bugün de önemli bir ekonomik üründür (Lev.19: Fig.32).

Samsun Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde sergilenen bir lahtin uzun yüzlerinden birinde bir sepet (kalathos), iki tane dikdörtgen kutu, ayna (speculum), ve yazı malzemesi (kağıt rulosu, kalem ?) olarak değerlendirilebilecek eşyalar ve kitap ya da yazı malzemesi kutusu olarak yorumlanabilecek bir kutu yer almaktadır. Kapak kısmında dört köşede akroterler bulunmaktadır (Lev.20: Fig.33). Lahitte yer alan sepet, ayna, tarak, kutu gibi malzemelerle genellikle kadın mezarlarında; yazı malzemeleri, kitap ruloları ise erkek

²⁴⁰ Strabon XII.3.12,13,15. Zeytin konusunda Ordu'da görüşlerine başvurulmuş kişilerden edinilen bilgilere göre Ordu çevresinde zeytin yetişmekte ve bazı insanlar kendi zeytinlerini üretip bunları tüketmektedir.

²⁴¹ Vadala 1934, 11.

²⁴² Atasoy 1997, 82,83. Dipnot 73.

²⁴³ Plinius NH. XXXVII.37.

²⁴⁴ A.g.e. XV.24.

²⁴⁵ Tekin ve Cantürk 2014, 41. Genellikle ikiden fazla fındığın bir arada bulunduğu fındığın yeşil kabuklu haline çotanak denir.

mezarlarında yer almaktadır²⁴⁶. Lahitin üzerinde yer alan ayna motifi, Karadeniz Bölgesi'nde olduğu kadar Anadolu'nun birçok bölgesinde karşılaşılan eşyalar arasındadır²⁴⁷. Sepet motifi de sevilerek kullanılan bir eşya olarak Anadolu'nun pek çok yerinde ele geçen mezar taşlarında yer almaktadır²⁴⁸. Phrygia Bölgesi'nden ele geçen mezar taşlarında Karadeniz Bölgesi'nden ele geçen mezar taşlarında olduğu gibi ayna, tarak, sepet motiflerine çok sık rastlanmaktadır.

Samsun Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir lahit (Lev.20: Fig.34), G. Koch'un anlatımlarına göre yarım bırakılmış girlandlı lahitlere örnektir²⁴⁹. Pek çok yerde ise benzerleriyle karşılaşmak mümkündür, pek çok bölgeye yoğun olarak ithal edildikleri anlaşılmaktadır²⁵⁰. Büyük olasılıkla yarı işlenmiş bir şekilde ithal edileceği bölgeye gönderilen lahitlerin gittikleri yerde ince işçiliği yapılmaktadır. Lahdin sanduka kısmında altta öne doğru çıkıntı yapan bir pervazı bulunmaktadır. Üst kısmında da bunun gibi bir çıkıntı yer almaktadır. Girlandın çelenk ve bu çelenkleri taşıyacak figürleri için yeterli ölçüde kaba şekliyle kabartma yapılmış, işlenecek figür lahit ihraç edildikten sonraya bırakılmıştır. Girland taşıyıcılarının alt kısmına birer pendentif asılmıştır. En ortada bir tabulaansatabelki de içine yazılacak bir yazıt için bırakılmıştır. G. Koch, Marmara Adası'ndan elde edilen yarı işlenmiş lahitlerde bu tabula ansata yerleştirmesinin bir kural olduğunu dile getirmektedir. Marmara Adası'ndan elde edilen bu yarı işlenmiş lahitlerin MS 1. yüzyıl sonlarında üretimine başlandığı, MS 3. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu örneklerin artık görülmediği G. Koch tarafından belirtilmektedir²⁵¹. Buna göre Samsun Arkeoloji Müzesi'nde yer alan bu lahit, MS 1. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın ikinci yarısı arasında bir tarihten olmalıdır.

Samsun Arkeoloji Müzesi bahçesinde bulunan kireçtaşından bir ostothek (Lev.21: Fig.35) bukranon ve girland bezemesiyle süslenmiştir ve olasılıkla üzerinde bir kapağı vardı. MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir.

²⁴⁶ Fıratlı 1965, 298, 299, 301- 303.

²⁴⁷ Koch & Wight 1988, 99; Civelek 2012, 84. S. 13, 14; French 2011, 21; Laflı 1992, 59; Bekker- Nielsen, Winter- Jacobsen 2013, Mitchell 2013, 178. Fig. 8.5., 179. 8.6. MS 2. yüzyıl sonu, MS 3. yüzyıl başlarına tarihlenir. 41; Nielsen et al. 2015, 49. Bu stel, tarafımızca da görülmüş ve fotoğraflanmıştır.

²⁴⁸ Koch 1990, 123; Civelek 2012, 84. S. 13; Nolle 1985, 130. Abb, 7,8; Mitchell 2013, 176. Fig. 8.3.

²⁴⁹ Koch 2001, 230.

²⁵⁰ McCann 1978, 31; Ward- Perkins 1980, Pl. XIIb; Gersht 1996, 19. Resim. 6.; Radt 2002, 269. Res.213. MS 2. yüzyıl; Minchev 2012, 51. Fig. 2

²⁵¹ Koch 2001, 233; Trimble 2011, 78,79.

Samsun Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde yerel kireç taşından (?) yapılan bir mezar stelinin (Lev.21: Fig.36) üst kısmında üçgen alınlık bulunmaktadır. Üçgen alınlığın içinde bir ağaç, belki de hayat ağacı olarak nitelendirilebilecek bir motif stilize bir şekilde yer alırken, alınlığın yanlarında akroterler bulunmaktadır. Ana alanın üst tarafında bir ayna²⁵², bir tarak, bir üzüm salkımı ve bu üzüm salkımını kesmek için kullanılan “*falcula vineatica*” olarak adlandırılan kısa saplı hilal biçimli bağcı bıçağı²⁵³, üzümü keser şekilde stelde yer almaktadır. Stelin alt kısmında altı satırdan oluşan yazıt kısmı yer almaktadır. Buna göre Loukas Oanes adındaki bir adamın evlatlığı Antonios Kespos için dikilen bir mezar yazıtı olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁴. Samsun Vezirköprü İlçesi'nde bulunan bir mezar stelindeki üzüm motifi ve üzümü kesmek için kullanılan bıçağın yer alması açısından Samsun Müzesi'ndeki stele benzemektedir²⁵⁵. Bağcı bıçağı olarak yorumlanan motifin yer aldığı stellere Anadolu'da başka bölgelerde de rastlamak mümkündür²⁵⁶.

Samsun Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan konsollu geison örnekleri, Roma İmparatorluk Dönemi Amisus'undan günümüze dek gelmiş incelikli eserlerdir. Bu bloklardan ilki yerel kireç taşından yapılmış olup (Lev.22: Fig.37) dış sırasından sonra gelen silme Lesbos kymationu ile konsolun alt kısmı ise akanthus yaprakları ile bezenmiştir. Kaset kısımlarında bezemelerin olduğu seçilmekle birlikte net değildirler. Kaset kısımları inci boncuk dizisi ile çerçevelendirilmiştir. Bloкта kullanılan Lesbos kymationunun derin kanallar halinde oyulduğu ve birbirlerine bağlı oldukları görülmektedir. Mızrak yaprak tek saptan oluşmakta, üstte iki yana ayrılmaktadır. Üzengi biçimli yürek yapraklar ise üst kısımlarındaki oval biçimli göze ip biçimli bir uzantıyla bağlanmıştır. Yaprakların damarları derin bir kanal ile oyulmuş, hem mızrak yaprakta hem de yürek yaprakta metalik bir görünüm elde edilmiştir. Bu silmeden sonra doğrudan konsol kısmına geçilmiştir. Konsol altlarında uygulanan akanthus yaprakları derin kanallarla birbirinden ayrılmıştır. Yapraklar keskin hatlara sahip ve simetrik bir özellik göstermektedir. Yaprak dilimleri bir üst sıradaki yaprak dilimiyle birleşmiş, böylece arada boşluklar oluşmuştur. Bu boşluklar damla şeklindedir. Kaset kısımlarını çerçeveleyen inci boncuk dizisi, iki küçük, bir uzun boncuk şeklinde bir dizilim görülmektedir. Bloktaki akanthus yapraklarının benzerlerine Sagalassos

²⁵² Civelek 2012, 83. S. 11;

²⁵³ White 1975, 112.

²⁵⁴ Yazıtı okuyarak hakkında bilgi veren Sayın Oğuz Yarlığaş'a çok teşekkür ediyoruz.

²⁵⁵ Nielsen 2015 et. al., 56.

²⁵⁶ Koch & Wight 1988, 99; Adak, Şahin ve Güneş 2008, 100. Şekil.26, 105. Şekil.33.

E 1 Bazilikası (Dionysos Tapınağı ?)²⁵⁷, Magnesia Bazilikası zemin kata ait başlıklardaki Korinth düzenindeki sütun başlığı²⁵⁸, Bükreş Müzesi'nden M. Servilius Fabianus'a ait anıttan bir sütun başlığındaki²⁵⁹ akanthus yaprağının işlenişiyile karşılaştırılabilir. Bloкта dış sırasından sonra gelen silmedeki Lesbos kymationu, Side Tiyatrosu sahne binasında yer alan kapılardan birinin bezemeleri arasında yer alan Lesbos kymationu²⁶⁰, Parion Tiyatrosu friz bloğundaki Lesbos kymationu²⁶¹ ile Sagalassos'un kuzeybatısındaki tapınağın korniş detayında izlenebilir²⁶². Bu örneklere göre Samsun Müzesi'nde bulunan geison bloğu MS 2. yüzyılın ortalarından olmalıdır.

Müze bahçesinde bulunan bir başka bezemeli blok ise Amisus Akropolisi'nden getirilen geison ve sima kısmına ait bir bloktur. Yerel kireç taşından yapılan bloğun en alt kısmında dış sırası, konsol kısmına geçişte Lesbos kymationu ile süslenmiş bir silme kısmından sonra alt kısmında akanthus motifi bulunan konsol kısmı ve aradaki kasetlerde sıralı bir şekilde çiçek rozet ve Eros (?) almaşık olarak yer almaktadır. Kasetler ise inci boncuk dizisi ile çerçevelemiştir. Dış sırasından sonra gelen Lesbos kymationunda örgeler derin kanallarla oyulmuş, bazı motiflerde matkap izleri yok edilmemiştir. Burada mızrak yaprak tek saptan oluşmuş, üstte iki yana ayrılmış, bu haliyle bir balığın kuyruğunu andırmaktadır. Üzengi biçimli yürek yapraklar, üst kısımdaki göz ile bütünleşmiş, yaprak uçları birbirine iplikçiklerle bağlanmıştır. Bu işleniş tarzı Parion tiyatrosundan bir architravlı friz bloğunda izlenebilir²⁶³. Aynı yapı Sagalassos Tiyatrosu'nun scene frons kısmında görülmektedir. D. de Bernardi bu kısımdaki bezemelerden yola çıkarak tiyatroyu MS 2. yüzyılın son çeyreğine tarihlemiştir²⁶⁴. Aspendos Tiyatrosu üst kat saçaklık kısmında yer alan Lesbos kymationu daha önce sayılan örneklerle aynı işlenişe sahiptir²⁶⁵. Sima kısmında Ion kymationu, üzerinde açık- kapalı palmet dizimi uygulanmıştır. Ion kymationunda yumurtalar geniş çanaklar arasına geliş güzel yerleştirilmiş izlenimi vermektedir. Aralarda yer alan ok uçlarının sapları kısa, ok ucu kanatları ise çanakla bütünleşmiş haldedir. Üst kısımda yer alan palmet dizisinde açık ve kapalı palmetler birbirine kıvrık dallarla

²⁵⁷ Vandepuut 1996, 83. Pl. 37.1. Sagalassos E 1 bazilikasındaki akanthus yapraklarının en benzer örneği de Sagalassos Antoninus Pius Tapınağından Korinth düzenindeki sütun başlığıdır. Antoninus Pius Dönemi;

²⁵⁸ Öztaner 2006, 152. Resim. 9. Yaprak dilimlerinin üst sıradaki yaprak dilimleri ile birleşerek arada oluşan boşlukların şekli, simetrik yapı, yaprak uçlarındaki sivrilik. MS 2. yüzyıl ortaları, üçüncü çeyrek.

²⁵⁹ Ward- Perkins 1980, Pl. XVI. Anıt MS 161- 2 yılına tarihlidir.

²⁶⁰ Mansel 1962, Resim 22. MS 2. yüzyılın ortası

²⁶¹ Başaran ve Yıldızlı 2016, 84. Figür. 10 b, 11 a, 11 b.

²⁶² Vandepuut 1996, 275. Pl. 42.3. MS 2. yüzyılın ortası.

²⁶³ Başaran ve Yıldızlı 2016, 85. Figür. 11b.

²⁶⁴ Vandepuut 1992, 116. Pl. XXVI. c.

²⁶⁵ Can 2005, 117. Resim. 18.

bağlanmışlardır. Eksen yaprağın her iki yanından çıkan birer taç yaprakla üçlü bir demet oluşumu söz konusudur. Örgelerdeki irileşme ve açık palmetlerdeki yaprak uçlarındaki düğümlenme Antoninler Dönemi'nde görülen özelliklerdendir²⁶⁶. Açık ve kapalı palmetlerin yaprak uçları birbirlerine değmektedir (Lev.22: Fig.38). Samsun Müzesi'nde yer alan esere benzer olan örnekler MS 2. yüzyılın son çeyreğine verilmektedir. Bu nedenle, Samsun Müzesi örneği de bu tarihten olmalıdır.

Günümüzde Orta Karadeniz Bölgesi'nin sınırlarında yer alan antik Amisus kenti'nde askeri bir yapılanma ile ilgili herhangi bir malzeme tespit edilememiştir fakat S. Mitchell, lejyon XXII. Cyrenaica adlı bir lejyon birliğini Amisus'ta göstermektedir²⁶⁷.

5.2.Alaçam (Zelikus)

Samsun'un ilçesi olan Alaçam (Lev.23: Fig.39), BarringtonAtlası'nda, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Zaliches ve sonrasında Leontopolis olarak adlandırılan yerleşim olarak geçmektedir²⁶⁸. Ramsay, Leontopolis'in, Zalikhos ya da Saltus Zalichenus olarak adlandırıldığını aktarmaktadır²⁶⁹. Bazı kaynaklarda “Zalichos” ya da “Zalekon” olarak adlandırılan yerleşim, ilk olarak MS 6. yüzyılda Amaseia'nın yardımcı bir piskoposluk merkezi olarak geçmektedir ve 13. yüzyıla dek varlığını korumuştur²⁷⁰. Bu yerleşim ile ilgili antik yazarlarda herhangi bir anlatıma rastlanılmadığı gibi, herhangi bir buluntu da elde edilememiştir. Bu ismi içeren bir yazıt ya da sikkeler üzerinde bir isimle karşılaşılmamıştır.

5.3.Bafra (Paura, Zalpa)

Samsun İli'nin batısında yer alan bir ilçesi olan Bafra'nın (Lev.23: Fig.40) adı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. B. Umar, Paura adının Kızılırmak'ın ağzında kurulmuş bir kent olduğunu ve kentin bugün Bafra olarak adlandırıldığını, Luwi dilinde Paura'nın “Koca Su” öğelerinden türetilmiş olduğunu söylemektedir²⁷¹. Bafra için önerilen bir diğer isim de Zalpa'dır. Hitit metinlerinde geçen bu yerleşimin yeri konusunda iki görüş bulunmaktadır. Biri, Zalpa'nın Karadeniz'e döküldüğü yerde aranması gerektiği

²⁶⁶ Başaran 1995, 48.

²⁶⁷ Mitchell 1993, 130. Harita No. 8

²⁶⁸ Talbert 2000, 1237.

²⁶⁹ Ramsay 1890, 320.

²⁷⁰ McGeer, Nesbitt & Oikonomides 2001, 79.

²⁷¹ Umar 1993, 64.

yönündedir. Diğer görüş ise, Asur'a çok yakın olduğuna işaret eden belgelerden yola çıkılarak Gaziantep civarında aranması gerektiğidir²⁷². Bizanslı tarihçi Anna Comnena, “*Alexiad*” isimli eserinde babası Alexius Comnenus Dönemi’ni anlatmıştır. Burada adı geçen Paurae’ninBafra olabileceği söylenmektedir²⁷³. A. Keskin, Bafra’nın Orta Çağ’da Pulveral olarak adlandırıldığını aktarmaktadır²⁷⁴.

5.4.Havza (Thermae)

Samsun İli’nin bir ilçesi olan Havza (Lev.24: Fig.41) günümüzde de, Orta Anadolu’ya giriş kapısı olarak değerlendirilebilir. Antik Phazemon yerleşmesi için işaretlenen yerlerden biri de Havza İlçesi’dir. Araştırmacılar bu görüşe dayanak olarak, ilçenin günümüzde olduğu gibi antik dönemde de sıcak su kaynaklarıyla ünlü olmasını göstermektedirler. Strabon, “...*Amaseialıların ülkesinin üst tarafında Phazemonitis sıcak su kaynakları bulunur, bunlar sağlık için çok iyidir...*” şeklinde anlatmaktadır²⁷⁵.

Barrington Atlası’nda “*Phazemonitis*” ve “*Thermai*” Havza İlçesi’nde işaretlenmiştir²⁷⁶. Anderson’un haritasında Havza, “*Therma*” olarak gösterilmektedir (Lev. 24: Fig.42). G.E. Bean, Havza’yı “*Phazemonitis*” ile eşleştirmiştir²⁷⁷. Calder ve Bean tarafından hazırlanan haritada, Havza “*Therma*” olarak yer almaktadır (Lev.25: Fig.43). Roma İmparatorluğu zamanında yerleşimin ismi “*Thermae*” olarak geçmektedir²⁷⁸. Roma İmparatorluk Dönemi’nde değişik ısılarda odalardan ve egzersiz alanlarından oluşan büyük hamamlar “*thermae*” adı verilmektedir²⁷⁹. Bugün Havza İlçesi’nin bulunduğu yer sıcak su kaynaklarıyla antik çağda da isim yapmış olmalıdır ve isminin buradan geldiği düşünülmektedir²⁸⁰.

Havza İlçesi’nde Roma İmparatorluk Dönemi’ne ışık tutan bazı araştırmalar yapılmıştır. 1946 yılında Lerdüğe (Çamyatağı) Köyü’nde M. Akok tarafından gerçekleştirilen Lerdüğe tümülüsleri kazısı sonucunda MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda başlayan inşa

²⁷² Gavaz 2006, 2.

²⁷³ Anna Comnena XI.8; Hendy 2008, 42.

²⁷⁴ Keskin 2005, 10. Dipnot. 5

²⁷⁵ Strabon XII.3.38.

²⁷⁶ Talbert 2000, 1236.

²⁷⁷ Bean 1953, 157.

²⁷⁸ Cramer 1832, 301; Erciyas 2005, 47.

²⁷⁹ Er 2006, 398.

²⁸⁰ Anderson 1903, harita: 9. Havza, Anderson’un haritasında Therma olarak adlandırılmıştır.

evresinin, mezar odasında yer alan duvar resimlerinden yola çıkılarak MS 2. yüzyıla kadar devam etmiş olabileceği söylenmektedir²⁸¹ (Lev. 26: Fig. 44,45; Lev. 27: Fig. 46).

1972-73 yılları arasında U. B. Alkım ve ekibi tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında 6 adet Roma ve Geç Antik Çağ yerleşmesi saptanmıştır. Araştırmalar sırasında Havza İlçe merkezinin batısında yer alan Roma İmparatorluk Dönemi ve Geç Roma Dönemi yerleşimi olan Anıt Tepe tespit edilmiştir²⁸². Anıt Tepe'ye 700 m. uzaklıktaki tepe eteği ile ilçenin ortasından geçen ırmak arasında kalan alanda ele geçen buluntulardan hareketle, bu alanın nekropolis olabileceği belirtilmektedir. İlçe merkezinde yer alan Sultan Mesut Hamamı'nın onarımı sırasında antik döneme ait malzemelere rastlandığı, bunlardan bir tanesinin de üst kısmındaki üçgen alınlıkta bir ayna bulunan, alt kısmı dikdörtgen bir çerçeveye sınırlanmış, Roma İmparatorluğu'na ait olan bir mezar stelidir²⁸³. Fakat bu eserlere gereken önem verilmediğinden çeşitli şekillerde yok oldukları da bir gerçektir.

Samsun, İç Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan önemli bir kavşaktır. Günümüzde Karadeniz Bölgesi'ni Amasya, Çorum, Ankara'ya bağlayan yol Havza'dan geçmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen mil taşlarının fazlalığı Roma İmparatorluk Dönemi için de bu bölgenin önemli bir kavşak olduğuna işaret eder.

D. H. French, Pompeiopolis (Taşköprü)- Neocaesarea (Niksar) yolunun hattını tespit etmiştir. Havza'dan da geçmekte olan bu yol hattı üzerinde çok sayıda mil taşı bulunmuştur. D. H. French'e göre Suluova (Amasya) ve Hamamözü (Amasya) üzerinden Samsun'a giden yol, Pompeiopolis- Neocaesarea yolunu tahminen Ladik (Samsun) ve Havza'nın tam ortasında bir noktada kesmektedir²⁸⁴.

D.G. Hogarth ve J. A. R. Munro da Anadolu'nun antik ve modern yollarına ait yapmış oldukları araştırmalarda Havza'nın önemli bir kavşak noktası olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaları sırasında Havza'da tespit ettikleri üç adet mil taşının (Lev.28: Fig.47,48; Lev.29: Fig.49) varlığı da bu görüşlerini desteklemektedir²⁸⁵. 1900 yılında J.G.C. Anderson tarafından yapılan gezide Ortaklar Köyü'nde İmparator Decius adı okunan bir mil taşı saptanmıştır. Mil taşları yazılı kaynaklar olması nedeniyle, bölge ya da yerleşim hakkında

²⁸¹ Akok 1948, 847- 49.

²⁸² Kızıltan 1992, 230, 31.

²⁸³ Gencer 2012, 42,43.

²⁸⁴ French 1985, 143-145.

²⁸⁵ Munro 1893, 736 - 737.

önemli bilgiler sunmaktadır. Dönemin imparatoru, bölgenin valisi, bölgedeki askeri yapılanma, yerleşim ismi, yolun başlangıç noktası ya da hangi noktaya varıldığı, aradaki mesafe gibi önemli bilgiler mil taşları sayesinde öğrenilebilir.

Havza İlçe merkezinde kaplıcalar ya da hamamlar bölgesi olarak adlandırılan yerde tarafımızca yapılan gözlemler sonucunda kadınlara ait olan hamamın giriş kapısının önünde iki adet sütun gövdesi (Lev.30: Fig.50) belirlenmiştir. Farklı renkte iki mermer ya da kristalleşmiş kireç taşından yapılmış olan bu iki sütunun ikisinin de üzerinde herhangi bir yazıt tespit edilememiştir. Yine aynı bölgede bahçeli bir evin duvarı üzerinde yer alan bir blok ve bu bloğun da üzerinde bulunan bir sütun başlığı saptanmıştır. Mermer ya da kristalleşmiş kireç taşından yapılmış olan her iki malzemeden dor düzenli sütun başlığının plinthos ve altında yer alan apophyges kısmının günümüze kadar gelebildiği gözlemlenirken alt kısmının ise kırık olduğu anlaşılmaktadır (Lev.30: Fig.51). Blok ve sütun başlığının yapı malzemelerinin aynı olduğu düşünülmekte dolayısıyla aynı yapıya ait iki farklı blok olduğu görüşü ağır basmaktadır.

Söz konusu buluntuların yer aldığı bölgenin hemen üst tarafında imarethane olarak yapılmış, daha sonra bir dönem kütüphane olarak kullanılmış binanın dış duvarında devşirme malzeme olarak göze çarpan bir yazıt (Lev.31: Fig.52,53) sıcak su tedavisiyle sağlığına kavuşan Piso adındaki adamın sağlık tanrısı Asklepios'a olan teşekkürlerini içermektedir. Bu yazıt, 1953 yılında G.E. Bean tarafından görülerek A. Wilhelm tarafından yapılan tamamlamayla yayınlanmıştır²⁸⁶. Tarafımızca yapılan gözlemlerde hala yerinde bulunmaktadır. Kireç taşından hazırlanmış olan yazıt, yarısı kırık olarak binanın dış cephesine yatay bir şekilde yerleştirilmiştir. Yazıtın korunan üst kısmında belki de yazıyı çevreleyen oval formlu bir urgan bezeme kullanılmıştır. Bu bezemenin üst kısmında urgan bezemeyle aynı doğrultuda düz bir silme yer almaktadır. Bundan sonra yazıtın bir kısmının korunduğu bölüm görülebilmektedir.

Günümüzde çevrede hizmet veren hamam yapılarının etrafında bulunan bu malzemeler, Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu bölgede sıcak yer altı sularından faydalanan termal bir su yapısının varlığının işareti olmalıdır. Yeni hamam binaları inşa edilirken herhangi bir antik malzeme ile karşılaşıldığı konusunda bir bilgi bulunamamıştır.

²⁸⁶ Bean 1953, 157- 160.

Thermae'deki astynomos tarafından, olasılıkla MS 2. yüzyıla ait olan, hamamların onarımı ve aqueductun yeniden inşasını içeren Asklepios ve nympheler'e adanmış bir adak yazıtının varlığı söz konusudur²⁸⁷.

Tarafımızca yapılan araştırmada Havza ve Vezirköprü İlçeleri'ni birbirinden ayıran İstavroz Çayı üzerinde bulunan Kurt Köprüsü (Lev.32: Fig.54; Lev.33: Fig.55,56) olarak adlandırılan köprüde çok sayıda antik malzemenin kullanıldığı görülmüştür. Bu malzemeler arasında yer alan bir mezar stelinin üst kısmı kırık olsa da korunan kısmından üçgen alınlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Alt kısımda yer alan niş boş bırakılmış olabileceği gibi burada kabartma bir heykel de bulunuyor fakat şu anda tahrip olmuş da olabilir. Üzerinde bir yazıt barındırmaktadır (Lev. 34: Fig. 57).

Köprü üzerinde devşirme olarak pek çok ağırlık taşı kullanıldığı görülmüştür (Lev.34: Fig.58; Lev.35: Fig.59). Ağırlık taşlarının çokluğu yakınlarda üzümle ilişkili olabilecek birliğin varlığına işaret olabilir. Karadeniz Bölgesi'nin her yerinde olduğu gibi Samsun ve çevresi de üzüm yetiştiriciliğinin olduğu bir bölgedir. Karadeniz Bölgesi ve Kuzey Orta Anadolu'daki yerleşimlerde 1903'te J.G.C. Anderson²⁸⁸Çorum'un aşağı kısımlarında, Sebastopolis'in (Sulusaray) güneybatısındaki vadide, Dazimonitis (Kazova), Comana çevresinde ve Phanaroea Bölgesi'nde²⁸⁹ ağırlık taşlarına rastladığını bildirmektedir. 1926 yılında Von der Osten²⁹⁰ tarafından yapılan araştırmalarda bunun gibi ağırlık taşları tespit edilmiştir.

Köprü'nün ayağına temel olarak yerleştirilen iki ağırlık taşından bir tanesi kırıktır ve bir haçın iki yanından çıkan yapraklar görülmektedir (Lev.35: Fig.60). Bu yapraklar bir asmaya ait olabilir ve ağırlık taşında sıkılan malzeme üzüm olmalıdır. J.G.C. Anderson, en fazla rastlanan Pontik ağırlık taşlarının çizimini de yapmıştır (Lev.36: Fig.61). Havza çevresinde çizimi yapılan ağırlık taşlarından bazılarını görmek mümkündür. Ağırlık taşlarıyla karşılaşılmasına rağmen bu taşlar in-situ olmadığı için taşların kullanılmış olduğu işlik türü yapılarla henüz karşılaşılmamıştır. Dağlık Kilikya bölgesinde zeytinyağı ya da şarap elde etmek için kullanılan işlikler bilinmektedir. Karadeniz'in batısına doğru Bolu ve

²⁸⁷ Erciyas 2006, 47.

²⁸⁸ Anderson 1903, 14.

²⁸⁹ Arslan 2007, 350- 51. Dipnot: 1592. Iris ve Lykos nehirlerinin birleştiği bir nokta olduğu için son derece verimli bir bölgedir.

²⁹⁰ Osten 1926, 23.

bazı ilçelerinde bu tip taşlarla yoğun bir şekilde karşılaşmaktadır²⁹¹ Karadeniz'in doğusuna doğru gidildikçe bu tip ağırlık taşlarının yoğunluğunu kaybettiği görülmektedir. Benzerlerine Kilikia ve Karia Bölgeleri'nde rastlanmaktadır. Bozburun Yarımadası, Kıran Gölü kutsal alanında zeytinyağı ve şarap üretimi ile ilgili tespit edilen ağırlık taşlarının Karadeniz çevresinde tarafımızca da tespit edilen ağırlık taşlarıyla benzerdir²⁹². Hierapolis'ten Karadeniz ağırlık taşlarıyla biçimsel benzerlik gösteren malzemeler bulunmuştur²⁹³. Sedir Adası'nda (Kedrai) yapılan çalışmalarda yine Batı ve Orta Karadeniz genelinde, Samsun ve çevresi özelinde tespit edilmiş baskı kollu pres tekniğinde ağırlık taşlarının benzerleriyle karşılaşmaktadır²⁹⁴. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Anadolu'nun dışında Portekiz, İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan, Ege Adaları, Kıbrıs gibi yerlerde geniş yayılım gösteren bu ağırlık taşlarına yakın doğuda, Geç Roma Dönemi'nde rastlanmaktadır²⁹⁵.

Köyün içi gezildiğinde Kayabaşı (Tahna) Köyü Camii'nin dış duvarında devşirme malzeme olarak kullanıldığını tespit ettiğimiz mezar stel parçası, köyde var olan yerleşimin bir işaretidir (Lev.37: Fig.62,63). Camii duvarında dikey bir şekilde duran stelin merkezinde, ortasında rozet bulunan bir çelenk yer almaktadır. Çelenk içinden geçen bir kurdelenin iki ucu stel parçasının iç kısmındaki silmesine kadar uzanmaktadır. Kırık olduğu için üzerinde herhangi bir yazıt ya da figürlü bir anlatım olup olmadığı bilinmemektedir. T. Bekker- Nielsen ve K.W. Jacobsen tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen Havza ve Vezirköprü İlçeleri yüzey araştırmasında benzer bir stel parçası tespit edilmiştir²⁹⁶. Daha önce Tahna Köyü'nden çok sayıda yazıtın rapor edildiği de ifade edilmiştir²⁹⁷.

5.5.Kavak

Samsun İli'nin bir ilçesidir (Lev.38: Fig.64). 1926 yılında Von der Osten tarafından belirlenen Kaledoruğu Höyüğü'nde²⁹⁸ Kalkolitik Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne dek giden yerleşim izleri belirlenmiştir²⁹⁹. 1973 yılında U.B. Alkım ve ekibi tarafından Kavak

²⁹¹ Ortaç 2013, 428.

²⁹² Kuban 2010, 224.

²⁹³ Scardozzi 2010, 295, 299.

²⁹⁴ Diler 2007, 82.

²⁹⁵ Scardozzi 2010, 281.

²⁹⁶ Bekker- Nielsen, Winther & Jacobsen 2013, 56

²⁹⁷ Bekker- Nielsen, Winther & Jacobsen 2013, 11.

²⁹⁸ Osten 1929, 28,29.

²⁹⁹ Kökten 1945, 470.

çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'a ait yerleşim izleri gösteren bazı alanlar saptanmıştır³⁰⁰. Emirli Köyü'nde, yer alan ve Kale Tepe (Çirişli Tepe) olarak anılan yerde (Lev.39: Fig.65) 2000 yılında Ö. Bilgi ve ekibi tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda köylüler tarafından yatır olarak adlandırılan bir açık hava kült alanı saptanmıştır (Lev.39: Fig.66). Bugün İngiliz Ulusal Müzesi'nde korunan buluntular, MÖ 2. yüzyıl- MS.1. yüzyıl arasındaki bir zaman dilimine işaret etmektedir³⁰¹.

Bu alan, ilk kez 1883 yılında Trabzon'daki İngiliz konsolosu A. Billiotti tarafından kazılmış veadak olarak yapılmış çok sayıda boğa ve kadın heykelcikleri ele geçirilmiştir. Kült alanında bulunan çift dilli (Grekçe ve Latince) bir yazıtın (Lev.40: Fig.67) MS 1. yüzyıla ait olup, Apollon Dydimus'a adandığı belirtilmiştir³⁰². "*Didymeus*" adı Apollon'un ünlü kehanet merkezinin yer aldığı Didyma'dan gelerek bir Miletos kolonisi olan Amisus'ta ve çok yakınındaki Kavak'ta bulunan bu alanda Apollon için oluşturulan küçük bir kült alanına işaret etmektedir. Miletoslular koloni kurdukları bu yabancı coğrafyaya önem verdikleri kutsal değerleri olan Apollon'u getirmişlerdir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kültün önemini koruduğu da ele geçen yazıttan anlaşılmaktadır. L. Summerer, bu alanda gözlemler yapmıştır. Günümüzde bölge halkı tarafından "*yatır*" olarak adlandırılarak kutsallığını korumaktadır. Söz konusu alan kayalık bir alanda bir tepenin zirvesinde taş sunaklı oval biçimli bir temenostur. İki sıra sınır duvarı ya da peribolosla çevrelenmiştir³⁰³. Şimdiye kadar yaptığımız araştırmalarda Apollon Didymeus adı başka herhangi bir yazıtta görülmemekte, bu kültü işaret eden bir ifade sikkelerde yer almamaktadır.

Kavak'ta Hogarth ve Munro tarafından gerçekleştirilen araştırmalar sırasında bir köyün ortasındaki bir mezarlıkta bulunan ve yayınlanan bir mil taşının³⁰⁴ (Lev.40: Fig. 68) ilk yazısının silinerek ikinci yazı yazıldığı düşünülmekte ve ikinci yazının tarihi MS 340 yılına verilmektedir. Tatarmuslu Köyü'nde ilk kez 1900 yılında Cumont tarafından kopyası çıkarılan bir mil taşının ise üzerindeki yazı okunamamaktadır³⁰⁵.

³⁰⁰ Alkım 1975, 7.

³⁰¹ Bilgi, Atasoy, Dönmez ve Summerer 2001, 284.

³⁰² Anderson 1903, 50.

³⁰³ Summerer 2014, 209.

³⁰⁴ Munro 1893, 738, 739.

³⁰⁵ French 2013, 74.

5.6.Ladik (Laodikeia)

Anadolu’da antik dönemde Laodikeia adıyla anılan çok sayıda yerleşim bulunmaktadır³⁰⁶. Bunlardan biri Samsun İli sınırları içinde yer alan Ladik İlçesi’dir (Lev.41: Fig.69). Yerleşimin adının, Pontus kralı VI. Mithridates Eupator’un annesi ya da hem kızkardeşi hem de eşi olan Laodike’den geldiği düşünülmektedir. Ön yüzünde medusa, arka yüzünde Nike’nin yer aldığı bir bronz sikke üzerinde arka yüzde “ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ” yazısı okunmaktadır (Lev.41: Fig.70)³⁰⁷. Bu nedenle bilinen yerleşimin adı Hellenistik Dönem’e ait olmalıdır.

Barrington Atlası’nda Laodikeia, Ladik ile bir tutulmuştur³⁰⁸. W.M. Calder ve G.E. Bean’in Roma yollarını gösterdiği haritasında “Laodiceia” olarak yazılan yerleşim, bugünkü Ladik’in yerinde işaretlenmiştir (Lev.42: Fig.71). Yerleşimin tarihinin Hellenistik Dönem öncesine dek gittiği, yüzey araştırmalarıyla saptanmıştır. 1997 yılındaki yüzey araştırmalarında Ladik İlçesi’nde tespit edilen yerleşim izleri Geç Kalkolitik Dönem’e dek inmektedir³⁰⁹.

2001 yılında M. Özsait ve ekibinin gerçekleştirdiği Amasya ve Samsun İlleri’ndeki yüzey araştırmaları kapsamında Ladik İlçesi’nde iki adet Roma ve Geç Roma yerleşimi tespit edilmiştir³¹⁰. Çalışmalara sonraki yıllarda devam edilerek incelemeler yapılmış, U. B. Alkım’ın işaretlediği gibi ilk Tunç Çağı’ndan Orta Çağ’a kadar süren bir yerleşim süreci tespit edilmiştir³¹¹.

Ladik, Roma İmparatorluk Dönemi’nde kavşak noktası olarak önemlidir. Calder ve Bean tarafından hazırlanmış olan haritaya bakıldığında Sebastopolis’ten (Sulusaray) gelerek Amisus’a giden bir yol üzerinde işaretlendiği görülmektedir. D.H. French’e göre Pompeiopolis’ten Neocaesaria’ya giden yol, muhtemelen Ladik ve Havza İlçeleri’nde kesişmektedir³¹². Ahmetsaray’da (Lev.42: Fig.72) tespit edilen ve başlangıç noktasının

³⁰⁶ Umar 1993, 505. Samsun – Ladik’ten başka, Konya İli, Kadınhanı İlçesi yakınında Ladik Köyü, Yozgat İli, Kadışehri İlçesi, Laodikeia (Ladik Köyü), Tokat İli, Niksar İlçesi, Gökçeli Köyü (Eski adı Ladik Köyü), Phrygia’da Lykos (Çürüksu) Irmağı yanındaki Laodikeia.

³⁰⁷ Wroth 1889, 31.

³⁰⁸ Talbert 2000, 1233.

³⁰⁹ Dönmez 1998, 518.

³¹⁰ Özsait 2002, 129.

³¹¹ Özsait 2003, 274,275.

³¹² French 1985, 143.

Neoclaudiopolis olabileceği aktarılan bir mil taşı, MS 293 yılına tarihlenmiştir ve İmparator Diocletianus, İmparator Maksimianus, İmparator Constantius I ve İmparator Galerius'un adlarını taşımaktadır (Lev.43: Fig.73)³¹³. Von Der Osten, Orta Anadolu'da gerçekleştirdiği geziler sırasında Ladik'ten Amasya'ya doğru antik bir yolda ilerlemiş, yolun çok az kullanıldığı ve çok kötü bir durumda olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca Ladik'in çok sayıda, Geç Roma- Bizans Dönemi'ne ait kalıntılarla dolu olduğunu belirtmiştir³¹⁴.

5.7. Lycastum ve Chadisia

Sadece Plinius, Amisus ve civarını anlatırken Themiskyra'dan sonra, nehirleriyle aynı adı taşıyan Lycastum ve Chadisia şehirlerinin geldiğini söylemektedir³¹⁵. Adı geçen bu yerleşimler hakkında arkeolojik malzeme elde edilememesine rağmen Plinius zamanında var oldukları düşünülebilir. Bu yerleşimlerin günümüzde neresi olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir sikke ya da herhangi bir yazıtta adına rastlanmamıştır.

5.8. Terme (Themiskyra)

Samsun İli'nin bir ilçesi olan Terme, günümüzde Karadeniz'den 3 km. içerde kurulmuştur (Lev.43:Fig.74) "*Themiskyra*" adının nereden geldiği hala bir bilinmezliktir. Antik kaynaklarda isimleri geçen, sadece kadınlardan oluşan atlı savaşçı bir ulus olan Amazonlar'ın yaşadığı yer olarak anılan Themiskyra hakkında şimdiye dek somut bilgiler elde edilememiştir. Bilinenler antik yazarların anlatımlarından ileriye gitmemektedir. Çok sayıda mitolojik olaya konu olan bu ulusun hikayeleri, seramikler üzerinde sevilerek uygulanmış, kabartmalar ve heykellere konu olmuştur.

Pek çok antik yazar, Themiskyra'nın Thermodon Irmağı (Terme Çayı) kıyısında kurulmuş olduğunu yazmaktadır. Strabon, Themiskyra'yı Amisus sınırında bir ova olarak tanımlarken bir tarafının deniz tarafından sulandığını, Amisus'tan yaklaşık 60 stadia uzaklıkta olduğunu aktarmaktadır³¹⁶. Barrington Atlası'nda Terme yakınlarında işaretlenen kentin, Klasik, Hellenistik, Roma İmparatorluk Dönemi ve sonraları da aynı isimle anıldığı

³¹³ French 2013, 74, 75.

³¹⁴ Osten 1929, 34.

³¹⁵ Plinius NH VI. 3.

³¹⁶ Strabon, XII.3.15.

görülmüştür³¹⁷. Günümüzde Themiskyra yerleşimine ait bir iz bulunamamıştır. Terme Çayı'nın geçmişten bugüne dek hep aynı yatakta akmadığı, yatağını değiştirdiği, Themiskyra'nın da nehrin alüvyon dolgusunun altında kalmış olabileceği düşünülmektedir.

Nehir tanrısı Thermodon, Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde arka yüz olarak kullanılmıştır. Septimius Severus Dönemi'ne (MS 193- 211) ait bronz bir sikkenin ön yüzünde sağ cepheden portresine yer verilen imparatorun başında defne tacı bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzünde nehir tanrısı Thermodon, bir kayalıkta uzanır şekilde görülmekte, altında tanrının adı “ΘΕΡΜΩΔΩΝ” şeklinde yer almaktadır (Lev.44: Fig.75). Nehirlerin personifikasyonu ve tanrı şekline bürünmesi Haly (Kızılırmak), Parthenios (Bartın Çayı) için de kullanılmıştır.

5.9.Vezirköprü (Neoclaudiopolis)

Samsun İli'nin bir ilçesi olan Vezirköprü (Lev.44: Fig.76) Hitit tabletlerinde adı geçen önemli bir kült merkezi olan “Nerik” kenti ile ilişkilendirilmekle birlikte, kentin yeri konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır³¹⁸. Son dönemlerde bir Hitit metninden yola çıkılarak kutsal Nerik şehrinin Kızılırmak'ın yakın çevresindeki Oymaağaç Höyük (Lev.45: Fig.77) olduğu düşünülmektedir³¹⁹.

Vezirköprü'nün tarihi İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak günümüze dek kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Pontus Krallığı'nın yıkılarak topraklarının Roma egemenliğine girmesinden sonra, Pompeius Magnus, artık bir Roma eyaleti olan bu topraklarda bazı düzenlemeler yapmıştır. Strabon, Amasialılar'ın topraklarından sonra Pompeius tarafından Neapolitis olarak adlandırılan Phazemonitis Bölgesi'nde yer alan Phazemon Köyü'nün şehir statüsü kazandığını ve adının Neapolis olarak değiştirildiğini aktarmaktadır³²⁰.

Yerleşimin bazen “Sebaste” olarak anıldığı ifade edilmektedir³²¹. İmparator Claudius (MS 41- 54) Pontus'ta Andrapa'nın eski yerleşimi Neoclaudiopolis'e Roma kolonisi statüsü vermiştir³²². Bunun üzerine Claudius'un onuruna kente “Neoclaudiopolis” adı verilmiştir.

³¹⁷ Talbert 2000, 1236.

³¹⁸ Czichon & Kligner 2010, 62.

³¹⁹ Dinçol ve Yakar 1974, 563- 582.

³²⁰ Strabon XII. 3.38.

³²¹ Jones 1937, 169.

³²² Jobes 2005, 29.

Vezirköprü’de bulunan bir yazıtta³²³ “ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος” yazısı ve devamında karşılaşılan “Νεοκλαυδιοπολιτῶν” ismi, Vezirköprü’nün “Neoclaudiopolis” olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Vezirköprü merkezinde yer alan Kurşunlu Camii’nin duvarında devşirme olarak kullanılmış olan başka bir yazıtta yine “Νεοκλαυδιοπολιτῶν” okunmaktadır. Bu yazıt, Roma İmparatoru Severus Aleksandros’un (MS 222- 235) annesi Iulia Mammea onuruna Neoclaudiopolis halkı adına yazdırılan bir onur yazıtıdır. Neoclaudiopolis halkı MS 229’da bu yazıtı adanmışlardır. Roma İmparatorluk tarihinde MS 223/4 yılı ile uyumludur³²⁴. Tarafımızca Vezirköprü’de yapılan araştırmalar sırasında yazıt yerinde fotoğraflanmıştır (Lev.46: Fig.78, 79) Yazıtı 1990 yılında Samsun ve çevresinde araştırma yapan G. Kahl ve E. Olshausen tespit etmişlerdir³²⁵.

[ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

[ΙΟΥΛΙΑ[N Μ] ΑΜΑ[ΙΑΝ

[ΣΕ]Β (αστήν) . (vac)]

[ΤΟΥ [Κ] Υ[ΠΙΟΥ ΗΜ]ΩΝ]

[ΘΕΙΟ]ΤΑΤΟ[Υ] (vac)

[ΑΥΤΟΚΡ] ΑΤΟ [ΡΟΣ]

[Μ. ΑΥΡ - ΣΕΟΥΗΕΡΟΥ]

[ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ]

Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο

ΔΗΜΟΣ ΝΕΟΚΛΑΥ

³²³ Anderson 1900, 151, 152.

³²⁴ Bekker- Nielsen at. al. 2015, 39-41.

³²⁵ Kahl, Olshausen 1991, 611- 615.

ΔΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ

ΕΠΙ. Π. ΑΛΦΙΟΥ

ΑΥΕΙΤΟΥ ΠΡΕΣΒ(εντοῦ)

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡ(ατηοῦ). ΤΟΥ

ΣΕΒ(αστοῦ) . ΑΡΧΟΝΤΟΣ

ΚΛ . ΦΑΛΚΩΝΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΘΕΝ

ΤΩΝ . ΑΝΤ . ΑΝ

ΤΩΝΕΙΝΟΥ

ΚΑΙ ΑΥΡ. ΗΛΙΑΔΟΥ

ΕΝ ΤΩ ΕΚΘ

[ΕΤΕΙ]

Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde “*Andrapa*” adıyla anıldığı bilinmektedir. Dumbarton Oaks ve Fogg Sanat Müzesi kataloglarındaki Bizans Dönemi'ne ait mühürlerde rastlanan Andrapa yazısının (Lev.47: Fig. 80)³²⁶, Neoclaudiopolis'in Bizans egemenliğine girdiği zaman aldığı isim olduğu kabul edilmektedir. Barrington Atlası'nda Neapolis, Neoclaudiopolis ve Andrapa, Vezirköprü'de işaretlenmiştir³²⁷. Calder ve Bean, Phazimon, Neoclaudiopolis ve Andrapa'yı da aynı yerde göstermiştir (Lev. 47: Fig. 81). Böylece Strabon tarafından anlatılan Phazemon ya da Phazimon'un Neoclaudiopolis'in daha önce adlandırılan ismi olduğu düşüncesi Calder ve Bean tarafından kabul görmüştür. Fakat

³²⁶ McGeer et al. 2001, 76.

³²⁷ Talbert 2000, 1229.

herhangi bir yazıt ya da sikke üzerinde bu isimle karşılaşılmadığından görüşler antik yazarların anlatımları doğrultusunda varsayımdan ileri gitmemektedir.

Vezirköprü’de çeşitli araştırmacıların incelemelerde bulunduğu görülmüştür. 1946 yılında K. Kökten, Vezirköprü’yü de içine alan bir araştırma gerçekleştirmiş fakat Vezirköprü’nün prehistorik geçmişi ile ilgili bir açıklamada bulunmaması herhangi bir sonuç elde edemediğini düşündürmektedir³²⁸. 1971-77 yılları arasında U. B. Alkım başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen höyüklerdeki buluntular ışığında Vezirköprü’nün tarihi İlk Tunç Çağı’na dek inmektedir³²⁹.

Roma İmparatorluk Dönemi’nde Neoclaudiopolis, günümüzde de Vezirköprü, önemli yol kavşakları üzerinde bulunan bir yerleşimdir. Neoclaudiopolis, Nikomedia ve Pompeiopolis’ten gelerek Neocaesarea’ya ve daha ileride Satala’ya dek giden bir yolun üzerinde bulunmaktadır³³⁰. Bu nedenle Neoclaudiopolis ve çevresinde çok sayıda mil taşıyla karşılaşılmaktadır (Lev.48: Fig.82). Taşlardan bazılarının bugün nerede oldukları bilinmemektedir. D. H. French, 1984 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında Çorum-Osmancık’tan, Vezirköprü’ye giden bir yolun varlığını belirlemiştir. Ayrıca Vezirköprü’den Niksar’a (Neocaesarea) giden bir yol hattı tespit etmiş ve bu hat üzerinde çok sayıda mil taşı bulunmuştur³³¹. Gömlekhisar Köyü’nde tespit edilmiş olan bir mil taşı, iki kullanım aşamasını işaret etmektedir. Bunlardan ilki birinci Tetrarşi Dönemi imparatorları ikinci kullanım aşaması da ikinci Tetrarşi Dönemi imparatorlarının adlarını taşımaktadır (Lev. 49: Fig.83) Bir başka mil taşı Arıca Köyü’nde saptanmıştır. Bir evin üst katını taşımak amacıyla destek olarak kullanılmıştır. Gri kireç taşından yapılmış olan eserin, Antoninus Pius’un (MS 138- 161) üçüncü kez konsül seçilmesinin (MS 140) onuruna yazdırılmıştır (Lev.49: Fig.84)³³².

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait yerleşimlerde imparatorluk kültüne ait bazı verilerle karşılaşılmaktadır. Vezirköprü’de de imparatorluk kültüne ait bazı saptamalar yapılmıştır. 1900 yılında F. Cumont, Vezirköprü Ortodoks Kilisesi’nin avlusunda bir yazıt ile karşılaşmıştır (Lev.50: Fig.85). Bu yazıt, İmparator

³²⁸Kökten 1952, 172.

³²⁹Kızıltan 1992, 228.

³³⁰Mitchell 1993, 127.

³³¹French 1985, 143- 145.

³³²French 2013, 94, 95.

Augustus'a sunulan bir bağıllık yeminini içermektedir. Yemin, Neapolis halkı, Paphlagonia'da yaşayan halklar ve kırsal kesimdeki halklar tarafından edilmiştir. Halk bu yemini etmek üzere, imparatora ait tapınağın dışında yer alan bir sunakta bir araya gelmiştir³³³. Neapolis kentinde yeri henüz tespit edilememiş bir Augustus Tapınağı'nın varlığı söz konusudur. Bu yemine göre "*Neapolis olarak adlandırılan kenti kolonize eden Phazemonitisliler*" ibaresi, Pompeius'un yapmış olduğu düzenlemenin kayıtlara geçmiş olan bir kanıttır. Yemin metninde Zeus, Ge, Helios gibi tanrıların yanı sıra, Augustus'un özellikle belirtildiği görülmektedir. İmparatora ve ailesine koşulsuz bir bağıllık sunulmuştur. İmparator'un 12. Konsüllüğünün MÖ 3 yılına denk geldiği ve bu yeminin MÖ 3 yılının Mart'ının ilk zamanları edildiği bildirilmektedir.

Bayramköy Mahallesi'nde E. Olshausen ve G. Kahl tarafından 1988 yılında bulunmuş olan yazıtlı bir blok, Neoclaudiopolis civarında bir imparator kültü rahibinden söz etmektedir (Lev.50: Fig.86). Büyük olasılıkla, sözü geçen kişiler, kentteki bir tapınakta rahip olarak hizmet vermişlerdir³³⁴. Şimdilik bu iki yazıtın dışında Neoclaudiopolis'in imparator kültüne ait başka herhangi bir yazıt ya da sikkeler üzerinde bunu gösteren bir ibareye rastlanmamıştır.

Neoclaudiopolis'te ilk sikkeler İmparator Traianus (MS 98- 117) Dönemi'nde basılmaya başlamıştır. Ön yüzünde Traianus portresi bulunan bir Neoclaudiopolis sikkesinde imparator sağ profilden ve başında defne çelenkli bir taçla gösterilmiştir. Portre "*AYT. NEP. TPAIANOC KAICAP CEB. ΓΕΡΜ. ΔΑΚΙΚΟC*" şeklinde imparatorun ismiyle çevrelenmiştir. Arka yüzde yer alan Asklepios figürü ayakta durmakta vesol elindeki asasına dayanmaktadır; sağ elindeyse bir yılan tutmaktadır. Bu ana figür "*NEOKΛΑΥΔΙΟΠΟΛΕΙΩΝ ΕΤΟΥC*" şeklinde kent ismiyle çevrelenmiştir (Lev.51: Fig.87).

Bir Antoninus Pius (MS 138- 161) sikkesinin ön yüzünde imparatorun portresine yer verilmiştir. İmparator, sağ profilden, başında defne çelenginden bir taç ve sakallı olarak görülmektedir. Portrenin etrafında "*AY. KAIC. ΑΝΤΩΝ[Ε]ΙΝΟC*" şeklinde imparatorun adı yer almaktadır. Arka yüzde ise Athena Pallas, sol elinde mızrak tutmakta; yanında kalkanı, başında miğferi ve peplosu ile görülmektedir (Lev. 51: Fig.88).

³³³ Sørensen 2015,269-276.

³³⁴ Sørensen 2013,176-180.

Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde tapınak tasviri olan sikkeler görülmektedir. Bu sikkelere bir örnek, ön yüzünde Septimius Severus'un (MS 193- 211) sağ cepheden gösterilen portresinin yer aldığı bir sikkenin arka yüzünde, tetrastilos planlı bir tapınağın üç basamaklı krepisi ve Korinth düzenindeki sütunları görülebilmektedir, tapınak içinde görülen heykelin Artemis olduğu düşünülmektedir (Lev.52: Fig.89). Caracalla Dönemi'ne (MS 211- 217) ait benzer bir sikkenin ön yüzünde imparator sağ cepheden gösterilmiştir, arka yüzde tetrastilos bir tapınak, Korinth düzenindeki sütunları ve krepisi belirgin biçimde işlenmiştir (Lev.52: Fig.90). Iulia Domna (MS 170- 217) sikkelerinin arka yüzünde ise Athena Nikephoros yer alır (Lev.53: Fig.91). Bazı sikkelerin arka yüzlerinde Roma İmparatorluğu'nun sembolü olan kartal işlenmiştir. Genellikle orduya ait sembolün ortasında yer almakta; ağızda zafer çelengi taşımaktadır. Kartal figürünün iki yanında bulunan ve Roma ordusunda lejyonların en önünde taşınan Roma ordu sancağı (signum), Neoclaudiopolis'teki askeri bir birliğin varlığını göstermektedir. (Lev.53: Fig.92).

Tarafımızca yapılan gezilerde Vezirköprü merkezinde Neoclaudiopolis kentinin izlerini yansıtan çeşitli yerleşim izleri görülmüştür. Vezirköprü İlçesi'nin merkezi olarak değerlendirilebilecek bir noktada yar alan saat kulesi, 1904, 1906 yılları arasında inşa edilmiştir. 1943 yılında bir depremle yıkılan yapı, 1959 yılında yeniden inşa edilmiştir. Saat kulesinin (Lev.54: Fig.93) inşasında devşirme olarak çok sayıda kesme taş blok kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bunlardan biri saat kulesinin gövdesinde dikey bir şekilde kullanılan kireç taşıdan yapılan bloktur. Bloкта alttan yukarı doğru boncuk dizisi, İon kymationu üstte de korunan dört adet palmet bezemesi ile blok sonlandırılmıştır (Lev.54: Fig.94). En altta yer alan inci- boncuk dizisinde iki inci, bir uzun boncuk şeklinde bir dizilim görülmektedir. Boncuklar derin oyularak bezeme zemininden ayrılmış, birbirine ipçiklerle bağlanmıştır. İon kymationu dizisinde korunduğu kadarıyla yedi yumurta ve aralarındaki yedi mızrak ucu bezemesinin işlendiği görülmektedir. Yumurtalar derin bir şekilde oyulan kanalların içinde yer almakta ve çanakdan derin hatlarla ayrılmaktadır. Form olarak oval bir yapıya sahiptir. Mızrak uçları da aynı şekilde derin ve keskin hatlara sahiptir ve kanatları çanaklar ile birleşmiştir. Üzerinde bulunan ve dört adet palmetin işlendiği kuşakta palmetlerinin oyuldukları gözlemlenmektedir. Palmetler zemine yayılmış bir yapı göstermektedir. Çanak şeklindeki bir göbekten çıkan dört tane yaprak, gövdeden çıkan iki tane yaprak bulunmaktadır. Bezemeyi yapan ustanın palmet yapraklarını birbiriyle kesiştirmemek için uç kısımları kesik bir şekilde işlemesi ya motifleri zemine orantılı yerleştirememiş olmasından ya da ustanın stilinden kaynaklanmaktadır. İon kymationunda çanaklar ve

yumurtanın arası açılmıştır. Arada yer alan mızrakların kanatları da yumurtanın çanaklarıyla birleşmiştir. Vezirköprü örneğine benzer bir palmet yapısının tek örneği Side’de Tanrı Men’e adanan P Tapınağı kabartma kuşağında yer alan palmet yaprağında görülmektedir. Yapraklar iri, orak şeklinde verilmiş, kaba ve özensiz bir işçilik gözlenmektedir³³⁵.

Saat kulesinin gövdesinde yer alan bir başka malzeme ise bir kireç taşından yapılmış olan bir mezar stelidir (Lev.55: Fig.95). Özensiz yazımı nedeniyle güçlükle okunmaktadır. Üzerindeki dokuz satırlık yazıttan anlaşıldığına göre 60 yaşında ölen Helvinus’un eşi Maxima’nın anısına yazdırılmış bir mezar stelidir³³⁶.

Kurşunlu Camii bahçesinde caminin bahçe kapısının yanında duvarın üzerinde yer alan bir ince çakıllı konglomera taşından yapılmıştır. Altlıkta yer yer kırıklar olmakla birlikte plinthos, torus ve trochilos profillerine sahip olduğu görülmektedir. Üzerinde, kaidenin ortasında sütunla bağlantıyı sağlamak için oluşturulan yuvarlak kurşun akıtma yuvası ve kanalı görülebilmektedir (Lev:55: Fig.96).

Camii bahçesinin içinde flüt motifi işlenmiş olan bir friz kuşağı göze çarpmaktadır. Arkaik ve Klasik Dönem mimarisinde sütun ve ayakların dış yüzünde görülen flüt (yiv) bezemeleri, Roma İmparatorluk Dönemi’nde mimari yapıların her elemanında uygulanan bir bezeme türü olmuştur³³⁷. Flüt (yiv) bezemelerinin en erken örneği Ephesos Celsus Kütüphanesi’nde görülmektedir. Burada her bir motif diğer motifin dış hattıyla birleşmektedir. Üst kısım yarım daire olarak öne doğru hafifçe kıvrılmıştır, motif kenarları ise keskin yapıdadır³³⁸. Vezirköprü’de yer alan blok, alt ve üst kısımlardan kırıktır. Her bir motif, yanındaki motifin dış hattıyla birleşmektedir. Her ne kadar üst kısmı kırık olsa da en sağdaki motiften üst kısmının yuvarlak bir profille hafifçe öne kıvrılmış olduğu görülür. Motif kenarları keskin yapıdadır. Alt kısımda ise yarım daire şeklinde bir çıkıntı bulunmaktadır. Alt kısmı kırık olduğundan profili hakkında fikir edinilememektedir. (Lev.56: Fig.97). Flüt(yiv) motifinin bezeme özellikleri Celsus Kütüphanesi ile benzerlik göstermektedir. Motifler arasında hiç boşluk olmaması, üst kısmının yuvarlak bir profille

³³⁵ Başaran 1995, 85. Lev. 26-a. Geç Severuslar Dönemi.

³³⁶ Nielsen et. al. 51.

³³⁷ Anabolu- Usman1992, 1.

³³⁸ Erön 2007, 7

hafif öne kıvrılması özellikleriyle de Sagalassos E 1 Bazilikası'yla karşılaştırılabilir³³⁹. Anabolu- Usman flüt (yiv) bezemelerinde “S” profilinin MS 2. yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başladığını vurgulamaktadır³⁴⁰. “S” profilinin görülmediği Vezirköprü'deki bu blok buna göre MS 2 yüzyılın ikinci yarısına varmamalıdır.

Vezirköprü İlçesi'nde yer alan taşhan devşirme olarak kullanılmış olan bazı malzemeler içermektedir. Bunlardan bir tanesi yapının çatısını taşımak için kullanılan ahşap direklerin temeline destek amaçlı yerleştirilmiş olan geison bloğudur (Lev.57: Fig.98). Kireçtaşından yapılan bu blok, işleniş şekliyle bir yapının köşesine ait olmalıdır. Blok olduğu yerde ters durmaktadır. Dış sırasından sonra yer alan silmede bezeme bulunmamaktadır. Konsollar sırasıyla aşağıdan yukarıya inci boncuk dizisi ve Ion kymationu motifleriyle çevrelenmiştir. Kasetlerde süslemeler olduğu düşünülmekle birlikte çok iyi görülememektedir, sadece bir kasette görülebilen rozet motifinden hareketle bu alanlarda rozet motifinin kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Konsol kısımları da tahrip olmasına rağmen kısmen korunan bir konsoldan burada palmet motifinin işlendiği anlaşılmaktadır. Bina geçirdiği yangın nedeniyle restorasyonda durumundadır. Konsolların ve kasetlerin etrafını çevreleyen Ion kymationunda yumurta ve çanak arasındaki oyuklar bazı yerde geniş bazı yerde ise oyulmadan bırakılmıştır. Yumurta yukarıdan aşağıya doğru daraltılarak sivri bir yapı elde edilmiştir. Çanaklar aşağıdan yukarıya doğru genişleyerek en üst kısımda iyice birbirinden açılmıştır. Arada yer alan ok ucu bezemesi ise kaba bir şekilde işlenmiş, çanaklarla yapışık bir şekilde ve kanatlar belirtilmeden şekillendirilmiştir. Ion kymationunun üzerinde yer alan inci boncuk dizisi ise birbirlerine bitişik çok derin oyulmadan verilmiştir. Bu işleniş yapıdaki özensizliğe işaret etmektedir. Bloкта kullanılan Ion kymationu, Laodikeia Nymphaion A yapısındaki konsollu geison bloğu³⁴¹, Laodikeia Caracalla nymphaionundan olan tavan kasetlerindeki Ion kymationu³⁴², alınlığına ait bir geison- sima bloğunda yer alan Ion kymationu³⁴³, Laodikeia Suriye caddesinden konsollu köşe Hierapolis tapınak nymphaionu³⁴⁴, mızrak yapısı Diocaesareia (Uzuncaburç)

³³⁹Vandeput 1996, 208. Bazı araştırmacılar tapınağın dekorasyonunu flüt bezemelerinin şekline göre MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken; bazıları da antropomorfik protomlardan dolayı MS 2. yüzyılın ortalarına ya da R. Nauman gibi flüt bezemeleri sebebiyle MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlemektedir.

³⁴⁰Anabolu- Usman 1992, 3.

³⁴¹Türkmen 2007, 44. Lev. 44. 3; Şimşek 2007, 149. Zemin kat üzerinde yer alan architrave- friz bloğu parçasında yer alan yazıttan yapının Septimius Severus'a (MS 193- 211) ithaf edildiği anlaşılmaktadır.

³⁴²Şimşek 2007, 162. Res. 58g

³⁴³Şimşek 2007, 344. Res. 138.

³⁴⁴Türkmen 2007, 55. Lev. 55.3

kentindeki bir friz bloğunda yer alan Ion kymationu³⁴⁵, Leptis Magna Severus bazilikasındaki bir Korinth sütununun abakusunda³⁴⁶ yer alan Ion kymationu ile benzemektedir. Benzer malzemeler ışığında Vezirköprü- Taşhan'da yer alan geison bloğu da Severuslar Dönemi'ne işaret etmektedir.

Vezirköprü İlçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Gençlik Caddesi'ndeki Çamlık Parkı (Lev.56: Fig.99) bahçesinde tarafımızca görülen bazı arkeolojik malzemeler bulunmaktadır. Bunlardan biri Karadeniz Bölgesi'nin pek çok yerinde karşılaşılan ve meyvelerin suyunu ya da yağın çıkarmak için kullanılan düzeneğin günümüze kadar gelmiş olan ağırlık taşlarından birisidir (Lev.58: Fig.100). Park alanında düz bir şekilde duran ve yerel kireç taşından yapılan dikdörtgen biçimli taşın üzerinde bulunan yuvarlak oyuğuniçine yerleştirilen vida benzeri döndürülebilir büyük çoğunlukla ahşaptan bir aksamın yuvası olduğu ve karşı taraftaki suyu ya da yağı çıkarılacak ürünün sıkılmasının sağlandığı düşünülmektedir. Kısa yüzlerde “kurtağzı” olarak adlandırılan yukarıdan aşağıya doğru genişleyen formda birer tane ahşap geçme yuvası yer almaktadır. Bu yuvalar yukarıdan aşağıya genişleyen bir profil göstermektedir. Bu yuvalar üst taraftaki vida benzeri aksamın destekleyici levhalarını yerleştirmek için oluşturulan yuvalar olmalıdır. Dikdörtgen kesimli, üst ve yan taraflarında taşı düzeneğe bağlayan ahşap geçme yuvalarının bulunduğu ağırlık taşlarının yaygın olarak Roma ve Bizans Dönemi işliklerinde kullanılmışlardır³⁴⁷. Çamlık Parkındaki örnek de bu sınıflandırmaya uymaktadır. Aynı zamanda Havza İlçesi'ndeki ağırlık taşları ile benzerdir (Lev.35: Fig.60) ile benzemektedir. Yapılmış olan bir restitüsyon (Lev.58: Fig.101) bu taşların işlevi konusunda fikir edinmeyi sağlamaktadır.

Köprülü Parkta yer alan bir sütun altlığının Attik-Ion tipi bir kaide olduğu görülmüştür. Kristalleşmiş kireç taşından yapılan eserin plinthos kısmının az bir kısmı korunmuştur. Plinthos, torus, trokhilos, torus şeklinde profilleri izlenebilmektedir (Lev.59: Fig.102). Günümüzde pek çok arkeolojik merkezde karşılaşılabilecek bir mimari elemandır³⁴⁸.

Köprülü Park bahçesinde sergilenen başka bir sütun altlığının kısmen daha korunmuş olduğu söylenebilir. Kireç taşından yapılan altlığın en altında yer alan plinthos kısmından

³⁴⁵ Jaroslava- Williams 1979, Pl. 26 b.

³⁴⁶ Ward- Perkins 1980, Pl. XIV. a

³⁴⁷ Diler 1993, 510 - 511.

³⁴⁸ İnan 1987; 180. Side Apollon tapınağı; Radt 2002, 189. Res. 133. İmparator Caracalla Dönemi belki yeniden inşası Hadrianus Dönemi'ne kadar gidiyor olabilir.

sonra, torus kısmı gelmektedir. En üstte sütun ile bağlantıyı sağlamak için iki kurşun akıtma kanalı ve kare biçimli bir yuvasının olduğu görülmektedir (Lev.59: Fig.103).

Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi'ni çevreleyen dış duvarın iç kısmında, giriş kapısının sağ tarafında devşirme olarak kullanılmış bir mezar steli görülmüştür. Stel duvara yatay bir şekilde yerleştirilmiştir. Üst tarafında üçgen alınlık yer alır. Alınlığın ortasındaki yuvarlak motif sikkeler üzerindeki tapınak tasvirlerinin ortasında da aynen bulunmaktadır. Bu yuvarlak motif, sikke tanımlamalarında olduğu gibi kalkandır. Üzerinde herhangi bir figürlü anlatım ya da mezar sahibine ait bir eşya tasvirlemesi bulunmamaktadır. Üzerinde iyi sayılmayan bir kalitede birkaç satır yazıt bulunmaktadır (Lev.60: Fig.104). Bu yazıtta göre bu mezar steli 133 yılında ölen Athenias'ın anısına Domnos tarafından yazdırılmıştır³⁴⁹.

Vezirköprü ilçe merkezinde yer alan bedestende iki tane mezar steli dikkat çekmektedir. Bunlardan biri, bedestenin kuzeydoğu girişinde kapının sağ tarafında duvara gömülmüş ve baş aşağı yerleştirilmiş bir stelin parçasıdır. Üst taraf kırıktır. Bu mezar stelinin, karısı Kyrilla tarafından dikildiği anlaşılan bir adama ait olduğu yazmaktadır (Lev.61: Fig.105).

Bedestende yer alan diğer bir mezar steli ise, restoran olarak yeniden düzenlenen bir mekanın sağ giriş kısmında yer almaktadır. Bir önceki stel gibi duvara gömülmüştür. Stel yazıtının altında bulunan ayna bu stelin bir kadına ait olduğunu göstermektedir. Yazıtın yorumundan ise bir anne kıza ait olduğu, ailenin babası tarafından bu stelin dikildiği anlaşılmaktadır (Lev.61: Fig.106).

Vezirköprü ilçesine bağlı Gömlekhisar Köyü'nde köyün içinde bir evin dış kapsının önünde sol köşede sütun gövdesi durmaktadır. Dikey bir şekilde yerleştirilen sütunun bir kısmının içinde bulunduğu kum yığınına gömülü olduğu gözlemlenmiştir. Görülen kısmında herhangi bir yazıt tespit edilememiştir (Lev.62: Fig.107). Aynı evin yakınında köyün içinden geçen yolun kenarında içinde bulunduğu betona gömülmüş şekilde bir ağırlık taşı tespit edilmiştir. Dikdörtgen şeklinde yerel taştan yapılmış olan ağırlık taşının daha önce görülenlerden farklı olarak yan yüzlerde ahşap geçme yuvası bulunmamaktadır. Üst kısımda yer alan ahşap yuvası ise sonraki dönemlerde farklı amaçlar için kullanılmak üzere

³⁴⁹ Nielsen et al. 2015, 51.

genişletilmiştir. Genellikle sonraki dönemlerde bunun gibi taşlar dibek olarak köyün çeşitli ortak kullanım alanlarında değerlendirilmektedir (Lev.63: Fig.108,109).

Esenköy'den Boruk Köyü'ne giden yol üzerinde bulunan ve “*Evkaya*” olarak adlandırılan Mevkii'deki kaya mezarı Karadeniz Bölgesi'nde benzerlerine oldukça fazla rastlanan “*Paphlagonia tipi*” kaya mezarlarına güzel bir örnektir³⁵⁰. Hirschfield (Hirschfield, G. (1885). *Paphlagonische Felsengräber*, Berlin), Kannenberg (Kannenberg, K. (1895). *Die Paphlagonischen Felsengräber*, *Globus*, 67, 101- 107; Kannenberg, K. (1895). *Die Paphlagonischen Felsengräber*, *Globus*, 67,120- 125) ve Von Gall (Von Gall, H. (1966). *Die Paphlagonischen Felsengräber*) tarafından yapılan araştırmalarla Paphlagonia Bölgesi kaya mezarları tespit edilmiş ve yayınlanmıştır.

Kaya mezarı, hemen yol üzerinde bulunan bir kayalığa yapılmıştır. Ön yüzünde üç tane sütun bulunmaktadır (Lev.64: Fig. 110,111). Mezarın iç kısmına ise girilememiştir. Hemen yanında bir khamasorion tipi lahit³⁵¹ yer almaktadır (Lev.65: Fig.112) fakat çok tahrip edilmiştir. Köyler arasındaki bağlantıyı sağlayan yolun karşısında halk tarafından Zindankaya olarak adlandırılan mevkide bir tane daha khamasorion tipi lahit yer almaktadır (Lev.65: Fig.113). Her iki khamasorion tipi lahdin kapakları tespit edilemese de kapakları koymak için oluşturulan profiller izlenebilmektedir. İçlerinde herhangi bir buluntu görülemediği gibi tahribe de son derece açıktırlar. Mezarların olduğu bu geniş alan son derece düzlük bir yapı göstermektedir. Alanda yapılan gözlemlerimize göre çok yoğun bir seramik dağılımı bulunmaktadır. Çok sayıda profilli seramik parçası alana yayılmış durumdadır. Günümüzde tarla olarak kullanılan bu geniş düzlük alanda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir yerleşim olabileceğini düşünmekteyiz. Neoclaudiopolis territoryumu içerisinde bulunan kırsal bir yerleşim olabilir (Lev.66: Fig.114).

³⁵⁰ Karasalihoğlu 2009, 57. http://www.academia.edu/343663/Paphlagonia_Kaya_Mezarlar%C4%B1 MÖ 5.

Yüzyıl başlarında Phrygia kaya mezarlarından etkilenilerek ortaya çıkan yapılar, Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi içlerine kadar devam etmiştir.

³⁵¹ Bilgi vd. 2003, 88. Khamasorion tipi lahitler Hellenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi sonuna kadar olan bir dönemde Kilikya ve Kappadokia'da kullanılmışlardır.

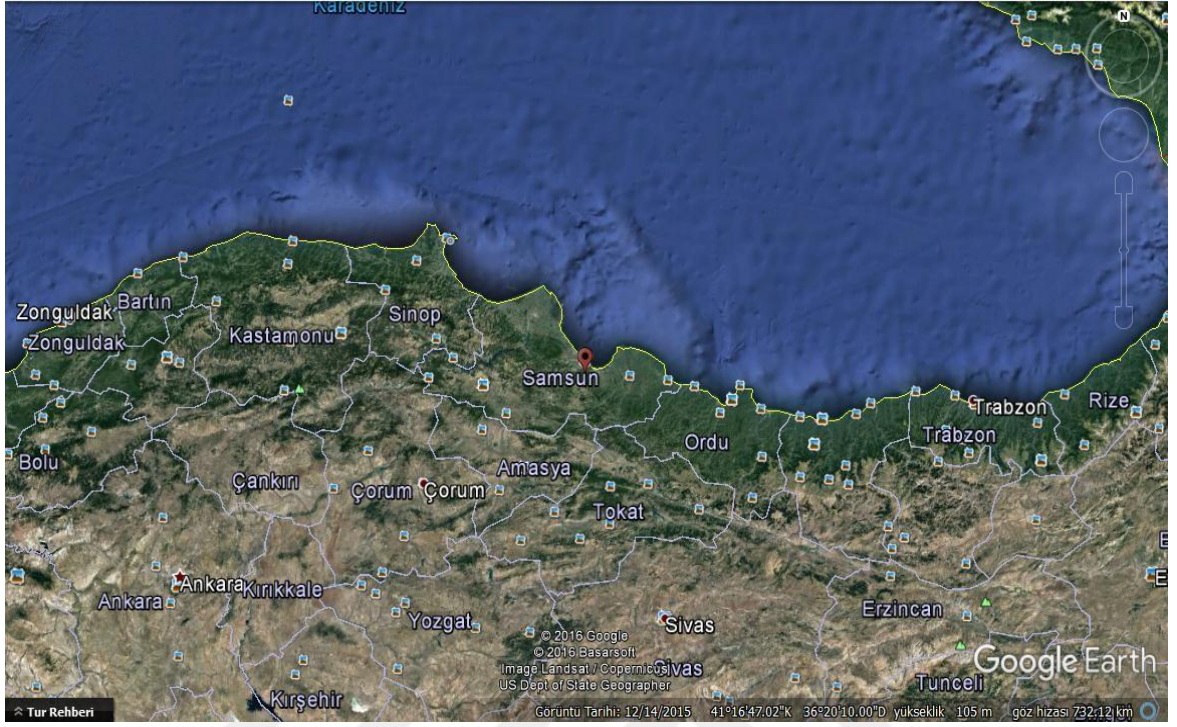


Fig.12. Samsun ve çevresi (Google earth görünümü).

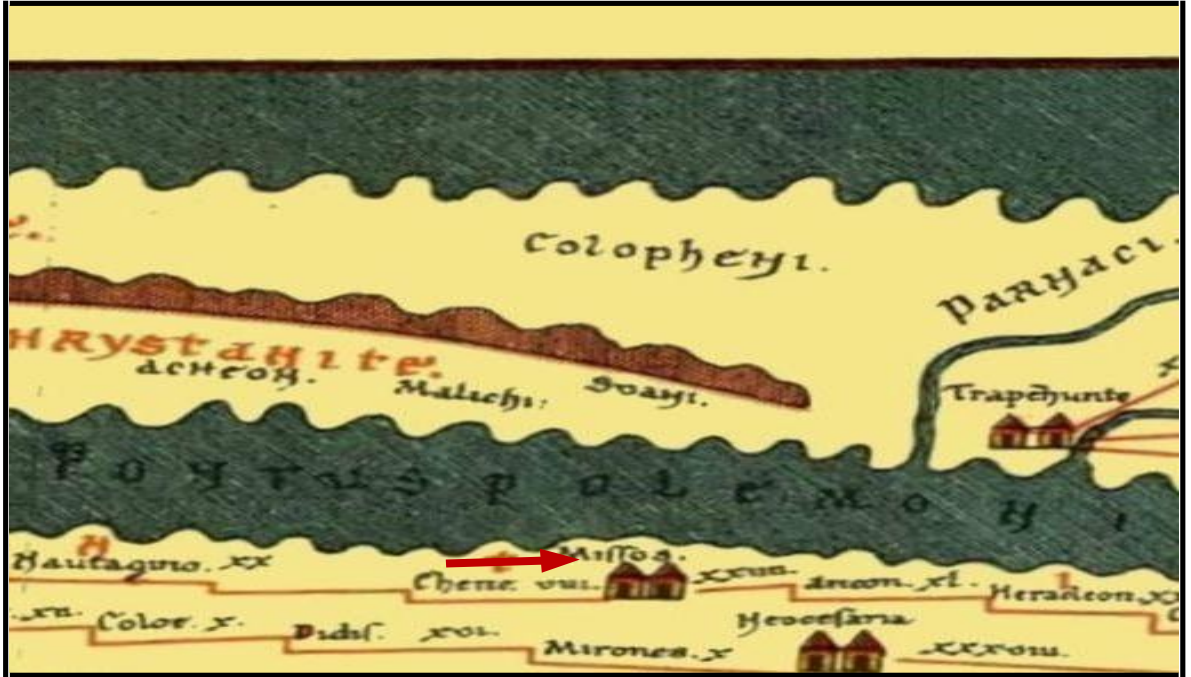


Fig.13. Peutinger Tablosu'nda Samsun (Missos)



Fig.14 Yeni liman, Nero (MS54- 68) ve ailesine adanan yazıt



Fig.15 Antik Amisus Limanı ve deniz feneri (1930'lar).



Fig.16 Samsun'dan gladyatör mezar steli

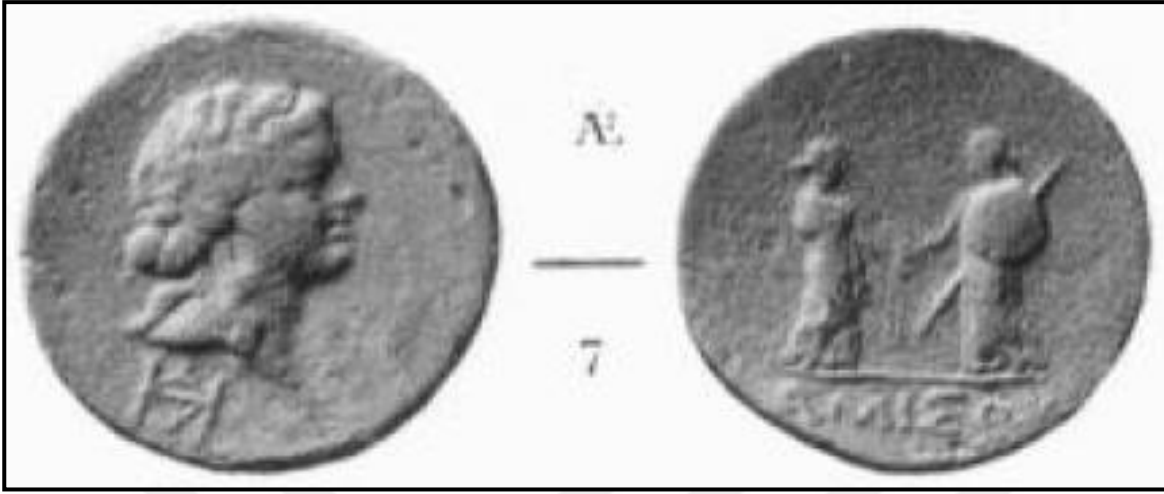


Fig. 17 Augustus Dönemi (MÖ 27- MS 14) Amisus sikkesi



Fig. 18 Tiberius Dönemi (MS 14- 37) Amisus sikkesi



Fig. 19 Traianus Dönemi (MS 98- 117) Amisus sikkesi.



Fig. 20 Hadrianus Dönemi (MS 117- 138) Amisus sikkesi



Fig. 21 Sabina portreli Amisus sikkesi.



Fig. 22 Ön yüzünde Iulia Domna (MS 170- 217) portresi bulunan bir Amisus sikkesi.

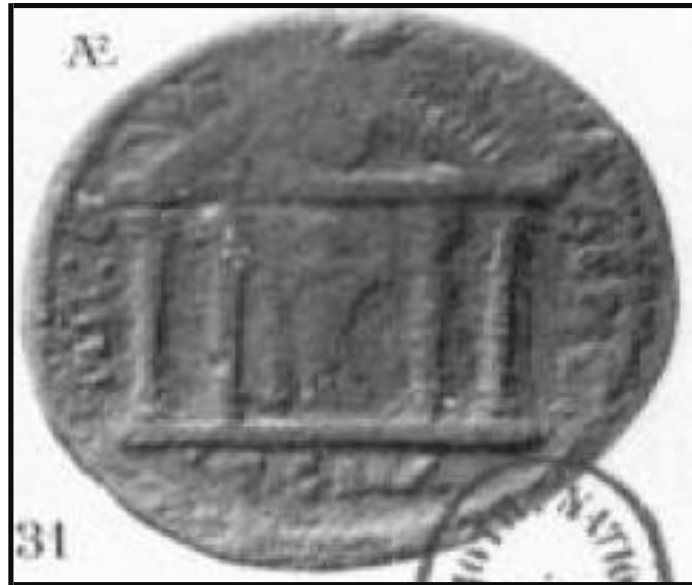


Fig. 23 Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Amisus sikkesi.

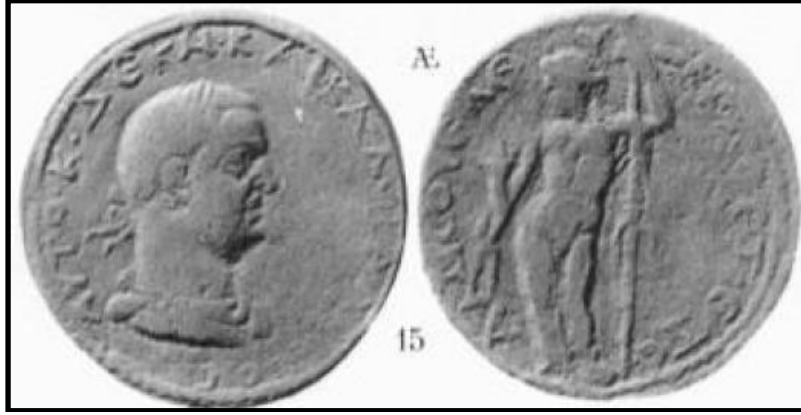


Fig.24 Ön yüzünde Balbinus'un (MS 283) portresi bulunan Amisus sikkesi.



Fig.25 Ön yüzünde III. Gordianus'un (MS 238- 244) portresi bulunan Amisus sikkesi.

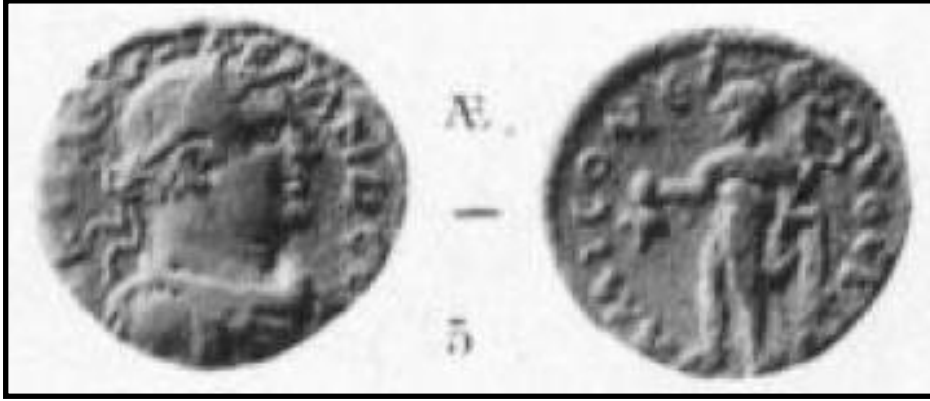


Fig.26 Ön yüzünde Valerianus'un (MS 253- 260) portresi bulunan bir Amisus sikkesi.

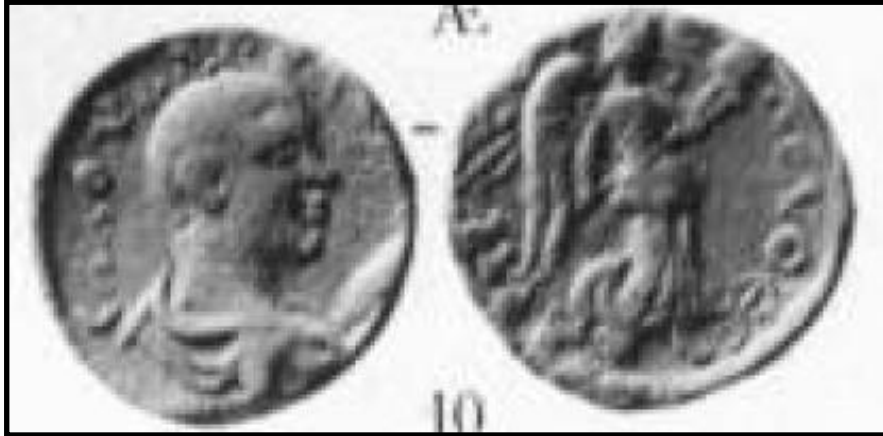


Fig.27 Ön yüzünde Saloninus'un (MS 260) portresi bulunan bir Amisus sikkesi.



Fig.28 Samsun Arkeoloji Müzesi, Akhilleus mozaïği (Thetis).



Fig.29 Samsun Arkeoloji Müzesi, Akhilleus mozaïği (Akhilleus).



Fig.30 Samsun- Atakum İlçesi, evlerin arasında yer alan zeytin ağaçlarından bir ayrıntı.



Fig.31 Samsun'dan fındık figürini. Hellenistik Dönem.



Fig. 32 Henüz tanelerine ayrılmamış yaş halde fındık.



Fig.33 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir lahit.



Fig.34 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, yarı işlenmiş bir lahit. MS2. yüzyıl.



Fig.35 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir ostotek.



Fig.36 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden bir mezar steli.



Fig.37 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, konsollu geison bloğu.



Fig.38 Samsun Arkeoloji Müzesi'nden, konsollu geison bloğu.

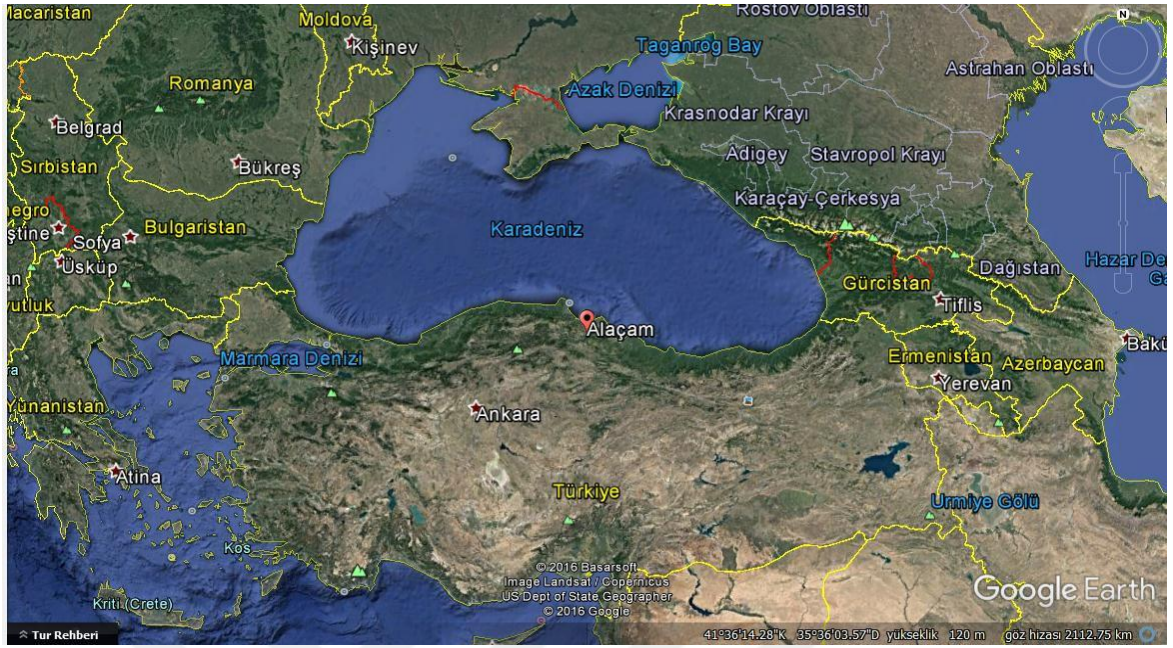


Fig.39 Alaçam (Google earth görünümü).

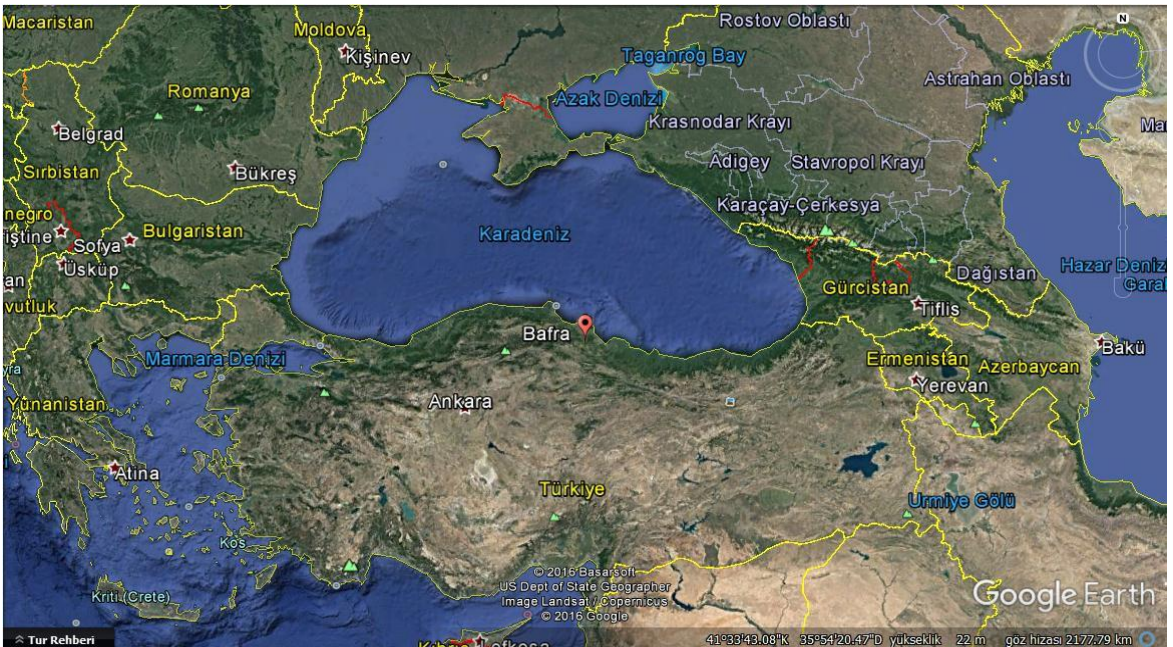


Fig.40 Bafra (Google earth görünümü).

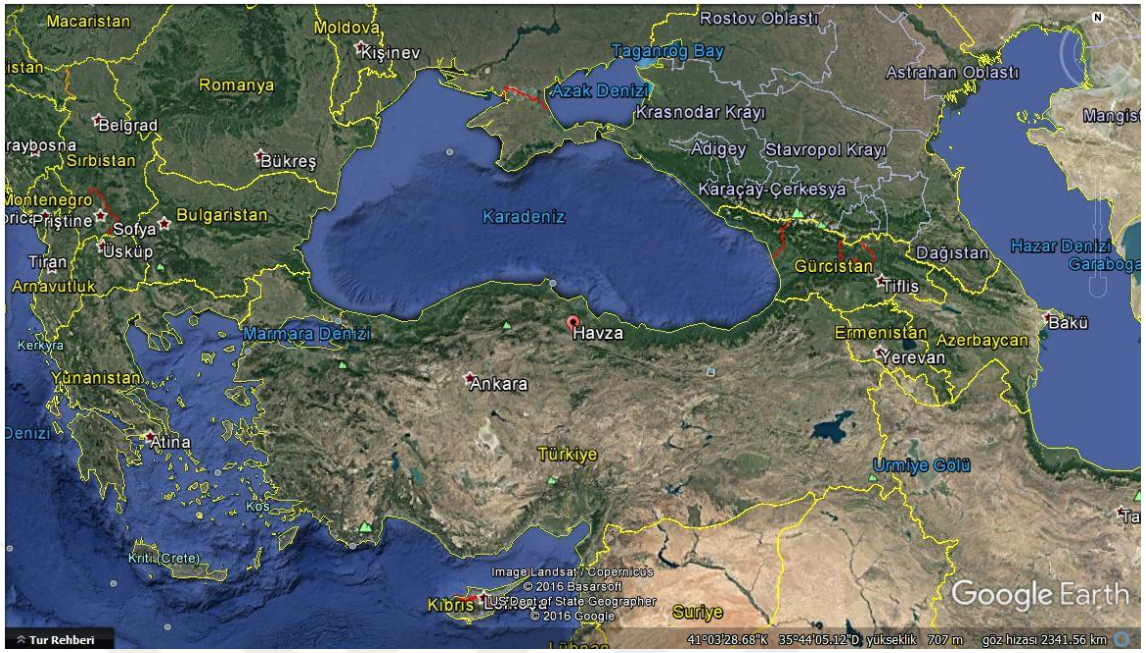


Fig.41 Havza (Google earth görünümü).

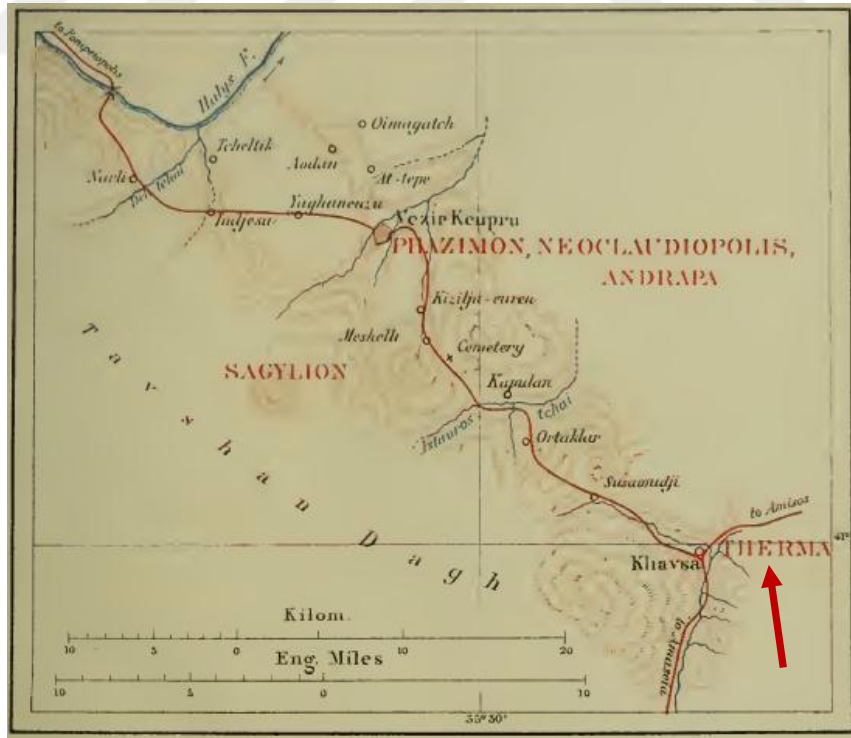


Fig.42 Anderson'un haritası Havza (Therna)

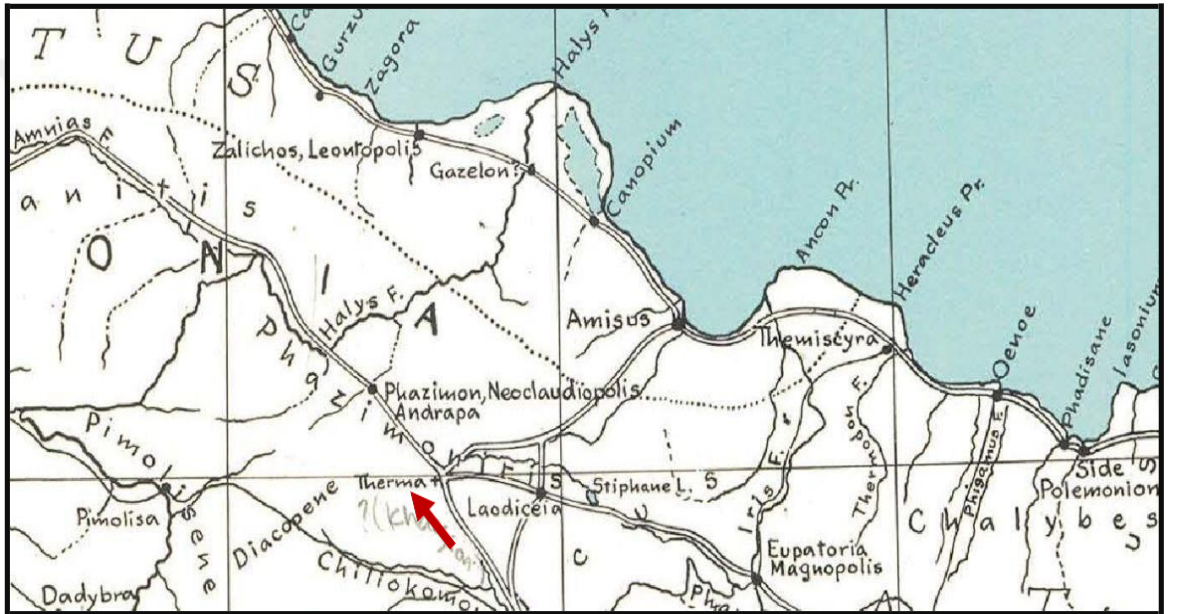


Fig.43 Calder ve Bean tarafından çizilen haritada Therma.

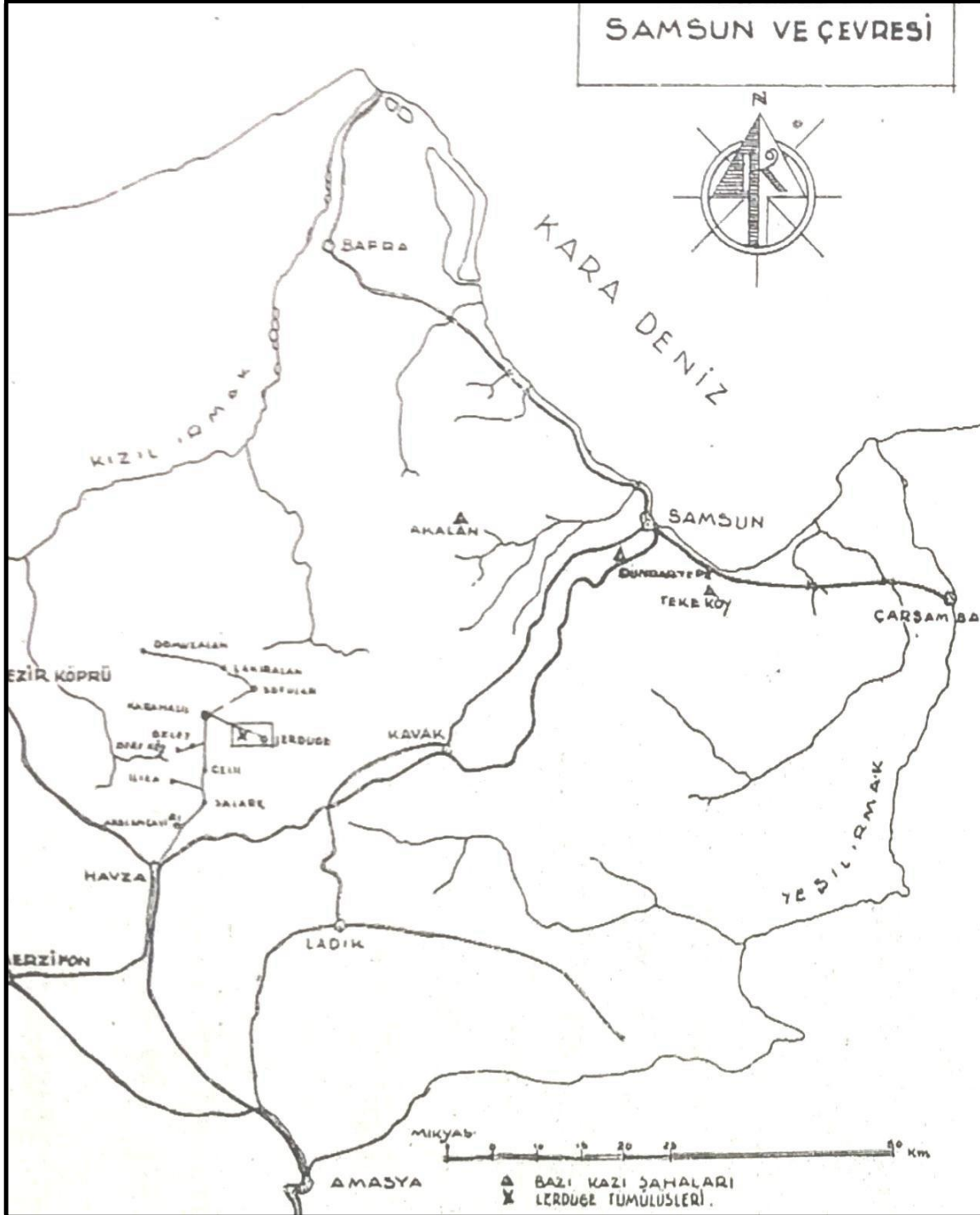


Fig.44 Samsun çevresine Lerdüğü tümülüslerinin konumu.

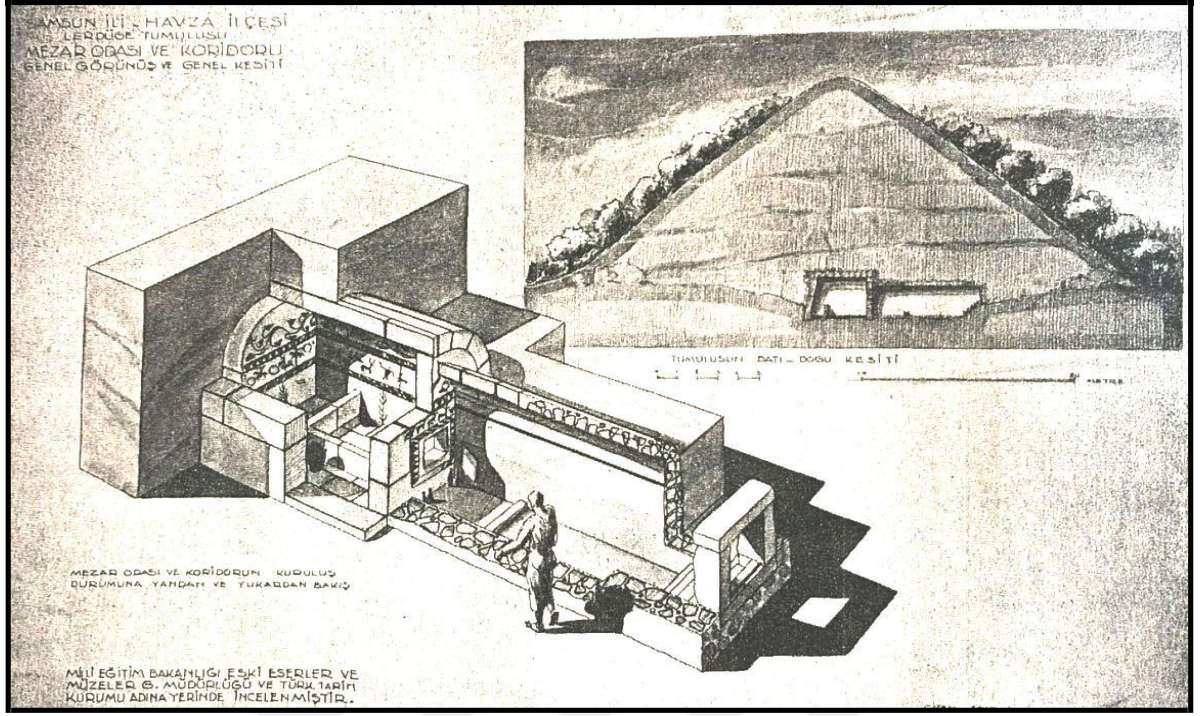


Fig.45 Havza- Lerdüğe Tömölüsleri

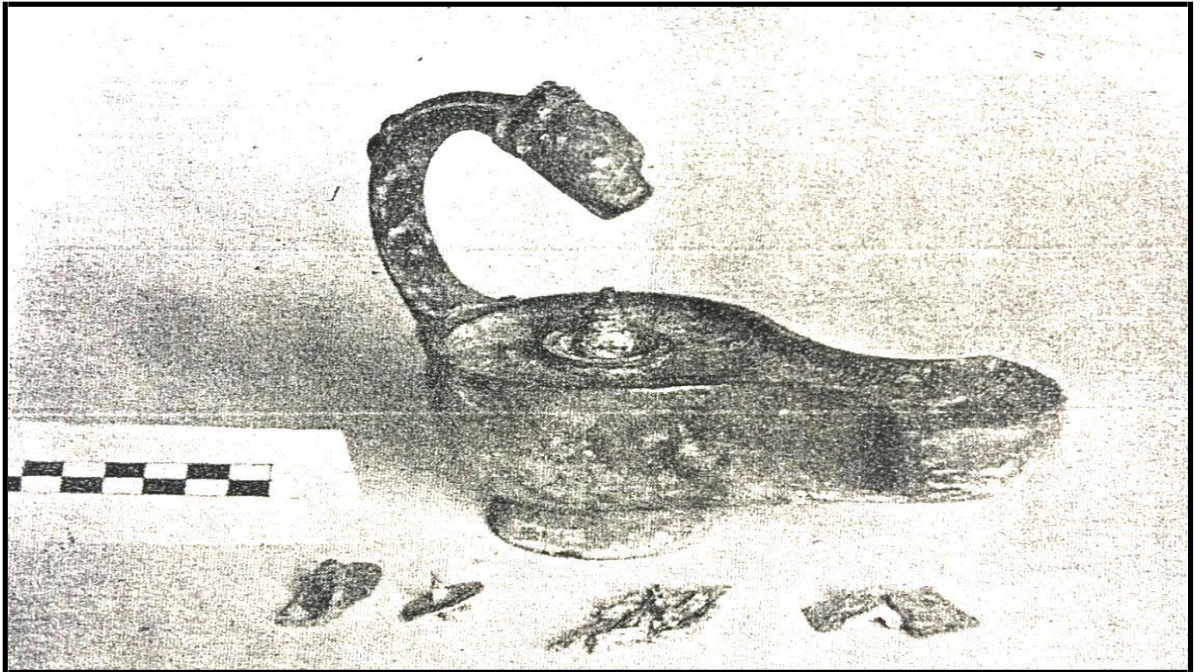


Fig.46 Havza- LerdüğeTömölüsleri

(i.)	IMP A (<i>sic</i>)	Imp
	NFRVAE (<i>sic</i>)	Nervae
	CAESARI	Caesari
	AVG-	aug.
	PONTIE (<i>sic</i>)	ponti(f).
	MAXIM-	maxim.
	TRIBPOT	trib. pot.
	PATRI-P-P (<i>sic</i>)	patri p. <p>.
	COSIII	cos. iii.
	XVI IF	xvi. 15'

Fig.47 Havza'dan mil taşı.

IMP	Imp.
NERVAE	Nervae
CAESARI	Caesari
AVGPON	aug. pon-
TIFICIMA	tifici ma-
XIMTRIBV	xim. tribu-
NICIAPOTES	nicia potes-
TATE ATRIP	tate [p]atri p-
	[atriæ]

Fig.48 Havza'dan bir mil taşı.

(ii.)	IMP	Imp.
	CAESA.DIVI	Caesa[ri] divi
	TRAIANIPAR.	Traiani Par(thioi)
	FII.DIVI.NERVA	fi(1). divi Nerva(e)
	NEPOTITRAIANO	nepoti Traiano
	ADRIANO.AVG.PON	Adriano aug. pon(tifici)
	MAXI.TRIB.POT.	maxi[mo] trib. pot.
	VI.COS.III	vi. cos. iii.
	ΑΥΤΟΚ.ΚΑΙΣΑΡΙ	Αὐτοκ(ράτορι) Καίσαρι
	ΘΕΟΥΤΡΑΙΑΝΟΥ	θεοῦ Τραιανοῦ
	ΠΑΡ.ΥΙΩ.ΘΕΟΥ	Παρ(θικοῦ) υἱῷ θεοῦ
	ΝΕΡΟΥΑΥΙΩΝΩΤΡΑ	Νερουᾶ υἱωνῷ Τρα-
	ΙΑΩΑΔΡΙΑΝΩΕΕΒ (sic)	ιανῷ Ἀδριανῷ σεβ(αστῷ)
	ΑΡΧΙ.ΜΕΓ.ΔΗΜΑΡΧ (sic)	ἀρχι(ερεῖ) μεγ(ίστῳ) δημαρχ(ικῆς)
	ΕΞΟΥ.ΤΟ.Τ.ΥΠΑ	ἐξου(σίας) τὸ 5' ὑπά(τῳ)
	ΤΟ.Γ.ΜΙ ΧVI	τὸ γ' Μι. χvi.
	IF	ις'.

Fig.49 Havza'dan bir mil taşı.



Fig.50 Havza, Hamamlar (Kaplıcalar) Bölgesi, sütun gövdeleri.



Fig.51Havza, Hamamlar (Kaplıcalar) Bölgesi, mermer blok ve sütun başlığı



Fig.52 Havza eski kütüphanenin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan yazıt.



Fig.53 Yazıtın binada kullanımını gösteren genel bir fotoğraf

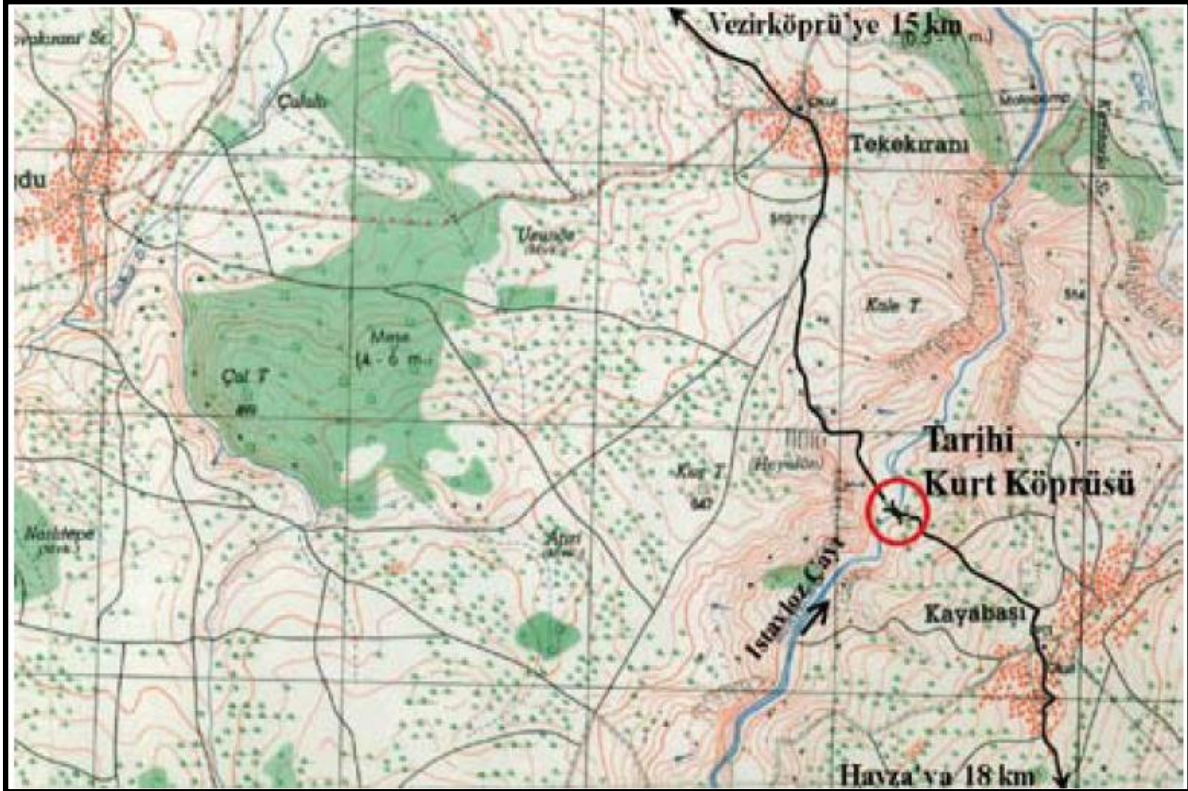


Fig.54 İstavroz Çayı üzerindeki Kurt Köprü



Fig.55 Kurt Köprüsü



Fig. 56 Kurt Köprüsü ve çevresinden görünüm



Fig.57 Kurt Köprüsü üzerinde devşirme olarak kullanılan mezar steli.



Fig. 58 Kurt Köprüsü üzerinde devşirme olarak kullanılan ağırlık taşlarından biri.



Fig.59 Kurt Köprü'nün kemerinde devşirme olarak kullanılan ağırlık taşları.



Fig.60 Kurt Köprü'nün ayak köşe kısmında devşirme olarak kullanılan ağırlık taşları.

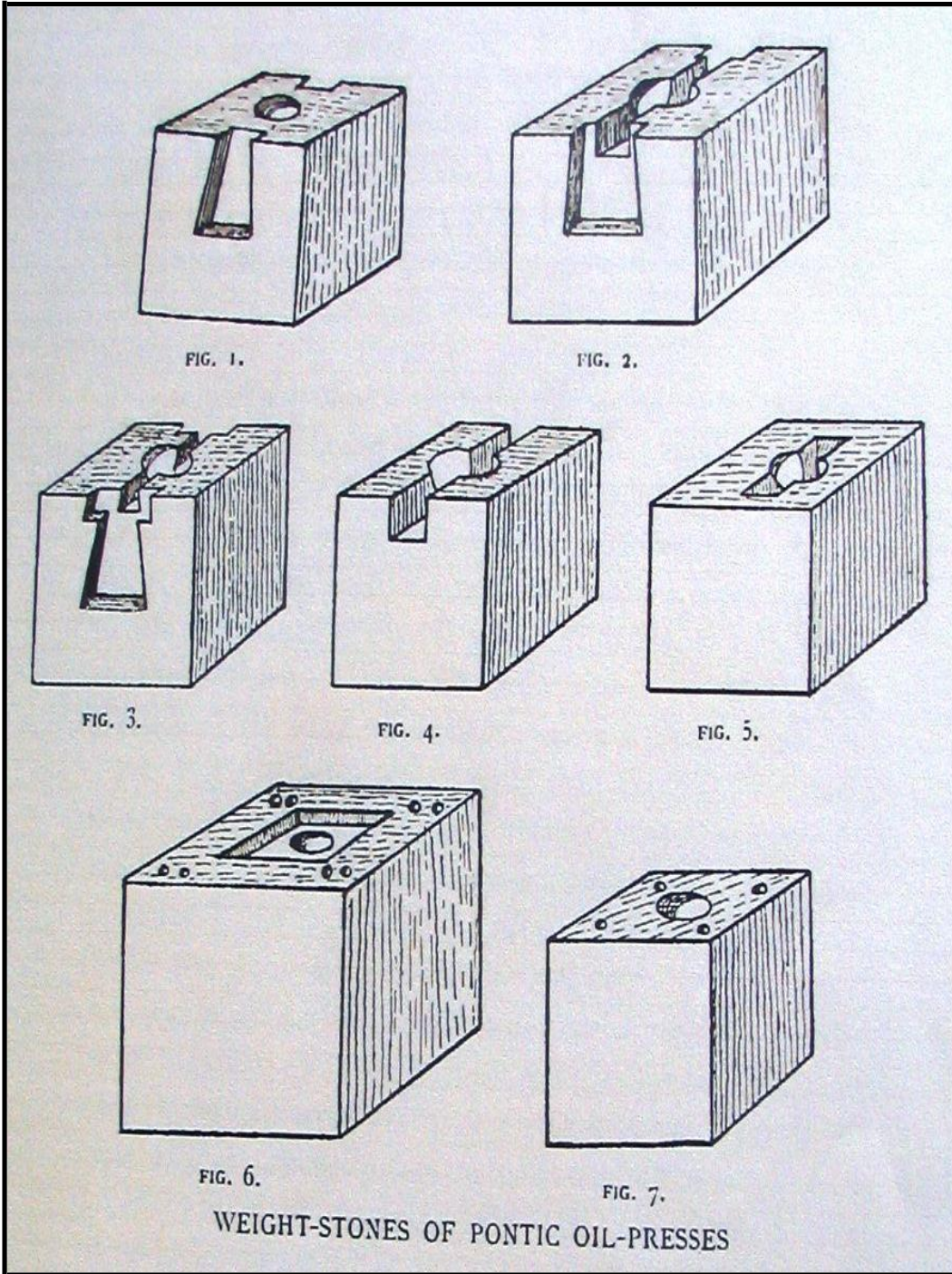


Fig.61 Pontik ağırlık taşları.



Fig.62 Vezirköprü Kayabaşı Köyü mezar steli.



Fig.63 Stelin geniş çerçeveli bir görünümü.

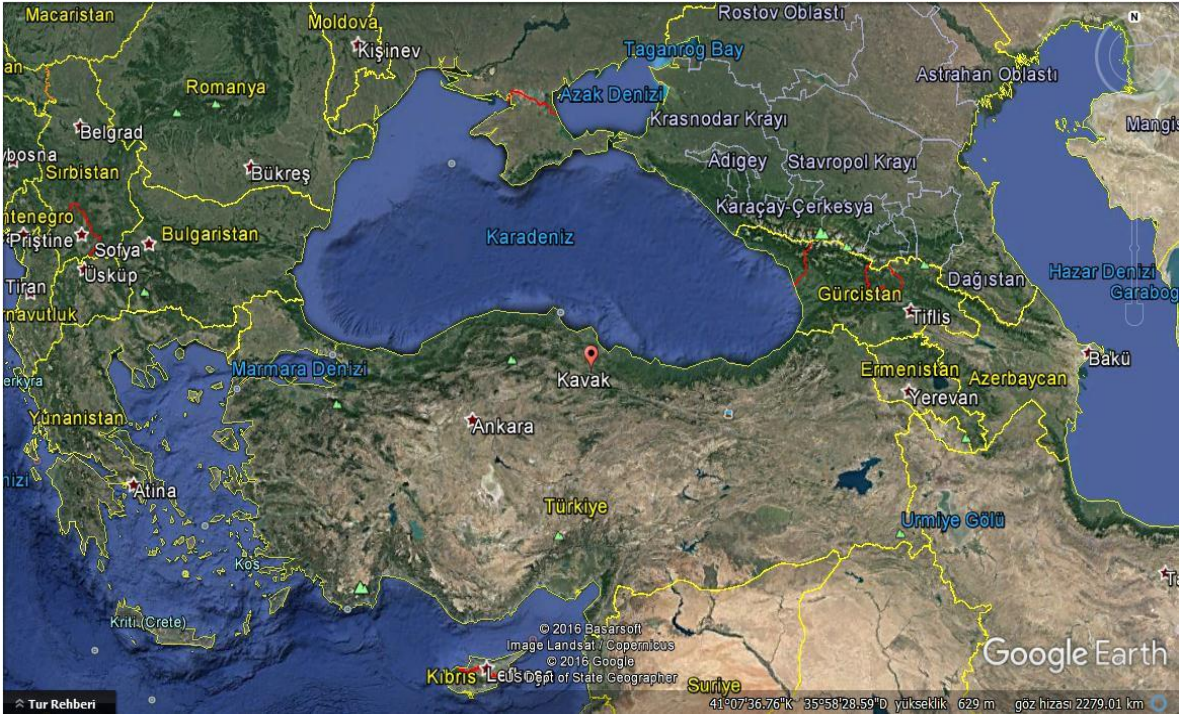


Fig.64 Kavak (Google earth görünümü).

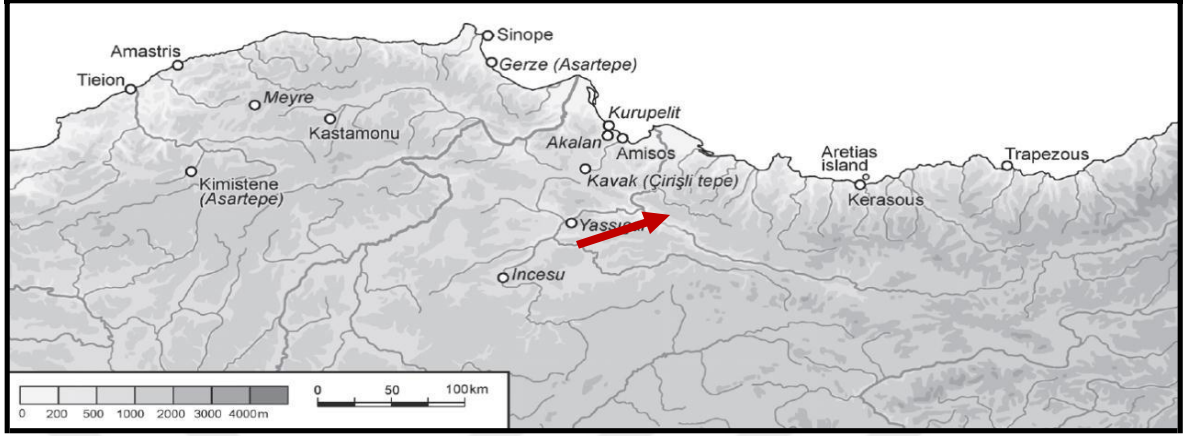


Fig.65 Kavak- Kaletepe (Çirişli Tepe) haritası.



Fig.66. Kavak Kaletepe (Çirişli tepe) kült alanı.

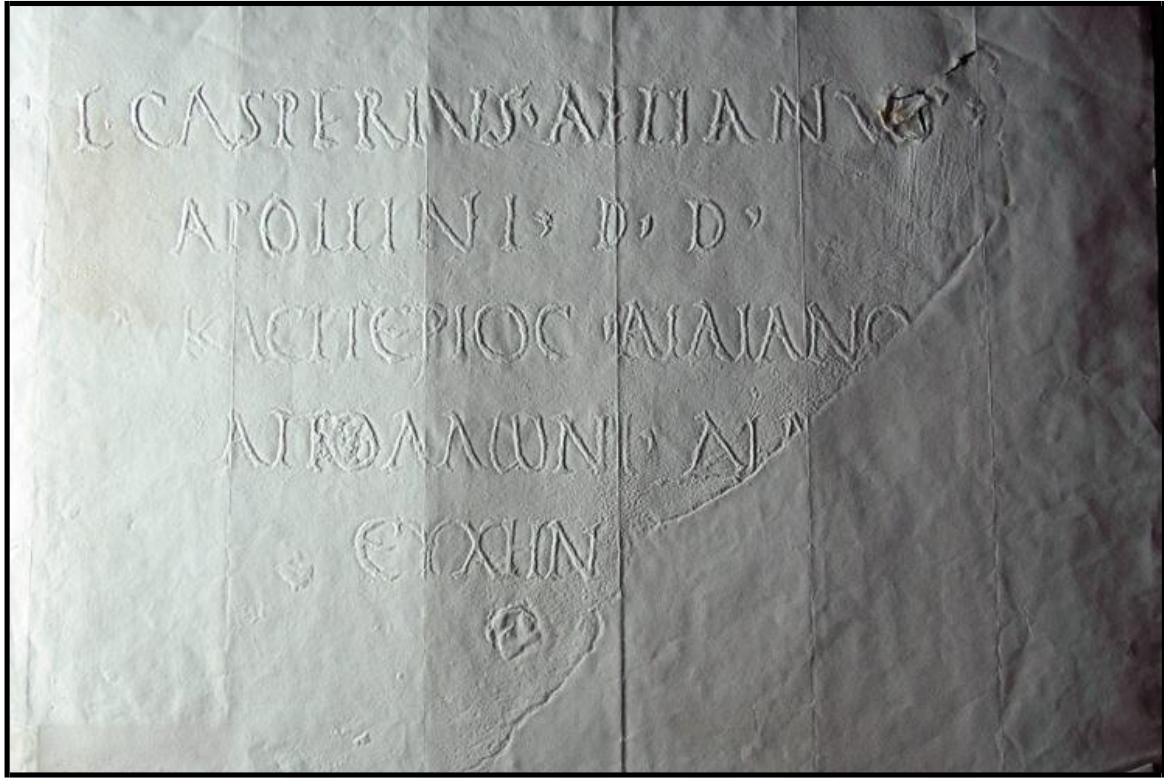


Fig.67 Kült alanında bulunan yazıt. MS 1. yüzyıl.

DDNN N	D(ominis) n(ostris) [Imp. Caes.*
CONSTANTINO*AVGSF AU	Constantino aug. (p.) f. <au[g. (?)>
VENERANDAEMEMORIAEAVG	venerandae memoriae <aug.>
IMPCAESFLL	Imp. Caes. Fl. (J)[ulio
CONSTAVTIO G ET	Consta(n)tio [au]g. <et>
PFSEMPAVG SABJ	p. f. semp(er) aug.
IMPCAESFLIVL	Imp. Caes. Fl. Jul.
CONSTANTIEPFAVGAVG	Constant(i) p. f. aug. <aug.>
FLACHILIVS	Fl. Achilius

Fig.68 Kavak'ta bulunan bir mil taşının alt kısmı.

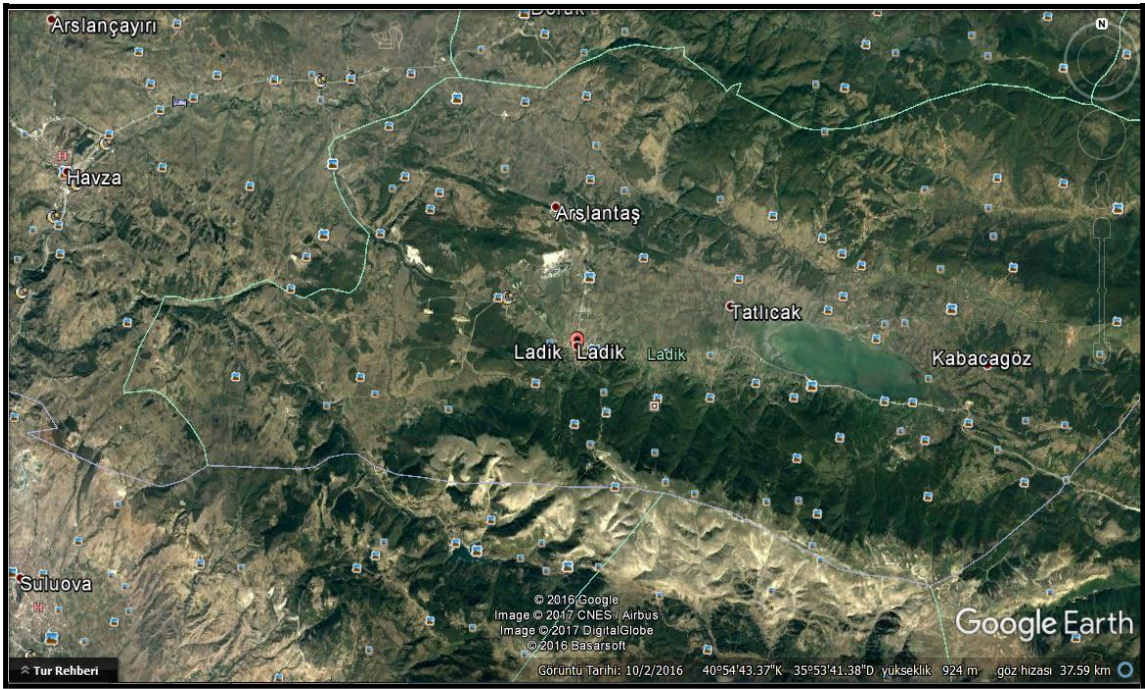


Fig.69 Ladik ve çevresi (Google earth görünümü)



Fig.70 İngiltere Ulusal Müzesi Laodiceia sikkesi.

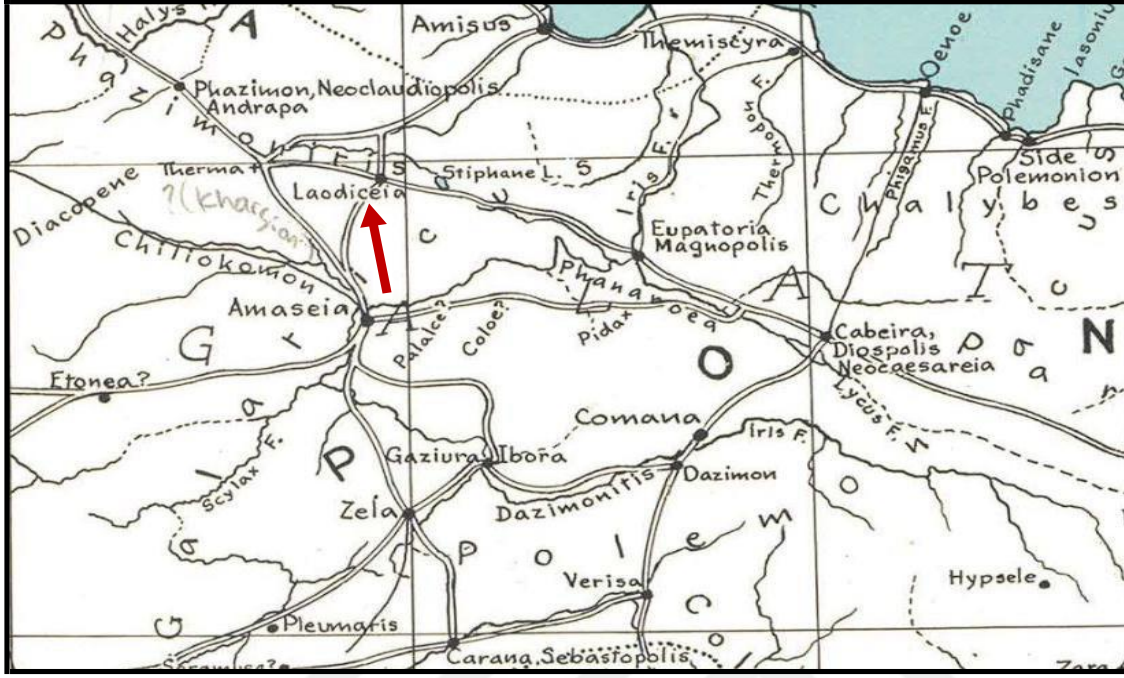


Fig.71 Laodiceia'nın yol güzergahı.

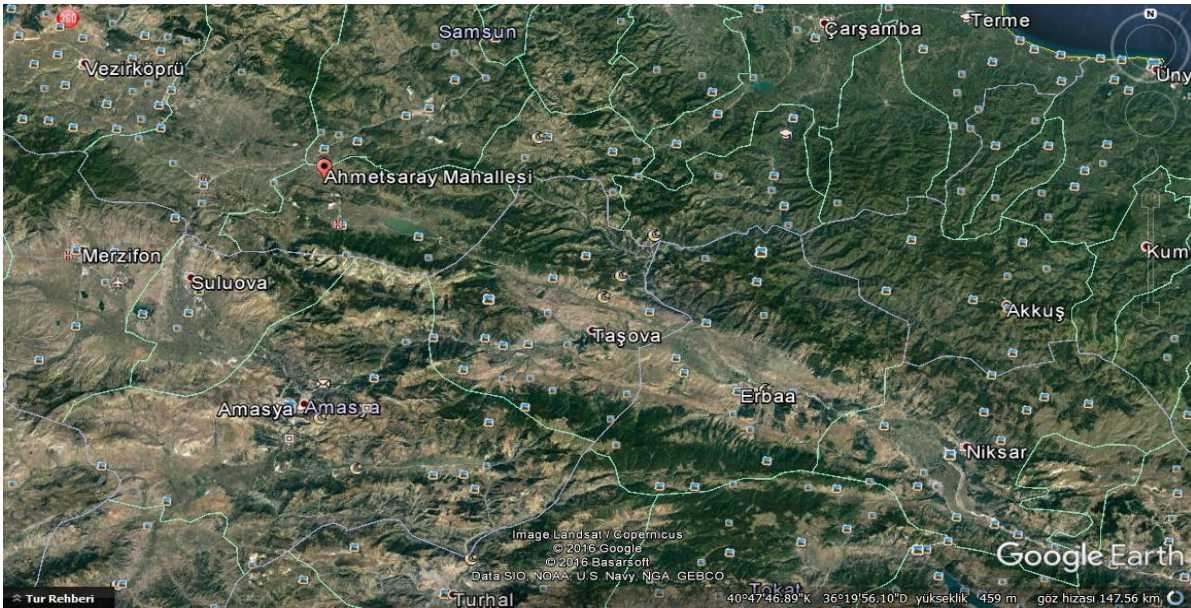


Fig.72 Ahmetsaray ve çevresi (Google earth görünümü)

Imp Caes
G Aur Val
Diocletiano
p f invic Aug et
Imp Caes [[- -]]
 [[Val [- - - - -]]]
p f invic Aug
et Fl Val
Constantio
et Gal Val
Maximiano
nobiliss Caess
 (vac) κγ'

Fig.73 Ladik, mil taşı.



Fig.74 Terme (Google earth görünümü)

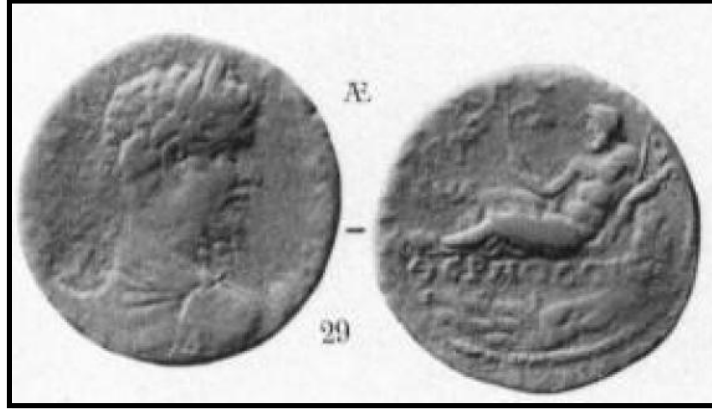


Fig.75 Septimius Severus sikkesi (MS 193- 211), Nehir Tanrısı Thermodon

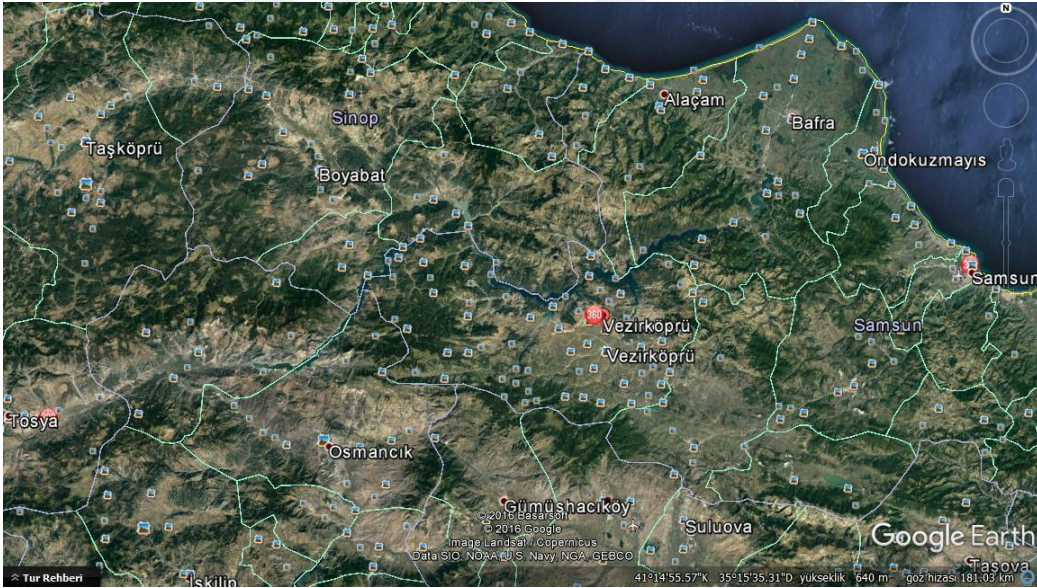


Fig.76 Vezirköprü ve çevresi (Google earth görünümü)



Fig. 77 Vezirköprü- Oymaağaç Höyük.



Fig.78 Kurşunlu Camii Iulia Mammea onurlandırma yazıtı.



Fig.79 Yazıttan ayrıntı.



Fig.80 Andrapa adını taşıyan mühürler.

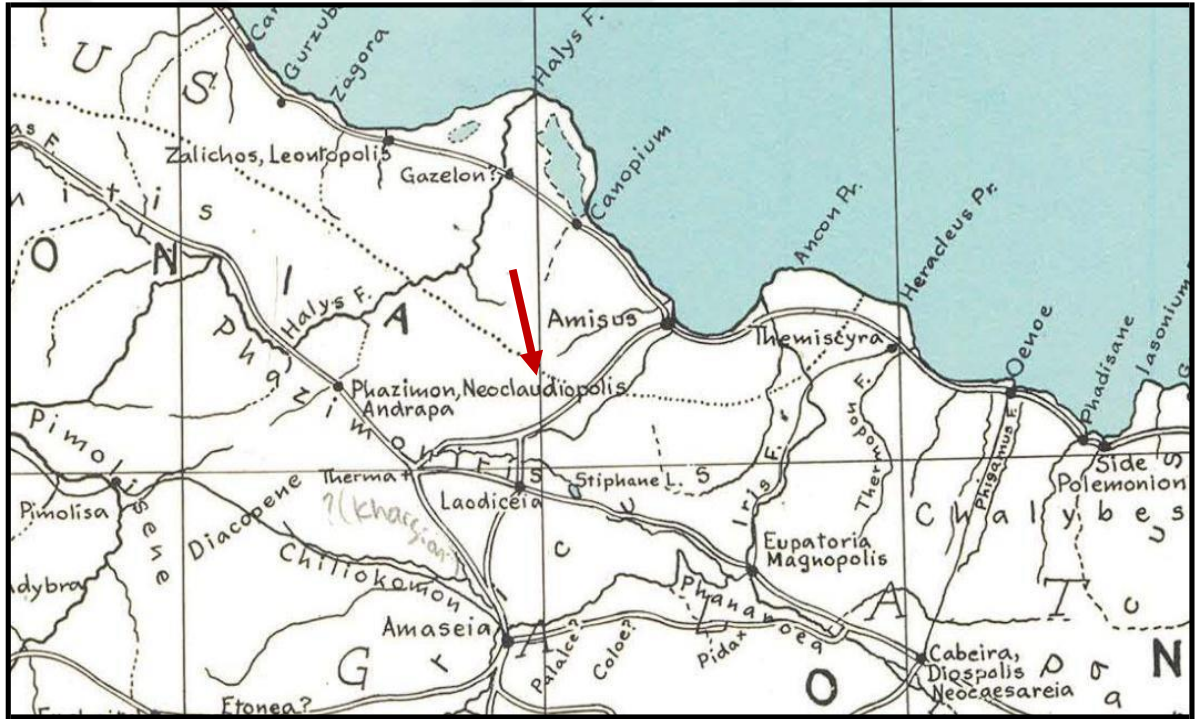


Fig.81 Calder ve Bean tarafından hazırlanan haritada Neoclaudiopolis'in önceki ve sonraki isimleri.

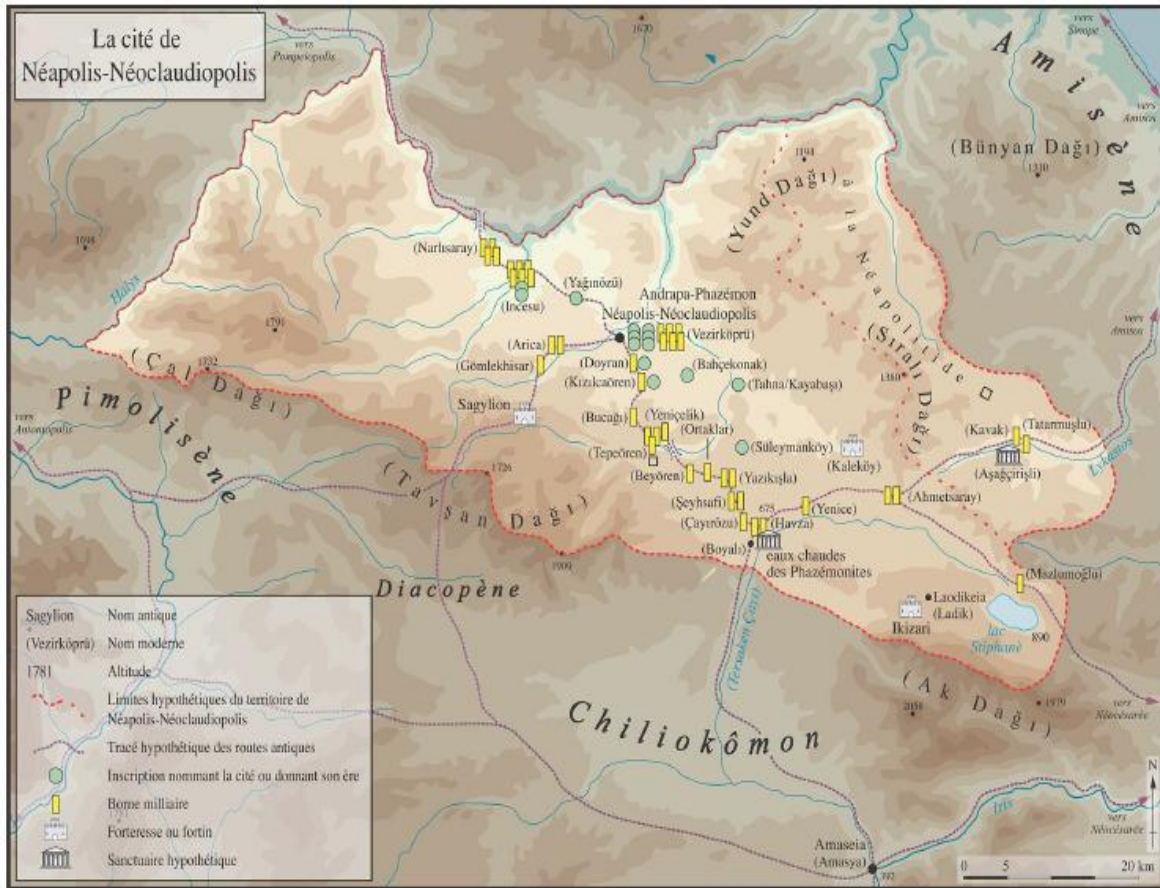


Fig.82 Neoclaudiopolis ve çevresindeki sarı işaretli noktalar mil taşlarını göstermektedir.

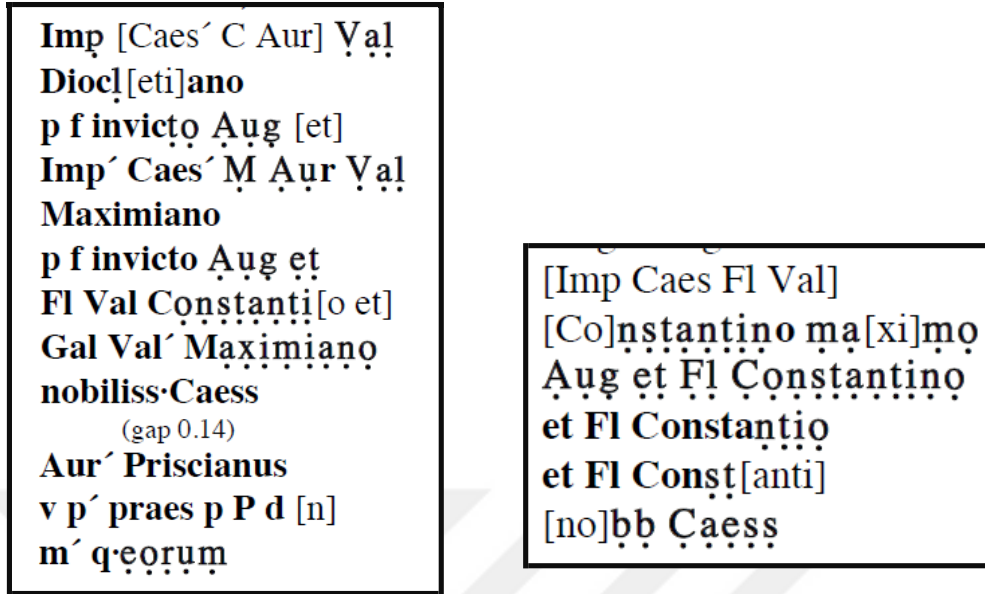


Fig.83 Gömlekhisar Köyü'nden bir mil taşı.



Impera[tori]
Ceasari G[aio]
Messio Cuin-
to Traiano
Δecio /p/io
felici·invicto
Aug·pontifici
Valerium Ne-
potianum leg
pr p P· pass
 (vac) **mil**
 (vac) [–]

Fig.84 Arıca Köyü'nden bir mil taşı.

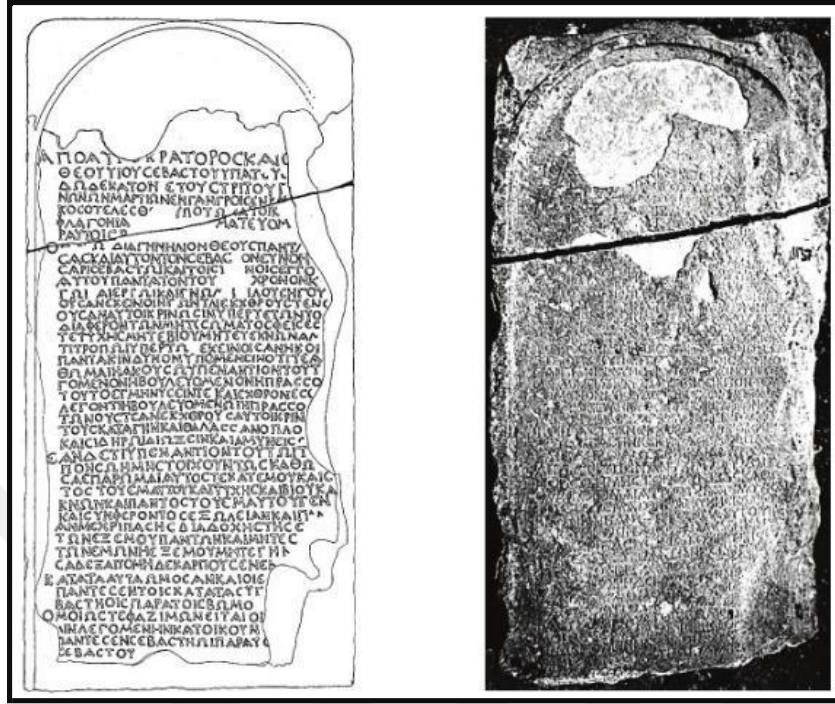


Fig.85 İmparator Augustus'a sunulan bağlılık yemin metni. MÖ 3 yılı



Fig.86 Vezirköprü, imparatorluk kültü rahibine ait yazıtı içeren bir blok.



Fig.87 Traianus Dönemi (MS 98- 117) Neoclaudiopolis sikkesi.



Fig.88 Antoninus Pius Dönemi (MS 138- 161) Neoclaudiopolis sikkesi.



Fig.89 Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Neoclaudiopolis sikkesi.



Fig.90 Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Neoclaudiopolis sikkesi.



Fig.91 Neoclaudiopolis, Iulia Domna (MS 170- 217) sikkesi.



Fig.92 Neoclaudiopolis, Septimius Severus (MS 193- 211) sikkeleri.



Fig.93 Vezirköprü ilçe merkezi, saat kulesi.



Fig.94 Saat kulesinde yer alan bezemeli blok

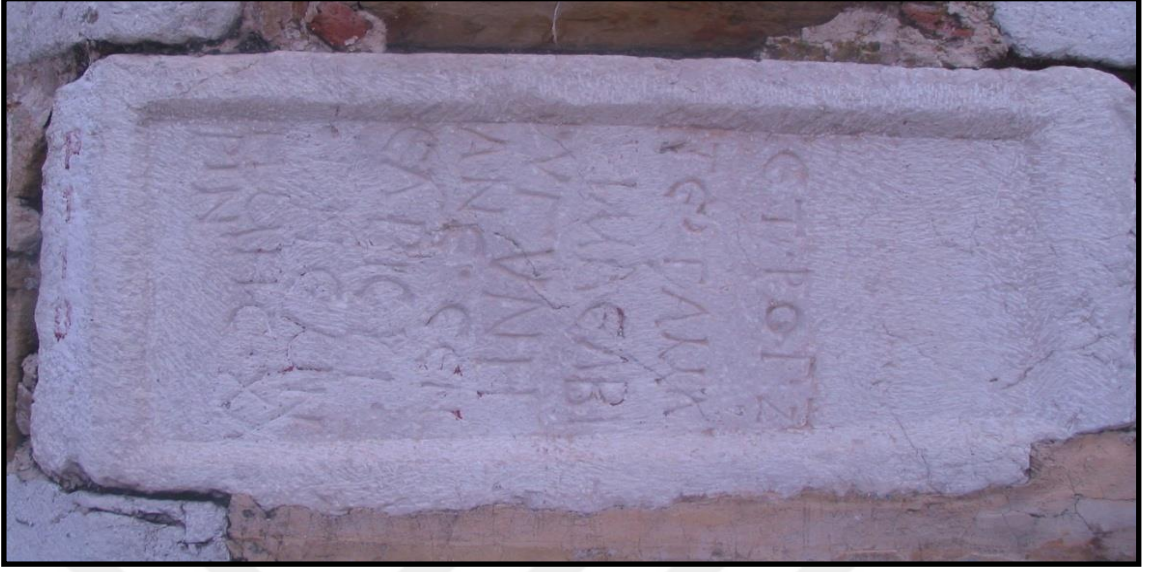


Fig.95 Saat kulesindeki Maxima'ya ait mezar steli.



Fig.96 Kurşunlu Camii bahçe duvarının üzerindeki sütun altlığı.



Fig.97 Kurşunlu Camii bahçesindeki flüt bezemeli blok.



Fig.98 Taşhan konsollu geison bloğu

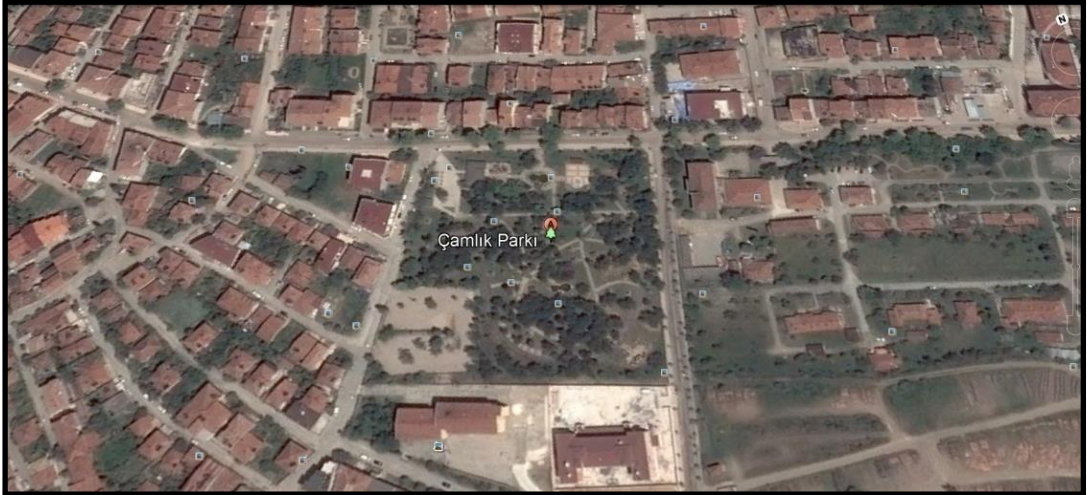


Fig.99 Çamlık Parkı (Google earth görünümü)



Fig.100 Çamlık Parkı ağırlık taşı



Fig.101 Ağırlık taşlarının işlevini gösteren bir restitüsyon.



Fig.102 Köprülü Parkı, sütun altlığı.



Fig.103 Köprülü Parkı, sütun altlığı.



Fig.104 Vezirköprü- Kütüphane duvarındaki mezar steli



Fig.105 Bedesten mezar steli

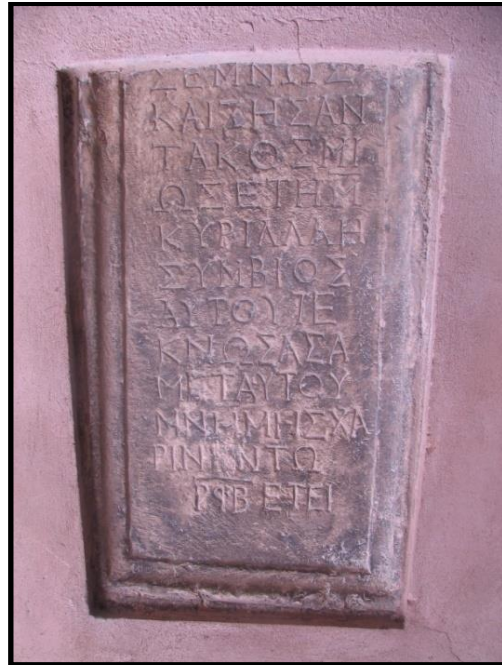


Fig.106 Bedesten mezar steli



Fig.107 Gömlekhisar K y , s tun gövdesi.



Fig.108 Gömlekhisar K y , ağırlık taşı



Fig.109 Ağırlık taşının yandan görünümü.



Fig.110 Esenköy kaya mezarı ve çevresi.



Fig.111 Esenköy kaya mezarı yakından görünümü.



Fig.112 Esenköy kaya mezarı yanındaki khamosorion tipi mezar.



Fig.113 Esenköy Zindankaya, khamosorion tipi mezar.



Fig.114 Esenköy kaya mezarı ve khamasorion tipi mezarların bulunduğu alan.

5.10.Ordu (Cotyora, Kotiora)

Orta Karadeniz Bölgesi kıyı kentlerinden biridir (Lev.67: Fig.115). Barrington Atlası'nda her dönemde “*Kotyora*” olarak yazıldığı görülmektedir³⁵²; bilinen başka bir ismine rastlanmamıştır. Calder ve Bean, “*Cotyora*” olarak Ordu'yu işaretlemiştir (Lev.67: Fig.116). Kentin ismini taşıyan herhangi bir yazıt ele geçmediği için yazılışı konusunda elimizde bir gösterge bulunmamaktadır.

Ksenophon, *Kotyora*'yı Tibarenler olarak adlandırılan yerel halkın ülkesi olarak daha düz bir coğrafyada bulunduğu şeklinde tanıtmaktadır. Dost canlısı bir bölge olarak söz etmediği şehirde *Kotyoralılar*'ın kendilerini şehir surlarının içine almadıklarından söz etmektedir. Bu nedenle, *Kotyora*'nın surlarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca savaş alanından *Kotyora*'ya kadar 8 ayda geldiklerinin de bilgisini vermektedir³⁵³. Hadrianus Dönemi Kappadokia valisi olan Arrianus, *Kotyora*'yı kendi zamanında küçük bir köy olarak tanımlamıştır³⁵⁴. Strabon, Pontus Krallığı'nın son kralı VI. Mithridates Eupator'un ele geçirdiği Pharnacia ve Trapezus Bölgesi'nin üst kısmındaki yerel halk, Khaldai ve Tibarenler olan bu coğrafyada, gücünü daha arttırarak inşa ettirdiği 75 kaleden söz etmektedir³⁵⁵. Bu kaleler arasında Melet (Melentios) Irmağı'nın ağzına hakim bir konumda Ordu'nun kurulduğu alüvyon ovanın kolaylıkla izlenebildiği en yüksek noktada yer alan Kurul Kalesi'nde (Lev.68: Fig.117,118) tespit edilen buluntular arasında önemli bir grubu oluşturan sikkeler, yoğun olarak VI. Mithridates Eupator Dönemi'ni işaret etmektedir³⁵⁶.

Roma ile ciddi bir mücadele süreci yaşayan Pontus kralı, MÖ 63 yılı baharında oğlu Pharnakes'in ihaneti sonucunda Roma'ya yenilmiş ve toprakları Roma'nın egemenlik sınırları içine girmiştir³⁵⁷. Roma Cumhuriyet ve sonrasında yaşanan İmparatorluk Dönemleri'ne ait bilgiler sadece antik yazarlardan öğrenildiği kadardır. Herhangi bir kazı çalışması yapılmadığından, düzenli bir kronoloji elde edilememiştir.

³⁵² Talbert 2000, 1233.

³⁵³ Ksenophon V.5.3,4.

³⁵⁴ Arrianus XVI.3

³⁵⁵ Strabon XII.3.28.

³⁵⁶ Şenyut ve Akçay 2016, 221- 248.

³⁵⁷ Arslan 2007, 503.

Roma İmparatorluğu'nun MS 395'te ikiye ayrılmasından sonra Karadeniz Bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içine girmiştir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Gümüşhane ve Trabzon üzerinden Oğuzlar'ın Ordu ve çevresinde yaşadıkları bilinmektedir³⁵⁸. 1204 yılında Bizans İmparatorluğu'nun Latinler tarafından işgali sırasında Bizans Hanedanı'ndan Aleksios ve David, merkezi Trabzon olmak üzere "Trabzon Rum İmparatorluğu"nu kurmuştur. 1396 yılında Hacı Emiroğulları Beyliği Trabzon Rum İmparatorluğu yönetiminde olan Giresun ve Ordu sahillerini ele geçirerek bugünkü Eskipazar civarında bir şehir kurmuştur (Lev.69: Fig.119)³⁵⁹. Zamanla şehir genişleyerek bugünkü Boztepe eteklerinde yeni yerleşim oluşmaya başlamış; 4 Nisan 1921'de Ordu, T.B.M.M. tarafından il merkezi haline gelmiştir³⁶⁰.

Ordu ili sınırları içinde Ordu'nun tarih öncesi dönemine ait bilinen en erken buluntular Ünye'de tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar da Ordu ve çevresinde özellikle Mesudiye'de Kalkolitik Dönem'den, Roma Dönemi'nin sonuna kadar olan bir sürecin devamlılığını ortaya koymaktadır³⁶¹. Anadolu'daki son Hellenistik krallık olan Pontus Krallığı'nın Karadeniz'deki yayılım alanı içinde Ordu da yer almaktadır.

Bazı araştırmacılar tarafından Kotyora antik kenti olduğu düşünülen³⁶² ve denize doğru bir çıkıntı oluşturan Bozukkale Mevkii'nde (Lev.70: Fig.120), A. Çilingiroğlu tarafından 1985 yılındaki araştırmalarda bulunan çanak, çömlek ve çatı kiremitleri, Bozukkale'deki yerleşimin MÖ 6. yüzyıla dek gittiğini düşündürmüştür³⁶³.

Ordu'nun Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait bir çalışma bulunmamaktadır. 1943 yılında koleksiyoner Denis Wright, üzerinde iyi korunmuş bir tasvirin yer aldığı, 6x12.5x3.5 mm. ölçülerinde bir mücevher taşı tespit etmiş ve S.E. Hoey Middleton tarafından ilk kez yayınlanarak, MS 2. yüzyıla tarihlenmiştir (Lev.70: Fig.121). Taş üzerinde üç figür yer almaktadır ve ortadakinin Apollon, soldakinin Artemis ve sağdakinin Hekate olduğu düşünülmüştür. Figürler, iki sütunun arasındadır ve sütunlar olasılıkla bir cadde ya da bir evin ön kısmına ait olmalıdır. Apollon bu sahnede "Agyieus= Αγριεύς" sıfatıyla yer

³⁵⁸ Demir 2006, 2,3.

³⁵⁹ Günay 2005, 12.

³⁶⁰ A.g.e. 14.

³⁶¹ Özşait 2004, 263.

³⁶² Kotyora'nın yeri bugün kesin olarak bilinmemektedir.

³⁶³ Çilingiroğlu 1986, 313.

almaktadır³⁶⁴. Bu sıfat tanrının caddelerin ya da evlerin giriş kısımlarının koruyucusu anlamına gelmektedir.

Perşembe İlçesi, Doğan Köy’den başlayan bir Roma yolu³⁶⁵ (Lev.71: Fig.122,123) modern Karadeniz yolu yapılmadan önce bölge halkı tarafından kullanılmış ve günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. Bu yol, bugünkü Ordu- Fatsa yoluna açılmaktadır ve yoldaki dolgu taşlar hala izlenebilmektedir (Lev.72: Fig.124). Ordu ve çevresinde antik yollara ait bir çalışma yürütülmediğinden yol bağlantıları konusunda bilgi bulunmamaktadır. Samsun İli’nin Havza ve Vezirköprü İlçeleri’ni kapsayan yüzey araştırması çerçevesinde Havza İlçesi’ne bağlı Şeyhsafi Köyü’nün ana yolu olarak hala kullanılan bir Roma yolu Koçboynuzu yoluyla benzerdir³⁶⁶ Amastris’ten Sinope’ye dek uzanan³⁶⁷ bir Roma yolunun, Perşembe’de yer alan yola irili ufaklı şekilsiz taşlarla oluşturulması açısından benzerliği söz konusudur. Anadolu’nun Karadeniz çevresi ile iç ve güney kesimleri arasında bağlantı noktası olarak değerlendirilebilecek önemli bir yerleşim olan Tavium kentinde yapılan araştırmalar sırasında tespit edilen Roma yolunun yapımında kullanılan irili ufaklı taşların Koçboynuzu yolunda kullanılan taşlarla benzerliği görülebilmektedir³⁶⁸.

M. Özsait tarafından 2003 yılında Kumru yüzey araştırması sırasında tespit edilen mil taşı (Lev.73: Fig.125) üzerindeki isimlerden, MS 4. yüzyıl II. Tetrarşi yönetimi imparatorları onuruna olduğu anlaşılmaktadır. M. Özsait başkanlığında bir ekip tarafından 2000 yılında yapılan araştırmalarda Kumru-Korgan İlçeleri arasındaki Belalan Köyü’nde (Apsut Başı) bir yol kalıntısıyla karşılaşmışlardır. 400- 500 m. izledikleri yol bugünkü Korgan- Fatsa yoluyla birleşmektedir³⁶⁹. Koçboynuzu yolunun da, bugünkü Ordu- Fatsa yoluna açıldığına göre bu yolla bir bağlantısı olabileceği akla gelmekle birlikte, bu konuda daha fazla araştırmaya gereksinim duyulmaktadır.

³⁶⁴ Manoledakis 2012, 289- 302; LIMC 1984, 327. Apollon’un bu sıfatı, yolların koruyucusu anlamındadır fakat sunak kapılarının önüne ve sokaklara da dikilen sivri bir kolonla bu yerlerin de koruyucusu özelliği kazanmaktadır.

³⁶⁵ Frech 1992a, 6. Küçük Asia’daki Roma yolları Bergama Krallığı’nın Roma’ya miras olarak bırakıldığı MÖ 133 yılından hemen sonra inşa edilmeye başlanmıştır. İlk yollar mil taşlarından anlaşıldığına göre MÖ 129-126 yılları arasında ManiusAquillius tarafından yaptırılmıştır. Bu tarihten sonra da kurulan her yeni eyalette-Pontus da dahil- yollar gelişmiş ve sistem genişlemiştir. Yol ağı ise daha sonra bu topraklarda kurulan devletler tarafından kullanılmaya devam etmiştir.

³⁶⁶ Nielsen & Winther- Jacobsen 2013, 30.

³⁶⁷ Marek 2003, 50.

³⁶⁸ Strobel, Gerber & Koiner 2009, 198. Res. 5,6.

³⁶⁹ Özsait 2001, 198.

Karadeniz’e kıyısı olan bütün yerleşimler gibi Kotyora da sahip olduğu denizin avantajlarından faydalanmıştır. Perşembe İlçesi sınırında bulunan Yason Burnu kıyısındaki antik çağ balık yetiştirme havuzları³⁷⁰ (piscinae – piscina), (Lev.74: Fig.126,127; Lev. 75: Fig.128) Kotyora halkının balıkçılık çalışmaları ile ilgili ipuçları sunmaktadır. Yason Burnu fenerinin aşağısında, kayalık alanın deniz ile birleştiği noktada inşa edilmiştir. Günümüzde içine deniz kumu ve taşların dolduğu havuzların kare biçimli olduğu havuzların dış hat çizgilerinden anlaşılabilmektedir. Dikdörtgen biçimli olan havuzun içi dolduğunda sadece dış hat çizgilerinin mi belli olduğu ya da farklı boyutlarda da havuzlar mı yapıldı araştırma yapmadan anlaşılamayacaktır³⁷¹. Karadeniz Bölgesi’nde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların karada olduğu gibi deniz ve sualtı çalışmaları da az sayıdadır. Antik balık havuzları konusunda yapılan bir çalışma olmadığından bu konuyla ilgili olarak Karadeniz’in güney kıyılarında benzeri bir yapının varlığını şimdilik söyleyemiyoruz. Antik yazar Strabon’un balıklar ve balıkçılıkla ilgili anlatımları bize fikir vermektedir.

Bulgaristan’ın Varna kenti kıyısında tespit edilen bir batıkta bulunan Sinope³⁷² amphoralarında tuzlanmış kedibalığı kemikleri ele geçmiştir³⁷³. Bu buluntu, güney kıyılarında elde edilen balıkların komşu ülkelere ihracına bir kanıt oluşturmaktadır. Karadeniz’in kuzeybatı kıyılarında yer alan Olbia ve Berezan kentlerinde tespit edilen balık kemiklerinin MÖ 7. yüzyıldan, MS 4. yüzyıla kadar gittiği, ayrıca Kersonesos (Kırım), Tyritake kentlerinde balık tuzlamak için oluşturulan yapıların tespit edildiği bilinmektedir. Yapılan analizlere göre Kersonesos’ta tespit edilen balık tuzlama yapılarının MS 1. yüzyıldan 2. yüzyıla; Tyritake kentinde tespit edilen balık tuzlama yapılarının (Lev.75: Fig.129) ise MS 1. yüzyılda kurularak, MS 3. yüzyıla kadar kullanıldığı bilinmektedir³⁷⁴. Yason Burnu kıyısında yer alan havuzların denize yakınlığı balık üretimi ya da yetiştirilmesine yönelik olduğuna işaret etmektedir. Akdeniz’de Kıbrıs- Lapta (Lapithos) kıyılarında yer alan havuzlar Perşembe- Yason Burnu havuzlarıyla karşılaştırılabilir³⁷⁵.

³⁷⁰ Er 2006, 313. Sözlük anlamı havuz olan bu kelime, hamamlarda, evlerde ve kiliselerde kullanılan her türlü havuzu karşılamaktadır. Higginbotham 1997, 69. Piscinae balık yetiştirmek için kullanılan havuzların da adıdır.

³⁷¹ Bu yapıların balık üretimi ya da yetiştirilmesine yönelik havuzlar olduğu konusunda bilgiler veren Harun Özdaş’a çok teşekkür ediyoruz.

³⁷² Doğer 1991, 115- 120. Karadeniz’in güney kıyılarında Sinope, Herakleia Pontike ve Amastris önde gelen amphora üreticisi kentler olarak sayılmaktadır.

³⁷³ Højte 2005, 139.

³⁷⁴ Højte 2005, 144,152.

³⁷⁵ Galili et. al. 2015, <http://sp.lyellcollection.org/content/411/1/179/tab-figures-data#fig-data-figures>. Lambousa antik balık yetiştirme havuzları. KKTC’nin Girne İlçesi’nin Lapta (Lapithos) kasabasının sahil kısmında deniz seviyesinde yer almaktadır.

İtalya’da Cumhuriyet Dönemi’nin sonları Erken İmparatorluk Dönemi’nde Tiren Denizi kıyısı boyunca yaklaşık 54 yerleşimde deniz seviyesinde yapılan antik balık yetiştirme havuzlarıyla (Lev.76: Fig.130) karşılaşılmaktadır³⁷⁶. Güney İspanya’da tespit edilen kıyıya yakın şekilde kayaya oyulan havuzlar Yason Burnu örneği ile benzer şekildedir. Denizin kıyısına yapılmasındaki amaç, balıkların ihraç öncesinde canlılığını koruması olarak yorumlanmıştır³⁷⁷.

Günümüzde Perşembe İlçesi kıyılarında havuz balıkçılığı yapılmaktadır (Lev.77: Fig.131). Tez konusu kapsamında incelenen Karadeniz kıyısındaki yerleşimlerinden hiçbirinde böyle bir yapı ya da antik balıkçılık ile ilgili herhangi bir malzeme ile karşılaşılmamıştır.

Strabon, yunus balığı avı ve yunus balığının yağını kullanan Karadeniz’in insanlarını anlatmaktadır. “... Yunuslar aynı cinsten olan kordyles, ton ve palamutu kovalar ve sadece bunları yiyerek şişmanlamakla kalmazlar, karaya yaklaşmakta çok istekli olduklarından kolay yakalanırlar. Bunlar, oltayla tutulan yunusların yağlarını her amaç için kullanan tek insanlardır...³⁷⁸”. Yunus balıkları Ordu halkı tarafından yakın zamana kadar avlanmaktaydı³⁷⁹.

Ordu Müzesi’nde yer alan ve Ordu kıyılarında ele geçen bir ticari amphoranın (Lev.78: Fig.132), dışa çekik bir ağzı, uzun bir boynu, boyundan başlayarak omuzlarda birleşen kalın yatay bir kulpu bulunmaktadır. Gövdesi omuzdan kaideye doğru daralan ve üçgen formu alan amphoranın kaidesi de yumru şeklidir. Khios amphoralarıyla benzerlik kurulabilecek bir formdadır. MÖ 5. yüzyılın son çeyreğinde Khios Adası’nda üretilen amphoraların boyunun ve kulpların uzayarak gövdenin üçgen bir form almaya başlamasıyla Khios amphoralarında oluşan bu stil³⁸⁰, MÖ 1. yüzyıla kadar küçük değişikliklerle sürmüştür³⁸¹. MS 3. yüzyıla kadar gelişimlerini sürdürerek kullanıldıkları bilinmektedir³⁸². Bulgaristan’ın Burgas Kasabası’nda yapılan arkeolojik kazılarda çeşitli seramik parçalarının

³⁷⁶ Lambeck et. al. 2004, 565.

³⁷⁷ Trakadas 2005, 52.

³⁷⁸ Strabon XII.3.19.

³⁷⁹ Yunus balığı avı ve yunus balığından elde edilen yağın aydınlatma amacıyla kullanıldığı yakın zamana kadar Ordu kıyılarında balıkçılık yapanların anlatımlarından öğrenilmektedir. Günümüzde hala yunus balıkları belli dönemlerde Ordu kıyılarında gelmektedirler.

³⁸⁰ Şenol 2003, 52.

³⁸¹ Okan, Atilla ve Akyol 2015, 262.

³⁸² Şenol 2003, 52; Atilla 2004, 17.

yanı sıra iyi korunmuş bir Khios amphorası Roma Dönemi'ne tarihlenen bir yazıtın bulunduğu alanda ele geçirilmiştir³⁸³. Khios sikkeleri üzerinde yer alan bir amphora (Lev.78: Fig.133) Ordu Müzesi'nde bulunan amphorayla biçimsel benzerlik göstermektedir. MÖ 7 yüzyıl sonu, MÖ 6. yüzyıl arasında Khios amphoraları Karadeniz koloni kentlerinde yaygın bir şekilde kullanılması da aradaki ticarete bir kanıt olarak gösterilir³⁸⁴.

Ordu Müzesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait eserlerin büyük çoğunluğunu sikkeler oluşturmaktadır. Bu sikkeler satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır³⁸⁵.

Müzedede yer alan bir cam unguentarium (Lev.79: Fig.134) şamdan biçimli bir unguentariumdur. Genelde mezarlarda bulunan unguentariumların, günlük kullanım için ya da adak olarak kutsal alanlara koyulduğu bilinmektedir³⁸⁶. Roma Dönemi unguentariumlarının Hellenistik örneklerden temel farkı ayak kısmının olmayışı, sarkık karın, yuvarlak ya da düztabanlı olmasıdır³⁸⁷. MÖ 1. yüzyılda popülerlik kazanan bu form, MS 1. yüzyılın sonlarına kadar pek çok bölgede kullanılmaya devam etmiştir³⁸⁸. Karadeniz Bölgesi'ndeki yerleşimlerde cam eserler ele geçmektedir³⁸⁹.

Ordu Müzesi'ndeki unguentarium, Isings'in şamdan formlu unguentarium olarak tanımladığı ve 82 A1 olarak sınıflandırdığı gruba göre³⁹⁰ gövdeye doğru hafifçe genişleyen silindirik bir boyun, dışa çekik dudak ve küresel gövdeli ve düz tabanlıdır. Bu eser ile biçimsel benzerlik gösteren ve MS 1.- 2. yüzyıla tarihlenen bir örnek Nevşehir Müzesi'nde bulunmaktadır³⁹¹. İki unguentarium da uzun silindirik bir boyun, dışa çekik dudak, küresel bir gövde ve düztabana sahiptir.

Eskişehir Müzesi'nde benzer bir parfüm şişesi MS 1. yüzyıl ya da sonrasına tarihlenmiştir³⁹². Bergama Müzesi'nden dudak, boyun, gövde yapıları bakımından Ordu

³⁸³ Boer 1999, 134.

³⁸⁴ Şenol 2003, 53.

³⁸⁵ Ordu Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri başka bir araştırmanın konusudur.

³⁸⁶ Stojanovic- Anderson 1987, 106.

³⁸⁷ Civelek 2006, 53.

³⁸⁸ Stojanovic- Anderson 1987, 110.

³⁸⁹ Lightfoot 1990, 305.

³⁹⁰ Isings 1957, 97,98. Bu form MS 1. yüzyılın sonlarından, MS 3. yüzyılın erken dönemlerine kadar kullanılmıştır.

³⁹¹ Sönmez 2015, 746. Resim:15.

³⁹² Olcay 2001, 157.

Müzesi'ndeki unguentariuma benzer eser MS 1.- 2. yüzyıla tarihlenmektedir³⁹³. Ordu Müzesi'ndeki örnek de buna göre MS 1.- 2. yüzyıllar arasından olmalıdır.

Müzede yer alan diğer bir eser insan başı biçimindeki cam koku kabıdır. Gövdesi insan yüzü biçiminde olan kabın geniş bir ağzı, dışa çıkık bir dudağı, kısa bir boynu vardır. Düz bir tabanla kap sonlandırılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde cam yapımcıları MS 1. yüzyıl ile MS 4. yüzyıl arasında, özellikle tek bir insan başı olarak MS 1. yüzyılın ilk yarısında eserler ortaya koymuşlardır³⁹⁴. Yale Üniversitesi cam eser koleksiyonu içinde yer alan iki taraflı insan başı biçimli koku şişesi (Lev.79: Fig.135), Ordu örneğinden farklı olarak uzun bir boyna sahiptir. İki taraflı insan başı figürlü vazoların üretimi ise MS 2. yüzyıldan sonra başlamıştır. Ordu Müzesi örneği MS 1. yüzyıl üretimi olmalıdır.

5.11.Ünye (Caena)

Ordu İli'nin kıyı ilçelerinden biridir (Lev.80: Fig.136). Oinoe adının kaynağı hakkında B. Umar, Luwi dilinde “bağları bol olan yöre” anlamına gelen “*Wianuwa*” adından dönüşerek “*Oinoe*” olarak söylendiğini belirtmektedir³⁹⁵. Ünye, üzümü ve şaraplarıyla ünlü bir bölge olup, yakın dönemlere dek bu özelliğini korumuştur. Arrianus, bazı ölçümlerle Oinoe'nin yerini konumlandırmıştır. Arrianus'a göre Thoaris'ten (Curi Deresi) Oinoe'ye 30 stadia, Oinoe'den Phigamous Irmağı'na (Ceviz Dere) 40 stadia mesafededir³⁹⁶. Peutinger Tablosu'nda Caena olarak yer almaktadır (Lev.80: Fig.137).

Ünye'nin geçmişi ile ilgili bilinenler son derece azdır. İ. K. Kökten tarafından Yüceler Köyü, Cevizderesi Mevkii'nde prehistorik araştırmalar gerçekleştirmiş ve saptadığı bir el baltasını Alt Paleolithik Çağ'a tarihlendirmiştir³⁹⁷. 2006 yılında M. Özsait başkanlığındaki bir ekip Ünye'de araştırmalar gerçekleştirmiş ve Tozkoparan Mevkii'nde Kalkolithik ve İTÇ yerleşimlerine ait seramiklerin yanı sıra, yerleşmenin kuzeyinde yer alan bir kaya mezarının çevresinde, Roma Dönemi yerleşmesine ait seramikler tespit edilmiştir³⁹⁸.

³⁹³ Atilla ve Gürler 2008, 80.

³⁹⁴ Grossmann 2002, 30.

³⁹⁵ Umar 1993, 610.

³⁹⁶ Arrianus XVI.1.

³⁹⁷ Kökten 1962, 276.

³⁹⁸ Özsait 2007, 295.

Ünye Müze Evi bahçesinde iki adet Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen iki tane tekne tipi lahit (Lev.81: Fig.138,139) yer almaktadır. Bu lahitle aslında üç taneydi. Ünye sahil kenarında içlerine çiçek dikilerek saksı olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle tarihlemeye yardımcı olacak herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Üçüncü lahdin ise nerede olduğu bilinmemektedir. İki lahdin de üzerinde herhangi bir bezeme ya da figürlü bir anlatım yer almamaktadır. Lahitlerden bir tanesi oval biçime sahipken diğeri ise bir apsisi anımsatmaktadır. Hristiyanlığın resmi olmadığı dönemde Roma İmparatorluğu tarafından baskı ve zulüm gören insanların dinlerini özgürce yaşamak için mağaralara ya da yeraltına yaptıkları gizli şehirlere kaçarak buralarda bir hayat kurduklarının en belirgin örneklerini Kappadokia'da görmekteyiz. Fakat coğrafyası nedeniyle Karadeniz Bölgesi de bu insanların saklanarak dinlerini yaşaması için uygun bir ortam sunmaktadır. Doğal mağaralar ya da var olan kaya mezarlarının içine saklanarak buralarda yaşamış ve dini inanışlarını gerçekleştirmiş olmalıdır. Apsisi hatırlatan bu lahit üzerinde herhangi bir haç işaretinin bulunmaması bu kadar iyi işçilikle apsis formu oluşturan bir ustanın haç işaretini ise belli birtakım çekinceler yüzünden yapmadığını bu nedenle de lahdin erken Hristiyanlık Dönemi dolayısıyla da Roma İmparatorluğu'nun geç bir döneminden olduğunu söyleyebiliriz. Ünye Kalesi yakınındaki kaya mezarının (Lev:82: Fig.140) içinde³⁹⁹ ve Ünye Kalesi'nden daha yüksek bir noktada bulunan Kızılkaya mevkiinde yer alan mağaradaki freskler bize dini görevlerinin özgürce yapamayan kaçıp saklanmak zorunda olan bir topluluğu işaret etmektedir.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi, antik dönemden günümüze madencilik açısından önemli bir bölge olmuştur. Ünye-Fatsa arasında, nispeten zengin bakır cevheri, kurşun-gümüş yataklarına rastlanmıştır. Ordu ve çevresindeki önemli demir yataklarından bazıları Ünye'dedir⁴⁰⁰.

Ünye, geçmişten günümüze önemli bir liman yerleşimidir. Hem elde edilen madenler hem de diğer ihraç ürünleri limandan deniz yoluyla gönderilmiş olmalıdır. W.M. Calder ve G.E. Bean tarafından hazırlanan haritaya göre, Neocaesarea (Niksar)- Oinoe (Oenoe) arasında bir yol gösterilmektedir (Lev.82: Fig.141). Ünye - Niksar karayolunun 7. km. sinde

³⁹⁹ Özsaıt 2007, 297.

⁴⁰⁰ Koçak 2004, 15, 19.

bulunan Ünye kalesinde bu yolu kontrol altında tutmak için yapıldığı ve Oinoe'nin de Neocaesarea'nın limanı olduğu düşünülmektedir⁴⁰¹.

5.12.Fatsa (Phabda, Phadisane)

Ordu'nun kıyı ilçelerinden bir tanesi olan Fatsa'da (Lev.83: Fig.142) kapsamlı bir arkeolojik kazı çalışması yapılmaması nedeniyle, antik yazarlar tarafından “*Phabda*” ya da “*Phadisane*”⁴⁰² olarak adlandırılan yerleşim hakkında bunu doğrulayacak herhangi bir veri yoktur. Side, Phabda ve Khabakta kalelerinin tarihinin Pontus Krallığı zamanına dek gittiği, VI. Mithridates Eupator'un bir prensken bu kaleleri ziyaret ettiği bilinmektedir⁴⁰³. Strabon, Themiskyra'dan sonra bir ovaya gelindiğini yazmaktadır. Sidene adı verilen bu ovanın ismini deniz tarafında yer alan üç kaleden biri olan Side'den aldığını, diğer kalelerin ise Khabaka ve Phabda olduğunu aktarmaktadır⁴⁰⁴. Arrianus notlarında, Phigamous Irmağı'ndan Phadisane Kalesi'ne 150 stadia mesafe olduğunu bildirmektedir⁴⁰⁵.

Phabda'nın bugünkü Fatsa olduğu öngörülmektedir. Khabakta'nın yeri konusunda görüş belirtilmemiştir. Ama bazı Pontus Krallığı sikkelerinde Khabakta ismiyle karşılaşılır. Arrianus bu kalelerden söz etmemiştir. Cramer'de Phadisana ya da Phadissa olarak gösterilen yerleşim⁴⁰⁶, Laurent'in notlarında Phatisane⁴⁰⁷ olarak yer almaktadır.

5.13.Camila

Peutinger Tablosu'nda (Lev.83: Fig.143) Camila olarak geçen yerleşim, Cramer tarafından Phigamus (Phigamous) Nehri'nden sonra gelen Ameletum⁴⁰⁸ yerleşimi, Laurent tarafından, “*Phigamus Nehri'nin ağzındaki Ameletus*”⁴⁰⁹ olarak anılmaktadır. Barrington Atlası'nda Ameletos ve Camila aynı yerde işaretlenmiştir⁴¹⁰.

⁴⁰¹ Hamilton 1842, 270.Fatsa'nın Niksar'ın limanı olduğunu söylemektedir.

⁴⁰² Plinius NH. VI. 4.

⁴⁰³ Mayor 2013, 96.

⁴⁰⁴ Strabon XII.3.16.

⁴⁰⁵ Arrianus 31.

⁴⁰⁶ Cramer 1832, 272.

⁴⁰⁷ Laurent 1830, 215.

⁴⁰⁸ Cramer 1832, 272.

⁴⁰⁹ Laurent 1830, 215.

⁴¹⁰ Talbert 2000, 1229.

5.14. Pytane

Peutinger Tablosu'nda Polemonio'dan (Bolaman) hemen önce işaretlenmiş olan yerleşimdir (Lev.84: Fig.144). Fatsa çevresinde olabileceği düşünülmekle birlikte, herhangi bir antik kaynakta adına rastlanmamıştır. Yerleşime ait henüz herhangi bir maddi kanıt elde edilememiştir.

5.15.Bolaman (Polemonium)

Polemonion yerleşimi, adını bu bölgeye hakim olan kral Polemon'dan almaktadır. Strabon, Polemon'un cesareti ve doğruluğundan dolayı önce M. Antonius, daha sonra Augustus tarafından krallıkla ödüllendirildiğini anlatmaktadır⁴¹¹. Cassius Dio'nun anlatımlarında Pontus Kralı olarak adlandırılan Polemon, Marcus Antonius zamanında Parthlarla yapılan savaşlar sırasında, Roma'nın tarafını tutmuş ve bu tutumu karşısında Roma'nın dostluğunu kazanmıştır⁴¹². Plutarkhos da Parth seferlerinde, Roma'nın yanında yer alan kralları sayarken Pontuslu Polemon'un adını saymaktadır⁴¹³. İmparator Gaius (Caligula) Polemon ve kardeşi Cotys için Kappadokia'nın kuzeyinde vassal krallıklar kurmuş, Polemon II Pontus krallığına, daha genç kardeşi Cotys ise "*Armenia Minor*" krallığına getirilmiştir⁴¹⁴. MS 64 yılında İmparator Nero, Roma İmparatorluğu'na bağlı krallıkları imparatorluk çatısı altında toplamasıyla birlikte bu bölge doğrudan imparatorluğun yönetimine girmiştir.

Plinius'un anlatımlarında Amisus'dan 120 mil uzaklıkta olarak belirtilmiştir⁴¹⁵. Arrianus tarafından sözü edilen yerleşim, Phadisane Kalesi'nden 10 stadia uzaklıkta olarak ölçülmüştür⁴¹⁶. Polemonium'un adı Ammianus Marcellinus'ta ünlü şehirler sıralamasında geçtiğine göre, O'nun zamanında hala varlığını koruduğu söylenebilir⁴¹⁷. Peutinger Tablosu'nda "*Polemonio*" olarak geçmektedir (Lev.84: Fig.145) Hamilton, Bolaman Çayı ağzında Polemonium yerleşiminin varlığından söz etmektedir. Hamilton'ın anlatımlarına göre, Bolaman küçük bir köy durumundadır. Doğuya doğru nehrin diğer tarafında olmasına

⁴¹¹ Strabon XII.8.16.

⁴¹² Cassius Dio XLIX.

⁴¹³ Draper 1915, Plutarchos, Anthony.

⁴¹⁴ Akşit 1985, 94, 95.

⁴¹⁵ PliniusVI.4.

⁴¹⁶ Arrainus XVI.2.

⁴¹⁷ Ammianus Marcellinus XXII. 8. 16.

rağmen, St. Constantine'e adanmış sekizgen bir kilisenin harabeleri ve kilisenin güneyinde büyük duvar kalıntıları, yerleşimin önceki yerinin tek olası kanıtı sayılmaktadır⁴¹⁸. J. Freely, Bolaman'dan söz ederken bu civarda yer alan üç burundan biri olan Çam Burnu'nun (Lev.85: Fig.146) antik dönemde Genetes Akroterion adıyla anıldığı, burun üzerinde Genetes Zeus'una adanmış bir tapınak yapılmış olduğunu söylemektedir. Fakat bunu destekler nitelikte bir malzemeyle şu ana kadar karşılaşılmamıştır⁴¹⁹.

Çam Burnu'na yakın bir konumda bulunan Perşembe- Yason Burnu (Lev.85: Fig.147) kıyısında konumlandırılmış, Bıjışkyan tarafından Panaya Kilisesi olarak isimlendirilen kilise duvarlarında devşirme malzeme olarak kullanılan taşların daha eski bir yapıya muhtemelen kilisenin yerine ya da yakınlarında olabilecek bir tapınağa ait malzemeler olması düşünülebilir. (Lev.86: Fig.148,149)

5.16.Mesudiye (Matuasco)

Mesudiye, Ordu'nun en eski yerleşimine sahip ilçelerinden birisidir. Peutinger Tablosunda Mesudiye'nin adı Matuasco (Lev.87: Fig.150) şeklinde yer almaktadır⁴²⁰. W.M. Calder ve G.E. Bean tarafından hazırlanan haritaya göre, ispata muhtaç olmakla birlikte "*Megalüla*" olarak gösterilen yer Mesudiye olabilir. Bizans kaynaklarında "*Matuasko*" olarak geçmektedir⁴²¹. B. Umar, Mesudiye'nin 15. yüzyıldan kalma Osmanlı belgelerinde Milas adıyla anıldığını, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar bu adı taşıdığını belirtmektedir⁴²². 1878'den sonra Hamidiye olan ilçenin adı, 1908 yılında Mesudiye şeklinde değiştirilmiştir⁴²³.

Mesudiye'deki en kapsamlı araştırma M. Özsait başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilmiş olup, yapılan araştırmalarda çeşitli dönemlere ait çok sayıda malzeme saptanmıştır. Çavdar Köyü'nden Türkköy'e gidiş yolu üzerinde yer alan Çavdar Köprüsü'nün yanında Medrese Mevkii olarak bilinen yerde M. Özsait başkanlığında

⁴¹⁸ Hamilton 1842, 270.

⁴¹⁹ Freely 2008, 116.

⁴²⁰ Başgelen 2010, 15.

⁴²¹ Kapeller 2001, 29.

⁴²² Umar 1993, 571.

⁴²³ Başgelen 2010, 9.

gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında tespit edilen ve 4. yüzyıla ait olduğu düşünülen tahrip edilmiş bir nekropolisin varlığı saptanmıştır⁴²⁴.

Bu ilçede yerinde inceleme imkanı bulunamadığından kendi gözlemlerimize yer verilememektedir.



⁴²⁴ Özşait 2004, 266.

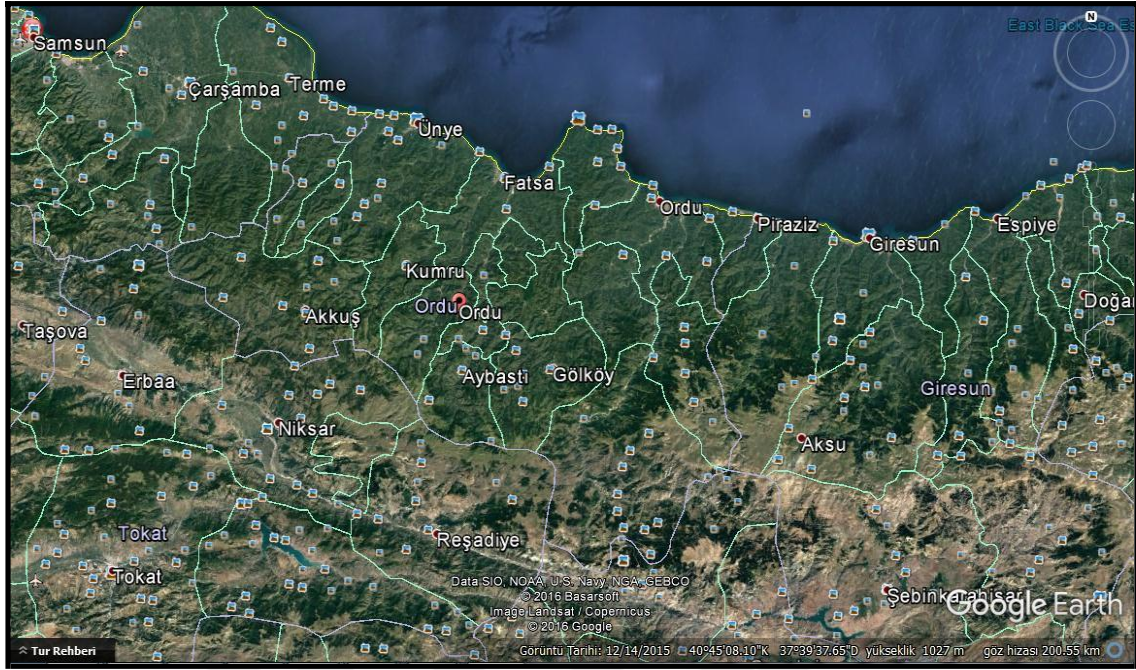


Fig.115 Ordu ve çevresi (Google earth görünümü).

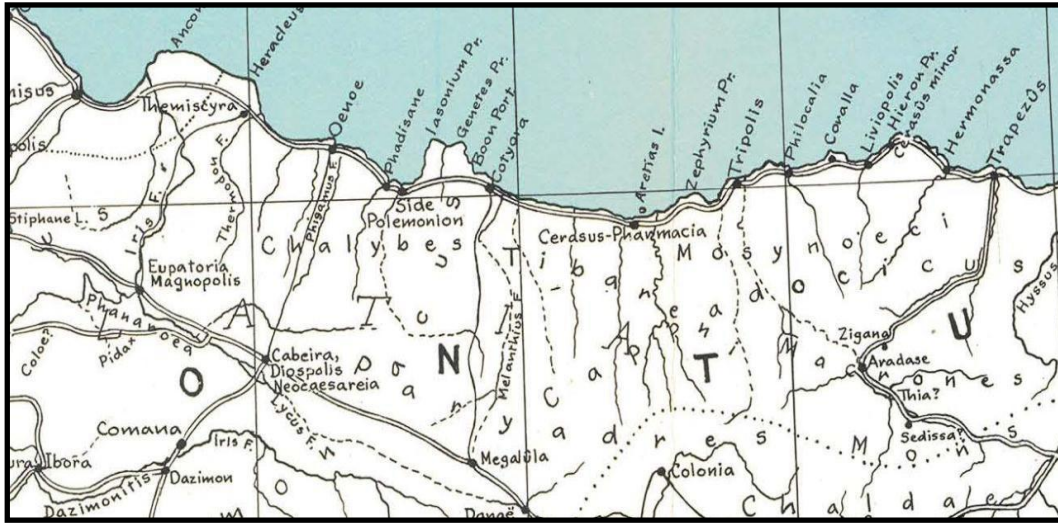


Fig.116 Calder ve Bean'e göre Cotyora.

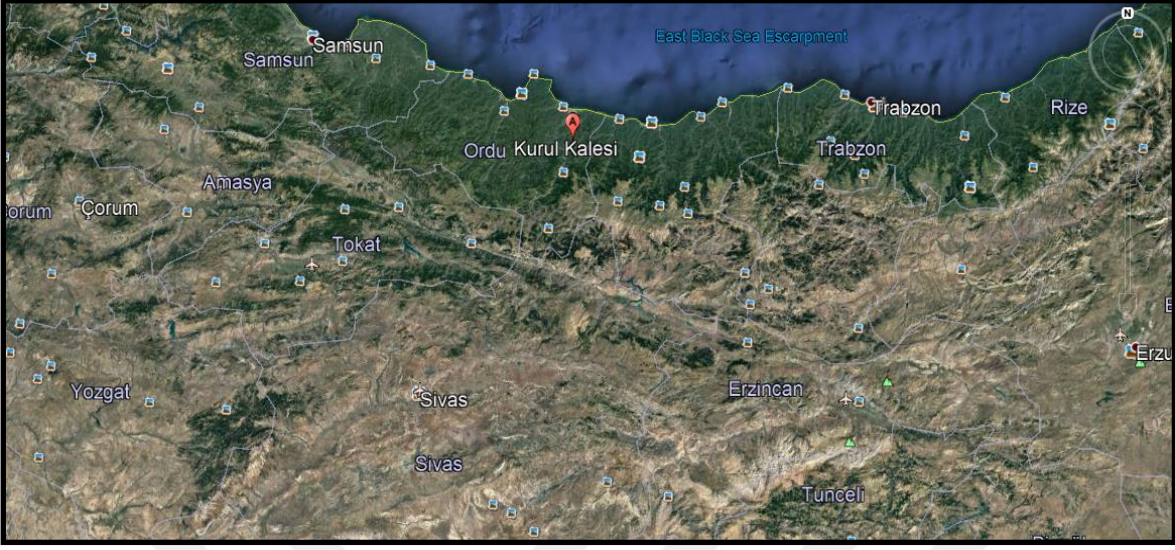


Fig.117 Kurul Kalesi (Google earth görünümü)



Fig.118 Kurul Kalesi'nden Karadeniz'in görünümü.

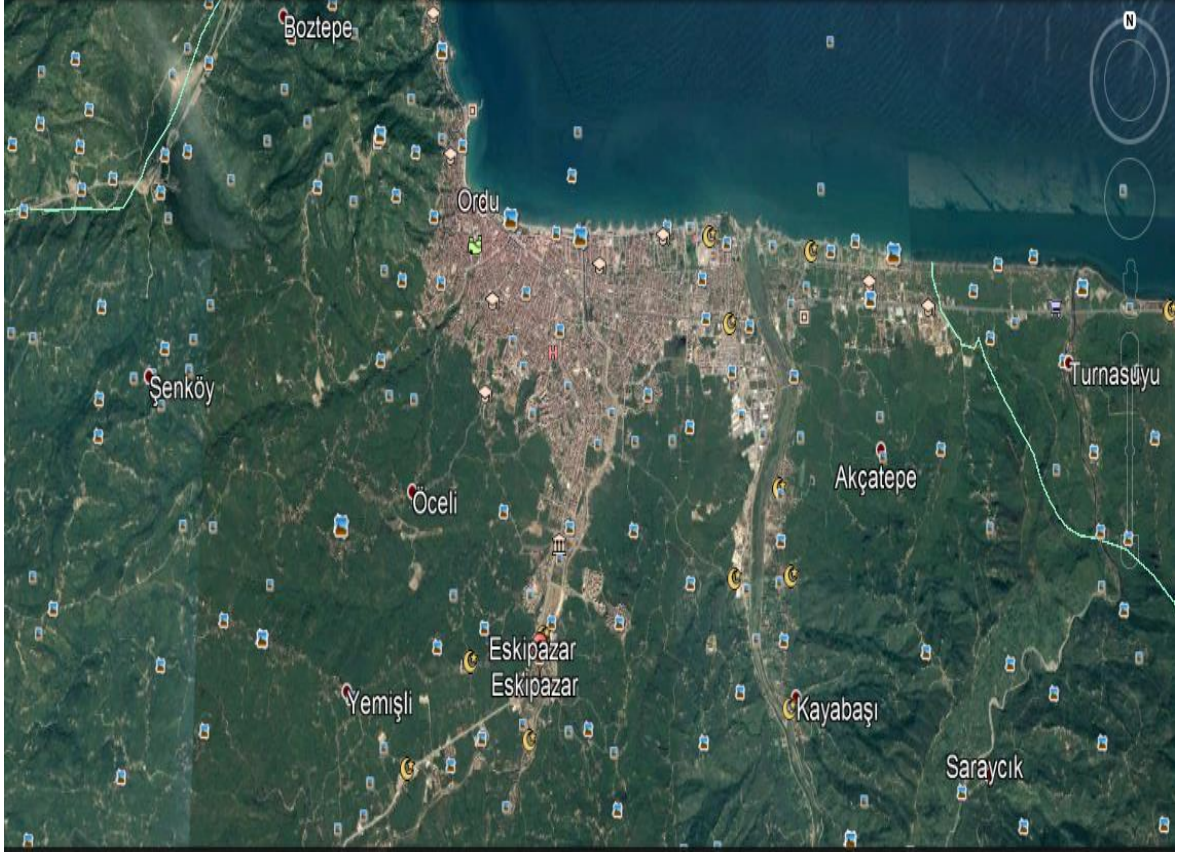


Fig.119 Eskipazar mevkii, (Google earth görünümü)



Fig.120 Bozukkale Mevkii.



Fig.121 Kotyora'dan mücevher taşı.



Fig.122 Perşembe- Doğanköy koçboynuzu yolu.



Fig. 123. Perşembe- Doğanköy koçboynuzu yolu.



Fig.124 Koçboynuzu yolu.



Fig.125 Kumru'dan mil taşı.



Fig.126 Yason Burnu kıyısı, antik balık yetiştirme/üretim havuzu.



Fig.127 Balık havuzlarından ayrıntı.



Fig.128 Yason Burnu, antik balık yetiştirme/üretim havuzu.



Fig.129 Tyritake, balık tuzlama yapıları.



Fig.130 İtalya, Punta della Vipera antik balık yetiştirme/üretim havuzu.



Fig.131 Ordu- Perşembe açıklarında modern balık havuzları.



Fig.132 Ordu Müzesi, ticari amphora (Khios).



Fig.133 Khios sikkesi üzerinde yer alan Khios amphorası.



Fig.134 Ordu Müzesi cam unguentarium



Fig.135 Ordu Müzesi, cam koku kabı.

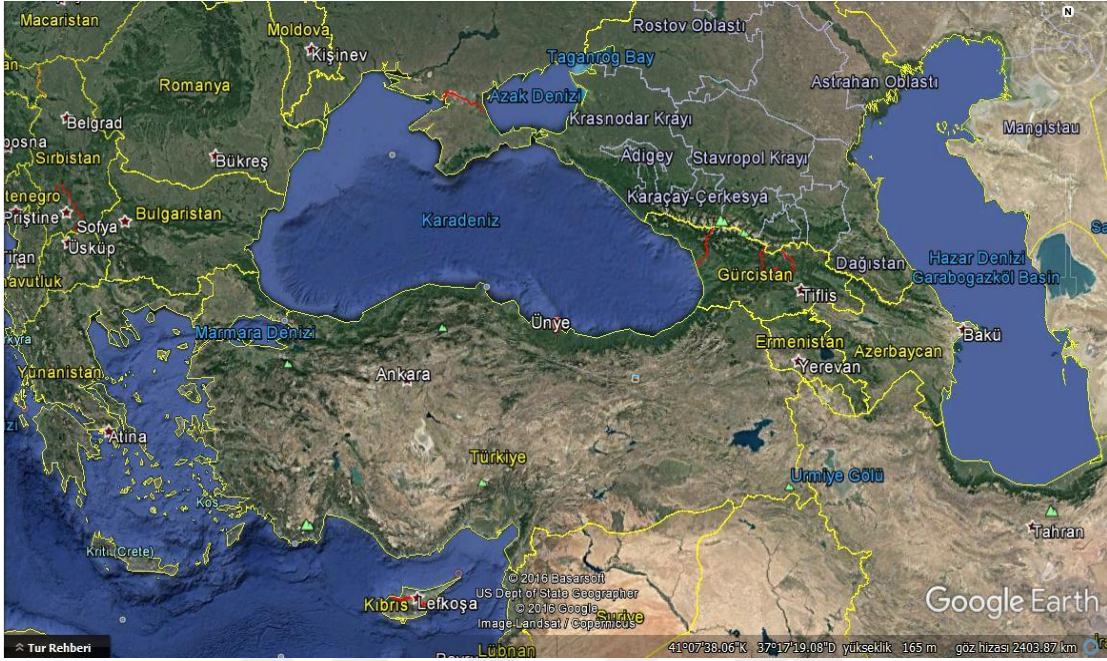


Fig.136 Ünye. (Google earth görünümü).

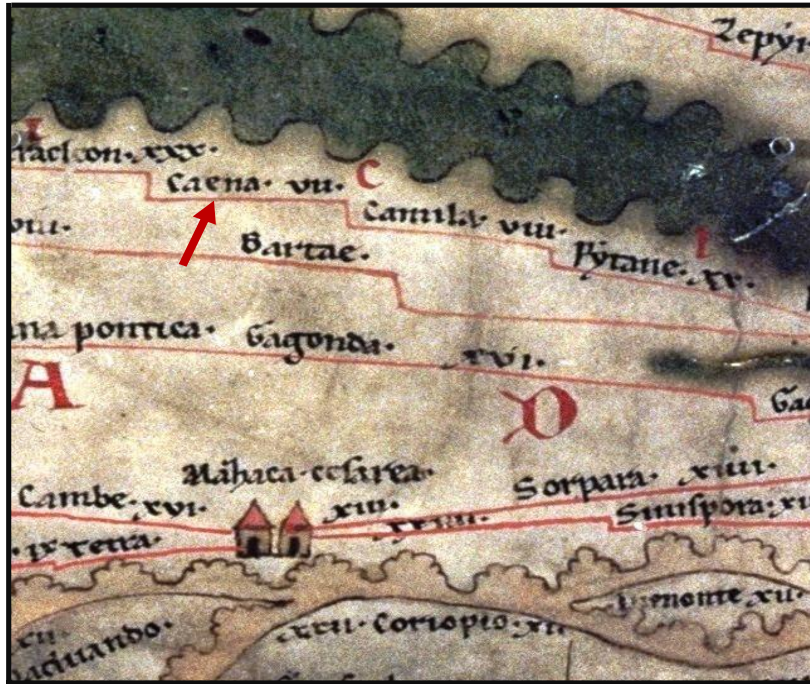


Fig.137 Peutinger Tablosu'nda Ünye (Caena).



Fig.138 Ünye, Müze Evi bahçesinde yer alan lahitler.



Fig.139 Ünye, Müze Evi. Lahitler.



Fig.140 Ünye Kalesi, kaya mezarı.

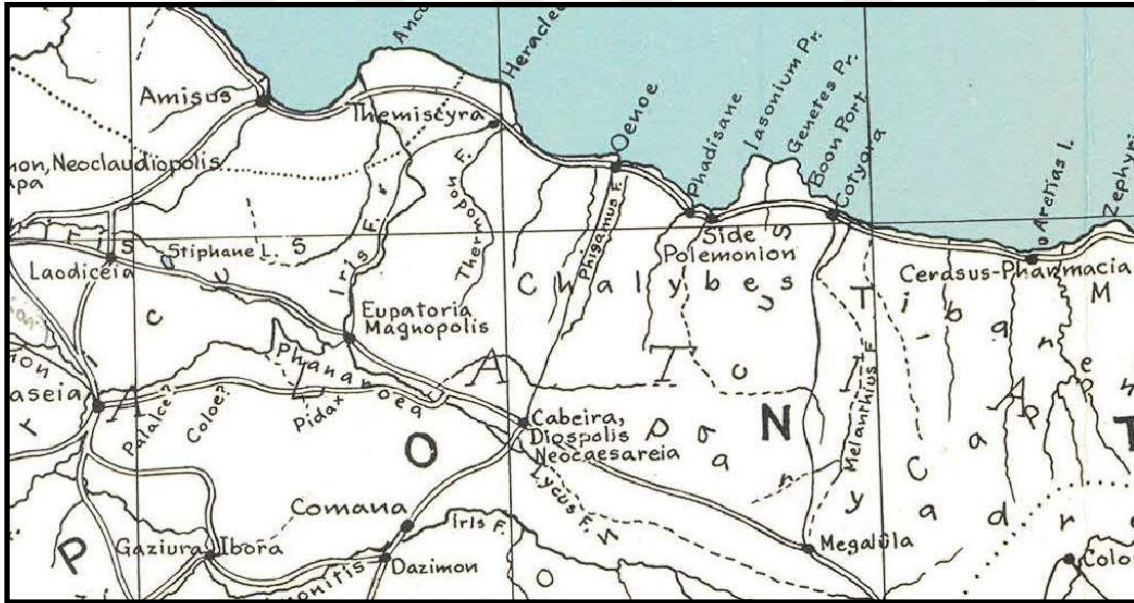


Fig.141 Calder ve Bean'e göre Oenoe ve Neocaesarea arasındaki yol.

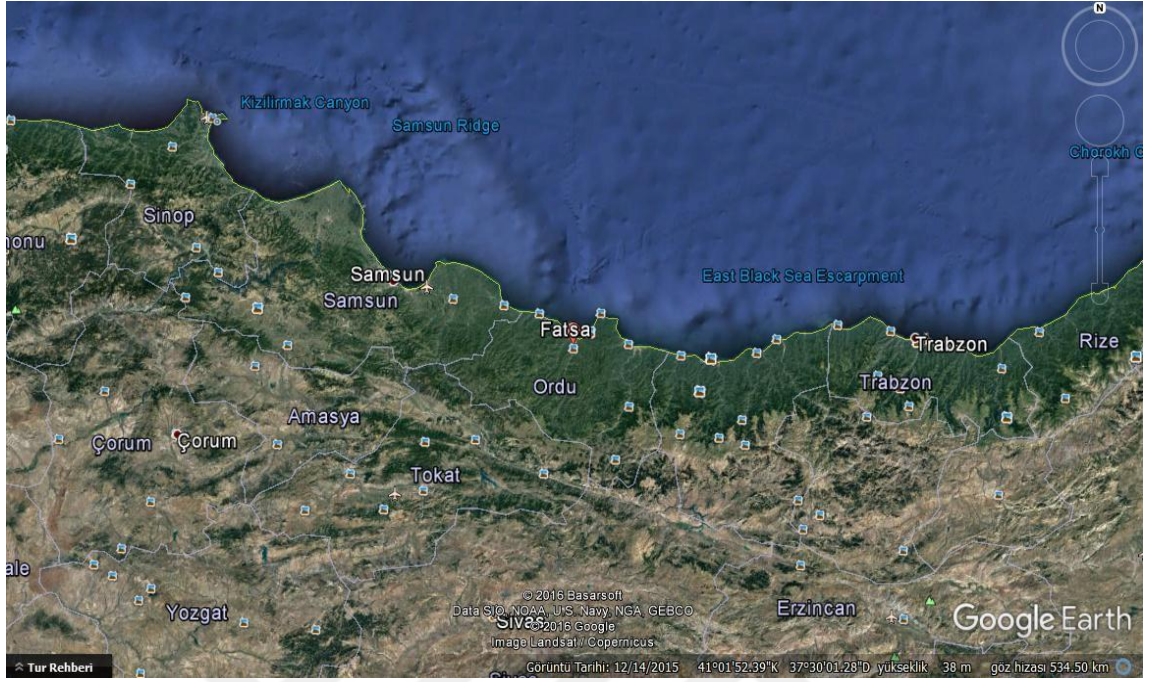


Fig.142 Fatsa ve çevresi (Google earth görünümü).



Fig.143 Peutinger Tablosu'nda Camila.

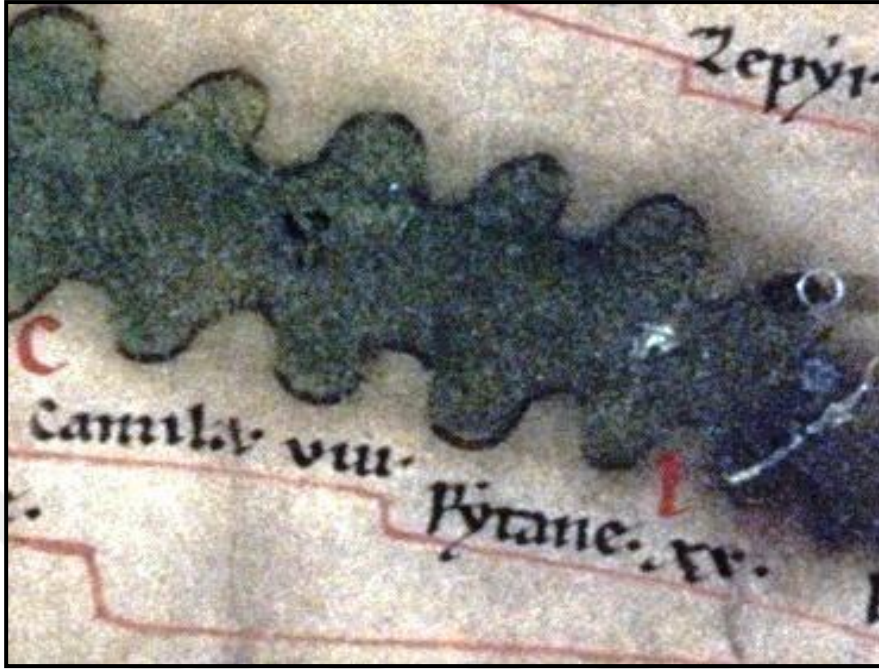


Fig.144 Peutinger Tablosu'nda Pytane.

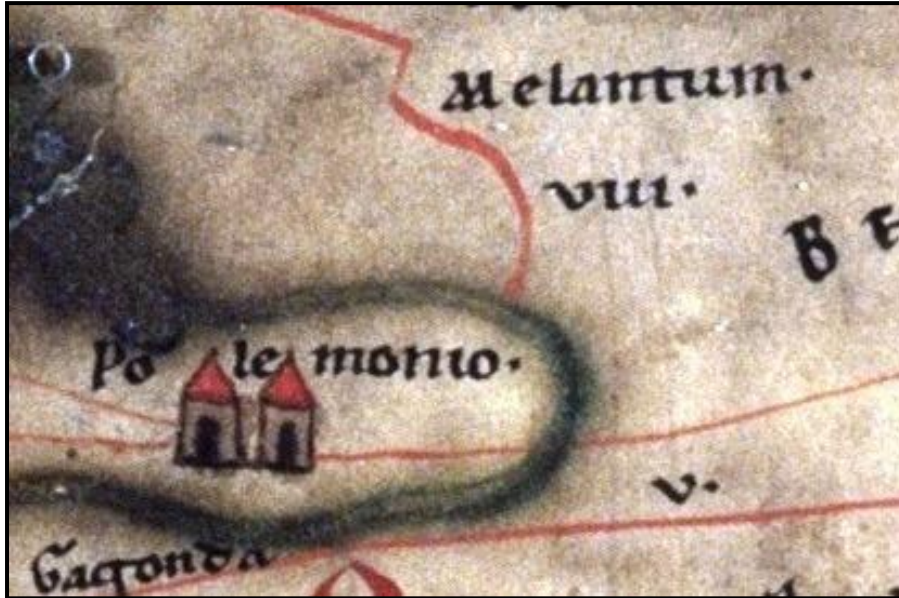


Fig.145 Peutinger Tablosu'nda Polemonio.

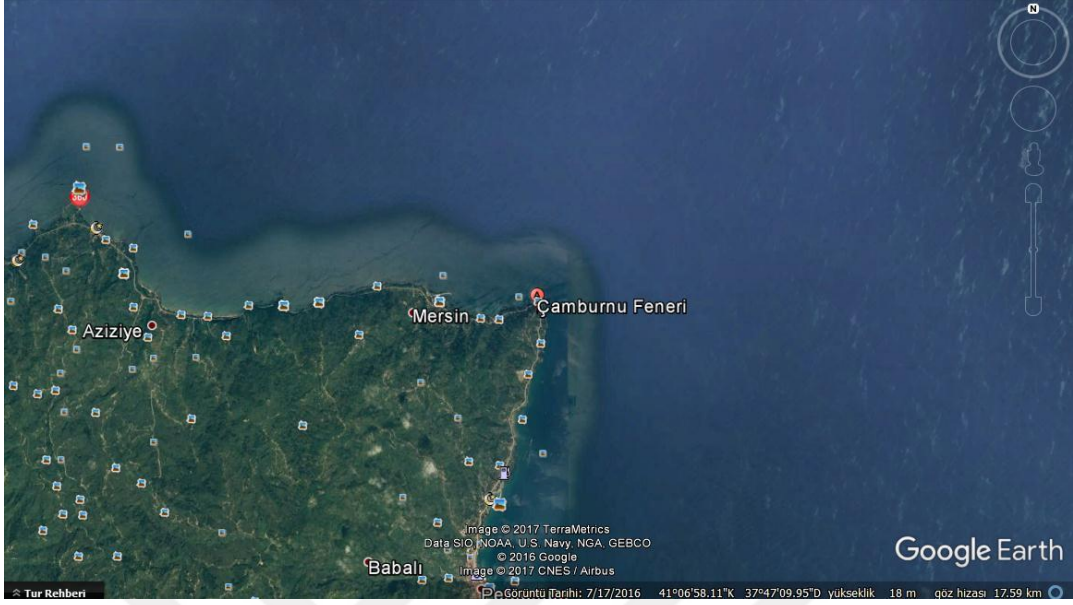


Fig.146 Çamburnu (Google earth görünümü).



Fig.147 Perşembe- Yason Burnu kıyısındaki Panaya Kilisesi.



Fig.148 Panaya Kilisesi duvarındaki yazıtlı blok.

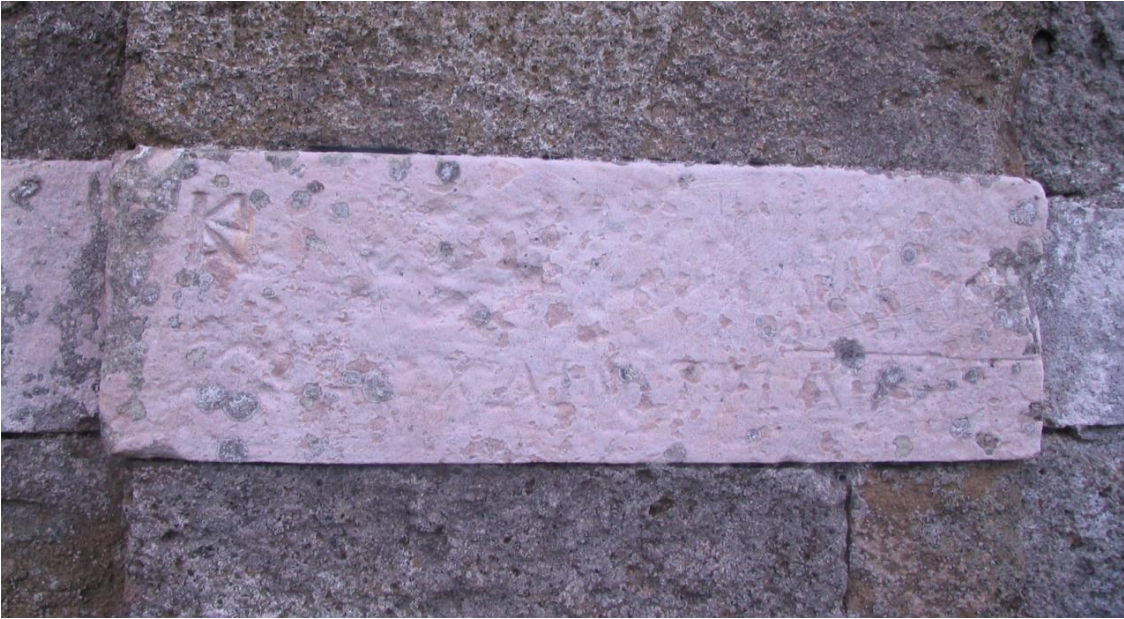


Fig.149 Panaya Kilisesi duvarındaki başka bir yazıtlı blok.

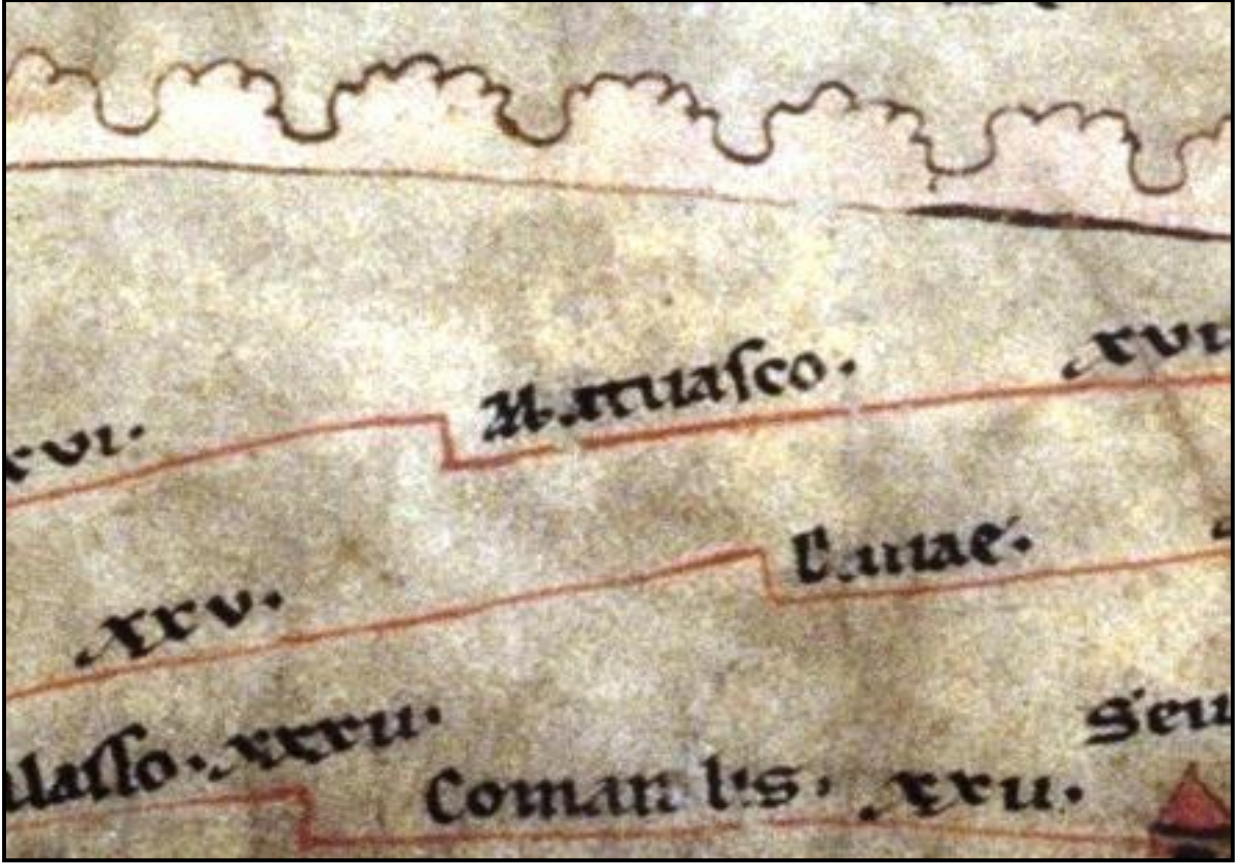


Fig.150 Peutinger Tablosu'nda Mesudiye (Matuasco)

5.17.Amasya (Amaseia)

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kısmında yer alan Amasya, Tokat, Çorum, Samsun şehirleriyle komşudur (Lev.88: Fig.151). Hitit belgelerinde Amasya'nın "*Hakmiş*"(Hakpiş) olarak isimlendirilen ve kutsal Nerik (Vezirköprü-Oymaağaç olduğu düşünülmektedir) kentine giden sınır kalelerinin başlangıcı olan stratejik bir bölge olduğu konusunda fikir birliği bulunmaktadır⁴²⁵. Hititler, kuzeydeki en büyük düşmanları olan Kaşkalar ile sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır. Bir dua metninde kutsal Nerik şehrinin Kaşkalar'ın işgali altında olması sebebiyle Nerik Fırtına Tanrısı'na ait armağan ve kurbanların Hakmiş şehrine gönderilmesi, Nerik yerine Hakmiş şehrinde kurulan Fırtına tanrısının tapınağına gönderilmek istenen eşyanın yine Kaşkalar tarafından yağmalanmasından yakınılmaktadır⁴²⁶. Fırtına tanrısı için düzenlenen bayramların Nerik yerine Hakmiş'te yapılması Hakmiş'in önemli bir dini merkez olduğunu göstermektedir. Amasya dini bir merkez olma özelliğini daha sonraki dönemlerde de korumuştur. Bu durum, yerleşimin dini öneminin sürekliliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Amasya en parlak dönemlerinden birini Pontus Krallığı'nın kurucusu I. Mithridates Ktistes tarafından Amaseia'nın ele geçirilip, başkent yapılmasını izleyen dönemde yaşamıştır. Amaseia, dini bir merkez olmanın yanında, başkent olması sebebiyle siyasi anlamda da önemlidir. Pontus Krallığı'nın ortadan kaldırılmasından sonra Karadeniz'in bütün kısmında olduğu gibi Amasya'nın da Roma egemenliğine girdiği bilinmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde MÖ 3.-2. yüzyıllardan itibaren Amasya Roma İmparatorluğu'nun Pontus- Galaticus eyaletinin başkenti olmuştur⁴²⁷. MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla birlikte Amasya Doğu Roma İmparatorluğu'nun toprakları içinde kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yerini Osmanlı İmparatorluğu aldıktan sonra Amasya Osmanlı şehzadelerinin eğitim alarak yetişmeleri için gönderildikleri sancaklardan birisi olmuştur.

Amasya hakkında en iyi değerlendirmeyi yapan, kendisi de Amasyalı olan antik yazar Strabon'dur. Strabon, kendi kentini, içinden İris Irmağı'nın geçtiği geniş ve derin bir vadide kurulduğunu anlatmakta (Lev.88: Fig.152); kentin ayrıntılı tasvirlemesini yapmaktadır⁴²⁸.

⁴²⁵ Adatepe 1988, 78; Macqueen 2001, 58; Arıkan Erciyas 2001, 58.

⁴²⁶ Murat 2008, 182.

⁴²⁷ Burrell 2004, 210.

⁴²⁸ Strabon XII.3.39.

Plinius, kentin adını anmakla birlikte ayrıntı vermemiştir⁴²⁹. Peutinger Tablosu'nda “*Amasia*” olarak adı geçmektedir (Lev.89: Fig.153).

Daha sonraki yıllarda bazı gezginler Amasya'dan geçmiş ve bu sırada edindikleri izlenimleri aktarmışlardır. W.M. Ramsay, Peutinger Tablosu'nda tanımlanmış Nikomedia'dan Pompeiopolis ve Amasia'ya giden çok önemli bir yol ağı bulunduğunu ifade etmiştir⁴³⁰. W. J. Hamilton, Amasya Kalesi'ni gezmiş, kalede gördüğü iki yazıtı not etmiş ve İris (Yeşilırmak) üzerinde bulunan dört köprüden birinin Roma Dönemi köprüsü olduğunu belirterek, kaledeki Hellenistik Dönem kulesi ve Hellenistik kökenli yer altı geçidi konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Zamanla suyu yükselerek üzerine başka bir köprü yapılmasıyla Roma Dönemi köprüsünün aşağıda kalması sonucu alçak köprü adını alan köprü Hamilton'un sözünü ettiği köprü olabilir. Günümüzde sadece kemerlerinin üst kısmının ucundan az bir kısmı görünürdedir. Bugün Yeşilırmak üzerinde bulunan Ayrıca kent girişinde eski bir medrese harabesi bulunduğunu ve medresenin ön duvarlarının ilk çağlara ait yapı malzemeleriyle oluşturulduğunu aktarmıştır. Hamilton burada korniş parçaları, frizler ve architrave parçalarını görmüştür⁴³¹. Bu medrese şehir merkezinde yer alan Halifet Gazi Medresesi ve türbesi olmalıdır (Lev.90: Fig.154). Amasya Kalesi'nde girişte kapının lentosu gibi devşirme bir şekilde kullanılan yazıtlı dikdörtgen bir blok (Lev.91: Fig.155) Halifet Gazi Türbesi önünde yer alan yazıtların (Lev.91: Fig.156) devamıymış gibi görünmektedir, Hamilton da bu görüştedir⁴³². 1906 yılında bölgeyi gezen F. Cumont ve kardeşi E. Cumont blokları görmüşler, yazıtı Marcus Aurelius (MS 161- 180) zamanına tarihlemişlerdir⁴³³.

Bu bloklar medresenin yerinde Roma İmparatorluk Dönemi'nden belki de yine dini nitelikli bir yapının var olduğuna, yapı işlevini yitirince de eldeki malzemelerin Amasya kale kapısında olduğu gibi çeşitli yerlere taşındığına ya da medrese ve çevresindeki yapıların inşasında kullanılmak üzere buraya taşınmış olabileceğine işaret etmektedir. Antik kaynaklarda Amasya çevresinde bulunan bir mimari yapının tanımlamasına rastlanmamaktadır.

⁴²⁹ Plinius NH. VI. 3.

⁴³⁰ Ramsay 1890, 64.

⁴³¹ Hamilton 1842, 367- 371.

⁴³² Bu yazıt, 2016 yılında tarafımızdan yapılan gezi kapsamında da görülerek fotoğraflanmıştır.

⁴³³ Cumont & Cumont 1906, 169.

Tarafımızca yapılan araştırmalarda Halifet Gazi Türbesi'nin çevresi incelenmiş sözünü ettiği yapı malzemeleri görülmüş ve fotoğraflanmıştır. Türbenin giriş kapısının yanında yatık şekilde duran mil taşı olduğunu düşündüğümüz bir taş bulunmaktadır (Lev.92: Fig.157). Kireç taşından yapılan ve yukarıdan aşağıya doğru genişleyen mil taşının görünen yüzünde herhangi bir yazıt tespit edilememiştir. Türbenin girişinde duvar kısmında dikey bir şekilde yerleştirilerek devşirme olarak kullanılan dış sıralı bir korniş bloğu yer almaktadır (Lev.92: Fig.158). Kristalleşmiş kireç taşından yapılan kornişin altında dış sırası yer almaktadır. Profilli yapılan bloğun herhangi bir bezemesi bulunmamaktadır. Dış aralarındaki boşluk dış genişliğinden daha küçüktür. Geison soffiti astragal ve düz bir silmeden oluşmaktadır. Geison kısmında konsol yer almaz. Geison tacı ve sima, kyma reversa profili şeklinde işlenmiştir. Bu bloğun yanında yer alan yazıtlı architrave parçalarının bir parçası olabileceği düşünülmektedir. Türbenin giriş kapısının iki yanında bulunan yazıtlı architrave parçalarından bir yapı yazıtı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yazıttan anlaşıldığına göre söz konusu yapı, metropolis statüsündeki Amaseia'da Gaius Arrius Antoninus adlı vali tarafından yaptırılmıştır⁴³⁴. Bu yazıtta göre adı geçen vali Marcus Aurelius zamanında Pontus Galaticus Eyaleti'nin metropolisi Amasia'da vali olarak görev yapmıştır. İmparator Vespasianus'un MS 79 yılında Galatia ve Kappadokia Eyaletleri'ni birleştirmesinden sonra daha önce Pontus Galaticus Eyaleti sınırları içindeki Amaseia yeni eyalet sınırları içinde yerini almış ve Metropolis unvanını kullanmıştır.

Türbenin karşısında yer alan bir yapıda yer alan yazıtlı bloğun (Lev.93: Fig.159) sonunda yer alan viro e(gregio) p(raeside) p(rovincia) ifadesinden yola çıkılarak MS 3 yüzyıla ait bir mil taşı olduğu düşünülmektedir⁴³⁵.

Türbe duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan bir yazıtlı blokta Proklano yazısı okunmaktadır (Lev.94: Fig.160). Yazının devamının üzerine bir ağaç geldiği için tam okunamamaktadır. Fakat ismin Proklos olduğu düşünülmektedir. Zeus Stratios kutsal alanında D.H. French tarafından yapılan araştırmalarda tespit edilen mezar stellerinden birinde Proklos isminin bulunduğu bilinmektedir⁴³⁶.

⁴³⁴ Amasya Kalesi'ndeki blok da Halifet Gazi Türbesi'ndeki blokların bir parçasıdır. Tüm bu yazıtları okuyup bilgilerini paylaşan Sayın Oğuz Yarlıtaş'a çok teşekkür ediyoruz.

⁴³⁵ Yazıt hakkındaki bilgilendirmesinden dolayı Sayın Oğuz Yarlıtaş'a çok teşekkür ediyoruz.

⁴³⁶ French 1996b, 75. D.H. French yazıtı MS 160/1 olarak tarihlemiştir.

Türbenin içinde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olan lahit (Lev.94: Fig.161) ise kültürlerin etkileşimine bir örnektir. 2.06 cm uzunluğunda ve 82 cm. genişliğindedir⁴³⁷. Kahverengimsi bir malzemeden yapılmış olan lahdin kapak kısmı semerdam çatılı, üçgen alınlıklıdır. Lahit kapağının üç tarafında akroter görülmesi dördüncü tarafta da bir akroter olduğuna işaretler. Lahit kapağının kenarı, asma yapraklarından oluşan bezeme unsuruna sahiptir. Lahit kısmı, üç Eros ile taşınan 2 tam, iki yarım girlandla süslenmiştir. Gırlanların eroslar tarafından omuzlandığı kısım kurdele ile bağlanarak erosların arasında kalan boşluklarda medusalara yer verilmiştir. Erosların omuzladığı girlandlar aşağıya doğru bir sarkma hareketi göstermektedir. Lahit kısmının köşelerinde birer koç başı bulunmaktadır. Anadolu'da köşelerde koç başı motifi bulunan lahitler yaygındır. Eroslar küçük birer çocuk şeklinde gösterilerek cepheden işlenmişlerdir. Karşıdan bakılınca sağ tarafta duran eros başını sol tarafa doğru hafifçe eğmiş bir elini yukarıya kaldırmış bir elini ise aşağıya doğru indirmiştir. Sağ dizini ise hafifçe kırarak vücut ağırlığını sağ dizine doğru vermiştir. Ortada yer alan eros başını sağ yana doğru hafifçe çevirmiş, bir elini girlanda sarmış diğer eli tam görünmemekle birlikte girland demetinin altında kalmıştır. Bacaklarını iki yana dengeli bir şekilde açarak vücut ağırlığını eşit olarak iki bacağa yaymıştır. Sol tarafta yer alan eros girland demetini sanki başı ve sol omzu arasına sıkıştırmış, sol kolunu girlandın arkasına vermiş, sağ omzu ve kolunu daha serbest tutmuştur. Vücut ağırlığını sağ bacağına biraz daha yüklemiş gibi görünmektedir. Eros, Putto, Psykhe ve genç kızlı lahitler çok sayıda bulunmuştur. Bu lahitlerin tüme yakın bir kısmının ya da tümünün çocuk yaşıta ölmüş kimselere ait olabileceğine işaret etmektedir⁴³⁸. Lahit üzerinde incelemeler yapan F. Işık, MS 2. yüzyılın ikinci yarısından önceye gidemeyeceğini söylemektedir⁴³⁹. Amasya İli, Merzifon İlçesi, Aktarla Köyü'nde 1994 yılında tespit edilen lahtin tekne kısmında yer alan Eroslar tarafından taşınan girland kısmı, Halifet Gazi Türbesi'ndeki lahit ile benzemektedir. Farklılık ise Aktarla Lahdi'nin girlandlarının uç kısmında üzüm salkımlarına yer verilmesidir. Kapak kısmındaki sarmaşık bezemesi benzer özellik olarak değerlendirilebilir. Aktarla Lahdi bir yazıt içermektedir. Aktarla lahdi Halifet Gazi Türbesi'nde bulunan lahide göre biraz daha detaylı işlenmiştir. Aktarla Lahdi, MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyılın ilk çeyreğine verilmektedir⁴⁴⁰. Halifet Gazi Türbesi içindeki lahdin benzerini MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Mersin-

⁴³⁷ Cumont & Cumont 1906, 170.

⁴³⁸ Koch 2001,121.

⁴³⁹ Önköl 1980, 187. Dipnot: 6.

⁴⁴⁰ Üreten 2012b, 197.

Mut İlçesi'nde ele geçmiş bir lahitte görmek mümkündür⁴⁴¹. Lahit teknesinin üst kısmında yer alan silme Halifet Gazi Türbesindeki lahide benzemektedir. Ayrıca girlandların işlenişi ve erosların duruşları da Halifet Gazi Türbesi'ndeki lahite benzemektedir. Mut'taki örnekte Halifet Gazi Türbesi'ndeki örnekten farklı olarak köşelerde birer boğa başı yer almaktadır.

Amaseia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de sikke basmıştır. Amaseia bronz sikkeleri önce az sayıda Augustus (MÖ 31- MS 14) ve Domitianus (MS 81- 96) Dönemlerinde, sonrasında Tiberius'tan Severus Aleksandros'a kadar bol olarak basılmıştır⁴⁴². Tiberius Dönemi (MS 14- 37) sikkelerinden birinin (Lev.95: Fig.162) ön yüzünde İmparator Tiberius başında defne çelengiyle, sağ cepheden tasvir edilmiş, arka yüzünde Tykhe yer almaktadır. Yerleşimin ismi arka yüzde "*AMAZEON*" şeklinde yazılmıştır⁴⁴³.

Traianus Dönemi (MS 98- 117) bir bronz sikkenin (Lev.95: Fig.163) ön yüzünde imparatorun sağ profilden gösterilen bir portresi bulunmaktadır. Başında defne çelengi taşımaktadır. Portrenin etrafı "*AY. NE TPAIANOC KAIC ΓCP ΔAKIKOC*" şeklinde imparatorun adı ile çevrelenmiştir. Arka yüzünde tetrastylos planlı bir tapınak krepislerinin ayrıntısına kadar işlenmiştir. Etrafında "*AMACON ETOYC*" şeklinde kentin ismi yazılıdır.

Antoninus Pius Dönemi (MS 138- 161) Amaseia sikkesinde (Lev.95: Fig.164) ön yüzünde imparatorun portresi yer almaktadır. Portre "*AY. KAI ANTΩNINOC*" şeklinde imparatorun ismi ile çevrelenmiştir. Arka yüzde ise bir sunak üzerinde glykon figürü işlenmiştir. Yüksekçe bir sunağın üzerinde sarmal oluşturmuş halde gösterilmektedir. Ana figür çevresindeki "*AMAC MHTP. ET PNZ.*" Lejandıyla kentin adı tanımlanmıştır. Glykon kültü sağlık tanrısı Asklepios ile organik bir bağ kurularak oluşturulmuş, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Bithynia, Galatia, Thrakia Bölgeleri'nden imparatorluk başkenti Roma'ya kadar yayılan bir kült olmuştur⁴⁴⁴. Asklepios'un simgesi yılan Glykon kültüründe de devam etmiştir.

Amaseia en son Severus Aleksandros Dönemi'nde (MS 222- 235) sikke basmıştır ve sikkelerinin ön yüzünde imparatorun büstü yer alırken arka yüzde çeşitli tasvirler

⁴⁴¹ Usman 1956, 186. Res. 4-5.

⁴⁴² Arslan 1992b, 123.

⁴⁴³ Waddington et al. 1904, 28.

⁴⁴⁴ Yılmaz 2015, 158.

bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan Amaseia şehrinin yer aldığı sikkeler dikkat çekmektedir (Lev.96: Fig.165). Bir diğer tasvir olan Zeus Stratios'a ait sunak, yerleşimin önemli dini sembollerinden birisidir.

Zeus Stratios⁴⁴⁵ (Ordular Tanrısı) adına oluşturulmuş olan bir kutsal alan Amasya sınırları içinde, Amasya'yı Taşova'ya bağlayan karayolunun 7. km'sinde yer almaktadır (Lev.97: Fig.166,167; Lev.98: Fig.168,169). Bölgede ilk araştırmalar 1900'de F. Cumont tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁴⁶. 1984 yılında D.H. French bölgede yaptığı çalışmalarda, kutsal alanın bir Roma yolunun kenarında yer aldığını aktarmış ve buradan Amaseia ve çevresindeki değişik coğrafi bölgeleri belirten 14 taş⁴⁴⁷ saptadığını belirtmiştir⁴⁴⁸. Pontus Krallığı zamanında buradaki kutsal alanda, Pontus kralları Ahuramazda/ Mithras'ın bir görüntüsü olarak Zeus'a taptıkları bilinmektedir⁴⁴⁹. Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde çok sık olarak bu sunağın tasvirlemelerine rastlanmış olması, sunağın Roma İmparatorluğu zamanında hala önemini koruduğunu göstermektedir. Amaseia'nın Pontus Krallığı'nın ilk başkenti olması başkentte baş tanrıya adanan bir kutsal alanla hem askeri hem de yönetsel olarak kentin ne derece önemli olduğu konusunda az da olsa fikir vermektedir. Kutsal alanın konumlandırıldığı yer dikkate alındığında coğrafyaya göre yüksek rakımlı bir noktada yer alması tanrıların tanrısı Zeus için böyle yüksek bir nokta seçilmesinin uygun olacağından kaynaklanmaktadır. En büyük tanrı olan Zeus'un konumuna uygun olarak kutsal alanı da en yüksek nokta da ya da kentin en merkezi noktasında konumlandırılmalıdır.

Sikkeler üzerinde farklı şekillerde tasvir edilen Zeus Stratios'a ait sunak, bazen her iki tarafında kutsal ağacın bulunduğu, kare planlı, iki katlı ve alevli biçimde, bazen sunağın üzerinde kanatları açık, ağzında bir çelenk taşıyan, pençeleri arasında bir boğa bulunan kartal ile birlikte ya da sunağın üzerinde yine kanatları açık bir kartal, en üstte bir quadriga içinde bir elinde meşale, diğer elinde kamçı bulunan Helios bulunan örneklerine rastlanmıştır⁴⁵⁰. Commodus (MS 180- 192) Dönemi'nde basılmış olan Amaseia sikkesinde

⁴⁴⁵ Paton & Myres 1896, 188- 271. Karia Bölgesi araştırmaları sırasında elde edilen bir sikke ve Zeus Stratios'a ait olduğu düşünülen tapınağa ait buluntular tespit edilmiştir. Herodotos 5.119. Amaseia'dan başka Karia Bölgesi'nde de Zeus Stratios'a tapınım gerçekleştiriliyordu. Herodotos Labraunda'da çınar ağaçlarıyla kaplı büyük kutsal ormanın ortasında "ordular tanrısı Zeus"a ait bir tapınağın varlığını bildirmektedir.

⁴⁴⁶ Üreten 2012b, 198.

⁴⁴⁷ French 1987, 193. Daha sonraki çalışmalarda ortaya çıkarılan taş sayısı 20'ye çıkmıştır.

⁴⁴⁸ A.g.e. 144.

⁴⁴⁹ Mayor 2013, 90.

⁴⁵⁰ Üreten 2012b, 200.

arka yüzde tasvirlenen sunağın yanındaki kutsal ağaç, üzerinde quadrigaya binmiş Helios görülmektedir (Lev.99: Fig.170), Caracalla Dönemi'nde (MS 211- 217) basılan Amaseia sikkesinde iki katlı ve alevli olarak tasvir edilmiştir (Lev.99: Fig.171).

Ayrıca tanrı Hermes, yerleşimin kurucu tanrısı olarak tapınım görmüştür⁴⁵¹. Amaseia'nın Hititler'den başlayarak devam eden dini konumu, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Zeus kutsal alanının yanı sıra yerleşimin "*neokoros*" (*νεώκορος*)⁴⁵² ünvanı almış olmasıyla devam etmiştir. Amaseia'nın Roma İmparatorluğu için önemli olan bu ünvanı bir propaganda malzemesi olarak kullandıklarını, Amaseia sikkeleri üzerinde görebilmek mümkündür. Amaseia ilk olarak Marcus Aurelius ve Lucius Verus zamanında neokoros ünvanı almıştır⁴⁵³.

Amaseia'nın "*neokoros*" ünvanı aldığı sikkeler üzerinde yer alan yazılar yoluyla bilinmektedir. Ön yüzde M. Aurelius'un portresinin bulunduğu, arka yüzde M. Aurelius ve L. Verus'un ayakta tokalaşır bir şekilde tasvir edildiği bir Amasya sikkesi (Lev.100: Fig.172) üzerinde arka yüzde "*ΑΔΡ ΑΜΑC ΝΕΩΚ Κ ΜΗΤ Κ ΙΙΡΟ ΙΙΟΝΤ*" yazısı okunmaktadır⁴⁵⁴. Ayrıca Zeus Stratios Kutsal Alanı'nda, D. H. French tarafından yapılan araştırmalarda saptanan yazıtlar arasında, MS 98/9 yılları arasına tarihlenen ve eksik parçaları olan bir yazıtta, neokoros ifadesiyle karşılaşılmıştır. Burada "*Neokoros Kandidos*" ismi okunmaktadır⁴⁵⁵. Olasılıkla Zeus ile birlikte Traianus'a da tapınım gerçekleştirilmiştir ve bu kişi kutsal alanda görevli rahip olmalıdır.

Zeus kültü Amaseia'da son derece yaygındır. Tanrının çeşitli epitetleriyle bu yerleşimde varlık gösterdiği çevrede tespit edilmiş olan yazıtlardan anlaşılmaktadır. Tanrının "*stratios*" epitetinin yanı sıra, Zeus Bobeomenos, Zeus Disabeites, Zeus Epikarpios, Zeus Omanes gibi epitetleri de çevrede yaygın bir şekilde tapınım görmüştür. Ayrıca Apollon ve Leto, Demeter ve Kore, Herakles, Theos Epeikuos, Theos hypsistos,

⁴⁵¹ Arslan 1992, 122.

⁴⁵² Üreten 2012a, 277. Grekçe tapınak anlamına gelen "*naos*" kelimesi ile korumak, bakmak anlamlarına gelen "*koreuo*" fiilinden gelmektedir. Böylece öncelikle "tapınak koruyucusu" anlamına gelen imparator ya da tanrı(ça) tapınaklarının görevlisine, daha sonra imparatorluk kültürüyle ya da tanrı(ça) kültürüyle bağlı siteler için de gayri resmi olarak kullanılmaya başlamıştır; Üreten ve Güngörmüş 2015, 21. Tapınak bekçiliği ünvanı anlamına gelen bu sözcük, aslında tapınak görevlisi demektir. MS 1. yüzyıldan itibaren Roma imparatoru için tapınak yapan bir kente verilen ünvanıdır. Böyle bir kent, imparatorun tapınağının koruyucusu sayılmıştır. Yurtsever 2015, 1. Neokoros kelimesinin anlamı ilk kez Buechner tarafından bir tapınağın günlük rutininden sorumlu kişiler, tapınak koruyucu olarak açıklanmıştır.

⁴⁵³ Waddington et al. 1904, 30, 31.

⁴⁵⁴ Burrell 2004, 210.

⁴⁵⁵ French 1996a, 73.

Meter theon, Pylon gibi kültlerin olduğu yazıtlar yoluyla gözlenebilmektedir⁴⁵⁶. Karadeniz’e kıyısı olan diğer ülkelerdeki gibi güney Karadeniz’de de Artemis, Apollon ve Leto’ya tapınım sözkonusudur. Amaseia’da Artemis, Apollon ve anneleri Leto’nun da tapınım gördüğü yerleşimde bulunan Roma Dönemi’ne ait bir yazıt aracılığıyla belirlenebilmektedir⁴⁵⁷.

D.H. French’in Roma yollarıyla ilgili yapılan çalışmaları toparlayarak oluşturduğu derlemede Satala’dan (Gümüşhane- Kelkit), Nicopolis’e (Sivas- Suşehri); Nicopolis’ten Neocaesaria’ya (Tokat- Niksar), oradan Amaseia’ya ve Ancyra’ya (Ankara) uzanan bir yolun varlığını belirtmektedir⁴⁵⁸. Peutinger Tablosu, Nikomedia’dan (İzmit) Pompeiopolis ve Amaseia’ya Asia Minor’un kuzeyindeki çok önemli bir yolu da tanımlamıştır⁴⁵⁹. Bu bölgede tespit edilen mil taşlarının yoğunluğu, bölgenin bir kavşak nokta olduğuna ve yolların uzun süre kullanıldığına işaret etmektedir. Roma İmparatorluğu, doğudaki sınır komşusu Parthlar ile sürekli bir mücadele içinde olmuş, Armenia Krallığı’na egemen olabilmek için Parthlar ile uzun süre savaşlar yapmıştır. Roma İmparatorluğu, savaşlar için orduyu bu yollar aracılığıyla kolay ilerletebilmek, orduya lojistik destek sağlayabilmek ve anında düşman ordusuna müdahale edebilmek için güçlü bir yol ağına sahip olması gerektiğini bilmiş ve bu amaçla sık bir şekilde döşenmiş yol ağları hazırlamıştır (Lev.100: Fig.173; Lev. 101: Fig. 174).

Roma İmparatorluğu, doğudaki askeri seferlerde faydalanmak amacıyla Anadolu’dan da askere alımlar yapmıştır. Yapılan araştırmalarda, Roma ordusunda görev yapan bu askerlere ait mezar stelleri saptanmıştır. Bu askerlerin bazıları savaşlarda hayatını kaybederken bazıları da askerliği bitince memleketlerinde hayatlarını kaybeden kişilerdir. Epigrafik araştırmalara göre, Amaseia ya da yakınlarında iki askeri birlik bulunmaktadır. Her ikisi de süvari olan bu birliklerden ilkinin adı “*Ala I Flavia Augusta Britannica Milliaria Civium Romanorum*”⁴⁶⁰, diğeri de “*Ala Claudia Nova*”dır⁴⁶¹. Ala I Flavia Augusta Britannica birliğinin Traianus’un Parthia seferi sırasında görev aldığı bilinmektedir⁴⁶². Amasya Nehri üzerinde harap bir köprü üzerinde Ramsay tarafından yapılan incelemelerde

⁴⁵⁶ French 1996b, 87- 98

⁴⁵⁷ Bilde 2009, 308-9.

⁴⁵⁸ French 2012, 32.

⁴⁵⁹ Ramsay 1890, 64.

⁴⁶⁰ French 1996b, 88. Söz konusu askeri birlik tarafından Iuppiter Optimus Maximus Augustus için adanmış bir adak yazıtından bu birliğin ismi öğrenilmektedir.

⁴⁶¹ Kaya 2003, 86.

⁴⁶² Maxfield 1983, 148; Mitford 1997, 143. Dipnot: 34.

Ala I Flavia Augusta Britannica birliğinin isminin geçtiği bir yazıt saptanmıştır (Lev.101: Fig.175).

Orta Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan Amaseia kenti merkezinde yer alan ivi Köyü'nde halk arasında Terziköy Kaplıcası (Lev.102: Fig.176) olarak bilinen yerin hemen yanında Amasya Müzesi ve Hitit niversitesi tarafından gerçekleştirilen sondajlarla bir hamam yapısı ortaya çıkarılmıştır. Açılan dört adet açma ile hamamda depolar ve hypocaust bölümüne ait yapılar tespit edilmiştir. Elde edilen buluntularla hamamın ilk kez MS 3- 4. yüzyıl, ikinci olarak da MS 5- 6. yüzyıllarda olmak üzere iki farklı dönemde kullanıldığı anlařılmıřtır⁴⁶³. Bölge, Amisus'tan başlayan Anadolu ilerine ve doğuya yönelen bir yol güzergahına sahiptir. Roma ve Bizans İmparatorluğu için önemli bir yerleşim olan Tavium, bir tarafta ise hem dini hem ekonomik anlamda bir merkez olan Zela, Comana gibi yerleşimleri barındıran Tokat'a açılan bu yol üzerinde bulunan Amasia kentindeki hamam yapısı, hem yerli halka hem de yolculukları sırasında bir dinlenme ve rahatlama merkezi olarak insanlara hizmet vermiş olmalıdır. Diğer bölgelerde olduğu gibi Amasya yakınlarında yer alan bu hamam ile ilgili antik yazarlarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

⁴⁶³ Keskin, zdemir 2016, 53.

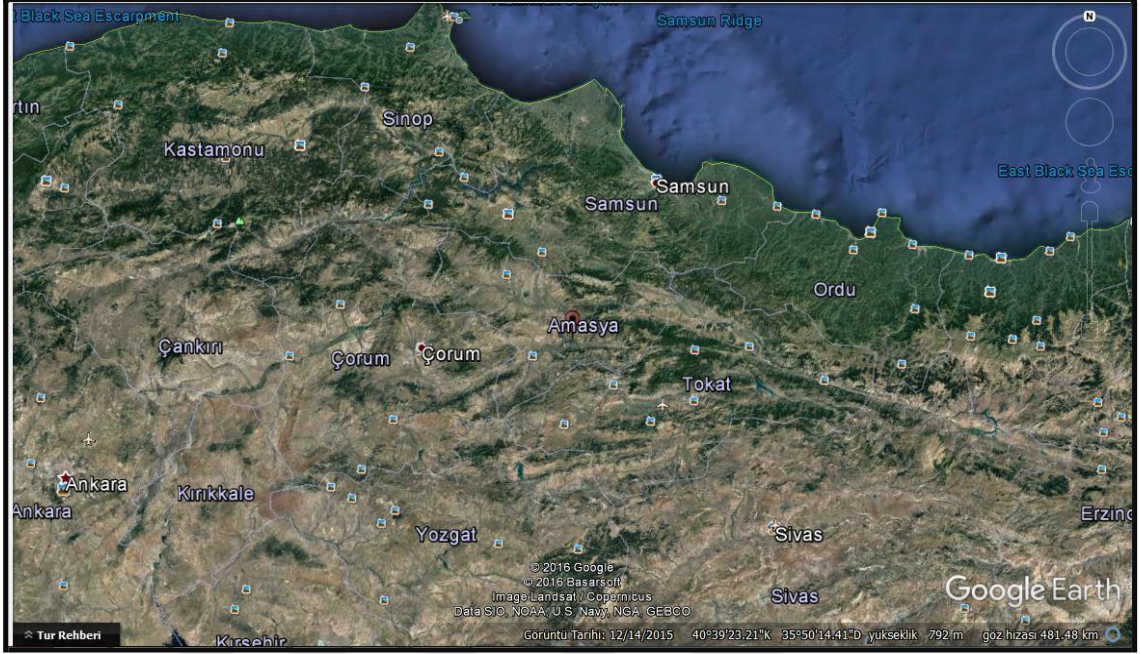


Fig.151 Amasya ve çevresi (Google earth görünümü).



Fig.152 Amasya genel görünümü.



Fig.153 Peutinger Tablosu'nda Amasya (Amasia)



Fig.154 Amasya- Halifet Gazi Türbesi.



Fig.155 Amasya Kalesi yazıtlı architrave bloğu



Fig.156 Halifet Gazi Türbesi yazıtlı architrave parçaları.



Fig.157 Halifet Gazi Türbesi, mil taşı.



Fig. 158 Halifet Gazi Türbesi, korniş bloğu.



Fig.160 Halifet Gazi Türbesi yapımında kullanılmış yazıtlı bir blok.



Fig.161 Halifet Gazi Türbesi'nin içinde yer alan Roma Dönemi lahdi.



Fig.162 Tiberius Dönemi (MS 14- 37), Amaseia sikkesi.



Fig.163 Traianus Dönemi (MS 98- 117), Amaseia sikkesi.



Fig.164 Antoninus Pius Dönemi (MS 138- 161) Amaseia sikkesi.



Fig.165 Amasya şehir sikkesi, MS 224.

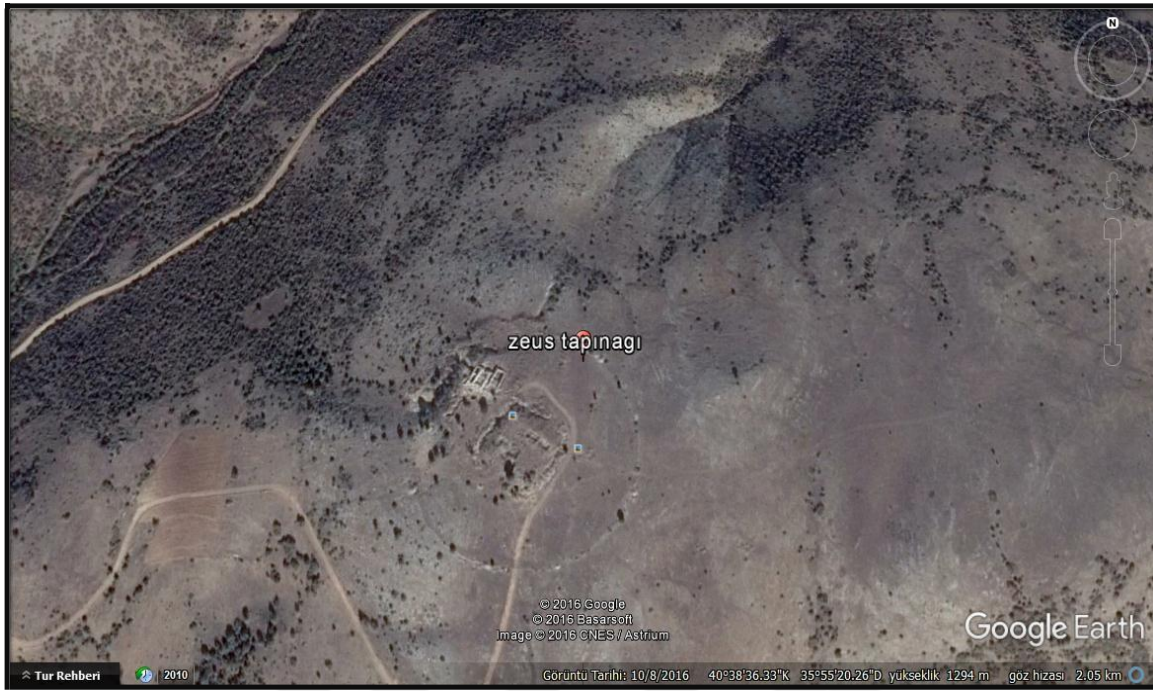


Fig.166 Amasya - Zeus Stratios Kutsal Alanı (Google earth görünümü)

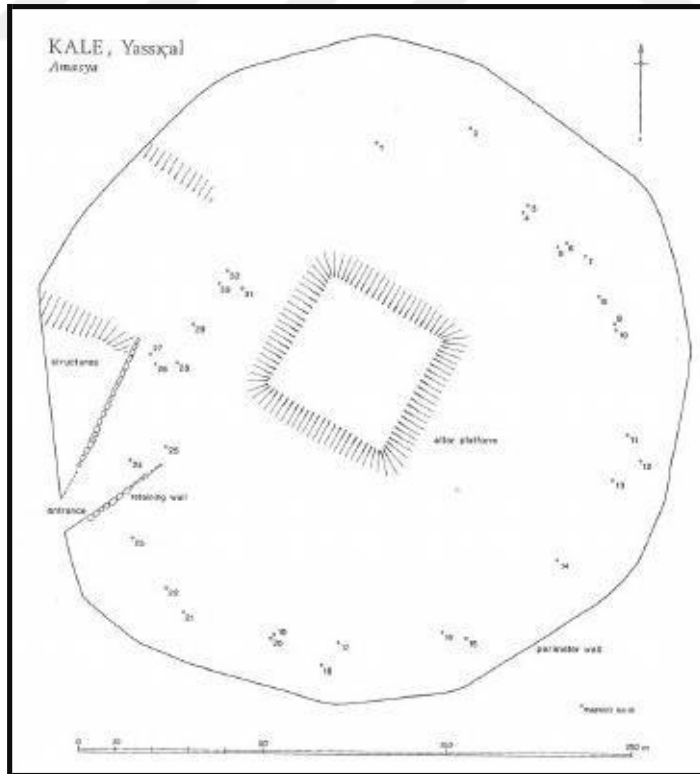


Fig.167 Zeus Stratios Kutsal Alanı planı.



Fig.168 Zeus Stratios Kutsal Alanı.

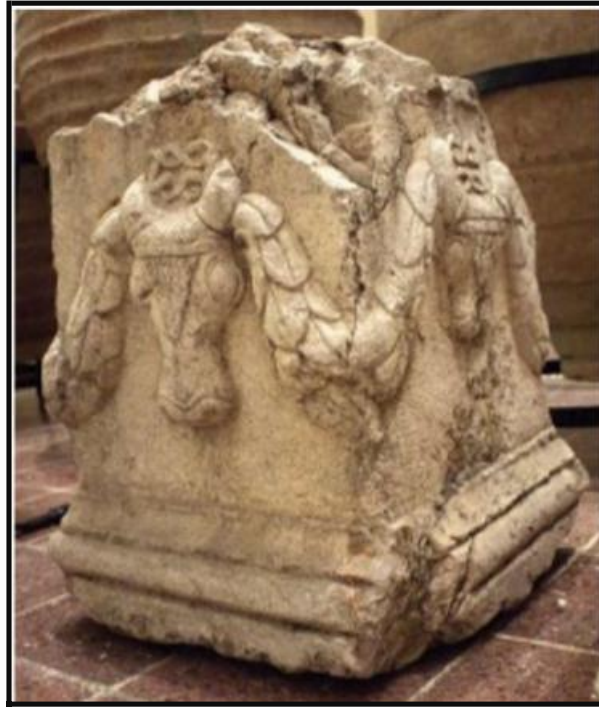


Fig.169 Kutsal alandan ele geçmiş sunak.



Fig.170 Commodus Dönemi (MS 180- 192) Amaseia sikkesi.



Fig.171 Caracalla (MS 211- 217) Dönemi Amaseia sikkesi.



Fig.172 Marcus Aurelius Dönemi (MS 161-180) Neokoros sikkesi.

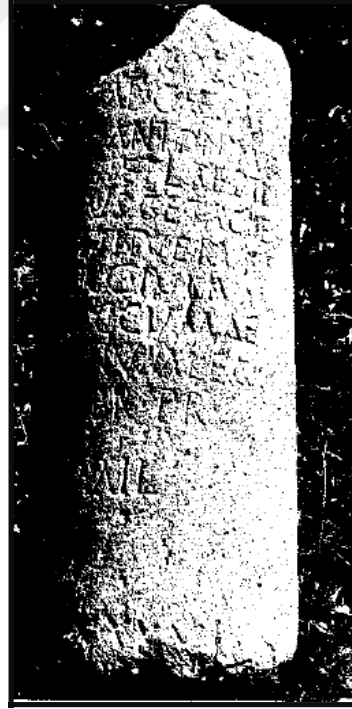


Fig.173 Uluköy Köyü'nden miltaşı MS 198.

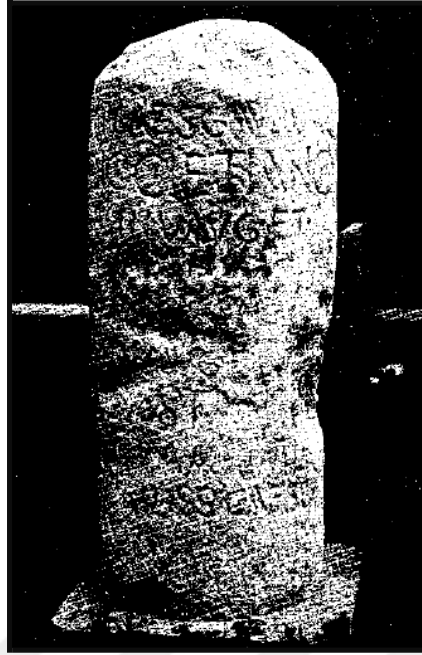


Fig.174 Yerkozlu Köyü'nden mil taşı. MS 293- 305.

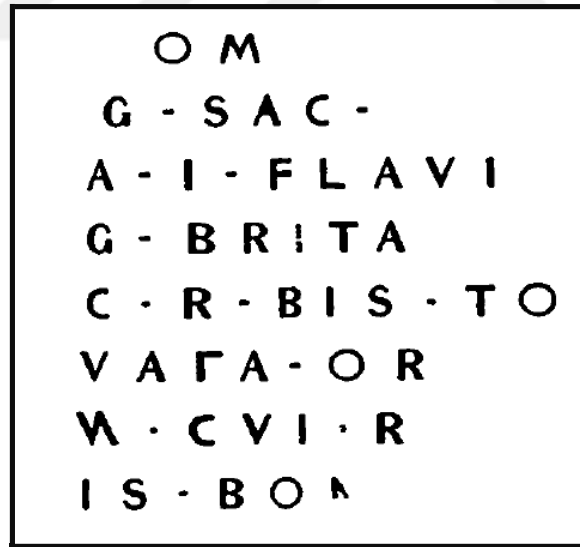


Fig.175 Ala I Flavia Augusta Britannica birliğine işaret eden yazıt.

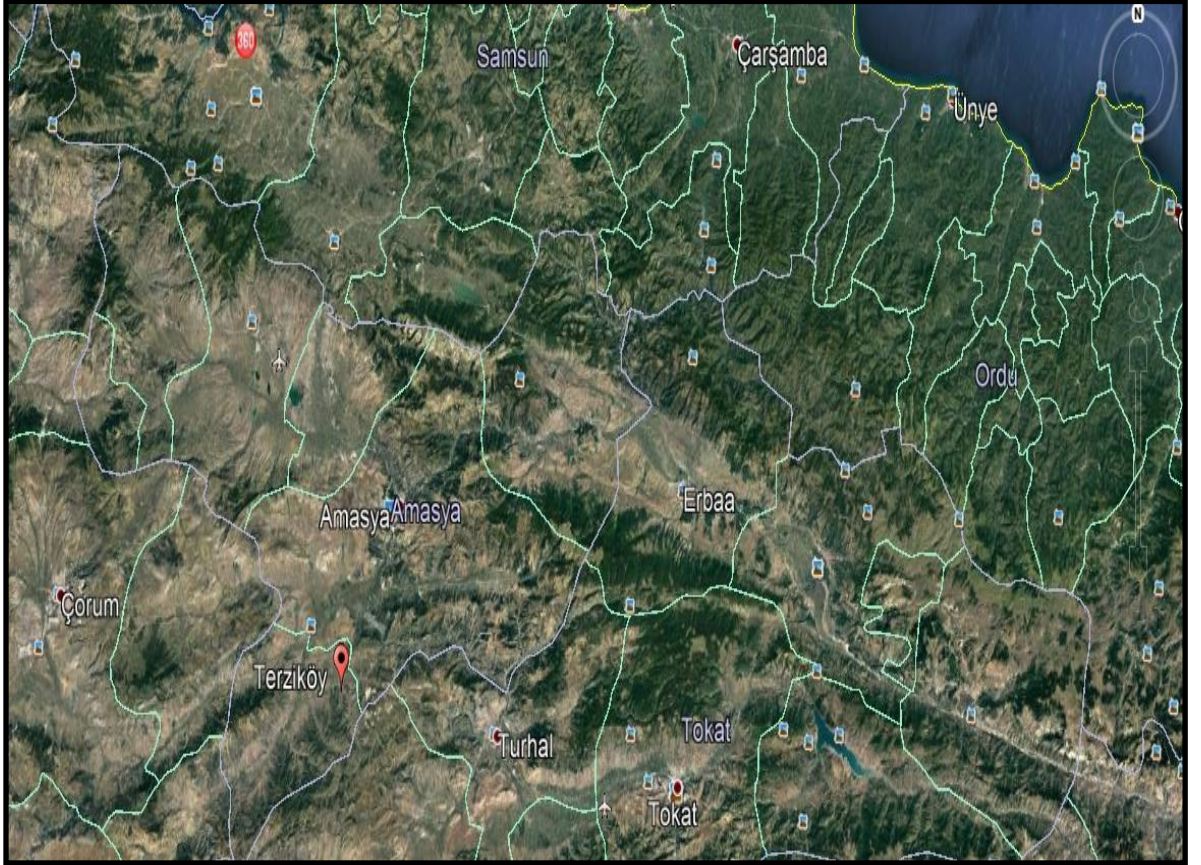


Fig.176 Amasya- Çivi Köyü, Terziköy hamam yapısının yeri (Google earth görünümü)

5.18.Tokat (Dokeia)

Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kısmında yer alan Tokat şehri (Lev.103: Fig.177.), Samsun, Ordu, Sivas, Yozgat ve Amasya şehirleriyle komşudur⁴⁶⁴. Tokat İli'nin antik dönemdeki durumuyla ilgili araştırmalar çok fazla değildir. Bu nedenle yerleşimin adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. S. Erdem'in P. Wittek'ten yaptığı alıntıya göre yerleşimin adı "*Dokeia*" dır. Dokeia'nın anlamı "*çanak memleket*" yani etrafını çevreleyen dağlar arasında, çukurda kalan, çanak şeklinde bir yerleşimdir⁴⁶⁵. Dokeia ismi, S. Alp'in çalışmasında yer alan haritada (Lev.103: Fig.178) Tokat ile ilişkilendirilmiştir⁴⁶⁶. Barrington Atlası'nda Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemleri'ne ait Tokat çevresi, Dazimon ve Dazimonitis şeklinde belirtilmiştir⁴⁶⁷.

1800'lü yıllarda bazı araştırmacılar Tokat ve çevresine geziler düzenleyerek, izlenimlerini aktarmışlardır. Bölgeyi gezen C. Texier, antik yerleşimlerin izlerinin modern Tokat yerleşiminde görülebildiğini, o zamanlar Tokat kasabasının Komana antik kentine yakın olduğu ve eski yerleşimin taşlarının yeni kasabanın kuruluşunda kullanıldığını söylemektedir⁴⁶⁸. W. Hamilton da bu coğrafyayı dolaşmış, Tokat'ta bir nehir yakınında⁴⁶⁹ yıkıntılarla kaplı alçak bir tepe dikkatini çekmiş, bu tepede duvarlara gömülü çeşitli mermer mimari parçalar bulmuştur. Tepenin eteğinde olasılıkla Roma yapımı bir köprü kalıntısı olduğunu aktarmıştır⁴⁷⁰.

Tokat'ın antik dönemde, madencilik çalışmalarının yapıldığı önemli merkezlerden biri olduğu bilinmektedir. Türkiye'de en eski yeraltı madenciliğine ait kalıntılar Tokat- Erbaa, Kozlu- Eski Gümüşlük Mevkii'nde yapılan sondajlı aramalar sayesinde saptanmıştır. Döküm tekniğinin ileri bir düzeye ulaştığı belirlenen ve Eski Tunç Çağı'nın sonlarına ait Horoztepe bronz materyallerinin bakır ihtiyacının Erbaa-Kozlu Gümüşlük Eski Madenlik Mevkii'ndeki antik bakır madeni ocağından sağlandığı düşünülmektedir⁴⁷¹. Gümüşlük Eski

⁴⁶⁴ Tokat İl Yıllığı 1998, 45.

⁴⁶⁵ Erdem 1986, 13- 16.

⁴⁶⁶ Alp 2001, 45- 51.

⁴⁶⁷ Talbert 2000, 1231.

⁴⁶⁸ Texier 2002, 166, 167. Buradan anlamamız gereken Eski Tokat'ın yer değiştirerek günümüzde bulunduğu noktaya taşınmış olmasıdır.

⁴⁶⁹ Tarafımızca yapılan araştırmalarda Tokat- Merkez İlçe'de Roma Dönemi'ne ait bir köprü tespit edilememiştir.

⁴⁷⁰ Hamilton 1842, 349- 50.

⁴⁷¹ Kaptan 1990, 178.

Madenlik Mevkii'ndeki sülfürlü bakır yatakları MÖ 4. binyıl başlarından, MS 4. yüzyıl başlarına dek varlığını sürdürebilmiş tek işletmedir⁴⁷².

Kozlu'da yer alan Gümüşlük eski madenlik alanında tespit edilen maden kütüğü kalıntıları MÖ 4. binyıl başlarına tarihlendirilmiştir⁴⁷³. Bu alandaki araştırmalarda, madencilik çalışmalarının son üretim evresini kapsayan, MÖ 2. yüzyıl- MS 3. yüzyıllar arasına tarihlenen malzemeler ele geçmiştir. Bu da Roma İmparatorluk Dönemi süresince burada madencilik çalışmaları yapılmıştır. Horoztepe (Erbaa), kazılarında Anadolu maden sanatının en güzel örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Zile'nin 20 km. güneyinde yer alan Hititlerin önemli bir yerleşimi olan Tapigga (Maşathöyük) kazıları ise Hitit İmparatorluğuna ait bilgiler sunmaktadır⁴⁷⁴.

Çalışmamızda sözü edilen diğer yerleşimlerde olduğu gibi Tokat ve ilçelerinde bazı araştırmacılar tarafından çok sayıda mil taşı saptanmıştır. Mil taşları Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki bölgenin yol ağları hakkında fikir vermektedir. Tokat'ın da içinde bulunduğu bölgede, MS 97- 323 yılları arasına tarihlenen mil taşları, yolun 12'den az olmamak üzere onarım geçirdiğini göstermektedir⁴⁷⁵. 1900'lü yılların başlarında araştırmacılar tarafından tespit edilen mil taşlarından bazılarının günümüzde nerede oldukları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tokat Merkez İlçe, Yağmurlu Köyü'nde (eski adıyla Ohtap) kaydedilmiş olan bir mil taşının Hadrianus Dönemi'ne ait olduğu ve "*caput viae*" (yol başlangıç noktası) olarak da Neocaesaria önerilmiştir (Lev.104: Fig.179). Tokat Kalesi'nin içinde yer alan bir mil taşı tetrarşi Dönemi'ne aittir ve *caput viae* olarak da Komana Pontika önerilmektedir (Lev.104: Fig.180).

Bugün Tokat sınırları içinde yer alan üç yerleşim, Pontus Krallığı zamanında ve devamında Roma İmparatorluğu Dönemi'nde dini açıdan son derece önemli, tapınak devlet statüsü adı altında anılan üç alanı barındırmaktadır. Bu üç alan aşağıda anlatılacaktır. Günümüzde Tokat il sınırları içinde kalan önemli Roma yerleşimleri bulunmaktadır. Bu yerleşimlere aşağıda değinilecektir.

⁴⁷² Koçak 2004, 4.

⁴⁷³ Kaptan 1979 - 1980, 156.

⁴⁷⁴ Özgüç 1978, 2. Kaşkaların yerleştiği Karadeniz Bölgesi ile asıl Hitit bölgesi arasında bir sınır kabul edilen güçlü ve güvenilir Hitit merkezlerinden biridir.

⁴⁷⁵ Munro 1901, 64.

5.19.Gümenek (Komana Pontike)

Komana Pontike yerleşimi, Tokat İli'nin 9 km. kuzeydoğusunda, Yeşilırmak (İris) Nehri kenarındadır. Günümüzde Hamamtepe olarak anılan ve bir höyük görünümünde olan yerleşim, Tokat- Niksar ve Tokat- Almus yollarının ayrımında, eski adıyla Gümenek Köyü olan Kılıçlı Köyü'nün yanındadır⁴⁷⁶. Strabon, Kappadokia'da bulunan Komana ile aynı ismi taşıdığından, iki yerleşimin de aynı tanrıçaya⁴⁷⁷ adandığından söz etmektedir. Anne tarafından akrabalarının Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator zamanında, Komana'da başrahipliğe kadar yükseltildiğini, fakat krallığı Roma'ya karşı ayaklandırıken yakalandığını anlatmaktadır. O'nun zamanında Komana kalabalık bir kent ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir⁴⁷⁸. Pontus kralları için önemli olan yerleşim, İmparatorluk Dönemi'nde de önemini korumuş ve sikkelerde Komana'da bulunan mimari yapılar tasvir edilmiştir.

J.A. Cramer, Komana'yı gezerek, Komana'nın Tokat'tan çok uzak olmadığını belirtmiştir⁴⁷⁹. C. Texier, Tokat'ın Komana Pontika'nın yerine kurulduğunu ve Komana yerleşiminden kalan eski eserlere rastladığını belirtmektedir. O'na göre, Hristiyanlığın kabulüyle halk, Komana yerleşimini, dini inançlarıyla ters düşmüş olması gerekçesiyle terk etmiştir⁴⁸⁰. W. Hamilton'ın da Komana'yı gezerek izlenimlerini aktardığı daha önce belirtilmiştir⁴⁸¹.

Komana dini açıdan önemli bir yerleşimdir. Tanrıça Ma'ya adanmış bir kutsal alan olduğu ve 6000 kutsal kölenin tapınak alanında çalıştırıldığı bilinmektedir⁴⁸². Tapınak-devlet olarak adlandırılan bu yapılanma, yönetimle ilgili gücünü kendi içinde barındıran ve ekonomik olarak bağımsız olan bir yapıdır⁴⁸³. Pontus Krallığı ile birlikte kutsal alan Roma egemenliğine girdiğinde, Pompeius, kutsal alanın topraklarını genişletmiştir⁴⁸⁴. Caesar ya da M. Antonius zamanında, Komana rahibine toprak verilmiştir. İmparator Augustus

⁴⁷⁶ Erciyas ve Sökmen 2009, 355.

⁴⁷⁷ Anaitis.

⁴⁷⁸ Strabon XII. 3. 32, 33, 36.

⁴⁷⁹ Cramer1832, 309.

⁴⁸⁰ Texier 2002, 165,6.

⁴⁸¹ Hamilton 1842, 349, 350.

⁴⁸² Sökmen 2004, 123.

⁴⁸³ A.g.e. 119.

⁴⁸⁴ Strabon XII.3.34.

zamanında Komana'nın toprakları bir eyalet şehri ölçüsünde büyümüştür⁴⁸⁵. MS 34 ya da 35 Ekim tarihinde Roma İmparatorluğu'nun taşra topraklarına katılmıştır⁴⁸⁶.

Şu anda Tokat Müzesi'nde korunan architrave parçalarına göre Komana kentinde İmparator Traianus Dönemi'nde inşa edilen bir yapının varlığına (Lev.105: Fig.181,182) ve Komana'nın kutsal kent statüsünde (Asylos) olduğuna işaret etmektedir⁴⁸⁷. Antik yazarlarda kentin bu konumdan söz eden bir ifade yer almamaktadır.

Tokat Müzesi'nde tarafımızca yapılan gözlemlerde Roma İmparatorluk Dönemi'ne işaret eden malzemeler arasında ilk kullanım amacı bir lahit olan, Geç Roma Dönemi'nde sırahane kabı olarak kullanılan bir mermer tekne (Lev.106: Fig.183,184) üzerinde asma yaprakları ve üzüm salkımları tasvirlenmiştir. Geç Roma Dönemi'nden bazı lahitlet üzerinde oval formlu tekneler içinde üzümleri ayakla ezilerek şarap elde etme olayınınbağbozumu şenlikleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi tasvir edilmiştir⁴⁸⁸. Tokat yöresinin hem antik çağda hem de günümüzde bağları ve şaraplarıyla ünlü olduğu bilinmektedir.

Tokat Müzesi bahçesindeki lejyoner mezar steli üçgen alınlıklıdır. Alınlığında bir kalkan yer almaktadır. Köşelerde yarım palmet şeklinde köşe akroteri ve tepe akroteri bulunmaktadır. Yazıtın hemen üst kısmında yarım daire şekilli bir çerçevenin içine rozet motifi işlenmiştir (Lev.107: Fig.185). Legio V Macedonica Birliği'nden Marcus Caesius Verus adlı bir askere ait olduğu anlaşılan stelde askerin emekli olduktan sonra tekrar göreve çağrıldığı ve 7 yıl daha görev yaptığı, 41 yıl yaşadıktan sonra öldüğü aktarılmaktadır. Stel, askerin mirasçıları ve azatlıları M.C. Atimetus ve M.C. Limen tarafından dikilmiştir⁴⁸⁹. Stelde yer alan COH IX ibaresi ise ana birliğe yardımcı olan Cohorts IX isimli yardımcı birliğe işaret etmektedir. İmparator Nero'nunParth seferi sırasında komutanlarından L. C.

⁴⁸⁵ Erciyas 2006, 48.

⁴⁸⁶ Arslan 1992b, 124.

⁴⁸⁷ Yazıtın okunmasındaki yardımından dolayı Sayın Oğuz Yarlığaş'a çok teşekkür ediyoruz.

⁴⁸⁸ Walker 1990, 86,87. J. Paul Getty Müzesi'nden Maconiana Severiana isimli kadına ait olan lahitte asmalardan üzüm toplayan, sepetler içinde bu üzümleri taşıyan, taşınan üzümleri sırahane kabına aktaran satyrler ile bu üzümleri ayaklarıyla ezen Eroslar işlenmiştir; Elsner 2008, 3. MS 359 yılında ölen Junius Bassus'a ait lahitte de öküzlerin çektiği arabada taşınan üzümlerin bir sırahane kabına aktarılması ve bir Eros tarafından ezilerek şarap yapımı konu edilmiştir; Flohr 2013, 102. Quinta Flavia Severina'ya ait MS 3. yüzyıla tarihlenen lahitte bağbozumu şenlikleri kapsamında oval bir sırahane kabı içinde üzüm ezen kanatsız Eroslar yer almaktadır; Potts 2015, 66,67. J. Paul Getty Müzesi'nden MS 290- 300 yıllarına tarihlenen bir lahit üzerinde bağbozumu sahnesine yer verilmiştir. Burada oval formlu bir sırahane kabı içinde üç tane Eros tarafından üzümlerin ezilerek şarap yapılması ve bu şarapların teknede açılan aslan başı şeklinde kabartmaların olduğu üç adet delik yoluyla delik ağzına konulan kaplara akıtılması canlandırılmıştır.

⁴⁸⁹ Yazıt hakkında verdiği bilgilerden dolayı Sayın Oğuz Yarlığaş'a çok teşekkür ediyoruz.

Paetus'un başarısız hücumundan sonra birliği Pontus'ta tuttuğu Tacitus tarafından bildirilir fakat hangi kent olduğu anlatılmaz⁴⁹⁰. Birliğe Pontus'tan asker kayıtları lejyonerlere ait mezar stelleri yoluyla bilinmektedir.

Müzedede yer alan eserlerin hepsinin Tokat buluntusu olduğu düşünüldüğünde Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tokat ve çevresinde yer alan yerleşimlerde basılan şehir sikkeleri üzerindeki Korinth düzenli tapınaklardan günümüze kalan parçalardan bazıları olmalıdır. Bu sütun başlıklarından biri, (Lev.107: Fig.186) mermer ya da kristalleşmiş kireç taşı olarak adlandırılabilen bir malzemeden yapılmış, oldukça tahrip olmuş bir eserdir. Volüt, heliks, abakus çiçeğinin olduğu kısım kırık, tek sıra yaprak çelenginden oluşmaktadır. Akanthus yaprakları kırık olsa da kalathos üzerine aralıklı dizildiği görülmektedir. Bu dizim Hadrianus Dönemi sonlarında başlar⁴⁹¹. Akanthus ana damarının yanlarındaki derin iki kanal yaprağın başlangıç kısmına kadar inmektedir. Korunan kısmından anlaşıldığı kadarıyla yaprak dilimlerinin arasında damla benzeri bir boşluk oluşmuştur. Akanthus yaprağındaki bu formun benzerini Alliano'i'da görülmektedir. Kuzey Ilıca A2 Mekânı'ndan, Korinth düzenindeki bir sütun başlığında görmekteyiz⁴⁹². Akanthus ana damarının yanlarında derin iki kanalyaprağın başlangıç kısmına kadar inmektedir. Yaprak dilimleri arasında damla benzeri gözler yer almaktadır. Sagalassos E 1 Bazilikasının kuzeydoğu kısmındaki plasterde yer alan akanthusyaprağı Tokat Müzesi'ndeki sütun başlığı ile benzer işleniş özellikleri göstermektedir⁴⁹³. Knidos liman caddesi kuzey bölümünden ele geçen bir Korinth düzenindeki başlık üzerindeki yapı Tokat Müzesi'ndeki sütun başlığı ile akanthus yapraklarının kalathos üzerine aralıklı dizilimi ve yaprak araları ile ana damarın derin oyulması yönünden benzerdir. Tokat Müzesi'ndeki sütun başlığına göre biraz daha uzun ve biraz daha sert bir yapının varlığı izlenir. Yapraklar arasında işlenen damla formunun ise kaybolmaya başlamasıyla biraz daha geç bir döneme gitmektedir. Knidos sütun başlığı MS 2. yüzyılın son çeyreği olarak tarihlenmektedir⁴⁹⁴.

Komana'da bulunan Ma Tapınağı'na ait en iyi kanıtlar, Roma İmparatorluk Dönemi'nde basılmış olan sikkelerden edinilmektedir. Komana'da Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde Ma'nın tasviri Caligula Dönemi'nde (MS 37- 41) başlamıştır

⁴⁹⁰ Tacitus The Annals, 15. 10.

⁴⁹¹ Başaran ve Yıldızlı 2016, 96.

⁴⁹² Şimşek 2011, 69. Katalog No: 3. Geç Hadrianus- Erken Antoninus Dönemi'ne tarihlenmiştir.

⁴⁹³ Vandeput 1996, 83. Pl. 37.1. Sagalassos Antoninus Pius tapınağından (MS 120- 130) biraz daha geç bir tarihe verilmektedir.

⁴⁹⁴ Kılıç 2016, 26.

(Lev.108: Fig.187). Septimius Severus, Caracalla ve Iulia Domna (MS 170- 217) sikkeleri de, Ma'nın Tapınağı'nın görünümüne ilişkin ipuçları vermektedir. Tapınak genellikle tetrastilos planlı ve üçgen alınlık ortasında bir daire şeklinde genel bir yapıya sahiptir (Lev.108: Fig.188, Lev.109: Fig.189,190). Ali Paşa Camii'nde bulunan sekiz gri sütunun tapınağa ait olabileceği ifade edilmektedir⁴⁹⁵. Tarafımızca burada yapılan araştırmada bu sütunlar görülmüştür (Lev.110: Fig.191)

Komana, İç Orta Karadeniz'de yer almaktadır ve pek çok yerleşime bağlanan yollara sahiptir. Hogarth ve Munro tarafından Tokat Gözova (eski adıyla Omala) Köyü'nde bulunmuş olan bir mil taşının Komana'dan Nicopolis'e giden doğrudan Roma yoluna ait olması gerektiği açıklanmıştır (Lev.111: Fig.192)⁴⁹⁶. Tokat Merkez İlçe, Kılıçlı Köyü'nde (eski adıyla Gömenek) tespit edilmiş olan bir mil taşı Septimius Severus, oğulları Caracalla ve Geta (MS 209- 211)'nın isimlerini taşımakta *caput viae* olarak da Komana Pontike önerilmektedir⁴⁹⁷ (Lev.111: Fig.193).

5.20.Zile (Zela)

Tokat İli'nin bir ilçesidir (Lev. 112: Fig. 194). Bugün Tokat il sınırları içinde yer alan ve Hitit İmparatorluğu'nun dinsel merkezi Anziliya⁴⁹⁸ (Lev.102: Fig.178) olarak yorumlanan yerleşim, antik çağın tapınak devlet yapılanmasına ait bir oluşumu barındırmaktadır. Strabon'un anlatımlarına göre, Zelitis Bölgesi içinde yer alan Zela yerleşiminde, Semiramis Tepesi üzerinde Anaitis'e ait bir tapınak yer almaktadır ve Pompeius'un Zela'ya kent statüsü kazandırdığı öğrenilmektedir⁴⁹⁹. Pontus kralı VI. Mithridates Eupator'un oğlu Pharnakes'in Caesar'a karşı ayaklandığı zaman karşı karşıya geldikleri yer olarak bilinen yerleşim Zela'dır⁵⁰⁰.

D. H. French, Roma yolları ve mil taşları konulu çalışmasıyla Zile- Sivas yolunu açığa çıkarmıştır⁵⁰¹. M. Özsait başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, son Kalkolitik Dönem'den Roma İmparatorluğu sonuna dek olan geniş bir

⁴⁹⁵ Erciyas 2006, 50.

⁴⁹⁶ Munro 1893, 733-34.

⁴⁹⁷ French 2012, 84.

⁴⁹⁸ Alp 2001, 49.

⁴⁹⁹ Strabon XII. 3.37.

⁵⁰⁰ Plinius NH. VI.3; Plutarchus, Julius Caesar; Cass. Dio XLII.47. 1.

⁵⁰¹ French 1985, 146.

zaman dilimine sahip 94 yerleşme, 4 tümülüs ve Roma çağına ait 12 kaya mezarı tespit edilmiştir⁵⁰².

Zela yerleşimi, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Sebastopolis'e (Sulusaray), Komana'ya (Gümenek), Tavium'a (Yozgat - Büyüknefes Köyü), Neocaesaria'ya (Niksar) ve Amaseia'ya giden yolların kavşağında bulunmaktadır. Zile civarında bulunmuş olan mil taşları, Zile'nin yol bağlantıları hakkında fikir vermektedir. Bu mil taşlarından bazılarının yol başlangıç noktası da Zile'dir. D.H. French'in yaptığı araştırmalara göre Zile- Niksar, Zile- Kayseri, Zile- Amasya ve Zile - Yozgat yol sistemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve tam bir doğrulukla yerleri belirlenmiştir. Zile'de bulunan bir diğer epigrafik malzeme de Hacılar Köyü'nde bulunmuş olan emekli bir askere (Legio V Macedonica) ait mezar taşıdır⁵⁰³. Zile'ye giden yol, önemli bir garnizon kenti olan Satalaya'ya dek uzanmaktadır. Zela'da bir askeri birliğin varlığı bilinmektedir. Bu birliğin ismi Ala Moesica'dır. Zela'da merkezlenmiş olan bu askeri birliğin varlığı Zela'da bulunmuş olan bir mezar stelinden anlaşılmaktadır⁵⁰⁴.

Zela- Sebastopolis yolu üzerinde üç adet mil taşı tespit edilmiştir. Bu taşlardan ikisi F. Cumont tarafından; diğeri ise D.R. Wilson tarafından Zile'nin 2 km. güneydoğusunda bulunmuştur (Lev.112:Fig.195). D.R. Wilson'a göre bu taşlar birbirine oldukça benzemektedir. Cumont'a göre de Zela- Sebastopolis yolunun onarımına ait bilgiler vermektedir. Cumont tarafından bulunmuş olan taşlardan biri MS 231'e tarihlenmiştir. Bu tarih Sasani Kralı Ardaşır'ın Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırını tehdit ettiği ve sınır hattındaki Roma İmparatorluğu topraklarına saldırılar gerçekleştirmiş olduğu tarihtir. Roma İmparatoru Severus Aleksandros ise Sasaniler'in daha fazla imparatorluk içine girmemesi için sınır hattına aceleyle ilerlemek istemektedir ve izleyeceği yol üzerinde bulunan Zela-Sebastopolis yolu bozuktur. Ordu'nun aceleyle bu yolu onarım işine giriştiği, söz konusu mil taşlarından anlaşılmaktadır⁵⁰⁵.

J.G.C. Anderson Zile'ye gittiğinde çok sayıda yazıt içeren taş olması gerektiğini düşündüğünü fakat neredeyse tamamının yok olduğunu aktarmıştır. Mezarlıklarda kötü hava koşullarından etkilenmiş taşlarla karşılaşmıştır ve belirli sayıdaki taşlar Zile Kalesi'nde

⁵⁰² Özşait 1999, 74.98.

⁵⁰³ French 1987, 193,94.

⁵⁰⁴ Kaya 2003, 86.

⁵⁰⁵ Wilson 1960, 133 - 140; Dodgeon, Lieu 2002, 20.

onarımında kullanıldığını düşünmüştür. Ayrıca, kasabada daha önceki gezginler tarafından bulunmuş olan birkaç yazıtı da not etmiştir⁵⁰⁶. Zile Kalesi'nde iki mil taşı bulunmaktadır (Lev.113: Fig. 196; Lev.114: Fig.197). Bir mil taşı da 1992'de saat kulesi ve ana meydanın 1.5 km. doğusunda bulunan ve 1992 yılında dönemin belediye başkanı tarafından Zile Belediyesi'nin ön bahçesine getirilen mil taşıdır (Lev.115: Fig.198).

Zela'da bulunan ve tapınak devlet yapılanması bünyesi içinde yer alan Tanrıça Anaitis (αναίτις)⁵⁰⁷ için oluşturulmuş kutsal alan, Roma İmparatorluğu için önemli sayılmaktadır. Tapınağa ait herhangi bir kalıntı bulunmamakla birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde yer alan tasvirleri ile (Lev.116: Fig.199,200) tapınak hakkında bilgi sahibi olunmaktadır⁵⁰⁸.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bilinen ilk Zela sikkeleri İmparator Traianus Dönemi'ne aittir⁵⁰⁹. İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde tetrastylös ve heksastylös tapınak tasvirlerine yer verilmiştir. Bazı sikkeler üzerinde tapınakta kullanılmış olan korinth düzenindeki sütun başlıkları iyi görülebilmektedir.

Zile- Çeltek Köyü tez çalışması kapsamında gezilmiştir. Çeltek Baba Türbesi içinde tavanı desteklemek için kullanılan Korinth düzeninde bir sütun başlığı (Lev.117: Fig.201) görülmüştür. Pembe kireç taşıdan yapılan başlık, basık bir forma sahiptir. Volüt kısmı kırık, helikse yer verilmemiştir. Kalathos, iki sıra akanthus yapraklarıyla oluşmuş ve bu yaprak sırası kalathosu bütünüyle sarmıştır. Alt sıradaki akantus yaprak dizisinde bir yaprağın yaprak uçları yanındaki yaprağa değmektedir. Böylece arada boşluklar oluşmuştur. Alt sıra ve üst sıra akantus yaprakları da birbirine değmektedir. Yapraklar geniş işlenmiş, yaprak uçlarının hafifçe öne doğru kıvrılmıştır. Yaprak damarları yüzeysel işlenmiş ve ayrıntıya pek yer verilmemiştir. Abaküs kısmı iki fascialı ve abaküs çiçeği bulunmaktadır.

Türbe etrafında ahşap direklerin altına yerleştirilen Korinth düzenindeki sütun başlığı (Lev.117: Fig.202). Köy camii kapı girişinde yer alan sütun başlığı (Lev.118: Fig.203) ve Attik- İon tipindeki sütun altlığı (Lev.118: Fig.204), camii duvarında devşirme olarak

⁵⁰⁶ Anderson 1903, 42,43.

⁵⁰⁷ Albayrak 2008, 6; Tanrıça Artemis ile bir tutulan Pers panteonuna ait bir tanrıçadır. Strabon XII.3.37. Pontus halkının en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini bu kutsal alanda gerçekleştirirlerdi.

⁵⁰⁸ Waddington et. al. 1904, PL. XVI; Arslan 1992b, 135; Arslan 2002, 219.

⁵⁰⁹ Waddington a.g. e. 116.

kullanılan çok sayıda büyük kesme taş yapı taşı (Lev.119: Fig.205) görülerek fotoğraflanmıştır.

Köyün içinde saptanan yol kalıntısı (Lev.120: Fig.206) Ordu'daki Koçboynuzu Mevkii'ndeki yol ile benzerdir. Zile ilçesi sınırları içinde, şekilsiz küçük taşların toprakta sıkıştırılarak oluşturulduğu bu yol yakınında, Kurupınar, Alayurt, Yıldıztepe ve Güzelbeyli Köyleri içinde (Lev.121: Fig.207) daha önce kaydedilmiş mil taşları yer almaktadır⁵¹⁰.

Zile Kalesi'nde yapılan araştırmalarda hem kale içinde sergilenen hem de kalenin yapımı sırasında devşirme malzeme olarak kullanılan çok sayıda eski eser dikkat çekmektedir. Bu eserler arasında kalenin girişinde iç kısımda yer alan bir sütun (Lev.122: Fig.208) pembemsi bir kireç taşından yapılmış olup üzerinde herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. Tokat ve çevresinde çok sayıda bulunan taş ağırlıklardan birinin parçası olmalıdır (?) (Lev.122: Fig.209). Orta Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinde tam bir şekilde tespit ettiğimiz ağırlık taşlarından (Lev.123: Fig. 210,211) Zile Kalesi'nin içinde de görülmüştür.

5.21.Niksar (Neocaesare(i)a)

Günümüzde Tokat İl sınırları içinde bulunan Niksar İlçesi (Lev. 124: Fig. 212), antik çağın tapınak-devlet yapılanmasına ait bir başka kutsal alana ev sahipliği yapmaktadır. Strabon'un anlatımlarına göre, Pontus Krallığı zamanında Kabeira'da Pontus Kralı Pharnakes tarafından inşa edilmiş Men Tapınağı bulunmaktadır. Bu kutsal alan da Komana ve Zela gibi tapınak adına çalışan hizmetkarlar ve geliri başrahip tarafından toplanan kutsal arazilere sahiptir. Krallık yeminleri bu kutsal alanda edilmektedir. Strabon'dan öğrenildiğine göre ayrıca Selene'ye de tapınılan bir yerdir⁵¹¹.

Pontus Krallığı zamanında Kabeira adını taşıyan yerleşim, Pompeius'un bölgedeki düzenlemeleri çerçevesinde Diospolis olarak değiştirilmiş ve Kral Polemon'un karısı Pythodoris bu bölgeyi bayındır bir hale getirerek, adını Sebaste olarak belirlemiştir. MS 1. yüzyılın sonlarında yerleşimin ismi bir kere daha değiştirilerek Neocaesarea olmuştur⁵¹². Kappadokia valisinin yönetimi altında yer alan Pontus Polemoniacus'un bir kenti olan

⁵¹⁰ French 2012, 94.95.242.243, 244, 245.

⁵¹¹ Strabon XII.3.31. Ay tanrısı Men.

⁵¹² Van Dam 2003, 87.

Neocaesarea, İmparator Vespasianus'un Galatia ve Kappadokia eyaletlerini birleştirmesiyle Galatia- Kappadokia eyaletinin bir kenti olmuştur⁵¹³ (Lev.125: Fig.213).

Evliya Çelebi, Niksar'ı gezmiş ve adının doğrusunun "*Nik Hisar*" yani "*İyi Hisar*" olduğunu aktarmıştır⁵¹⁴. W.J. Hamilton, gezileri sırasında uğradığı Niksar'da bazı antik yapı kalıntılarına rastlamıştır. Bir çeşme yanında, üzerinde deşifre edemediği bir yazıt bulunan kırık bir lahit gördüğünü aktarmaktadır. Niksar Kalesi hakkında izlenimlerini aktarırken antik yapılara ait çok sayıda büyük blok olduğunu, bazılarında da yazıt parçalarının bulunduğuna dikkat çekmiştir. Yakınlarda bir çeşmede bir keçinin iki aslan tarafından yutulmasını konu alan bir kabartma da eski dönemlere ait bir ayrıntıdır⁵¹⁵.

Cramer, Strabon'un Ameria denen kasabada "*Men*" adına adanmış bir tapınağın varlığından söz etmesinden hareketle, Ameria'nın Neocaesarea ile ilişkilendirilebileceğini belirtmektedir⁵¹⁶. Neocaesaria'nın Roma İmparatorluk Dönemi'nde aktif şekilde kullanılan bir güzergahta kurulduğu, civarda bulunan mil taşlarından anlaşılmaktadır. Bu konuda D.H. French'in yaptığı çalışmalar önemlidir. D.H. French, 1985 yılında Pompeiopolis (Kastamonu- Taşköprü) Neocaesarea yol hattını doğru bir şekilde belirlemiştir⁵¹⁷. 1986 yılında yapılan araştırmalarda Amasya- Niksar, Zile- Niksar, Niksar - Sivas'ın da içinde bulunduğu yol sistemleri tam bir doğrulukla belirlenmiştir. Aynı yıl Niksar'dan Nicopolis'e uzanan Roma yolu dağlık arazide bulunmuştur⁵¹⁸.

Neocaesarea'nın dini önemi Roma İmparatorluk Dönemi'nde neokoros kültüyle kendini gösterir. Yerleşim, iki kez neokoros unvanıyla onurlandırılmıştır. İlk kez imparator Traianus Dönemi sikkelerinde (Lev.125: Fig.214) "*neokoros*" (νεώκόρος)⁵¹⁹ ifadesiyle

⁵¹³ Burrell 2004, 203.

⁵¹⁴ Evliya Çelebi, 92.

⁵¹⁵ Hamilton 1842, 346.

⁵¹⁶ Cramer 1832, 315.

⁵¹⁷ French 1985, 145.

⁵¹⁸ French 1986, 193.

⁵¹⁹ Üreten 2012a, 277. Grekçe tapınak anlamına gelen "naos" kelimesi ile korumak, bakmak anlamlarına gelen "koreuo" fiilinden gelmektedir. Böylece öncelikle "tapınak koruyucusu" anlamına gelen imparator ya da tanrı(ça) tapınaklarının görevlisine, daha sonra imparatorluk kültüyle ya da tanrı(ça) kültüyle bağlı siteler için de gayri resmi olarak kullanılmaya başlamıştır; Üreten-Güngörmüş 2015, 21. Tapınak bekçiliği unvanı anlamına gelen bu sözcük, aslında tapınak görevlisi demektir. MS 1. yüzyıldan itibaren Roma imparatoru için tapınak yapan bir kente verilen ünvandır. Böyle bir kent, imparatorun tapınağının koruyucusu sayılmıştır. Yurtsever 2015, 1. Neokoros kelimesinin anlamı ilk kez Buechner tarafından bir tapınağın günlük rutininden sorumlu kişiler, tapınak koruyucu olarak açıklanmıştır.

karşılaşılmaktadır⁵²⁰. İkinci kez imparator Severus Aleksandros Dönemi'nde (Lev.126: Fig.215) “*neokoros*” unvanı almıştır⁵²¹.

Neocaesarea'da basılmış olan Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin arka yüzlerinde *tetrastylos* bir tapınak ile *hexastylos* bir tapınak çok sık karşılaşılan tasvirlerdendir. Ön yüzünde Septimius Severus'un portresinin bulunduğu bir Neocaesarea sikkesinin arka yüzünde *tetrastylos* bir tapınağın iç kısmında kaide üzerinde kült heykelleri görülmektedir (Lev.127: Fig.216). Ön yüzünde Geta'nın (MS 209- 211) portresi bulunan sikkenin arka yüzünde bir tapınağın aynı anda hem ön yüz hem de profilden tasvir edildiği görülmektedir (Lev.127: Fig.217). Bazı sikkelerde, tapınağın burgu yivli sütunları açıkça görülebilmektedir (Lev.128: Fig.218). Pontus kralları için önemli sayılan Men Tapınağı'nın, Roma imparatorları için de önemli olduğu, Roma İmparatorluk Dönemi kent sikkelerinin arka yüzlerinde yer alan tasvirlerden anlaşılmaktadır.

Küçük Asia kentlerinde, Roma İmparatorluk Dönemi'nin başından itibaren, imparatorlar ve kültleriyle bağlantılı agonlar⁵²² düzenlendiği bilirse de, festival ve yarışmaların sikke ikonografisine yoğun olarak etki etmeye başlaması, İmparator Commodus Dönemi'nde (MS 180 -192) görülmektedir⁵²³. III. Gordianus Dönemi (MS 238- 244) Neocaesarea sikkelerinin arka yüzünde Aktia festivalinin göstergesi olan “*AKTİ*” ibaresi ile yer almaktadır (Lev.128: Fig.219). Severus Aleksandros Dönemi'ne ait bir sikkenin arka yüzünde ön cephesinde Tykhe'nin yer aldığı iki katlı bir çeşme yapısı (Lev.129: Fig.220) Neocaesarea'daki bir yapının varlığını gösteren az sayıdaki göstergelerdendir.

5.22.Sulusaray (Sebastopolis,Herakleopolis)

Yerleşim, Tokat'ın Sulusaray İlçesi'nde yer almaktadır (Lev.129: Fig.221). Tokat'ın aşağı yukarı 50 mil (80.4672 km.) batısında Artova'nın zengin düzlüğünün merkezinde Scylaks (Çekerek) Irmağı'nın yakınında bulunmaktadır⁵²⁴. 1871 yılında İstanbul Yunan dil Topluluğu üyesi olan D. Damon, Sulusaray'da gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, bir yazıt

⁵²⁰ Burrel 2004, 206.

⁵²¹ A.g.e. 208.

⁵²² Er 2004, 8. Yunanlılar'ın en büyük ulusal oyunlarındaki yarışmaların adı.

⁵²³ Özdizbay ve Erol 2012, 203,204.

⁵²⁴ Mitford 1991, 182.

üzerinde “*Sebastopolis*” ismini okumuştur⁵²⁵. Böylece Sulusaray’ın Sebastopolis olduğu yönünde sağlam bir kanıt elde edilmiştir.

Antik yazarlarda adına az rastlanan yerleşim için Strabon, halkı ve özel bir organizasyonu olan Karana kenti ile ilişkilendirmiştir⁵²⁶. Anderson’a göre Karana’dan sonra Sebastopolis olarak, kent yeniden kurulmuştur⁵²⁷. Plinius, Kappadokia’yı tanımlarken Kulupene Bölgesi’nde Sebasteia ile birlikte bu yerleşimin varlığından söz etmektedir⁵²⁸.

Pompeius’un yaptığı düzenlemeler çerçevesinde yerleşim, Galatia tetrarkhes’i Ateporiks’e verilmiş, fakat ölümü üzerine MÖ 3.- 2. yüzyılda Amaseia ile birlikte Roma’nın egemenlik alanı içine girmiş, Pontus Galaticus’un bir parçası olarak düzenlenmiştir⁵²⁹. MS 72’de Galatia ve Kappadokia eyaletleri birleştirilmiştir. MS 114’te genişleyen eyaletin ayrılmasından sonra Galatia Eyaleti’nde kalmış⁵³⁰, MS 2. yüzyılın ortasında Pontus Mediterraneus’un⁵³¹ yönetsel bölgesine dahil edilmiştir⁵³².

19. yüzyılda Sebastopolis’i gezen araştırmacılar olmuştur. Ramsay, Sebastopolis’e giden ya da Sebastopolis’ten geçen Roma yolları hakkında bilgiler vermekte, Peutinger tablosu ve Antonine Itinerary’den örnekler göstermektedir⁵³³. J.G.C. Anderson, Sebastopolis’in tarihi hakkında notlar aktarıırken, çeşitli yazıtlardan da söz etmektedir⁵³⁴. 20. yüzyıl başlarında F. ve E. Cumont kardeşler ilçeyi ve yakınında bulunan Çermikönü kaplıcasını ziyaret etmişler, burada mimari elemanlar tespit etmiş, pek çok yazıtı ve mimari malzemeleri kopyalamışlardır⁵³⁵. T.B. Mitford, Sebastopolis’ten topladığı yazıtları yayınlamıştır⁵³⁶. D.H. French, Roma Dönemi yolları ve mil taşları konusunda çalışmalar yürütmüştür⁵³⁷. Peutinger Tablosu’nda Tavium’dan Neocaesarea’ya giden yol üzerinde Sebastopolis adının yer almaması nedeniyle, Peutinger Tablosu’nda göze çarpan

⁵²⁵ Amandry & Remy 1998, 5.

⁵²⁶ Strabon XII.3.37.

⁵²⁷ Anderson 1903, 34.

⁵²⁸ Plinius VI. 3.

⁵²⁹ Strabon XII.3.37; Mitford 1991, 182 - 183.

⁵³⁰ Mitford 1991, 183.

⁵³¹ Erciyas 2006, 41. Pontus Galaticus ve Pontus Polemoniacus’un birleştirilmesiyle oluşmuştur, metropolisi Neocaesarea’dır.

⁵³² Mitford 1991, 183.

⁵³³ Ramsay 1890, 261-263.

⁵³⁴ Anderson 1903, 34-36.

⁵³⁵ Alkan 2004, 2,3.

⁵³⁶ Mitford 1991, 181 - 243.

⁵³⁷ French 1985, 144; French 1987, 193.

“*Stabulum*” yerleşiminin (Lev. 130: Fig.222) bu dönemde Sebastopolis için kullanılan yeni isim olduğu düşünülmektedir.

Sebastopolis yerleşimi aynı zamanda kentin efsanevi kurucusu Herakles’in adıyla “*Herakleopolis*” şeklinde de adlandırılmaktadır. Ramsay, Sebastopolis yakınlarında bir köprü üzerinde tespit edilen yazıt ile bunun kanıtlandığını söylemektedir⁵³⁸. Yerleşim, önce Herakleopolis, MS 2. yüzyıl başlarından itibaren Sebastopolis olarak adlandırılmıştır⁵³⁹. Sebastopolis, Amisus’tan Zela yoluyla Sebasteia ve Melitene’ye ve Tavium’dan Comana’ya ve Lycus vadisi ve lejyon kalesi Satala’ya giden ticari anayol ve ana askeri kavşakta yer almaktadır. Sebasteia’dan Kadişehri (Yozgat) yoluyla Caesareia’ya gitmektedir⁵⁴⁰. Araştırmalarda, Sebastopolis’ten geçen yollar üzerinde bazı mil taşları bulunmuştur.

J.G.C. Anderson tarafından Sulusaray’da bazıları daha önceden yayınlanmış olan yazıtlar toplanmıştır. Bunlardan biri, MS 161’de Parth ordusu tarafından bozguna uğratılan Roma ordusunun yönetimini, MS 106 yılından bu yana Sebastopolis’i de içine alan, Kappadokia Eyaleti’nin valisi olarak ele alan M. Sedatius Severianus Iulius Rufinus olduğu öğrenilen yazıttır⁵⁴¹. Diğer bir yazıt ise yerleşimin belediye organizasyonu ile ilgili işaretler vermektedir. Bunlar arasında archon, thiasarch ve agoranomos’lar sayılmaktadır. İmparatorluk kültürüne ait referanslar da göze çarpmaktadır. Sebastopolis’te imparatorluk kültürünün büyük rahibi M. Antonius Rufus onuruna dikilmiş olan mezar steli bunu kanıtlamaktadır⁵⁴². İmparator Hadrianus, Trapezus’tan dönerken, muhtemelen MS 131 yılında, Sebastopolis’i de ziyaret etmiştir. Bu gezi sonrasında, imparatorun onuruna bir rahiplik makamı oluşturulmuş ve bir portiko inşa edilmiştir⁵⁴³.

Sulusaray’da Sebastopolis’ten kalan Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait Scylaks (Çekerek) Nehri üzerinde kurulmuş olan üç kemerli bir köprünün korkuluğu olarak şekillendirilen bir kısmı bulunmaktaydı, bu parça hemen hemen 1964 yılından önce kaybolmuştur⁵⁴⁴. Büyük bir stel 1984 yılında aynı köprünün kuzeydoğu tarafındaki birinci ve ikinci kemeri arasında, su hattının geçtiği yere yakın bir yerde kurtarılmıştır. Bu yazıtta

⁵³⁸ Ramsay 1890, 326.

⁵³⁹ Özcan 1990, 264.

⁵⁴⁰ Mitford 1991, 183 - 184.

⁵⁴¹ Anderson 1903, 35. O zamana dek Arabia legatusu olan P. Aelius Severianus Maximus olduğu sanılmaktaydı.

⁵⁴² Le Guen Pollet & Remy 2010, 102.

⁵⁴³ Mitford 1991, 184.

⁵⁴⁴ Mitford 1991, 194.

Sebastopolis kentinin kahraman Herakles'in onuruna Herakleopolis olarak adlandırıldığıının bir işareti olarak “Ηρακλεοπολειτων” yazısının okunabildiği gözlenmektedir (Lev.130: Fig. 223)

Tıpkı Thermae gibi Sebastopolis de antik çağda tedavi amacıyla faydalanılan sıcak su kaynaklarına sahiptir. Bugün gerçekleştirilen kazılarda da bir Roma hamamı kazılmaktadır. Sulusaray- Çermik (Ilıcak) Köyü'nde muhtemelen Sebastopolis'ten bir hamamdan getirilmiş olduğu düşünülen bir yazıt (Lev.131: Fig.224), daha sonra modern bir evin çatısını desteklemek için temel taşı olarak kullanılmıştır⁵⁴⁵. Çermik Köyü'nde bulunan biraltar (Lev.131: Fig:225.), sağlık tanrısı Asklepios'a olan şükranın bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Sebastopolis'te 1986 yılında yapılan bir çevre araştırmasında binalarda antik mimari malzemelerin göze çarpması üzerine 1987- 1990 yılları arasında Tokat Müzesi tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ara verilen kazı çalışmaları 2010 yılında tekrar başlamış ve halen devam etmektedir. Kazılarda bir Roma hamamı ortaya çıkarılmıştır (Lev.132: Fig.226). Hamamda tespit edilen bir kandil (Lev.132: Fig.227) ise hamamın hava karardıktan sonra da hizmet verdiğiinin bir göstergesi olabilir.

Sebastopolis Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparator Traianus'tan Gallienus'a kadar sikke basmıştır (Lev.133: Fig.228,229) Sikkeler üzerinde şehir ismi Traianus Dönemi'nde, *CEBACTOΠΟΛΙΤΩΝ*, *CEBACTOΠΟΛΕΟC*, geç dönem sikkelerde ise *CEBACTOΗΠΙAC*, *CEBACTOΠO,ΗΡΑΚΛΕΟΠO*, *CEBACTO*, *ΗΡΑΚΛΕΟΠ* olarak görülür⁵⁴⁶. Tokat Müzesi'nde sergilenmekte olan aslan başı şeklindeki masa ayağı Sebastopolis'ten ele geçmiştir (Lev.134: Fig.230)

⁵⁴⁵ Mitford 1991, 186,187.

⁵⁴⁶ Arslan 1992b, 77, 78.

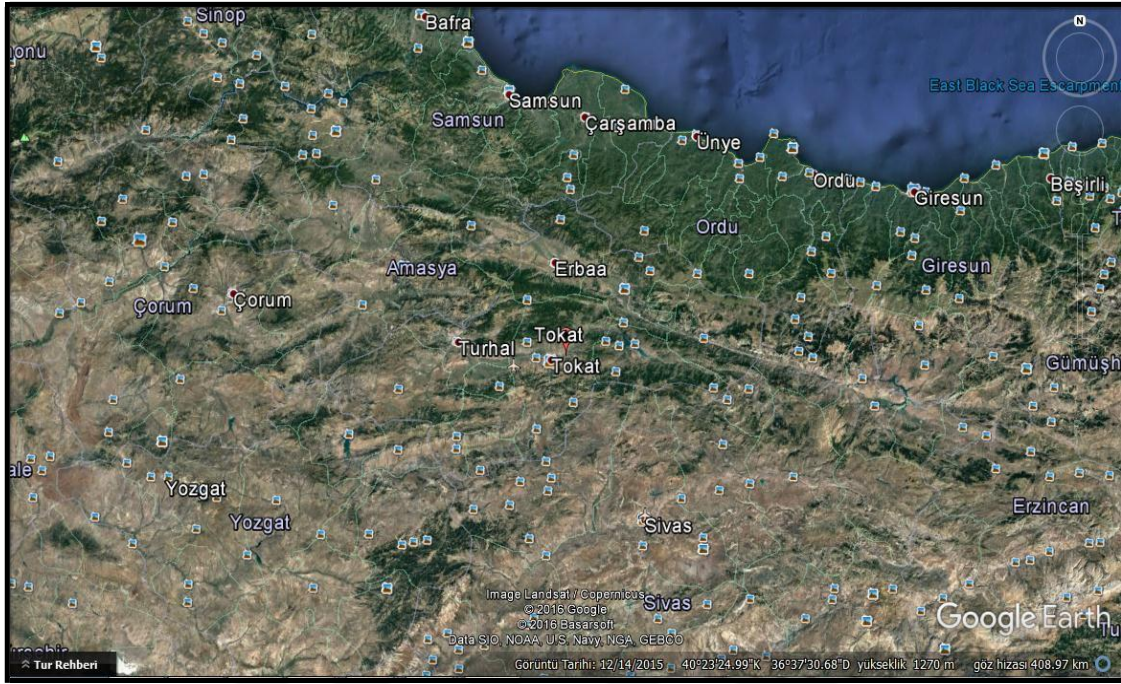


Fig.177 Tokat ve çevresi (Google earth görünümü).



Fig.178 Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Tokat ve çevresi.



(vac) **Imp**
 2 **Caesar** [divi Tra]-
iani Pa[rthici]
 4 **fil·diy**[i Nervae]
nepos [Traianus]
 6 **Had**[rianus]
 - - - -

Fig.179 Yağmurlu (Ohtap) Köyü'nden bir mil taşı. (MS 117- 138)

- - - -
 [Fl Valerio]
 [Const]an[io]
 4 [et] **Gal·Val**
Maximiano
nobillis·Caess
 (vac) **mil·p**
 8 **Aurel** [P]riscianus
v p pr pr[ovinc Po]nti
d n m [q eo]rum

Fig.180 Tokat, sitadelin kalıntıları içinde tespit edilmiş bir mil taşı. (MS293- 305)



Fig.181 Tokat müzesi architrave parçası.



Fig.182 Yukarıdaki architrave parçasının devamı.



Fig.183 Tokat Müzesi'nde yer alan şirahane kabı. Geç Roma İmparatorluk Dönemi.



Fig.184 “Şirahane kabı” ayrıntısı.



Fig.185 Tokat Müzesi, lejyoner mezar steli



Fig.186 Tokat Müzesi, Korinth düzeninde sütun başlığı.



Fig.187 Caligula Dönemi (MS 37- 41) Komana sikkesi.



Fig.188 Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Komana sikkesi.



Fig.189 Caracalla Dönemi (MS 211- 217) Komana sikkesi.



Fig.190 Iulia Domna (MS 170- 217) tasvirli Komana sikkesi.



Fig.191 Tokat Alipaşa Camii'nden ayrıntı.

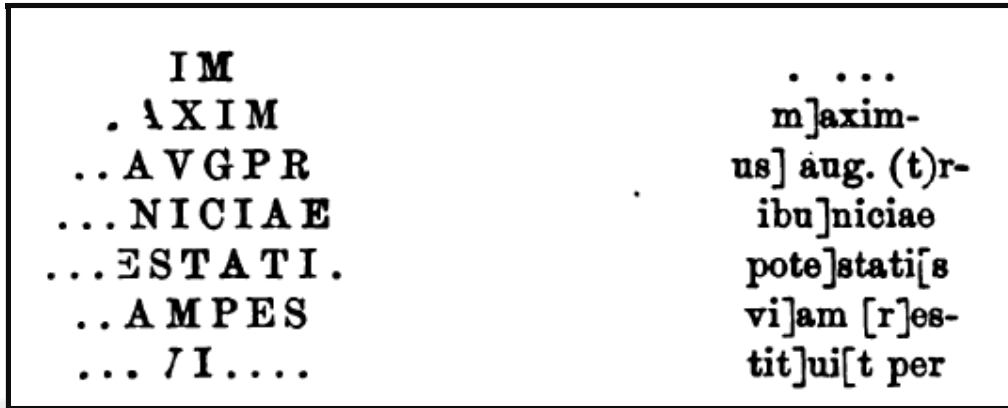


Fig.192 Gözova (eski adıyla Omala) Köyü'nden miltası.

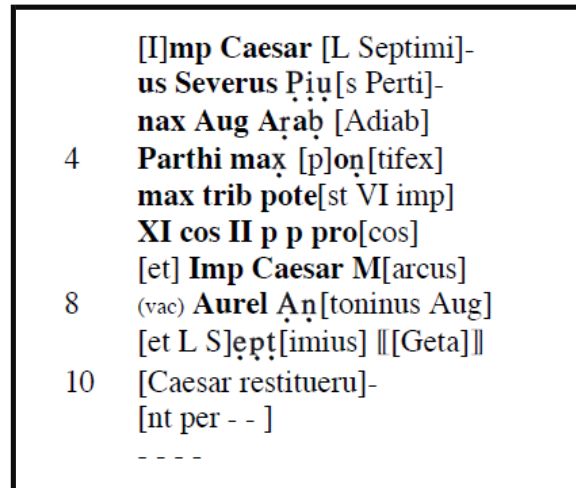


Fig.193 Kılıçlı (Gömenek) Köyü'nden miltası. MS 197/198

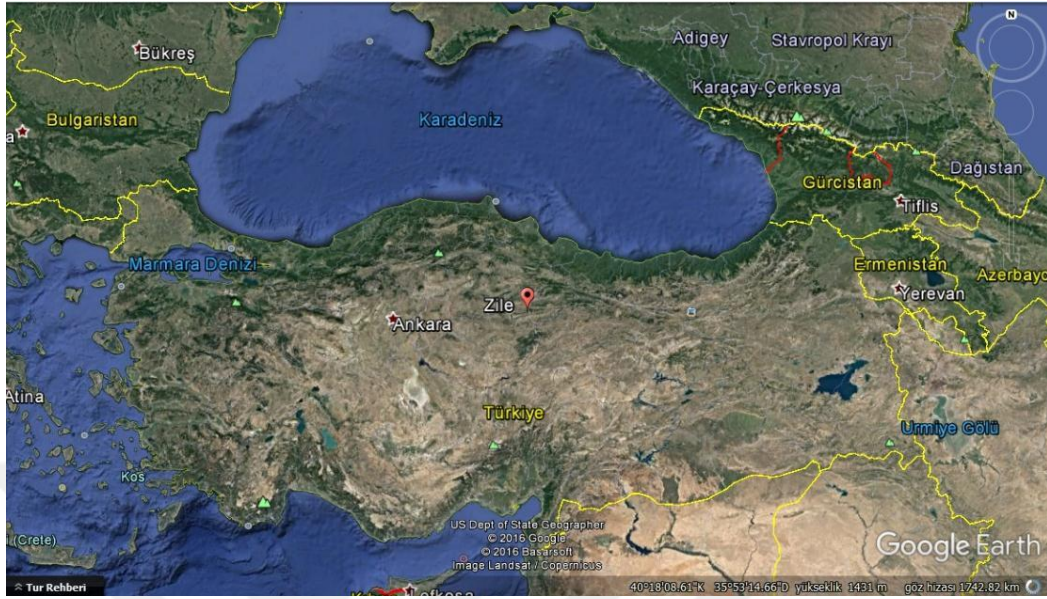


Fig.194 Zile (Google earth görünümü).

[Imp.] Caesar
 M. Aur. [S]everu[s]
 A[lexa]n[der]
 [P]ius Felix In-

5 victus Aug.
 pont. max. t[ri]b.
 potestas [cos.]
 p. p. proco[s].
 per Q. Iul. Procule-

10 ianum leg. pr.
 pr. Mil. I

12 Zelit.

Fig.195 Severus Aleksandros (MS 222 -235) mil taşı.



Fig.196 Zile Kalesi'ndeki mil taşı.



Fig.197 Zile Kalesi'nden mil taşı.



(1) (on the front of the stone)

Imper Caes
 Caio Aur Val
 Diocletiano
 4 pio fel inv(i)c Aug
 et Imper Caes
 Mar Aur Val
 Maximiano
 8 pio fel' invic A(u)g'
 et Flav Valer
 Constantio
 et Galer Val
 12 Maximiano
 nobilissimis
 Caesaribus
 Zelit M I
 16 Aur Priscianus
 v p praes Ponti
 d n m q eorum
 α'

(2) (on the back of the stone)

B (vac) F
 DD (vac) nn
 Imp Caes Flav Val
 4 Constantino
 p f invic Aug et Val

 Liciniano Licinio
 [p] f invic Aug et
 8 [.]L...AL
 - - - -

Fig.198 Zile Belediyesi, mil taşı. MS 197/198



Fig.199 Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Zela sikkesi.



Fig.200 Septimius Severus Dönemi Zela sikkesi.



Fig.201 Zile- Çeltek Baba Türbesi. Korinth düzeninde sütun başlığı.



Fig. 202 Zile- Çeltek Baba Türbesi, Korinth sütun başlığı.



Fig.203 Çeltek Köyü Camii kapı girişindeki sütun başlığı.



Fig.204 Çeltek Köyü Camii sütun ve üzerindeki sütun altlığı.



Fig.205  elt k Köyü Camii duvarlarındaki yapı taşları.



Fig.206  elt k Köyü içindeki antik yol.

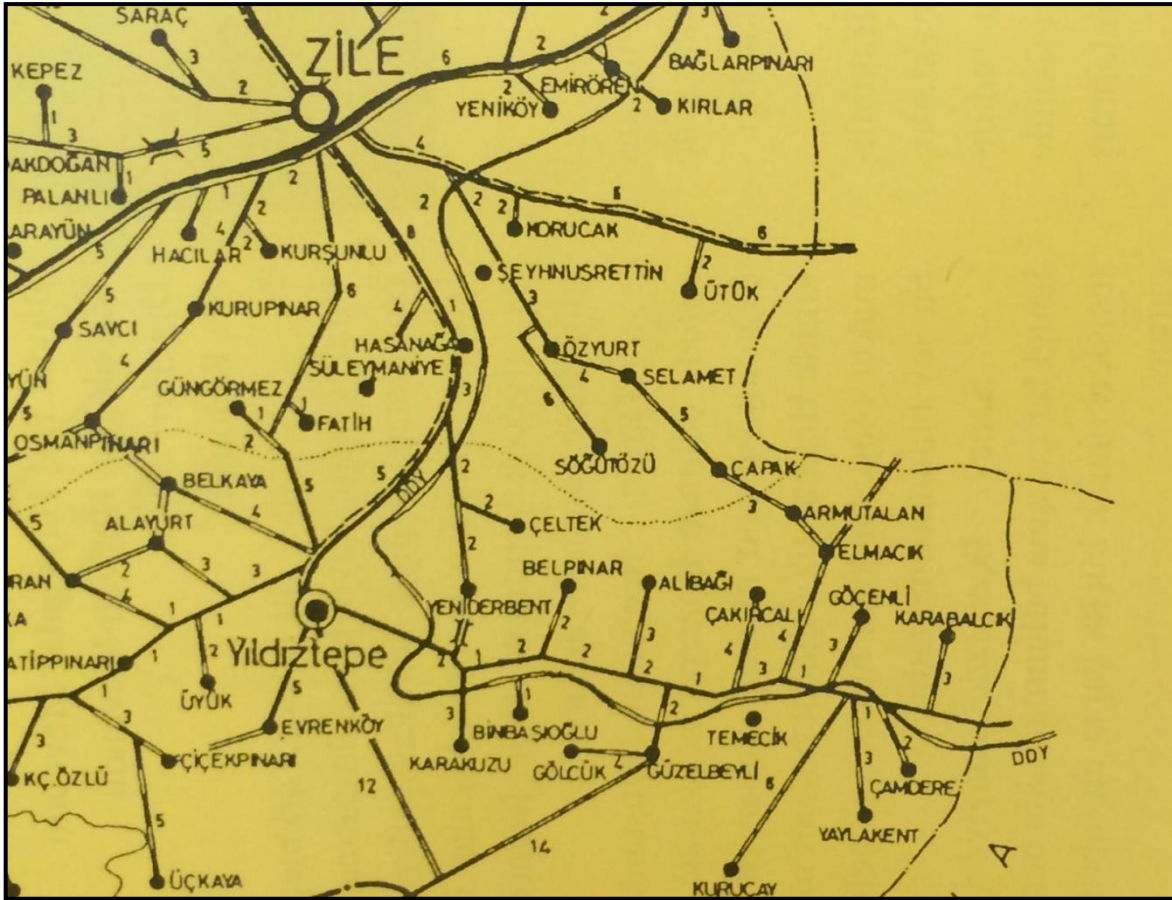


Fig.207 Zile haritasından ayrıntı, Çeltek Köyü ve yakınında bulunan mil taşları.



Fig.208 Zile Kalesi'nde yer alan sütun.



Fig.209 Zile Kalesi'nde yer alan taş ağırlık parçası (?).



Fig.210 Zile Kalesi'nin içinde yer alan ağırlık taşı.



Fig.211 Zile Kalesi'nin içinde yer alan ağırlık taşı.

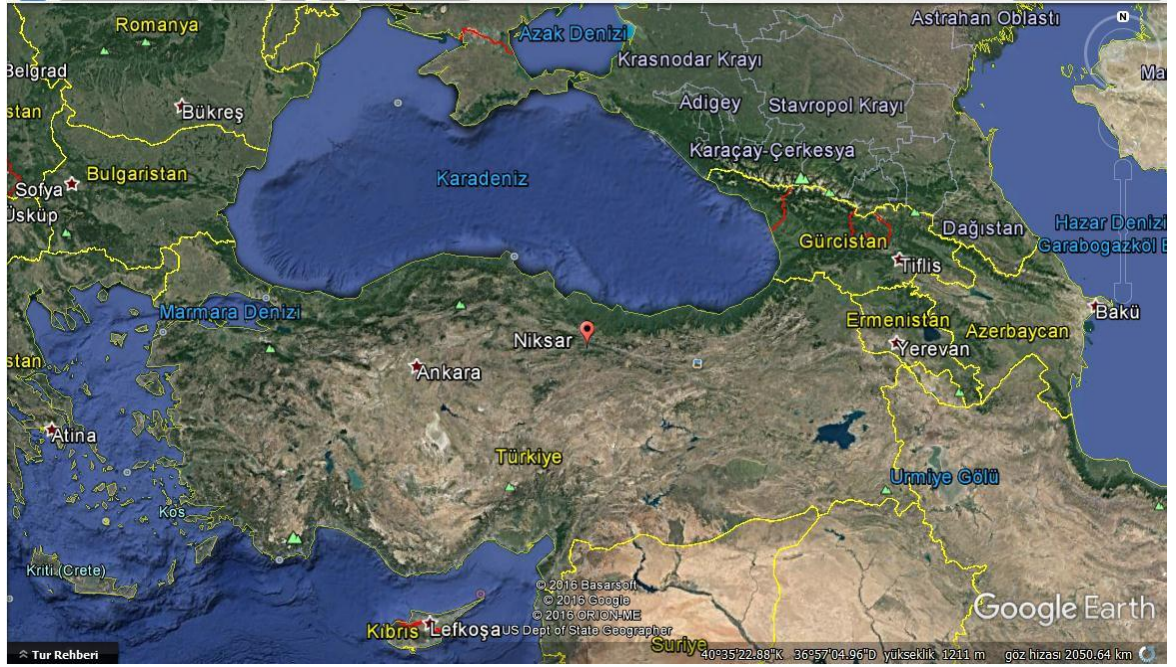


Fig.212 Niksar (Google earth görünümü)

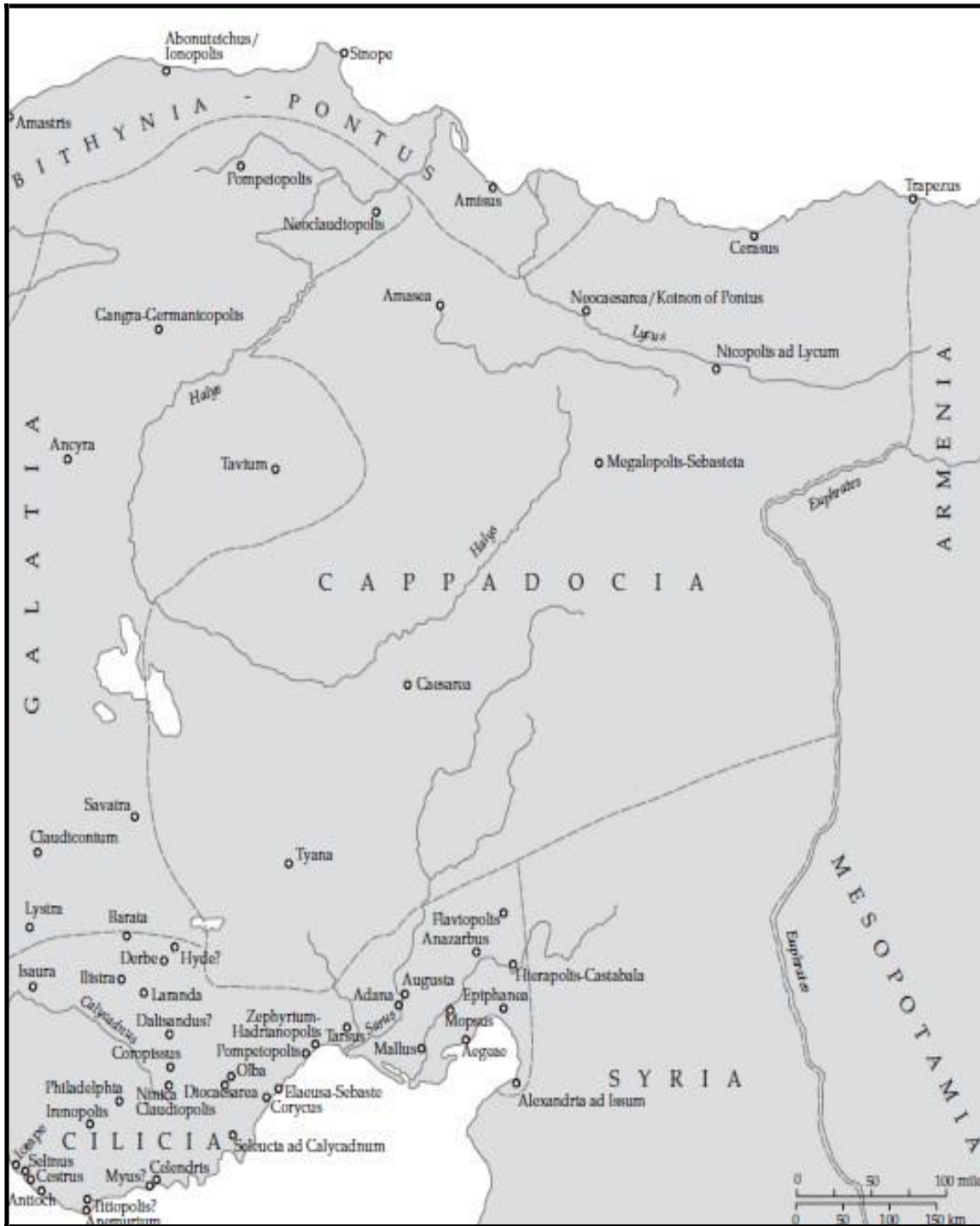


Fig.213. Neocaesarea ve Pontus Bölgesi'ndeki konumu.



Fig. 214 Traianus (MS 98- 117) ve Septimius Severus Dönemi (MS 193-211)

Neocaesaraea *neokoros* sikkeleri



Fig. 215 Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 235) neokoros sikkesi.



Fig.216 Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Neocaesarea sikkesi

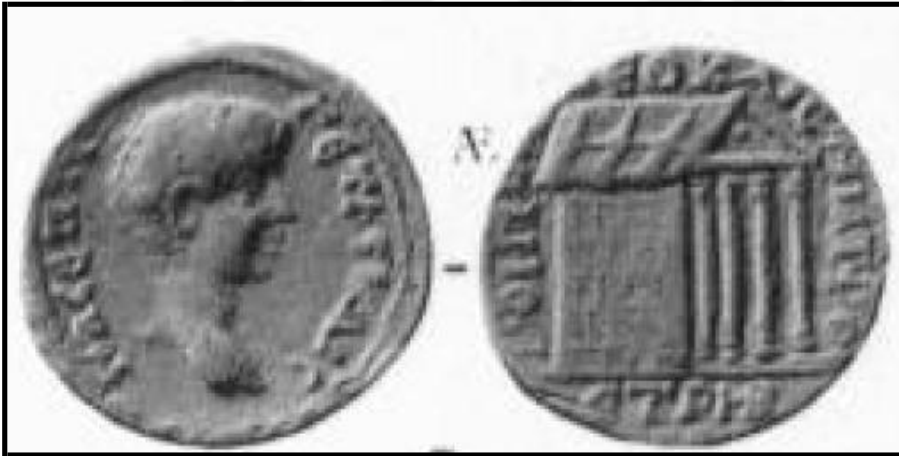


Fig.217 Ön yüzünde Geta (MS 209- 211) portresi bulunan bir Neocaesarea sikkesi.



Fig.218 Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 234) Neocaesarea sikkesi.



Fig.219 III. Gordianus Dönemi (MS 238- 244) festival sikkesi.



Fig.220 Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 235) Neocaesarea sikkesi



Fig.221 Sulusaray ve çevresi (Google earth görünümü)



Fig.222 Peutinger Tablosu'nda Sulusaray (Sebastopolis)

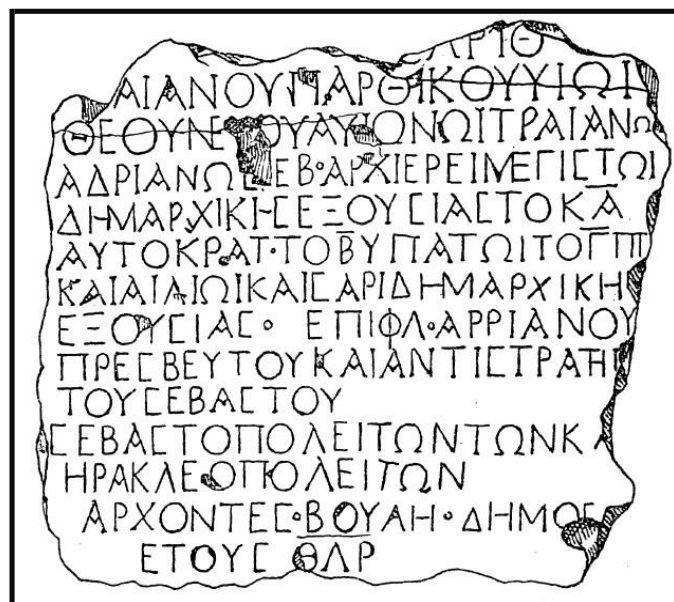


Fig.223 Herakleopolis adı bulunan bir yazıt

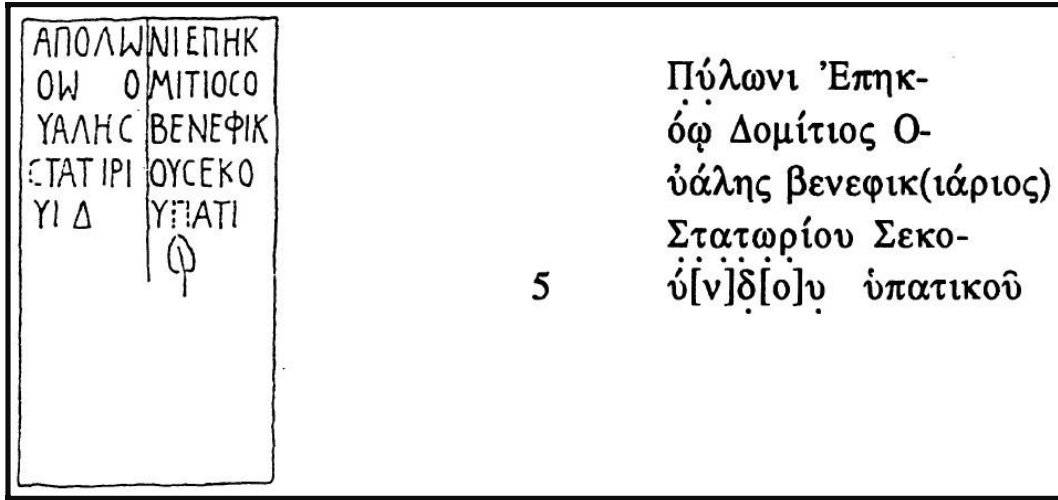


Fig.224 Çermik (Ilıcak) Köyü'nden bir yazıt.



Fig.225 Çermik Köyü'nden Asklepios'a adanmış altar



Fig.226 Sebastopolis Roma hamamı 2013 kazıları



Fig.227 Sebastopolis Roma hamamından kandil.



Fig.228 İmparator Trainus Dönemi (MS 98- 117) bir Sebastopolis sikkesi.



Fig.229 İmparator Septimius Severus Dönemi (MS 193- 211) Sebastopolis sikkesi.



Fig.230 Sebasteia aslan biçimli masa ayağı. MS 2. yüzyıl

6. ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİ'NDE DOĞU KARADENİZ YERLEŞİMLERİ

6.1. Giresun (Kerasus)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bir kenti olan Giresun, kuzeyde Karadeniz, güneybatıda Gümüşhane ve Erzincan, güneydoğuda Sivas, batıda Ordu, doğuda Trabzon illeriyle komşudur (Lev.135: Fig.231). Kentte arkeolojik araştırmaların az sayıda yapılmış olduğu görülmektedir. Bu sebeple kentin tarihi hakkında bilinenler sınırlıdır. Konuyla ilgili antik yazarlar ve modern araştırmacıların gezileri sırasında tespit ettikleri bilgiler önem taşımaktadır. Araştırmaların artması, Giresun tarihinin bilinmeyen yönlerinin aydınlatılması açısından faydalı olacaktır.

Giresun ve civarında Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde Anadolu'nun kuzey bölgelerinde egemenlik gösteren Kaşkalar Hitit İmparatorluğu için her zaman bir tehdit unsuru olmuştur. Bu döneme ait yerleşimin ismi konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yine Hitit yazılı kaynaklarında, MÖ 14. yüzyıldan itibaren Rize'den Giresun'a dek uzanan sahil şeridi ve iç kesimde Erzurum, Erzincan, Bayburt arasında kalan topraklarda Azzi-Hayaşa Krallığı bulunduğu öğrenilmektedir⁵⁴⁷.

Giresun için söylenen ve bilinen en yaygın isim Kerasos'tur (Kerasous)⁵⁴⁸. Pontus kralı I. Pharnakes, Sinope kolonisi Kerasos'un üzerine Kotyora kentinin halkını yerleştirdiği ve kendi isminden yola çıkarak adlandırdığı Pharnakeia kentini kurmuştur⁵⁴⁹. Bundan sonra yerleşim bir süre Pharnakeia ismiyle anılmıştır. MS 64 yılından sonra tekrar, önceki ismi kullanılmaya başlanmıştır. Ksenophon ilk kullanan yazarlardan biridir. Ksenophon, Kerasos'u deniz kıyısında kurulmuş Sinope kolonisi olarak tanımlayıp buradaki yerel halkın Kolkhlar adı verilen bir halk olduğunu ifade etmektedir⁵⁵⁰.

Kerasos antik yerleşimi için çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan ilki, Skylaks'a dayanarak Sinop'un batısında olduğu, ikincisi ise Ksenophon'un anlatımlarına

⁵⁴⁷ Emir 2012, 12.

⁵⁴⁸ Umar 1993, 419. Kökeninin Kerasa (Kiraz) kelimesine dayandığı belirtilmektedir. Luwi, dolayısıyla Anadolu kökenli olan kelime wanda (-lı, -sı bol) takısıyla birleşerek Kerasous adını almıştır. Bu durumda yer adı sözlük anlamı olarak "kirazı bol yöre" anlamına gelmektedir.

⁵⁴⁹ Strabon XII.3.17; Arrianus XVI. 4.

⁵⁵⁰ Ksenophon V.III.1.

dayanarak, Vakfikebir'in biraz doğusunda olduğudur. Üçüncü görüş, Giresun modern yerleşiminden kısa bir uzaklıkta bir dere içinde olduğudur⁵⁵¹. Bu derenin olduğu güzergah günümüzde Çıtlakkale mevki olarak adlandırılmaktadır (Lev.136: Fig.232,233). Bölgede herhangi bir arkeolojik çalışma gerçekleştirilmemiştir.

Bugün Giresun kent merkezinde yer alan Giresun Kalesi'nin (Lev.137: Fig.234), Pontus Kralı I. Pharnakes'in kendi adına atfen kurduğu Pharnakia yerleşimini oluşturduğu zamanda bu kaleyi inşa ettirdiği düşünülmektedir. Kale'de daha sonra yapılan Roma Dönemi onarımına ait bazı duvar kalıntıları bugün izlenebilmektedir. (Lev.138: Fig.235, 236) Doğal ana kaya temelinde inşa edilen duvarlarda kullanılan taşlar yerel konglomera taşlardan oluşturulmuştur. Kullanılan büyük kesme taşlar arasında aynı taş türünde fakat daha küçük ölçekli olmak üzere aralarda kullanıldığı görülmektedir. Kale duvarlarında 1998 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında duvarı oluşturan taşlar arasına uygulanan çimento dolgu nedeniyle taşlar arasında kullanılan orijinal dolgu malzemesinin olup olmadığı, varsa da ne olduğu konusunda fikir edinilememektedir.

Giresun ve çevresi, antik kaynakların da söz ettiği gibi, sahip olduğu maden rezervleri ile önemlidir⁵⁵². Günümüzde MTA tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmalar, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bakır, kurşun ve çinko yatakları bakımından geniş rezervlere sahip olduğunu saptanmıştır⁵⁵³. Espiye İlçesi'nde eski bir maden galerisinde dişbudak ağacından yapılan ve cevher teknesi olarak adlandırılmış bir malzeme, uygulanan karbon 14 testine göre MÖ 500 yıllarına tarihlenmiştir⁵⁵⁴.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kerasus kenti, İmparator Hadrianus (MS 117- 138) ve Septimius Severus (MS 193- 211) egemenlikleri arasında en yoğun sikke basımını gerçekleştirmiştir⁵⁵⁵. Hadrianus Dönemi'nden Elagabalus Dönemi'ne (MS 218- 222) kadar kent ismi *ΚΕΡΑΚΟΥΝΤΙΩΝ* şeklinde yazılırken, Elagabalus Dönemi'nden Severus Aleksandros Dönemi'ne kadar *ΚΕΡΑΚΟΥΝΤΙΩΝ*, Severus Aleksandros Dönemi'yle birlikte *ΚΕΡΑΚΟΥΝΤΙΩΝ* olarak yazılmıştır. Bu değişim sikke kataloglarından anlaşılmaktadır⁵⁵⁶.

⁵⁵¹ Bryer & Winfield 1985, 126.

⁵⁵² Strabon XII.3.18.

⁵⁵³ Kaptan 1978, 117.

⁵⁵⁴ Kartalkanat 2007, 35- 39.

⁵⁵⁵ Wojan 2003, 257.

⁵⁵⁶ Dalaison 2015, 266,268.

Commodus (MS 180- 192) sikkelerinin arka yüzünde bir deniz hayvanı tasvirlenmiştir (Lev.139: Fig.237). Kerasus'ta basılmış Commodus sikkelerinden birinin ön yüzünde “*KOMOΔIOC*” şeklinde imparatorun adına yer verilirken arka yüzünde kentin adı “[*KE*]*PACOV*” şeklinde verilirken beş kürekçinin çektiği bir kadirga resmedilmiştir⁵⁵⁷. Kerasus kentine ait bir sikke İngiltere Ulusal Müzesi katalogunda yer almaktadır. Roma İmparatoru Elagabalus Dönemi'ne (MS 218- 222) ait olan bu sikkenin ön yüzünde imparatorun büstü yer alırken, arka yüzde Herakles aslan kürküyle gösterilmiştir. Ayrıca arka yüzde “*KCPACOVNTIΩN*” şeklinde kentin ismi okunmaktadır⁵⁵⁸. Severus Aleksandros Dönemi'nden bir Kerasus sikkelerinin ön yüzünde, imparatorun portresine yer verilirken sikke çevresinde “*ΑΥΤ Κ Μ ΑΥ CCOY ΑΑΕΞΑΝΔΡΟC*” şeklinde imparatorun ismi yer almaktadır. Arka yüzde ise bir tahtta oturan Tyche olarak yorumlanmış giyinik bir kadın elinde bereket boynuzuyla tasvir edilmiştir. Bu figürün çevresinde “*KCPACOY[NTI]WN ΠΞ[B]*” şeklinde kentin ismine yer verilirken⁵⁵⁹ Ω ve W değişimi de görülmektedir (Lev.139: Fig. 238).

Sikkeler üzerindeki tasvirlerden kentte Zeus, Dionysos, Athena, Tykhe, Asklepios, Poseidon, Herakles tapınımalarının varlığı blirlenmektedir⁵⁶⁰. Sikkelerin arka yüzlerinde mimari bir yapıya ait herhangi bir tasvir yer almadığı için kentteki yapılar ile ilgili bilgi elde edilememektedir.

Giresun Adası, antik kaynaklarda üzerinde tanrı Ares için yapılmış olan bir tapınaktan dolayı “*Ares Adası*” olarak adlandırılmaktadır. Apollonius Rhodius (MÖ 3. yüzyıl) yer ismi vermeden bölgede yaşayan yerli ulusların adlarını sıralayarak, isim vermeden sık uğranılan sakin bir adadan söz etmektedir. Bu adada, Amazon kraliçeleri Otrere ve Antiope'nin Ares'e bir tapınak inşa ettiklerini anlatmaktadır⁵⁶¹. Ada'nın, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki adının “*Kalkeritis Adası*” olarak anılmış olabileceği Plinius'un anlatımlarına dayandırılarak söylenebilir (Lev.140: Fig.239,240).

⁵⁵⁷ Imhoof-Blumer 1901, 2. Levhalar bölümünde sikkenin görseli yer almadığından tezde yer verilememiştir.

⁵⁵⁸ Wroth 1889, 26.

⁵⁵⁹ Dalaison 2015, 268.

⁵⁶⁰ Wojan 2003, 268- 276.

⁵⁶¹ Apollonius Rhodius II. 360.

*...Kalkeritis Pharnakia'nın karşısındadır ve burada tanrı Mars'a tapınım gerçekleştirilmektedir*⁵⁶².

Adada 2010 yılında başlayan yüzey araştırmaları, 2011 yılında arkeolojik kazı çalışmalarıyla devam etmiştir. Yapılan kazılarda adanın merkezinde yer alan manastırın ana kilisesi ortaya çıkarılmıştır. MS 10-12. yüzyıllar arasına tarihlenen kilisenin zemin seviyesinde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ya da Geç Antik Dönem'e ait zemini mozaikle kaplı bir yapı saptanmıştır⁵⁶³ (Lev.141: Fig.241).

Tarafımızdan Giresun Müzesi'ne gidilerek Roma İmparatorluk Dönemi malzemeleri olup olmadığına bakılmıştır. Malzemelerin daha çok Tokat merkezli olduğu ve fazla malzeme olmadığı görülmüştür. Korinth düzeninde sütun başlığının Giresun buluntusu olması önemlidir. Giresun Müzesi'nde sergilenen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkeler de bulunmaktadır⁵⁶⁴.

Giresun Müzesi bahçesinde yer alan Korinth düzenindeki sütun başlığı (Lev. 141: Fig.242), Giresun buluntusu olması açısından önemlidir. Yerel malzemeden üretilen başlığın volüt kısımları kırıktır. Kalathos kısmında iki sıra akanthus yaprağı bulunmaktadır. Alt sıradaki akanthus yaprağı kalathos bileziğinden başlamaktadır. Yapraklar küçük, yaprak uçları ise birbirine değmektedir. Üst sıradaki kalathos yapraklarının aradaki boşluktan çıktığı söylenebilir. Yaprak araları derin oyulmuş, üçlü yaprak dilimleri şeklinde oluşturulmuştur. Yaprak dilimleri arasında damla şeklinde gözler yer almaktadır. Abakus kısmında herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Giresun Müzesi'ndeki başlığın biçimsel olarak benzerine Perge sütunlu caddenin başında yer alan anıtsal nymphaeum yapısındaki Korinth düzenindeki sütun başlığı verilebilir⁵⁶⁵.

6.2. Tirebolu (Tripolis)

Giresun kentine bağlı bir ilçedir (Lev.142: Fig.243) Günümüzdeki isminin Tripolis'ten “*Τρίπολις*” geldiği düşünülmektedir. Bu ismi Tirebolu çevresinde yer alan üç kale dolayısıyla aldığı söylenmekle birlikte tartışmalıdır. Tripolis ismi ilk defa antik yazar Yaşlı

⁵⁶² Plinius, NH. VI.12.

⁵⁶³ Doksanaltı vd. 2012, 204.

⁵⁶⁴ Giresun Müzesi'nde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri başka bir araştırmanın konusudur.

⁵⁶⁵ Ward- Perkins 1980, Pl. XIII. b. No. 2. Bu başlık için Geç Hadrianus Dönemi verilmektedir.

Plinius, aynı ismi taşıyan nehir ve kaleden söz etmektedir⁵⁶⁶. Arrianos, Tripolis yerleşiminin çevresinde yer alan diğer yerleşimlerin ya da belirleyici yeryüzü şekillerinin stadia değerinden uzaklıklarını vermektedir. Buna göre, Tripolis'ten sonra Argyria isimli bir yerleşime varılmaktadır⁵⁶⁷. Bazı araştırmacılara göre Tripolis ismi, Ischopolis, Argyria ve Philokaleia adlı üç yerleşimden gelmektedir⁵⁶⁸. 1817-19 yılları arasında bu coğrafyayı gezen Trabzonlu M. Bıjışkyan, Tirebolu adının anlamının “*üç şehir*” olduğunu söylemekle birlikte, eski isminin Ischopolis olduğunu ifade etmektedir⁵⁶⁹.

6.3. Ischopolis

Tripolis yerleşiminin üç kentinden biri olduğuna inanılan kentlerden biridir. Antik yazar Strabon, kendi zamanında bu yerleşimi bir harabe halinde olarak tasvir etmiş, konumunu ise Kotyora'dan sonra ve Kerasus'a gelmeden önce şeklinde belirtmiştir⁵⁷⁰. Antik yazar Arrianus'un yerleşimden söz etmemiş olması, zamanında, bu yerleşimin artık var olmadığını akla getirmektedir. Barrington Atlası'nda A. Bryer ve D. Winfield'a dayanarak Piraziz - Bulancak arasında sınır oluşturan Pazarsuyu'nun biraz doğusuna yerleştirilmiştir⁵⁷¹. Bugün yeri bilinmediği için daha sonra yapılacak olan araştırmalarda ismine rastlanması beklenmektedir.

6.4. Görele (Philokaleia)

Giresun kentinin bir ilçesi olan Görele, antik çağda “*Philokeleia*” adlı yerleşimle bir tutulmuştur (Lev.142: Fig.244) Plinius burayı ayrı bir yerleşim olarak adlandırırken, bazı araştırmacılar Tripolis'i oluşturan üç yerleşimden biri olarak göstermektedir.

6.5. Şebinkarahisar (Koloneia/ Nicopolis)

Giresun ilinin bir ilçesi olan Şebinkarahisar bazı kaynaklarda Koloneia olarak gösterilirken, bazı kaynaklarda da Nicopolis kentiyle ilişkilendirilmektedir. Bazı araştırmacılar Nicopolis kentinin bugün Sivas İli, Suşehri İlçesi'nin Yeşilyayla Köyü

⁵⁶⁶ Plinius, NH. VI.4.

⁵⁶⁷ Arrianus XVI. 4.

⁵⁶⁸ Bryer & Winfield 1985, 138.

⁵⁶⁹ Bıjışkyan 1969, 38.

⁵⁷⁰ Strabon XII.3.17.

⁵⁷¹ Talbert 2000, 1232.

olduğunu söylemektedirler. Antik yazarlardan Appianus, Romalı General Pompeius'un Pontus Kralı Mithridates'i yenerek, krallığını ortadan kaldırdıktan sonra bölgede yaptığı düzenlemeleri anlatırken, kurduğu Nicopolis kentinin yerini Küçük Armenia olarak göstermiştir⁵⁷². Bazı araştırmacılar Koloneia kentinin bu gün Şebinkarahisar İlçesi sınırlarında olduğunu söylemektedirler. Araştırmaları sınırlı olması bilinenleri de sınırlı kılmaktadır.

Ramsay, Procopius'un anlatımlarından yola çıkarak Koloneia'nın bugünkü Şebinkarahisar sınırları içinde olduğunu savunmaktadır⁵⁷³.

⁵⁷² Appianus XII.16.115.

⁵⁷³ Ramsay 1890, 57.

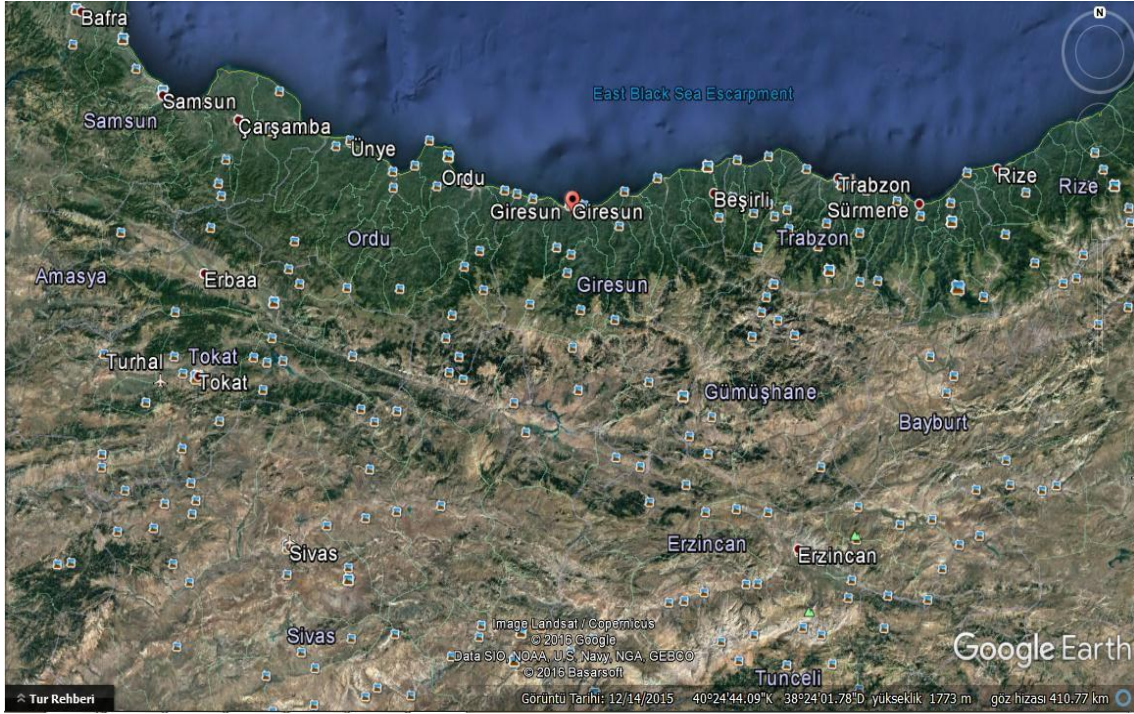


Fig.231 Giresun ve çevresi (Google earth görünümü)



Fig.232 Batlama Deresi yakınındaki Çıtlakkale Mevkii.



Fig.233 Batlama Deresi'nden Çıtlakkale'ye bakış.



Fig.234 Şehir merkezinden kaleye bakış.



Fig.235 İç kaledeki Roma Dönemi duvar örgüsünden görünüm.



Fig.236 İç kaledeki duvar örgüsünün yakından görünümü.



Fig.237 Commodus Dönemi (MS 180- 192) Kerasus sikkesi.



Fig.238 Severus Aleksandros Dönemi (MS 222- 235) Kerasus Sikkesi.



Fig.239 Giresun Kalesi'nden Aretias/ Khalkeritis Adası ve Karadeniz'in doğu kıyıları.

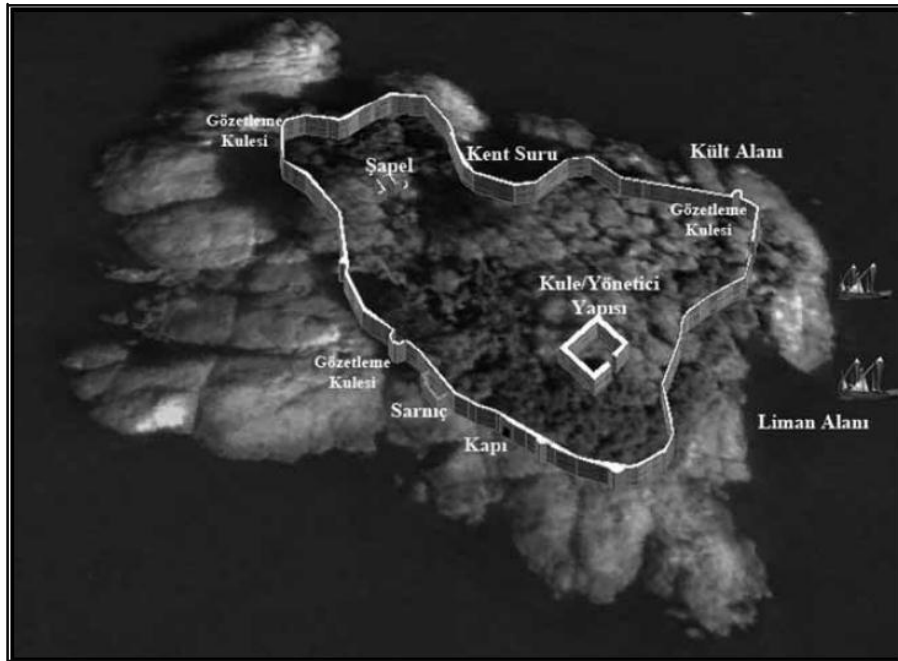


Fig.240 Aretias/ Khalkeritis Adası.



Fig.241Giresun (Khalkeritis) Adası'ndaki mozaik döşemeli yapıdan ayrıntı.



Fig.242 Giresun Müzesi, Korinth düzeninde sütun başlığı

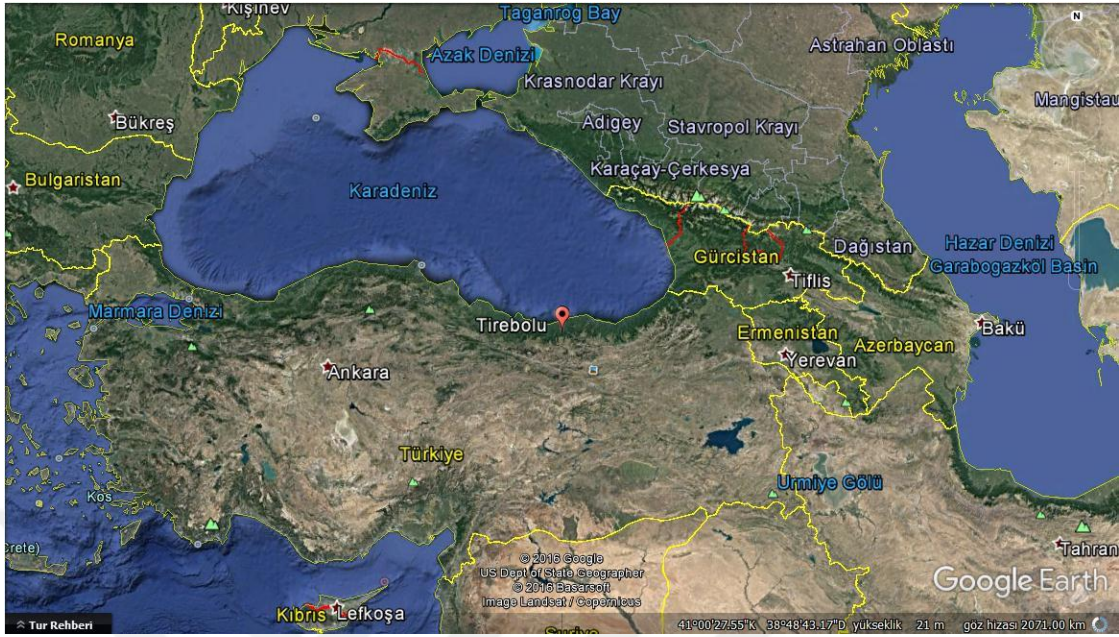


Fig.243 Tirebolu (Google earth görünümü)

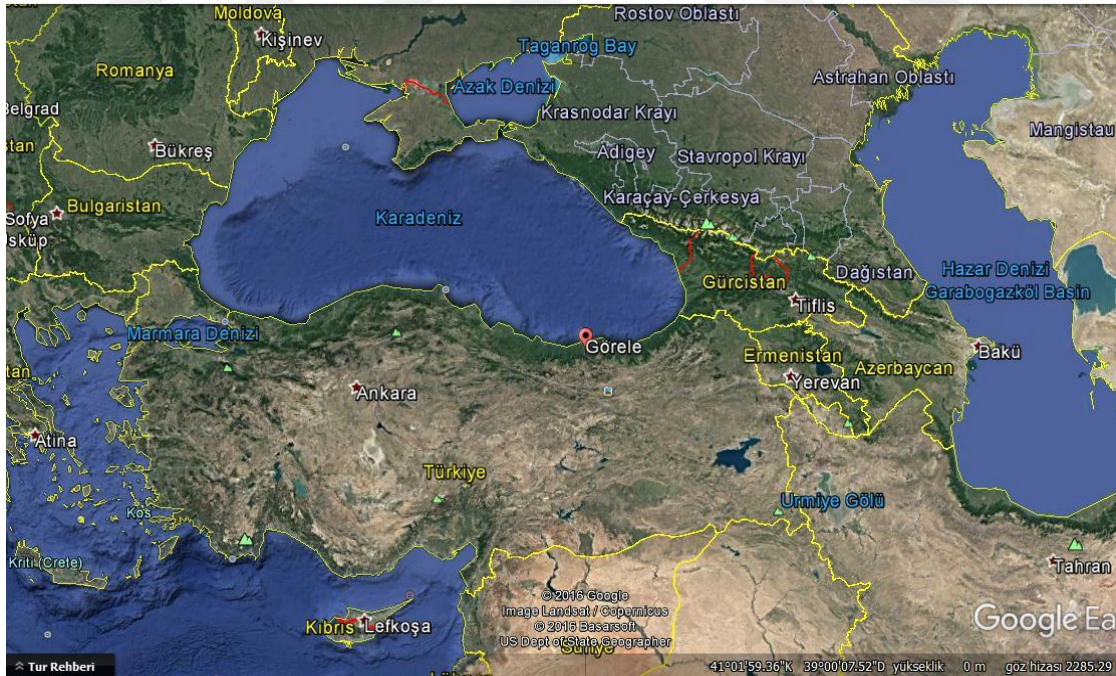


Fig.244 Görele (Google earh görünümü).

6.6. Trabzon (Trapezus)

Trabzon, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde bulunur. Batıda Giresun, doğuda Rize, güneyde Gümüşhane ve Bayburt, güneydoğuda Erzurum illeri ve Kuzeyde Karadeniz ile komşudur (Lev.143: Fig.245). Trapezus'un ismi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri yerleşimin ismini kalesinden aldığı yönündedir. Trabzonlu gezgin Bijişkyan, kale masa şeklinde olduğundan şehir “*ΤΡΑΠΕΖΑ*” veya “*ΤΡΑΠΕΖΟΝ*” şeklinde adlandırıldığını belirtmektedir⁵⁷⁴.

Yerleşimin kuruluş tarihi konusunda bilinenler, antik yazarların anlatımlarından ileri gitmemektedir. Trabzon'da bu yönde arkeolojik bir çalışma gerçekleştirilmediğinden, kentin kuruluşuna ait somut malzemeler elde edilememiş ve kentin tarihine ait bir kronoloji oluşturulmasını güçleştirmiştir. Kentin kuruluşu, Eusebius'a dayanarak MÖ 756 yılı olarak verilmektedir⁵⁷⁵.

Trapezus yerleşiminden ilk kez Ksenophon söz etmektedir. Ksenophon, yolculuğu sırasında yerleşimler yanında göçebe olarak yaşam sürmekte olan halkların ülkelerine değinmiştir. Kolkhlr olarak adlandırılan göçebe ulusun ülkesinden geçtikten sonra yolda karşılaştıklarını belirterek, iki günde yedi fersenk (parasang)⁵⁷⁶ mesafe kat ederek Trapezos'a ulaştıklarını dile getirmektedir. Ksenophon, Trapezus halkının kendilerine dostça davrandığını, hediye olarak arpa unu ve şarap verdikten sonra burada Zeus ve kendilerine yol gösteren Herakles'e kurban sunmaları için öküzler vermiş olduklarını anlatmıştır⁵⁷⁷. Roma İmparatoru Hadrianus zamanında Kappadokia valisi Arrianus Karadeniz kıyılarını anlattığı eserinde Trapezus hakkında bilgiler vermektedir. Antik gezgin Pausanias, Arcadia'da bulunan Trapezus'unadının Pontus kıyısında yer alan Trapezus'tan geldiğini ve bu yerleşimin de Arcadia'daki Trapezus'un ana şehri olduğunu ifade etmektedir⁵⁷⁸. Plinius ise, Trapezus için “*yüksek dağlarla çevrili serbest kent Trapezus*” ifadelerini kullanmıştır⁵⁷⁹. Bizans Dönemi yazarlarından Zosimus, Trapezus'ta Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerine ilişkin bilgiler vermektedir. Yazar, Trapezus'un kuzeyli kavimler tarafından yağmalandığını anlatırken, kendi garnizonuna ek olarak on bin

⁵⁷⁴ Bijişkyan 1969, 43.

⁵⁷⁵ Miller 1968, 5.

⁵⁷⁶ Işık 2001, 229. Pers ölçü birimi, 30 stad= 5 km. 328 m.; Ksenophon, 264, dipnot. 13. 30 stadion= 5.5 km.

⁵⁷⁷ Ksenophon IV.8. 22-25.

⁵⁷⁸ Pausanias VIII. 27. 6.

⁵⁷⁹ Plinius, NH VI. 4.

süvari bölüğü bulunan büyük ve popüler bir kente saldırılarına rağmen, çift surla kuvvetlendirilmiş şehri zapt etmeyi rüyalarında bile göremeyeceklerini söyleyerek, kentin nasıl korunaklı olduğunu vurgulamıştır⁵⁸⁰. Bizanslı yazar Procopius İmparator Justinianus'un Trapezus'taki su kıtlığına son verdiğini aktarmaktadır.

Bölge, limanı ve jeopolitik konumu sayesinde her zaman çok cazip bir yer olmuştur. Sahip olduğu liman iç bölgelerden gelen çeşitli malların deniz yoluyla başka ülkelere taşınması ve başka ülkelerden gelen ithal malzemelerin de iç bölgelere gönderilmesi açısından son derece önemlidir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Karadeniz Bölgesi'nin doğusunun, imparatorluğun doğu sınırı olması nedeniyle, askeri anlamda sınır hattı olan bölge, bir liman şehrinin avantajını sonuna kadar kullanmıştır. MS 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Parth Devleti ile olan savaşlarında, askeri ve lojistik ikmal merkezi olmuştur⁵⁸¹.

Trapezus tarihin her döneminde canlı bir ticaret merkezi olduğu için aktif bir sikke basım merkezidir. Kentteki ilk sikke basımı MÖ 4. yüzyıla dek gitmektedir⁵⁸². Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise imparator Traianus'tan başlayan sikke basımı, II. Philippos Dönemi'nde sona ermiştir. Sikkelerin arka yüzünde, kentin en çok sevdiği kültlerden biri olan Mithras tasvirlerine sıklıkla rastlanmaktadır⁵⁸³. Trapezus sikkelerinde yer bulan diğer tanrı/tanrıça tasvirleri arasında Zeus, Dionysos?, Hades-Serapis ?, Hermes? ve Tykhe ile ilişkilidir. Sikkelerin üzerinde kent ismi “*TPAΠEZOYNTION*” şeklinde yer almaktadır.

Trabzon Müzesi'nde yapılan çalışmalarda incelenen sikkelerin arka yüzlerinde bu yazı çelenk içinde görülebilmektedir (Lev.144: Fig.246, 247). İmparator Geta (MS 209- 211) Dönemi'ne ait bir Trapezus sikkesi üzerinde imparator, sağ cepheden ve at üzerinde tasvirlenmiştir (Lev.145: Fig.248), Nero (MS 54- 68) Dönemi'nden bir sikkenin arka yüzünde Zeus tahtında oturur şekilde sol elinde asasını tutmaktadır (Lev. 145: Fig. 249), Trabzon Müzesi'nde korunan Iulia Domna (MS 170- 217) sikkesinin ön yüzünde imparatoriçenin sağ cepheden bir portresi yer alırken sol yüzde, hexastylos biçimli bir tapınak, tapınağın içinde bir tanrıça heykeli bulunurken tapınağın önünde bir sunak ve üzerinde kurban edilmek üzere bekleyen bir boğa görülmektedir (Lev.146: Fig. 250).

⁵⁸⁰ Zosimus I. 33. 1,2.

⁵⁸¹ Tacitus The Annals XIII.39.

⁵⁸² Arslan 2008, 711.

⁵⁸³ A.g.e. 712.

Trapezus Roma İmparatorluk Dönemi'nde önemli sikke basım merkezlerinden biri olmuştur. Trapezus'ta basılan sikkeler komşu merkezlerde tespit edilmektedir. 1958 yılında Batı Gürcistan'daki Bichvinta'da gerçekleştirilen kazılarda içinde sikkelerin bulunduğu dokuma parçaları bulunmuştur. Bu sikkeler arasında Trapezus sikkeleri de yer almaktadır⁵⁸⁴.

Hadrianus (MS 117- 138) imparatorluk sınırları içinde en çok gezi yapan imparatorudur. Saltanatı boyunca iki büyük geziye çıkmıştır. Bu gezilerinin ilkinde (MS 121- 126) Euphrates (Fırat) Nehri boyunca Melitene (Malatya) üzerinden Trapezus'a çıkarak Karadeniz boyunca ilerlemiştir. İkinci gezisinde (MS 128- 133) Doğu'yu gezmek için Roma'dan ayrılmıştır. Suriye üzerinden Karadeniz'e gelerek Trapezus, Amisos, Amaseia'yı gezerek Atina'ya geçmiştir⁵⁸⁵.

Bugün Fatih Camii olarak bilinen fakat orijinali Chrysokephalos Kilisesi olan yapının iç kapısının lentosu şeklinde devşirme olarak kullanılan yazıtlı bir blok 1907 yılında M. Paranika tarafından yayınlanmış, 1963 yılında M. H. Ballance, D. R. Wilson, T. B. Mitford tarafından kopya edilmiştir. Bu yapı Trabzon'un Ortahisar Mahallesi olarak anılan merkezi bir noktasında yer almaktadır. Kilise yapısından önce burada Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir yapı olması gerektiği akla gelmektedir. Var olan yapıların dini nitelikli olması nedeniyle, Roma İmparatorluk Dönemi yapısının bir tapınak olması düşünülmektedir. Antik yazarlar bu konuda herhangi bir bilgi vermediklerinden, kesin bir görüş bildirilememektedir.

Söz konusu yazıtlı blok İmparator Hadrianus'un gezileri sırasında Trapezus'u da gezdiği 2. gezisi sırasında, onuruna adanan anıtsal bir blok olmalıdır⁵⁸⁶. Hadrianus'un, Trapezus'ta gerçekleştirilen imar çalışmalarına katkısı dolayısıyla Trapezus halkı tarafından imparatorlarına olan teşekkürün bir işaretidir:

[Αὐτοκράτορι Κάισαρι θεοῦ Τραιανοῦ Παρθικοῦ υἱῷ θεοῦ Νέρουα υἱωνῷ Τραιανῷ]

Αδριανῷ Σεβαστῷ δημαρχικ.ς ἐξονσίας [τό ιε' , ὑπάτω τό γ' , π. π. , Τραπεζουντίων ἡ πολις]

⁵⁸⁴ Dundua & Avdaliani 2015, 300.

⁵⁸⁵ Akşit 1985, 201- 203.

⁵⁸⁶ Mitford 1974a, 160- 162.

Hadrianus Dönemi Kappadokia valisi Arrianus, Trapezus'ta yer alan bir tapınak hakkında bilgi vermektedir. Arrianus anlatımlarından öğrenildiğine göre Trapezus'ta bir Hermes Tapınağı yer almaktadır: “...Tapınak, dikdörtgen taştan özenli bir şekilde yapılmıştır; fakat Hermes heykeli ne tapınağa ne de onun konumuna layıktır...”⁵⁸⁷”

Fatih Camii'nin bulunduğu alan, bugün Ayasofya Müzesi bahçesinde sergilenen mimari blokların bulunduğu kurtarma kazısının yapıldığı Cumhuriyet Mahallesi'nden uzakta değildir. Trabzon Kalesi'nin surlarının içinde konumlanmaktadır. Bu alan büyük ihtimalle antik Trapezus yerleşiminin merkez noktası olmalıdır.

Trapezus'ta Legio I Pontica isimli askeri bir birliğin bulunduğu Notitia Dignitatum'dan öğrenilmektedir. Trabzon Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan bir adak yazıtı (Lev.147: Fig. 251) Trapezus'taki bu birliğin varlığına işaret etmektedir. Tabula ansata içinde altı satır olarak yazılan bloğun orta yerinden kırıldığı görülmektedir. Lejyon karargâhının komutanının İmparator Diocletianus'a ve Maksimianus'a olan şükranlarını içeren bu adak yazıtı daha önce yayınlanmıştır⁵⁸⁸ (Lev.147: Fig.252):

“Imparator Caesar Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Pio Felici

Invicto Augusto Pontifex Maximo Tribuna Potestae PP. Procos

Imperator Caesar Marcus Aurelius Valerius Maximianus Pio Felici

Invicto Aug. Pont. Max. Trib. Pot. PP. Procos

Flavius Valerius Constantius et Gaius Valerius Maximianus Nobillissim Caeseres

Dedicant et Fecit Vestra Agentia Trocondus Praefectus Dedicant”

Trocondus'un sevk ve idaresi ile I. Pontica Legionunun İmparator Caesar dindar ve mutlu, yenilmez Augustus, başrahip, halk tribünlüğü yetkisine sahip, vatan babası, proconsüllük yapmış Gaius Aurelius Valerius Diocletianus'a ve İmparator Caesar, dindar ve mutlu yenilmez Augustus, halk tribünlüğü yetkisine sahip, vatan babası ve proconsüllük

⁵⁸⁷ Arrianus II.1.

⁵⁸⁸ Dessau 1892, 144

yapmış Marcus Aurelius Valerius, Maximus'a adak olarak sundu⁵⁸⁹. Notitia dignitatum'da da lejyonun adı yer almaktadır. (Lev.147: Fig.253)

Yazıtın günümüzde Fatih Ortaokulu, öncesinde Metropolitan Kilisesi'nin yerinde daha önce bulunan bir tapınağa ait olduğu; buradan işlenmek üzere mermer atölyesine getirildiği fakat yok olmadan fark edilerek, müze bahçesine getirildiği müze yetkililerince ifade edilmektedir. Legio I Pontica Lejyonu'nun İmparator Diocletianus tarafından MS 288 yılına yakın bir tarihte oluşturulup, Trapezus'a yerleştirildiği ve MS 4. yüzyılın sonunda hala burada bulunduğu bilinmektedir⁵⁹⁰. Üzerinde yazılı olan imparatorlardan anlaşılaçağı gibi, yazı, MS 286/298- 305 yılları arasına aittir.

Karadaki lejyon birliğinden başka, Trapezus merkez liman olmak üzere Karadeniz kıyılarında devriye gezmek üzere, Roma İmparatoru Nero (MS 54- 68) zamanında 40 gemiden meydana gelen bir donanma oluşturulmuştur⁵⁹¹. MS 3. yüzyılın ortalarında ve MS 4. yüzyılda Kolkhis kıyısı boyunca ileri karakol hizmeti vermeye devam etmiştir⁵⁹².

Trabzon'un en erken kiliselerinden birisi olan Küçük Ayvasıl (St. Anna) Kilisesi'nin giriş kapısının üst kısmında bulunan kabartmalı bir bloğun (Lev.148: Fig.254,255) sol kısmında kalkan, mızrak ve miğferle donatılmış olan bir asker ayakta durmakta ve sağ karşısında oturur şekilde tasvirlenmiş kanatlı bir figüre doğru bakmaktadır. Bu blok üzerinde yer alan yazıt, Bizans birleşik imparatorları VI. Leo ve Aleksander'in hükümdarlığı zamanında kilisenin restorasyon yazıtını içermektedir. Kabartmaların Roma İmparatorluk Dönemi'nde kilisenin yerinde bulunan başka bir yapıya ait olduğu düşünülmektedir. Kilise, Fatih Camii'nin uzağında değildir. Asker kabartmasının yanında yer alan kanatlı figür Nike olabilir. Bu durumda, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Trapezus'ta yer alan ordu ya da Trapezus'tan bir askerin katılmış olduğu lejyonun kazandığı bir zafer sonucunda bu asker için oluşturulan bir onurlandırma kabartması olması düşünülebilir. Kabartmanın tahrip olması nedeniyle ayrıntılar net değildir.

Kent surlarının içinde Zağanos Vadisi olarak adlandırılan yerde bulunan su kemerine(Lev.149: Fig.256, 257; Lev.150: Fig.258) bölge halkının anlatığına göre önceki

⁵⁸⁹Trabzon Arkeoloji Müzesi arşivi.

⁵⁹⁰ Speidel 2009, 597.

⁵⁹¹ Erdkamp2007, 215.

⁵⁹² Wheeler 2011, 147.

dönemlerde buradan akan bir su kaynağı varmış bina yapımı ve betonlaşma sonucu bu su kaynağı artık yoktur.

1997 yılında Trabzon şehir merkezi, Cumhuriyet Mahallesi'nde gerçekleştirilen kurtarma kazısı sırasında bazı mimari malzemeler ele geçmiştir (Lev.151: Fig. 259) . Ortaya çıkan eserler, Ayasofya Müzesi bahçesinde sergilenmektedir.

Bu eserler arasında yer alan bir konsollu geison bloğu (Lev.152: Fig.260), mermer malzemeden yapılmıştır. Dış sırası, akanthus yaprakları yer alan konsol kısmı, Lesbos kymationunun ortasında yer alan rozet bezemeli kaset kısmını ile konsol ve kaseti çevreleyen Ion kymationu bezemesi bulunmaktadır. Simaya geçiş inci- boncuk bezemesi ile yapılmıştır. Konsol üzerinde yer alan akanthus yaprakları simetrik bir yapıya sahiptir. Yaprak ana kanalı aşağıya kadar inmiş, yapraklar derin oyulmuştur. Yaprak gruplarının bir üst yaprak grubuyla birleşmesi sonucunda arada damla şeklinde boşluklar oluşmuştur. Bu akanthus yaprakları ile benzer yapıyı Ephesus Hadrianus Tapınağı'ndan bir sütun başlığında görmekteyiz⁵⁹³. Ephesus Celsus Kütüphanesi plaster başlığında⁵⁹⁴ yer alan akanthus yaprağının Trabzon örneği ile benzerliği değerlendirilebilir. Sagalassos Yukarı Agora'dan bir konsollu geison, sima bloğunun konsol kısmındaki akanthus yapraklarının yapısının Trabzon'daki örneğe benzediği söylenebilir⁵⁹⁵.

Aynı alanda bulunan üç fascialı architrave bloğunun (Lev.152: Fig.261) friz kısmında girlandlar arasında işlenmeden bırakılmış bir boğa gibi ya da keçi gibi bir hayvana ait olabilecek figür yer almaktadır. Girlandların arasında rozetlere yer verilmiştir.

Mermerden yapılan Korinth düzenindeki sütun başlıklarının ilkinde (Lev.153: Fig.262), volüt kısımlarının kırıldığı görülmüştür. Tek sıra akanthus yaprakları kalathos bileziğinden çıkarak kalathosu kaplamıştır. Akanthus yaprakları hem kendi içinde hem de diğer akanthus yaprakları ile birleşmiştir⁵⁹⁶. Yaprak araları derin bir şekilde oyulmuştur. Yaprak ana damarı aşağıya kadar inmektedir. Yaprak uçları sivri bir şekilde işlenmiştir. Üçerli yaprak dilimleri şeklinde oluşturulan akanthusların aralarında yer alan gözler, damla şeklinden biraz uzamıştır. Kaulis çanağından çıkan helikslerin ise yaprak şeklini almıştır. Abakus kısmı

⁵⁹³ Gülbay 2009, Şekil. 68. Bu eser için Hadrianus Dönemi'ni önermektedir.

⁵⁹⁴ İdil 1984, 43. Levha.9, Resim.4. Bu eser için MS 2. yüzyılın ikinci yarısını vermektedir.

⁵⁹⁵ Vandeput 1996, 100. Pl. 46.1. Bu eser için MS 2. yüzyılın ortalarını vermektedir.

⁵⁹⁶ Başaran 1997, 15. Tek sıralı yaprak dişleri hem kendi içinde hem de diğer akanthus yapraklarıyla birleşmesi Severuslar Dönemi'nde görülmektedir.

kırık olduğundan, bezeme ya da abakus çiçeği olup olmadığı bilinmemektedir. Akanthus yapraklarının işlenişi açısından benzer bir örnek Severuslar Dönemi'ne tarihlenen Elaiussa Sebaste Tiyatrosu'nun sahne binasından Korinth düzenindeki sütun başlığı gösterilebilir⁵⁹⁷. Kalathos bileziğinden başlayan ve kalathosu kaplayan geniş akanthus yaprakları hem kendi içinde hem de diğer akanthus yaprakları ile birleşmektedir. İkinci akanthus yaprak sırası aradaki boşluktan çıkmaktadır. Kaulis çanağından çıkan heliksler de yaprak şeklini almıştır. Geç Antoninler- Erken Severuslar Dönemi'ne tarihlenen Side Müzesi'nde yer alan Korinth düzenindeki sütun başlığı⁵⁹⁸, kalathos bileziğinden başlayan geniş yayvan yapraklı akanthus bezemesi, akanthus yapraklarının kendi içinde ve diğerleriyle birleşmesi, dar derin kanallar şeklinde oyulan akanthus yapraklarının yaprak bölümleri arasında oluşan gözlerin uzamasıyla, kaulis çanaklarından çıkan helikslerin aldığı yaprak formuyla Trabzon'dan olan Korinth düzenli sütun başlığı ile benzer özelliklere sahip görünmektedir. Severuslar Dönemi'ne ait olmalıdır.

Ayasofya Müzesi'nde yer alan diğer bir Korinth düzenindeki sütun başlığı (Lev.153: Fig.263), bir önceki sütun başlığının yanında ters bir şekilde durmaktadır. Daha önce anlatılan başlık ile aynı işlenişe sahip boyut olarak daha büyüktür. Kalathos bileziğinden çıkan alt sıra akanthus yaprakları geniş bir şekilde kalathosu kaplamıştır. Yaprak uçları sivri, yaprak damarları derin oyulmuştur. Akantus yaprakları hem kendi içinde hem de diğer akanthus yaprakları ile birleşmektedir. Alt sıra akanthus yapraklarının arasındaki boşluktan üst sıradaki akanthus yaprakları çıkmaktadır. Yapraklaşmış kaulis çanağından çıkan heliksler sarmal yaparak kaulis çanağına kadar inmiştir. Volüt kısmı kırıktır; tek silmeden oluşan abakusta bulunan çiçek kırık olduğundan herhangi bir izlenim edinilememiştir. Abakus çiçeği sapı görülmemektedir. Severuslar Dönemi özelliklerini işaret etmektedir.

Arrianus, Trapezus'daki imar işleriyle ilgili olarak Hadrianus'u bilgilendirmiş inşa edilen bir Hermes Tapınağı'ndan söz etmiştir ve buradaki Hermes heykelinin güzel olmadığını Roma'dan bir Hermes heykelinin getirilip getirilemeyeceğini sormuştur. Henüz yeri belirlenemeyen bu yapının modern Trabzon kentinin altında kaldığını düşünebiliriz.

Ayasofya Müzesi'nin bahçesinde mermerden bir mezar steli yer almaktadır (Lev.154: Fig.264,265). Kare biçimli stel, dört kenarında da kabartmalarla süslüdür. Köşelerinde

⁵⁹⁷ Türkmen 2007, 124. Katalog No. 34.

⁵⁹⁸ Güzel 2007, 69. Levha.7, Resim. 13.

antalar yer alırken figürlerin bir iç mekanda olduğu izlenimi görülmektedir. Anıtın dört yüzünde bulunan çocuk figürlerden dördü de bir yükselti üzerinde bulunmaktadır. Üç figür ayakta dururken bir tanesi daha yüksek bir platform üzerinde oturur durumdadır. Çocuklardan üçü erkek, bir tanesi kızdır. Anıtın kaide kısmının hiçbir yüzünde herhangi bir yazıt bulunmamaktadır. Anıtın üzerini örten bir çatı olup olmadığı bilinmemektedir. Buna benzer bazı mezar anıtlarında çatı yer almaktadır. Figürlerin çocuk olması nedeniyle bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Kız çocuğu elinde bir nesne çiçek(?) tutmuş ve başını öne doğru eğmiştir. Saçları anlaşıldığı kadarıyla arkadan toplanarak boynun her iki yanından buklelerin sarkıtılması şeklinde işlenmiştir.

Mermerden yapılmış olan bir ostothek kapağı dış sırasıyla çevrelenmiş, üst kısmında dört tarafında üçgen alınlık işlenmiş, bu üçgen alınlığın birine kanatlı bir kadın başı kabartması yapılmıştır (Lev.155: Fig.266, 267).

6.7. Liviopolis

Antik kaynaklar arasında, Liviopolis yerleşiminin isminden yalnız Yaşlı Plinius söz etmektedir. Yazar, yerleşimleri tanımlarken yanındaki aynı ismi taşıyan nehirleri de saymakla birlikte, Liviopolis'in yanındaki nehrin ismini vermemektedir⁵⁹⁹.

Antik Liviopolis yerleşiminin bulunduğu yer konusunda bazı fikirler öne sürülmektedir. T.A.Sinclair, Libiopolis'in önce bugün Görele İlçesi sınırları içinde bulunan Yuvabolu'da (Yavebolu- Yobol) olduğunu, daha sonra da yeri değişen pek çok yerleşim yeri gibi Libiopolis'in de biraz daha doğuya ama bir önceki yerine göre pek de uzak olmayan bir konuma yerleştirerek, Trabzon'un Beşikdüzü İlçesi sınırlarında yeniden kurulduğunu anlatmaktadır⁶⁰⁰.

J.M.Kinneir 1813- 14 yıllarında gerçekleştirdiği gezi çerçevesinde Karadeniz kıyılarını gezerken Yuvabolu ismini Yarboli şeklinde yorumlamış, O'nun anlatımlarına göre Trabzon'dan uzak olmayan bu bölgenin insanların tepe yamaçları ve vadiler boyunca ahşap kulübelerde yaşadığını, geniş üzüm bağlarının, muhteşem korularının ve yeşil çimlerinin resmedilmeye değer bir manzara sunduğunu aktararak hayranlığını dile

⁵⁹⁹ Plinius NH. VI. 4.

⁶⁰⁰ Sinclair 1989, 104.

getirmiştir⁶⁰¹. İ.Karagöz ise Liviopolis'in Akçaabat ile ilişkilendirilen Platana olduğunu söylemektedir⁶⁰². Bu nedenlerle, Liviopolis Akçaabat civarında aranmalıdır. Plinius'un anlatımlarına dayanan Hamilton da aynı fikirdedir⁶⁰³.

Roma İmparatoru Augustus'un eşi Livia, imparatorluk sınırları içinde saygı görmüştür. Onuruna kurulan kentler arasında, Pontus kenti Liviopolis olduğu söylenmektedir⁶⁰⁴. Bütün anlatılanları destekleyecek arkeolojik kanıtlarla henüz karşılaşılmamıştır. Bu nedenle anlatımlardan ileri gidilememektedir.

6.8. Mačka (Magnana)

Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerini gösteren Peutinger Tablosu'nda “*Magnana*” olarak adlandırılan yerleşimdir (Lev.156: Fig.268). Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde “*Matzouka*” olarak kaynaklarda yer almaktadır⁶⁰⁵. Mačka'da Pyksites Deresi'nin (Değirmendere) sağ tarafa ayrılan Prytanis (Fırtına Deresi) ve sol tarafa ayrılan Sümela Dereleri'ni birbirinden ayırmaktadır. 900 metreye dek yükselip düz bir hatta Karakaban Dağı'yla birleşen dağ zinciri MS 1. yüzyılda Roma için stratejik açıdan önemli sayılmıştır⁶⁰⁶. Yerleşim, Roma İmparatorluğu için görev yapan askeri bir birliğe de ev sahipliği yapmıştır.

Günümüzde Mačka İlçesi sınırları içinde yer alan Tabula Peutingeriana'da “*Gizenenica*” ve Notitia Dignitatum'da “*Chaszanenica*” şeklinde adlandırılan yerde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde “*Ala Prima Iovia Felix*” adlı bir birliğin bulunduğu öğrenilmektedir (Lev.156: Fig.269). J. Crow ve A. Bryer tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında bir kale (Lev. 157: Fig. 270) saptanmıştır. Kale, Zigana geçidinden geçerek Pontik Alpleri (Doğu Karadeniz Dağları) üzerinden Satala'ya doğru uzanan bir Roma yolunun (Lev.157: Fig.271) üzerinde uzanmaktadır. Tarihleme yapabilecek gerekli olan buluntular olmamakla birlikte, olası bir Roma yoluna yakındır. Tahkimatın karakteristik formu, güçlü bir şekilde MS erken

⁶⁰¹ Kinneir 1818, 333.

⁶⁰² Karagöz 2004, 47.

⁶⁰³ Hamilton 1842, 247.

⁶⁰⁴ Mudd 2012, 60.

⁶⁰⁵ Bryer&Winfield 1985, 251.

⁶⁰⁶ Karagöz 2004, 127.

5. yüzyılda Notitia Dignitatum'da listelenen Geç Roma kalesi yerleşimi olduğuna işaret etmektedir⁶⁰⁷.

6.9. Sürmene (Susurmena)

Sürmene İlçesi'nde (Lev.158: Fig.272) yapılan araştırmaların az olması, ilçe geçmişi hakkında bilinenlerin de kısıtlı ve çeşitli yazarlar tarafından verilen bilgilere dayalı olmasına yol açmıştır. İlçeden söz eden yazarlar da ayrıntıya yer vermemişlerdir. Bu konuda bilgi veren antik yazarlar arasında en önemlisi Arrianus'tur. Yazarın Karadeniz kıyılarını anlattığı ve aynı zamanda İmparator Hadrianus'a bir mektup niteliğinde yazdığı notlarında, Trabzon'dan yelken açtıktan sonraki ilk günde Hyssos Limanı'na vardıklarını ve burada yaya askerlere talim yaptırdıklarını anlatmıştır⁶⁰⁸. Procopius ise Karadeniz'i tanımlarken kendi zamanındaki "*Susurmena*" yı bir köy olarak nitelendirmiştir⁶⁰⁹ (Lev. 159: Fig. 273).

1960 ve 1970'lerde A. Bryer ve D. Winfield tarafından Trabzon'un 30 km. doğusunda ve modern Buzluca adı verilen izole edilmiş bir çıkıntıda modern araştırma teknikleri kullanılarak ilk arkeolojik yüzey araştırması denemesi yapılmıştır⁶¹⁰.

1992 yılında J.G. Crow başkanlığında yapılan arkeolojik yüzey araştırmasında Roma İmparatorluk kayıtlarından birisi olan Notitia Dignitatum'da adı geçen ve Arrianus'un da talim yaptırdığı askeri birliğin konuşlandığı yer olan Hyssos Limanı olduğu düşünülen bölge araştırılmıştır⁶¹¹. Notitia Dignitatum'da "*Cohors Apuleia Civium Romanorum*" olarak adı geçen askeri birliğin yeri bu listede "*Ysiporto*" olarak gösterilmiştir (Lev.159: Fig.274). Birliğin konuşlandığı yerin günümüzde Araklı Kalesi (Lev.160: Fig.275) ya da Buzluca Kalesi olduğu düşünülmektedir.

Antik yazarlar ve yapılan arkeolojik çalışmalar ışığında, antik Sürmene limanının bugün Araklı İlçesi'ndeki Araklı burnu üzerinde yer alan Kalecik Kalesi olduğu söylendiğine göre, Roma ve Bizans İmparatorlukları Dönemi'nde Sürmene ve Araklı ilçelerinin beraber "*Sourmaina*" yı oluşturduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

⁶⁰⁷ Crow & Bryer 1997, 287.

⁶⁰⁸ Arrianus III.1.

⁶⁰⁹ Procopius VIII.2. 1-6.

⁶¹⁰ Bryer & Winfield 1985, 323 - 330; Crow 1993, 73; Crow, Bryer 1997, 283.

⁶¹¹ Crow 1993, 73 - 84.



Fig.245 Trabzon (Google earth görünümü).



Fig.246 Trabzon Müzesi, Traianus Dönemi (MS 98- 117) şehir sikkesinin arka yüzü.



Fig.247 Trabzon Müzesi, Traianus Dönemi (MS 98- 117) şehir sikkesinin arka yüzü.



Fig.248 Trabzon Müzesi. Geta'nın (MS 209- 211) portresinin bulunduğu bir şehir sikkesi.



Fig.249 Trabzon Müzesi. Arka yüzünde Zeus tasviri olan Nero Dönemi (MS 54- 68) sikkesi.



Fig.250 Trabzon Müzesi'nden Iulia Domna (MS 170- 217) sikkesi.



Fig.251 Trabzon Müzesi'nden Legio I Pontic alejyon komutanının adak yazıtı.

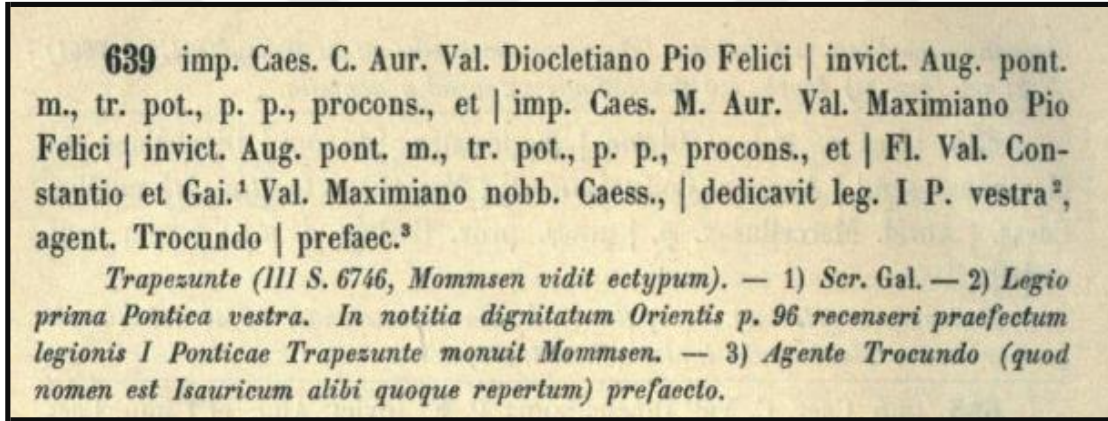


Fig.252 Trabzon'daki Legio I Pontica'nın varlığına işaret eden yazıt daha önce yayınlanmıştır.

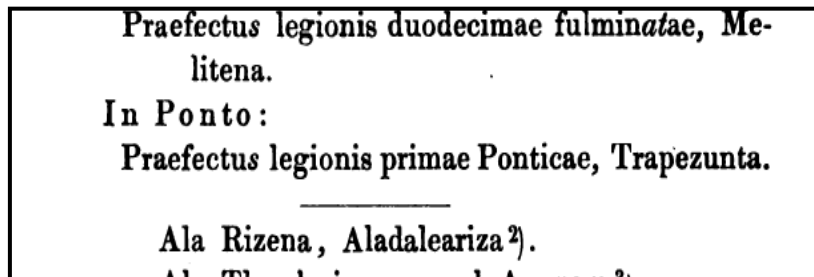


Fig.253 Notitia Dignitatum'da Legio I Pontica Lejyonu.



Fig.254 Küçük Ayvasıl (St. Anna) Kilisesi'nin kapısının üzerindeki kabatma bloğu.



Fig.255 Yakından görünümü.



Fig.256 Trabzon Zağanos Vadisi'nde bulunan Roma Dönemi su kemeri.



Fig.257 Su kemerinden ayrıntı.

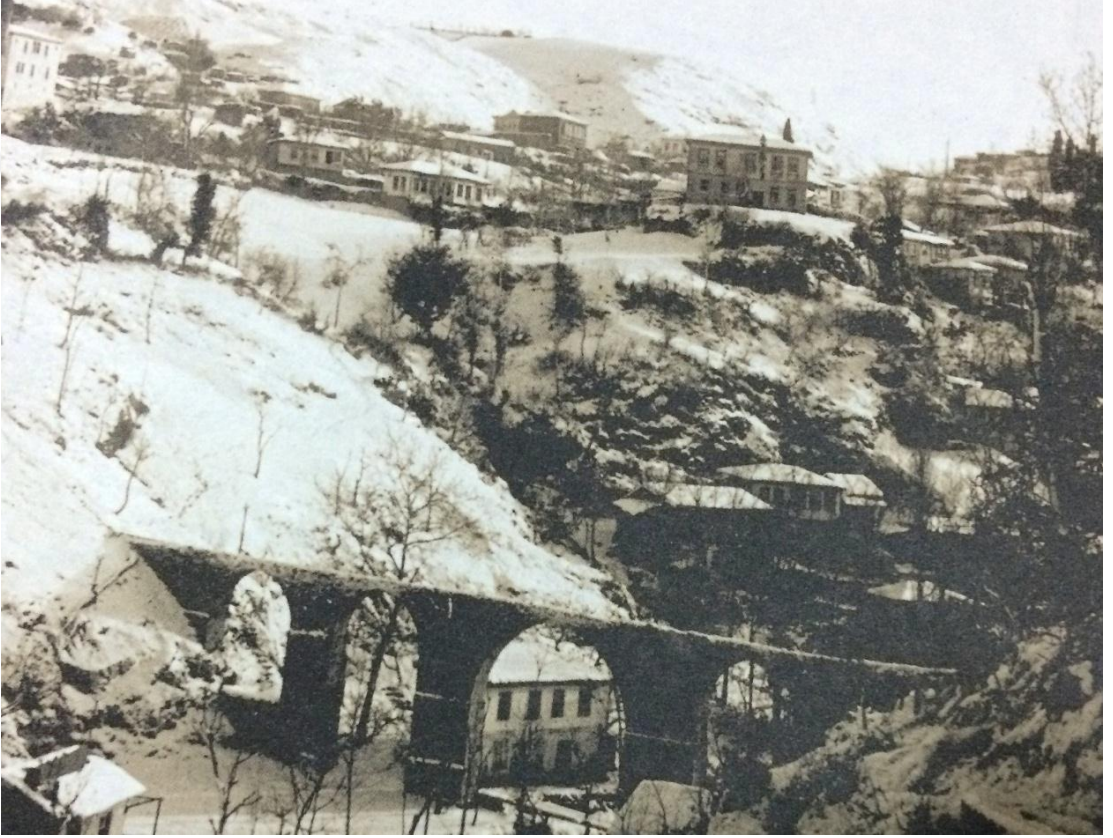


Fig.258 Trabzon Zağanos Vadisi'nde bulunan su kemerinin 1950 yılındaki görünümü.



Fig.259 Cumhuriyet Mahallesi kazısında ortaya çıkarılan mimari eserler.



Fig.260 Ayasofya Müzesi, konsollu geison bloğu parçası.



Fig.261 Ayasofya Müzesi, architrave bloğu parçası.



Fig.262 Ayasofya Müzesi, Korinth düzeninde sütun başlığı



Fig.263 Ayasofya Müzesi, Korinth düzeninde bir sütun başlığı



Fig.264 Ayasofya Müzesi, dört tarafı kabartmalı bir mezar steli.



Fig.265 Stelin diğer iki yüzü



Fig.266 Ayasofya Müzesi bahçesinden dört tarafı işlenmiş bir lâhit kapağı.



Fig. 267 Yukarıdaki lâhit kapağının arka tarafı.

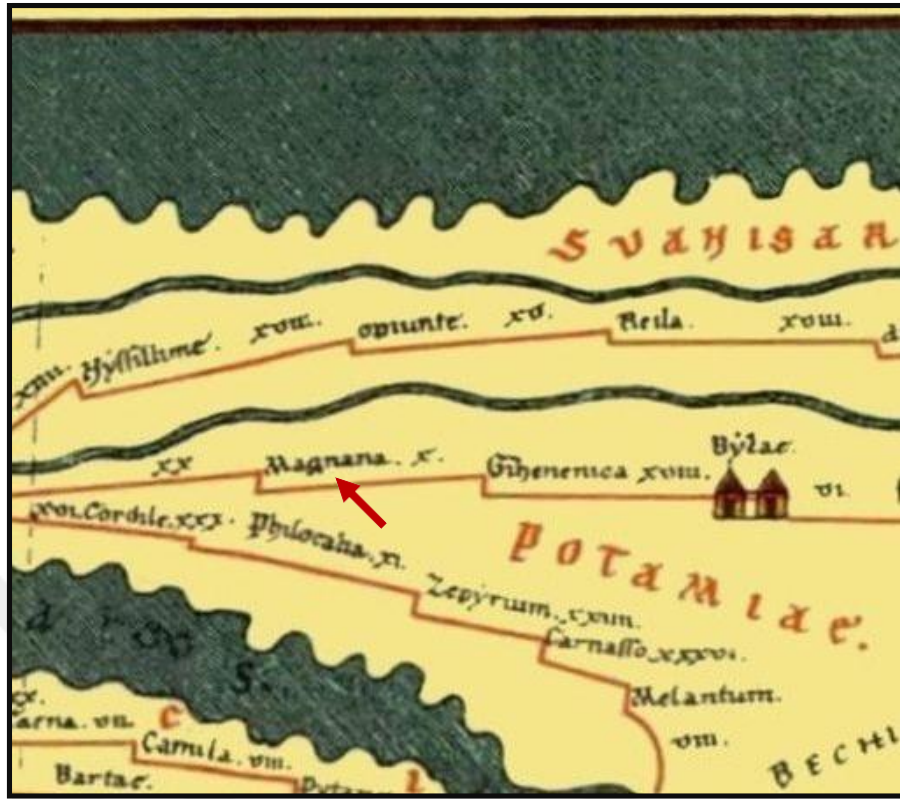


Fig. 268. Peutinger Tablosunda Mačka (Magnana).

Ala prima Iouia felix, Chaszanenica⁶⁾.
 Ala prima felix Theodosiana, Pithiae⁷⁾.
 Cohors prima Theodosiana, Ualentia.

Fig.269 Notitia Dignitatum'da Ala Prima Iovia Felix lejyonu.

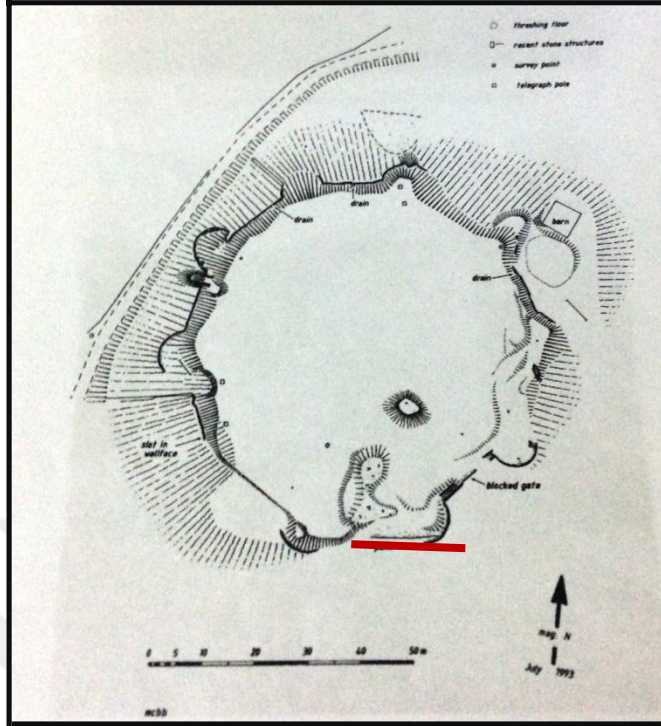


Fig.270 Hortokop Kalesi'nin planı.

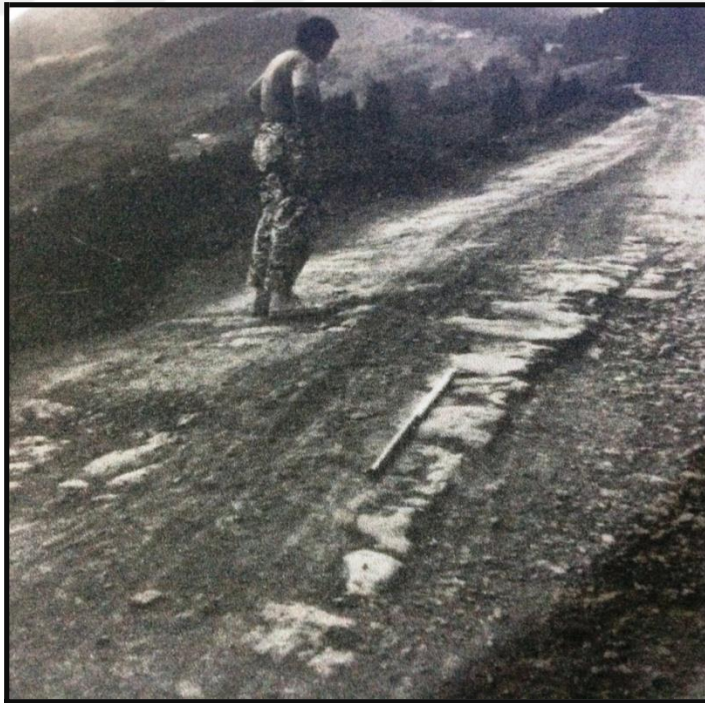


Fig.271 Hortokop Kalesi'nin güneyinde yer alan Roma yolu.



Fig.272 Sürmene (Google earth görünümü).

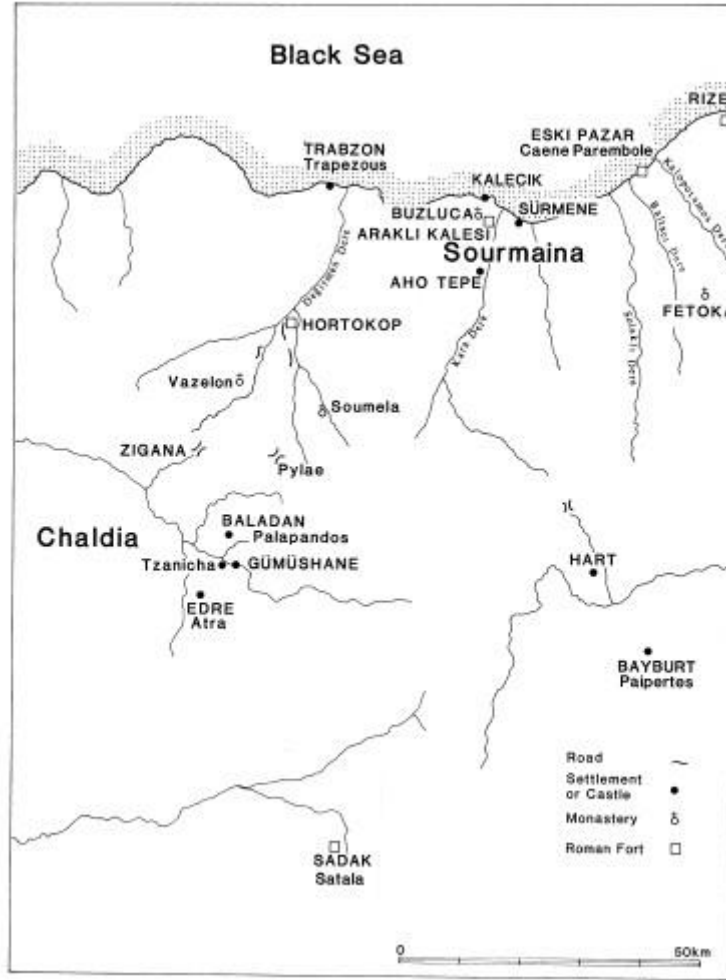


Fig.273 Bizans İmparatorluk Dönemi Trabzon ve iç bölgeler.

**Cohors Apuleia ciuium Romanorum , Ysi-
porto ⁸⁾.**

Cohors prima Lepidiana, Caene — Parembolē. Böck. p. 97

Cohors prima Claudia equitata , Sebastopolis.

Cohors secunda Ualentiana, Ziganne ⁹⁾.

Cohors Modiana ¹⁰⁾.

Fig.274 Notitia Dignitatum'da Cohors Apuleia Civium Romanorum lejyonu.



Fig. 275 Araklı Kalecik Kalesi

6.10. Rize (Rhizus)

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Rize ili, kuzeyde Karadeniz, batıda Trabzon, doğuda Artvin, güneybatıda Bayburt ve güneyde Erzurum illeriyle komşudur (Lev.161: Fig.276). Karadeniz Bölgesi'nin doğusuna doğru gidildikçe yapılan araştırmaların da azaldığı görülmüştür. İklim koşullarının ve yeryüzü şekillerinin elverişli olmaması bu bölgede çalışma yapmayı güçleştirmektedir. Rize'nin tarihini aydınlatacak araştırmaların yok denecek kadar az olması bu konuda karanlıkta kalan çok geniş bir döneme işaret etmektedir. Herhangi bir arkeolojik yüzey araştırması ya da kazı çalışması bulunmamaktadır.

Bölge tarihi hakkında elde edilen ilk yazılı bilgiler MÖ 8. yüzyıl Urartu yazıtlarında geçmekte olan “*Qulha/Kolkhis*” adıdır⁶¹². Kolkhis Bölgesi, Anadolu'nun kuzeydoğusunda, kuzeyi Kaukasus (Kafkas) Dağları, güneyi Armenia, doğusu İberia, batısı Pontus Euxinos ile çevrilmiş olan bölgedir⁶¹³. Bu bölge sahip olduğu maden kaynakları ile tanınmaktadır. Hatta Altın Post hikayesi, Kolkhis Bölgesi'nin maden kaynaklarına sahip olmak amacıyla buraya gelen kolonistler tarafından ortaya atılmıştır. Antik yazar Plinius da Kral Aietes'in soyundan gelen Saulaces isimli kralın Kolkhis'teki egemenliği sırasında Suanni ülkesinde sahip olduğu geniş arazilerde büyük miktarda altın ve gümüş madeni elde ettiğini, krallığının altın post nedeniyle ünlendiğini aktarmıştır. Ayrıca kralın sarayının da altın kemerleri olduğu, gümüş madenleriyle desteklenen sütunlarının bulunduğu hakkında konuşmaların olduğunu getirmektedir⁶¹⁴.

Rize adının nereden geldiği konusunda bazı görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan bir tanesi, Rhiz(a)ion'dur. Bu yerleşim adının Lazca'dan geldiğini savunanlar, Lazca “*insanların/ askerlerin toplandığı yer*” anlamına geldiğini söylemektedirler⁶¹⁵. Bir başka görüş ise Yerleşimin yanından akan Rhizios⁶¹⁶ adlı bir ırmak bulunmaktadır. Bu ırmak kenarında bir zamanlar pirinç tarımı yapılmasından dolayı yerleşime “*pirinç*” anlamında Rhizion isminin verilmiştir. Ama yerleşimin mi ırmağa yoksa ırmağın mı yerleşime adını

⁶¹² Köse 2014, 71.

⁶¹³ Işık 2001, 13.

⁶¹⁴ Plinius NH. XXXIII.15.

⁶¹⁵ Bryer & Winfield 1985, 336.

⁶¹⁶ Bıjışkyan 1985, 61. Trabzonlu olan M. Bıjışkyan da eskiden burada pirinç yetiştirildiği için bu ismin verildiğini düşünmektedir.

verdiği tartışmalıdır. Fakat Rize çevresinde dağ pirinci adı verilen bir pirinç türünün yetiştirildiği bilinmektedir.

Procopius, kendi zamanında Rhizaeum'u Susurmena gibi bir köy yerleşmesi olarak tanımlamıştır⁶¹⁷. Peutinger Tablosu'nda Reila (Lev.161: Fig.277) olarak adlandırılan yerin de Rize olduğu savunulmaktadır⁶¹⁸.

MÖ 64 yılında genel olarak bölgenin Roma egemenliğine girmesi ve sonrasında imparatorluk rejimiyle birlikte bu bölgenin de Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer aldığı bilinmektedir. General Pompeius Magnus'un düzenlemelerinden sonra VI. Mithridates Eupator'a karşı olan mücadelesinde kendisine yardımcı olan Aristarkhos Kolkha Krallığı'nın başına getirilmiştir⁶¹⁹. İmparatorluk merkezine oldukça uzak olan bu bölge, Roma İmparatorluğuna bağlı krallar tarafından uzun süre yönetilmiştir. Roma İmparatoru Nero (MS 54- 68) bu bağlı krallıkları olası tehlikelere yer vermemek için imparatorluk bünyesinde toplayarak merkezi yönetime dahil etmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırında yer alan bu bölge dışarıdan gelebilecek tehlikeler karşısında sürekli gözlem altında bulundurulmalıydı. Coğrafi olarak da son derece zorlu olan bu sınır hattı özellikle Parth tehlikesine karşı askeri birliklerin konuşlandığı bir stratejik nokta olmalıdır. Notitia Dignitatum'da Ala Rizena adlı askeri birliğin yer aldığı bölge her ne kadar ismi benzese de Rize'de yer almış olduğuna ait arkeolojik bir kanıt yoktur. Bu birliğin konuşlandığı yer olarak adı geçen Aladaleariza isimli yerleşimin Rize olduğu şüphelidir.

⁶¹⁷ Procopius VIII. 2. 1-6.

⁶¹⁸ Podossinov 2012, 205.

⁶¹⁹ Appian Mith. XVII. 114.

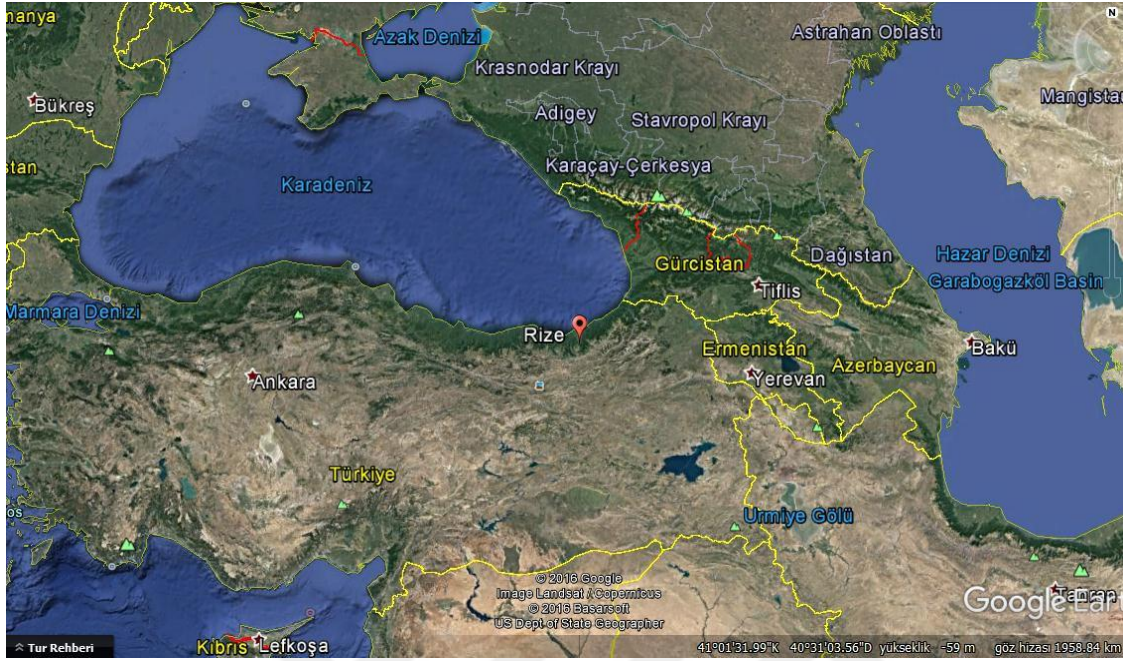


Fig.276 Rize (Google earth görünümü).

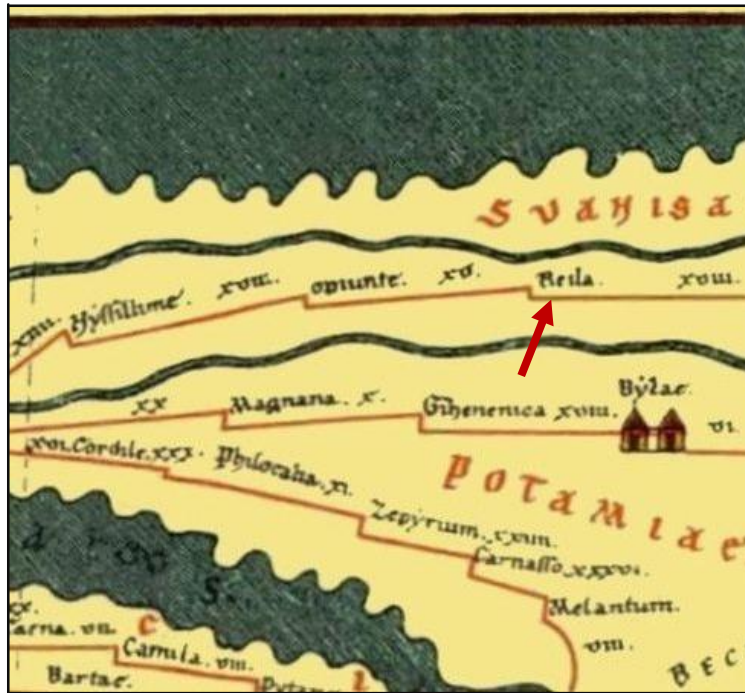


Fig.277 Peutingery Tablosu'nda Rize (Reila?).

6.11. Gümüşhane (Argyropolis)

Karadeniz Bölgesi'nin doğu iç kısmında yer alan Gümüşhane, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'yu bağlayan önemli bir kavşak noktasında kurulmuştur⁶²⁰ (Lev.162: Fig.278).

Adını sahip olduğu gümüş madeninden almaktadır. Drews, Gümüşhane'yi Homeros'un sözünü ettiği gümüşün doğum yeri uzaklardaki Alybe olabileceğini savunmaktadır⁶²¹. Strabon, zamanında Khaldai adındaki kavme eskiden Khaybes denildiğini ve ülkelerinin tam karşısında da Pharnakia'nın kurulmuş olduğunu ifade etmiştir. Karada madenlerin bulunduğunu söylemiştir. Eskiden gümüş madenleri olduğu halde Strabon'un zamanında demir madenlerinin kaldığını aktarmıştır⁶²². Gümüşhane'nin Bizanslılar tarafından Argiron ya da başka bir deyişle Argyropolis olarak adlandırıldığı Marco Polo'dan öğrenilmektedir⁶²³.

Anadolu'da isminde gümüş olan diğer yerleşimler gibi Gümüşhane ve çevresi de gümüş başta olmak üzere zengin maden kaynaklarına sahiptir. Bu madenlerin arasında altın, demir, bakır, manganez, kurşun, çinko, prit, linyit kömürü, krom, mermer, uranyum yer almaktadır (Lev.162: Fig.279).

Bugün Gümüşhane sınırları içinde yer alan önemli yerleşimler özellikle imparatorluğun sınır hattı ve bağlantı yolları üzerinde yer alması nedeniyle askeri niteliğe sahiptirler. Bu yerleşimler, Roma İmparatorluk Dönemi idari ve askeri yapılanmasını gösteren Notitia Dignitatum'da görülmektedir. Adı geçen yerleşimler arasında en önemli olanı ise günümüzde Kelkit İlçesi sınırlarında bulunan Satala yerleşimidir.

6.12.Sadak (Satala)

Antik Satala yerleşimi, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Gümüşhane İlının, Kelkit İlçesinin 26 km. güneydoğusunda bulunan Sadak Köyü (Lev.163: Fig.280,281) sınırları içinde yer almaktadır. Peutinger Tablosun'da ismi yine Satala olarak

⁶²⁰ Çiğdem 2012, 13.

⁶²¹ Drews 1976, 28.

⁶²² Strabon XII.3.19.

⁶²³ Bryer & Winfield 1985, 3.

yer almaktadır (Lev.164: Fig.282). MS 1. yüzyılın 2. yarısından sonra Euphrates Nehri kıyısındaki lejyon kampları arasında Satala'da bulunmaktadır (Lev.164: Fig.283; Lev. 165: Fig. 284). Satala Euphrates (Fırat) Nehri kıyısı boyunca konuşlanan askeri birliklerin en kuzeyindeki garnizondur.

Satala'da ilk çalışma Trabzon'daki İngiliz konsolos yardımcısı A. Billiotti tarafından 1874 yılında gerçekleştirilmiştir. Billiotti, yaptığı çalışmalarda bazı yapısal kalıntılarla karşılaşmıştır. Bazı duvarlar ve kuzeydoğu - güneydoğu yönlü olan kısmı dışında çok az görülebilen kesme taş yapı izleriyle karşılaşmıştır⁶²⁴.

1989 - 90 yılları arasında Ch. Lightfoot başkanlığındaki bir ekip tarafından Satala'da yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda Billiotti tarafından da saptanmış olan kalede (Lev.165: Fig.285) incelemeler yapılmıştır. Ayrıca kalenin kuzey duvarına paralel akan ırmağın karşısında sivil yerleşim olarak değerlendirilen arazide çok sayıda çanak çömlek, kiremit ve cam parçalarından oluşan malzeme grubuna rastlanmıştır, bu bölgenin Satala'nın antik mezarlığına ait olduğu düşünülmüştür. Yapılan incelemelerde Roma ve Bizans İmparatorluk Dönemlerine ait mezar stellerine de rastlanmıştır. Tespit edilmiş olan çanak çömlek parçaları arasında demir çağına ait olanlar olduğu gibi Orta Çağın perdahlı ve kalın çanak çömleğine de rastlanmıştır. Lightfoot başkanlığında yürütülen çalışmalarda plan çizimi, köyde bulunan malzemelerin ölçümlerinin yapılarak kayıtlara geçirilmesi gibi sistemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Köyün güneyinde bir şahsa ait arsada bulunan malzemeler Erken Bronz Çağ yerleşiminin varlığını göstermektedir. Devam eden yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen damgalı tuğla parçalarının üzerinde burada konuşlandırılan lejyon olan Legio XV. Apollinaris'in adı yer almaktadır. Tespit edilmiş olan 18 sikke, MS 2. yüzyıldan, MS 6. yüzyıla kadar olan çeşitli dönemlere aittir⁶²⁵.

2004 yılında Satala'da M. Hartmann başkanlığındaki bir ekip tarafından arkeometrik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Manyetik çalışmalar, araştırma alanında toprak altında olan arkeolojik yerleşimleri tanımlamıştır. Özellikle bölgenin doğu kısmında önemli arkeolojik yapıları gözler önüne sermiştir⁶²⁶. T.B.Mitfort, Satala'da tespit edilmiş olan çeşitli yazıtları derleyerek yayınlamıştır. Karadeniz Bölgesi'nin doğusuna doğru gidildikçe yapılan arkeolojik çalışmaların azlığı göz önünde bulundurulursa bu çalışmalar çok değerlidir.

⁶²⁴ Mitford 1974b, 221.

⁶²⁵ Lightfoot 1990, 299 - 309; Lightfoot 1991, 289 - 302.

⁶²⁶ Hartmann et al. 2005, 197 - 204.

Roma İmparatorluğu'nun Galatia- Kappadokia eyaletinin bir şehri olan Satala'nın önemi, imparatorluğun doğu sınırındaki garnizon yerleşimlerinden biri olmasından gelir. Bu lejyon kalesi, doğudan gelebilecek tehditlere karşı Roma İmparatorluğu'nun savunma sisteminde önemli bir rol oynamaktadır. Satala bir lejyon karargahıdır. Fakat hangi yerleşimde olduğu konusunda antik yazarlar bilgi vermemektedir. Yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında herhangi bir yerleşim ismiyle henüz karşılaşılammıştır. Karadeniz Bölgesi'nin doğusunda kurulan yerleşimlerin askeri nitelikli olduğu, sınır hattı olması nedeniyle iyi korunması gerekmektedir.

Roma İmparatoru Vespasianus imparatorluğun güvenliği için doğuda bazı tedbirler almıştır. Bunlardan biri Galatia ve Kappadokia Eyaletlerini birleştirmek ve imparatorluğun doğu sınırını güçlendirmek olmuştur. Roma İmparatorları hakkında bilgiler veren antik yazar Suetonius, İmparator Vespasianus'un bölgedeki sürekli barbar akınları dolayısıyla Kappadokia'ya lejyonlar gönderdiğinden ve bir Roma şövalyesinden uygun olanı vali olarak atadığından söz etmektedir⁶²⁷. Ayrıca Vespasianus zamanında imparatorluğun doğu sınırını oluşturan bu bölgede uzun bir yol ağı oluşturulmasında doruğa ulaşılmıştır⁶²⁸. MS 112 yılından sonra ise söz konusu eyaletler ayrılmış ve ayrı ayrı valiler tarafından yönetilmiştir. İmparator Traianus MS 114 yılında Parth seferi sırasında Satala'yı karargah olarak kullanmıştır⁶²⁹. Satala'da bulunan iki tane lejyon birliği bazı yazıtlar ve damgalı tuğlalar yoluyla öğrenilmektedir.

Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasından sora doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde yer alan bölgede Satala yine askeri anlamda önemini korumaya devam etmiştir⁶³⁰. Satala'nın kurulduğu yer, stratejik anlamda önemli olan imparatorluğun doğu sınırında ve Anadolu'nun batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine uzanan bir kavşak noktada yer almaktadır.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Satala'da konuşlandırılmış olan iki lejyondan biri Legio XVI. Flavia Firma (Lev.166: Fig.286) (Sabit, güçlü Flavius lejyonu) adıyla anılan ve imparator Vespasianus tarafından oluşturulan birliktir. Öncesinde çeşitli yerlerde görev

⁶²⁷ Suetonius Vespasianus.

⁶²⁸ Anderson 1903, 87.

⁶²⁹ Cassius Dio LXVIII, 1925, 397.

⁶³⁰ Procopius I. XV.2-10.

yaptıktan sonra Satala'da görevlendirilmiş, sonrasında da imparator Hadrianus tarafından doğuda yapılan düzenlemeler çerçevesinde Samosata'ya (Samsat) kaydırılmıştır⁶³¹.

Erzurum Arkeoloji Müzesi bahçesinde Satala'dan getirilmiş olan lejyoner mezar stelleri sergilenmektedir. Bunlardan biri, 1964 yılında bir köylü tarafından Satala kalesinin merkezine yakın bir yerde bulunmuş, 1986 yılında müzeye taşınmış olan, üzerinde XVI. Flavia Firma lejyonunda askerlik yapan Quintinianus Maximus'a aittir. Harf formu 2. yüzyılın erken dönemlerine uygundur⁶³² (Lev.166: Fig.287). Yazıt kısmının üst tarafında üçgen alınlık ya da herhangi bir kabartma tasvir olup olmadığı bilinmemektedir.

Erzurum Arkeoloji Müzesi bahçesinde korunmakta olan lejyoner mezar stelleri bulunmaktadır. Bu stellerden biri, yazıt kısmının bulunduğu alt bölüm ve üstte bir niş içerisinde Roma İmparatorluk ordusunun sembolü olan kartal motifini içermektedir(Lev. 167: Fig. 288). Üst kısımda kartalın yerleştirildiği nişin üst tarafında iki yanda birer rozet yer almaktadır. Bir bezeme şeriti ile mezar yazıtının olduğu bölüm ayrılmıştır. Yazıt kısmında iki yanda Korinth düzeninde sütun tarafından sınırlandırılan alana yazıt yerleştirilmiş sütun başlıklarından aşağı bir çelenk yerleştirilerek içine rozet işlenmiştir. Daha önce T.B. Mitford tarafından yayınlanan stelin bu yayındaki görüntüsünde lejyon XV. Apollinaris birliğine kayıtlı olan bir lejyonere ait olduğu okunabilir durumdadır⁶³³. Erzurum Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde yer alan diğer stelin (Lev.167: Fig.289), üçgen alınlığı ve alınlık kısmında bir rozet ile iki asma yaprağı bulunmaktadır. Bir çiftin büst şeklinde yüksek kabartma olarak işlenen tasvirlerinde figürlerin yüzündeki ayrıntıların işlenmediği görülmektedir. Zamanla tahrip olması söz konusu olabileceği gibi, yarım kalmış bir eser olabileceği de düşünülmelidir. Stelin yazıt kısmını içeren alanın bir tarafında plaster ve üzerinde yer alan başlığı görülürken diğer tarafının kırık olduğu gözlemlenmiştir. Plaster olan kısımdakinden farklı olarak sivri bir uzantının yer aldığı bu alanda plaster olmayabilir. Yazıtın hemen üzerindeki girlandın ucundan sarkan kurdelalar görülmektedir. Girlandın üzerinde rozet bezeme yer almaktadır. Yazıt kısmının günümüzde bir bölümü okunabilmektedir. T.B. Mitford'a göre mezar stelinin sahibi olan asker Marcus Aurelius Dönemi'nde (MS 161- 180) lejyon III. Augusta birliğinde yüzbaşı olarak görev yapmıştır⁶³⁴. Erzurum Arkeoloji Müzesi'nin bahçesinde Satala'dan getirilmiş olan diğer bir

⁶³¹ Uzunoglu 2012, 113.

⁶³² Mitford 1997, 140.

⁶³³ Mitford 1988, 179.

⁶³⁴ Mitford 1988, 172.

mezar stelinin yazıt kısmının ortasından kırık olduğu ve bulunan parçanın stelin alt kısmına ait olduğu görülmüştür (Lev.168: Fig. 290). Korunan kısımda iki tam satır yer almaktadır. Okunabilen iki satırın üzerinde yarım olarak okunabilen yazı “*Iulia*”dır. Stelin alt kısmında bir köpek tasviri yer almaktadır. Stel, bir yanında plaster benzeri bir elemanla çerçevelenirken diğer tarafında uzun sütun benzeri bir eleman bulunmaktadır. Bu formuyla bir önceki stele (Lev. 167: Fig. 289) benzemektedir. Yerel kireç taşından yapılan eserler, malzemenin yapısı ve dış kuvvetler nedeniyle bozulmaya oldukça elverişlidir.

Satala’da konuşlandırılan diğer bir birliğin adı da Legio XV. Apollinaris’tir. (Lev.168: Fig.291) Cassius Dio, kendi zamanında İmparator Augustus tarafından kurulan 23 ya da 24 lejyondan biri olarak Cappadocia’daki XV. Apollinaris olduğunu bilmektedir. Bu birlik muhtemelen Geç Cumhuriyetin üçüncü ya da dördüncü lejyonudur⁶³⁵. Bu lejyon, Actium Savaşı’ndan Corbulo’nun MS 63 yılındaki Parth Seferi için çağırılınca dek Pannonia Bölgesi’ndeki Carnuntum kentinde bulunmuştur⁶³⁶. Bu gün Trabzon Aya Sofya Müzesi bahçesinde legio XV. Apollinaris birliğinden bir askere ait mezar steli bulunmaktadır (Lev.169: Fig.292,293).

Satala’da ele geçmiş ve bazı araştırmacılar tarafından yayınlanmış olan mezar stelleri, Legio XV. Apollinaris birliğinin isminin bulunduğu tuğla parçaları, bu birliğin Satala’da bir zamanlar bulunmuş olduğunun kanıtı sayılmalıdır. Mitford, derlediği Satala yazıtları arasında Hacı Hasan isimli bir kişinin evinde rastladığı ve Legio XV. Apollinaris’in damgasının yer aldığı üç tuğla parçası tespit etmiştir. Bu damgalardan bir tanesi “*tabula ansata*” içinde yer alırken, biri dikdörtgen bir panel içine yerleştirilmiştir, üçüncüsü de sadece lejyonun adını taşımaktadır⁶³⁷ (Lev.170: Fig.294).

Anadolu’daki Roma İmparatorluk Dönemi lejyon birliklerine asker sağlanırken Anadolu’nun insan kaynağından faydalanmıştır. Samsun İli, Havza İlçesi, Ortaklar Köyü’nde tespit edilen Grekçe bir yazıtta Satala’da görev yapmış olan bir askerin görevini tamamladıktan sonra kendi memleketine döndüğünü ve burada öldüğü aktarması bu duruma güzel bir örnektir⁶³⁸.

⁶³⁵ Wheeler 2000, 261.

⁶³⁶ Uzunoğlu 2012, 109.

⁶³⁷ Mitford 1997, 142.

⁶³⁸ Anderson 1903, 83.

Tarafımızca Satala garnizonu ve Sadak Köyü'ne gidilerek yerinde incelenmiştir. Satala konum olarak Gümüşhane'nin güney ilçesi Kelkit'te yer almaktadır. Aynı zamanda Erzincan sınırında yer alan Kelkit Trabzon'dan başlayarak, Satala ile devam eden, Melitene (Malatya), Samosata (Adıyaman- Samsat), Zeugma (Gaziantep), Antiochia (Antakya)'ya kadar giden bir sınır hattı üzerinde yer almaktadır. Kurulduğu yer etrafına göre en düz ve bu nedenle yerleşime en uygun noktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili olduğundan buradan gelecek olan düşman hemen fark edilebilir ve karşı atakla savunma gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle stratejik önem taşımaktadır. Ayrıca yerleşimin Yeşilırmak (İris) ın en büyük kolu olan Kelkit Çayı kenarında olması, burayı verimli bir bölge yapmakta hem su ihtiyacı hem de tarım için uygun koşullar sağlamaktadır. Garnizonun kurulu olduğu alanda toprak üstünde sadece bir su kemerinin horasan harçlı kalıntıları kalmıştır Gözle görülür herhangi bir malzeme tespit edilememiştir. Alan tamamen buğday örtüsüyle kaplıdır (Lev.170: Fig.295). Garnizonun 1.5 km güneydoğusunda bulunan ve adını Satala'dan alan Sadak Köyü'ne gidilmiş ve burada Satala'dan taşındığı tahmin edilen mimari yapı malzemeleriyle karşılaşılmıştır. İşlenmiş büyük blokların köydeki duvarların yapımında kullanıldıkları görülmüştür (Lev.171: Fig.296). Köyün birkaç m batısında tepede kesme taş bloklarla çevrilmiş bir su deposu bulunmaktadır. Bu alanda çok sayıda profilli seramik olduğu gözlenmiştir. Daha önce burada araştırma yapan gezginler Satala'ya ait kalenin duvarlarının kalıntılarını görmüş ve fotoğraflamışlardır. Kaleye ait duvar kalıntıları günümüzde görülememektedir.

6.13. Zigana (Zygopolis)

Strabon, Trapezus'tan sonra Zygopolis isimli bir yerleşime geldiğini aktarmaktadır⁶³⁹. Bu isim sesleniş tarzıyla Zigana'yı çağrıştırmaktadır. Zigana Geçidi (Lev.172: Fig.297,298), Doğu Karadeniz Bölümü'nde Trabzon İli'nin hemen güneyinde Zigana Dağları üzerinde yer alır. Bu dağlar ortalama 2100 m. yükseltisi ile Doğu Karadeniz dağları arasında alçak bir dağlık alan özelliği gösterir. Kuzey- güney yamaçları arasında kolay geçiş sağladığı için jeostratejik bir öneme de sahiptir⁶⁴⁰. Bu özelliğiyle her dönem bir geçiş güzergahı olmuştur.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu coğrafyanın sınır hattı olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Sınır koruma amacıyla bu coğrafyada askeri bazı yapılandırmalar

⁶³⁹ Strabon XII.3.17.

⁶⁴⁰ Kadioğlu 2006, 46.

gerçekleştirilmiştir. Garnizon kentleri, kaleler, gözetleme kuleleri gibi tedbirlerle bölge sürekli korunmak durumundadır. Son derece dağlık olan bu alanda arkeolojik bir çalışma yapılmadığından somut veriler elde edilememiştir. Antik kaynaklar, bu bölgede yaşayan barbar kavimlerin varlığından söz etmektedirler. Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluğa bağlı krallıklar şeklinde bölgenin kontrol altına alınmak istenmiştir.

Notitia Dignitatum'da Cohors Secunda Valentiniana'nın konuşlanmış olduğu yerin Gümüşhane İli'nin Torul İçesi'ne bağlı Zigana Köyü yakınlarında bir yerde olma ihtimali yüksektir (Lev.173: Fig.299).



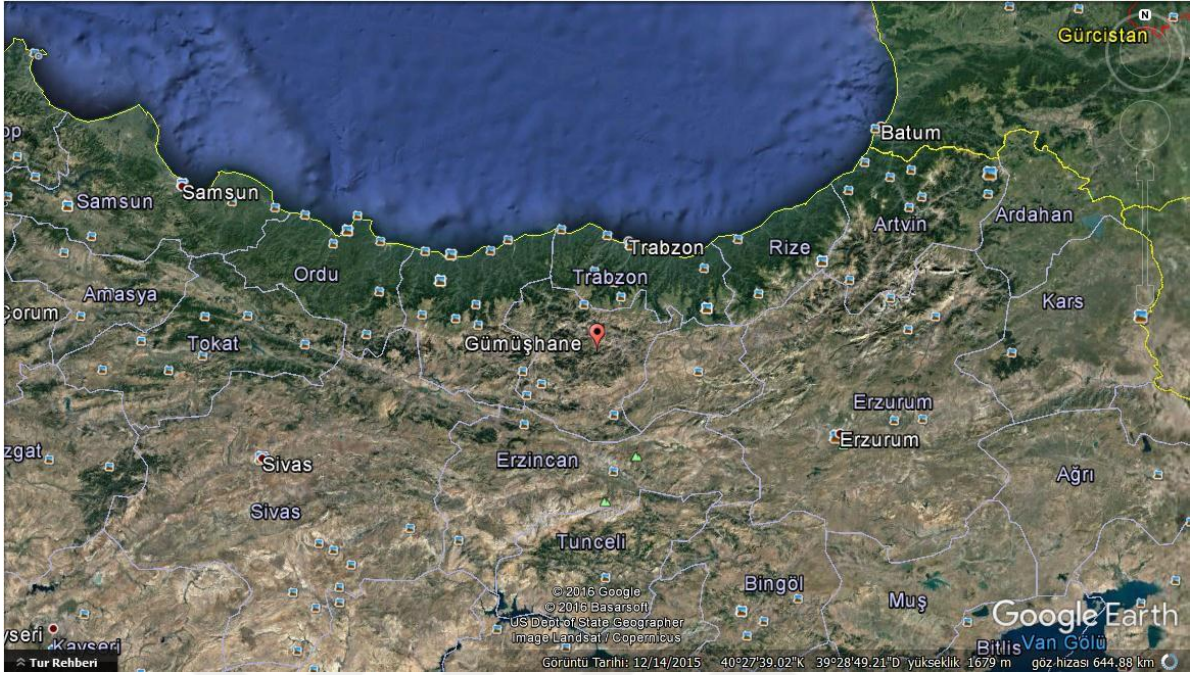


Fig.278 Gümüşhane ve çevresi (Google earth görünümü)

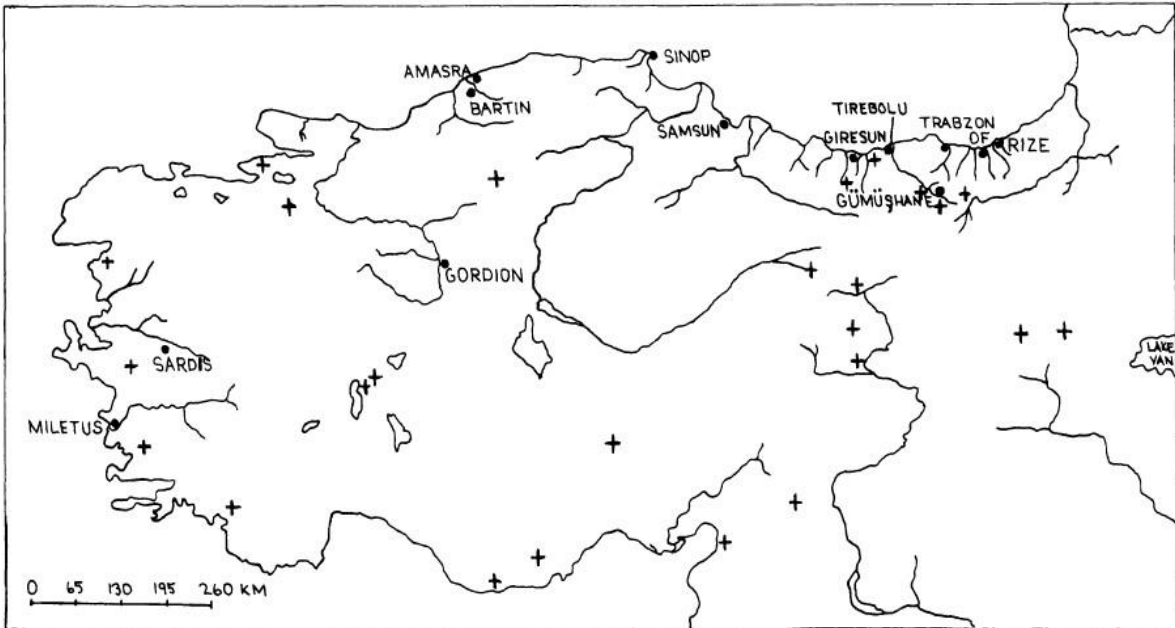


Fig.279 Karadeniz ve Gümüşhane'deki demir yatakları

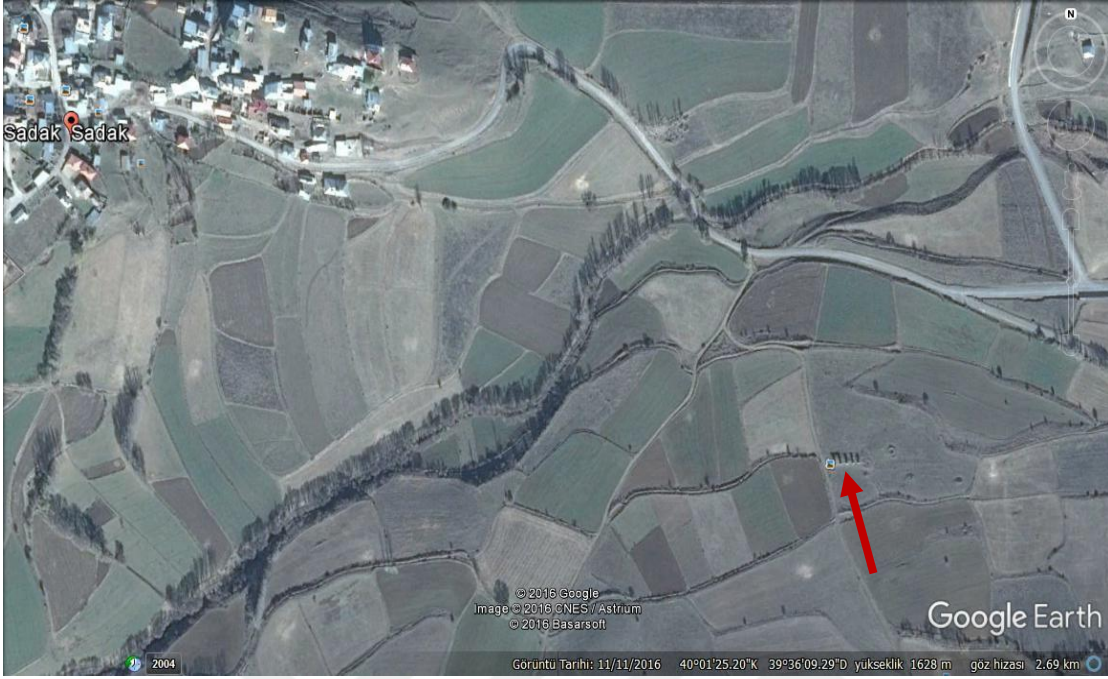


Fig.280 Satala kenti (Google earth görünümü).



Fig.281 Köye hakim bir noktadan Sadak Köyü'nün görünümü.

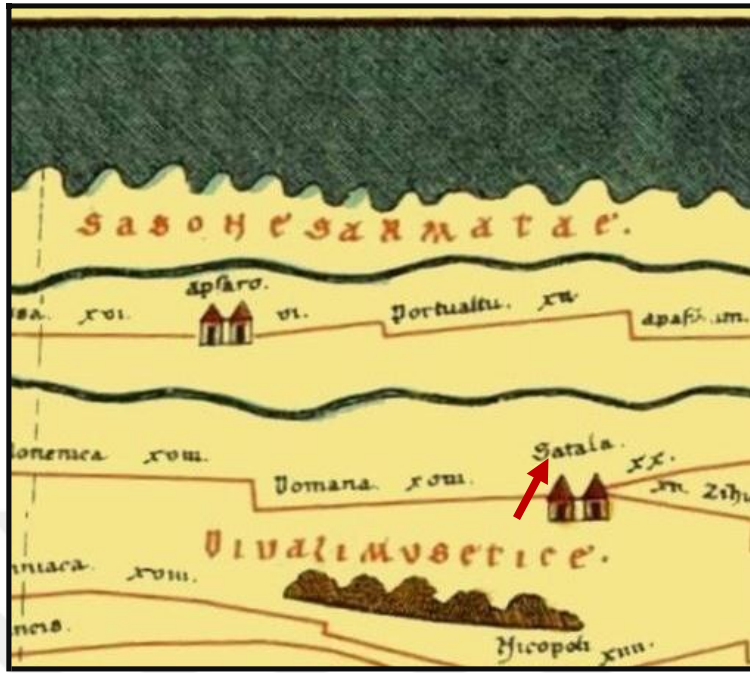


Fig.282 Peutinger Tablosu'nda Sadak (Satala).

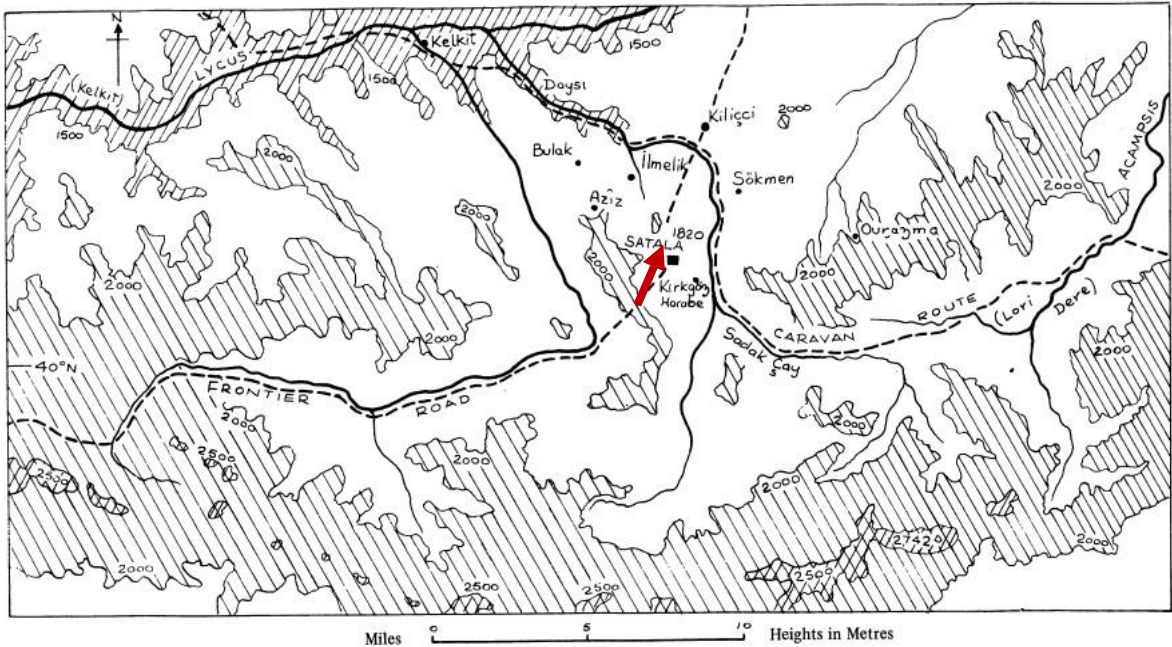


Fig.283 Satala'nın konumunu gösteren bir harita.



Fig.284 Euphrates (Fırat) kıyısındaki lejyon kampları.

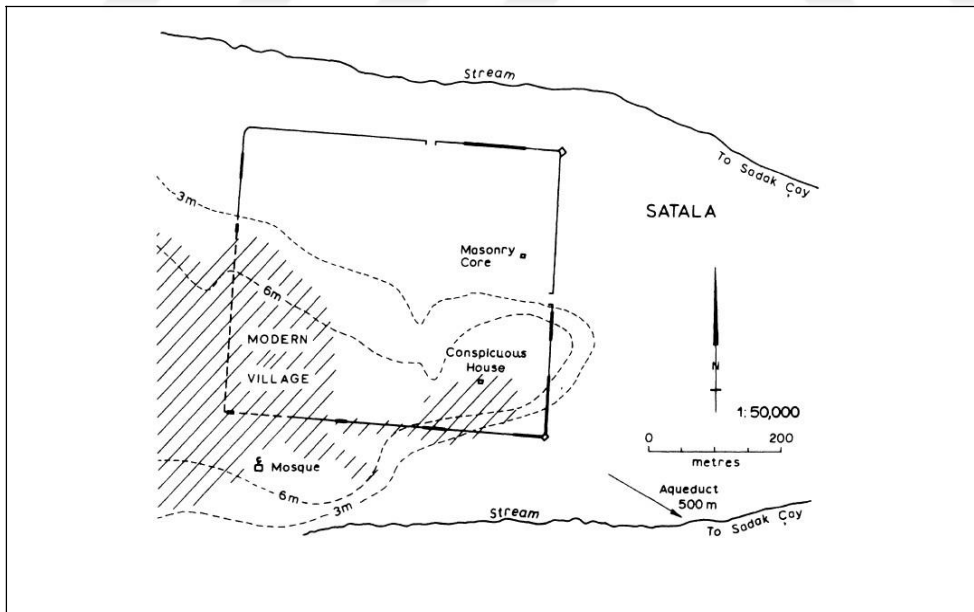


Fig.285 Lejyon kalesinin planını gösteren bir çizim.

In Augusta Eufratensi:

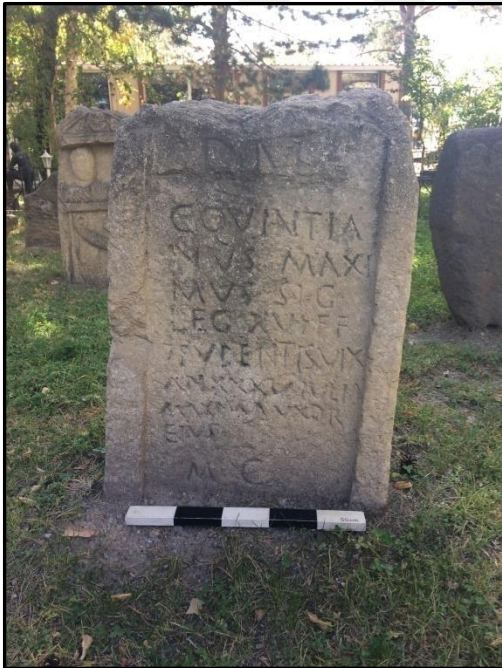
Equites Dalmatae Illyriciani, Barbalisso.

Equites Mauri Illyriciani, Neocaesareae.

Equites promoti indigenae, Rosafa⁶⁾.

Praefectus legionis sextaedecimae Flaviae firmae, Sura.

Fig.286 Notitia Dignitatum'da XXXVII. Legio XVI. Flavia Firma lejyonu.



D. M.
C. Quintia-
nus Maxi-
mus sig.
leg. XVI F.F.
(centuria) Pudentis, vix.
an. XXXV, Iulia
Maxima uxor
eius
M.C.

Fig.287 Erzurum Arkeoloji Müzesi, Quintinianus Maksimus'a ait mezar steli.



Fig.288 Erzurum Arkeoloji Müzesi, Satala'dan lejyoner mezar steli.



Fig.289 Erzurum Arkeoloji Müzesi, Satala'dan lejyoner mezar steli.



Fig.290 Erzurum Arkeoloji Müzesi, Satala'dan lejyoner mezar steli.

**Praefectus legionis quintaedecimae Apollinaris,
Satala.
Praefectus legionis duodecimae fulminatae, Me-
litena.**

Fig.291 Notitia Dignitatum'da Legio XV. Apollinaris lejyonu.

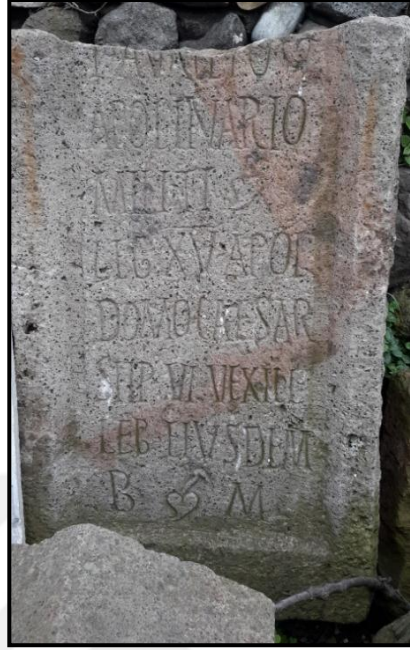


Fig.292 Trabzon Ayasofya Müzesi, Legio XV. Apollinaris birliğinden bir lejyonere ait mezar steli.

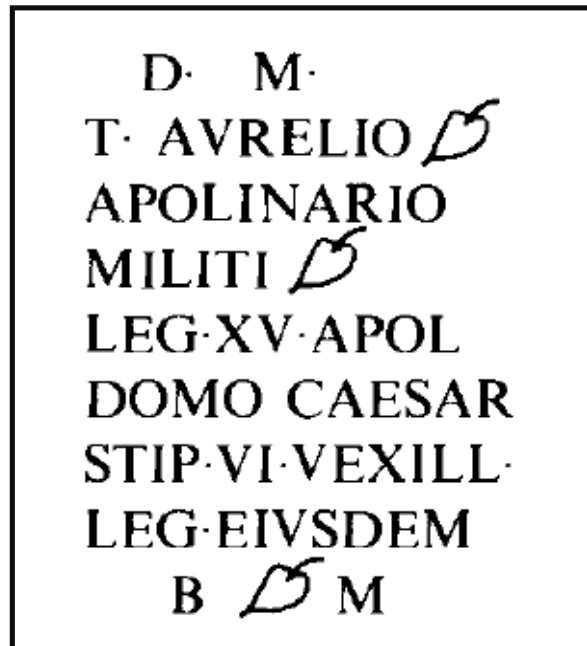


Fig.293 Yukarıdaki mezar steli, daha önce yayınlanmıştır

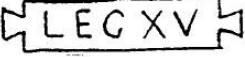
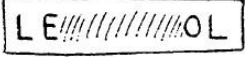
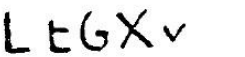
	4. In the house of Hadji Hassan, in a panel with swallow-tails. LEG XV
	5. In the same house, in a rectangular panel. LE[G XV AP]OL
	6. In the same house. LEG XV

Fig.294 Satala'daki lejyon birliğine ait damgalı tuğlalar.



Fig.295 Satala, buğday örtüsüyle kaplı garnizon alanı.



Fig.296 Sadak Köyü, Satala'dan yapı taşları.

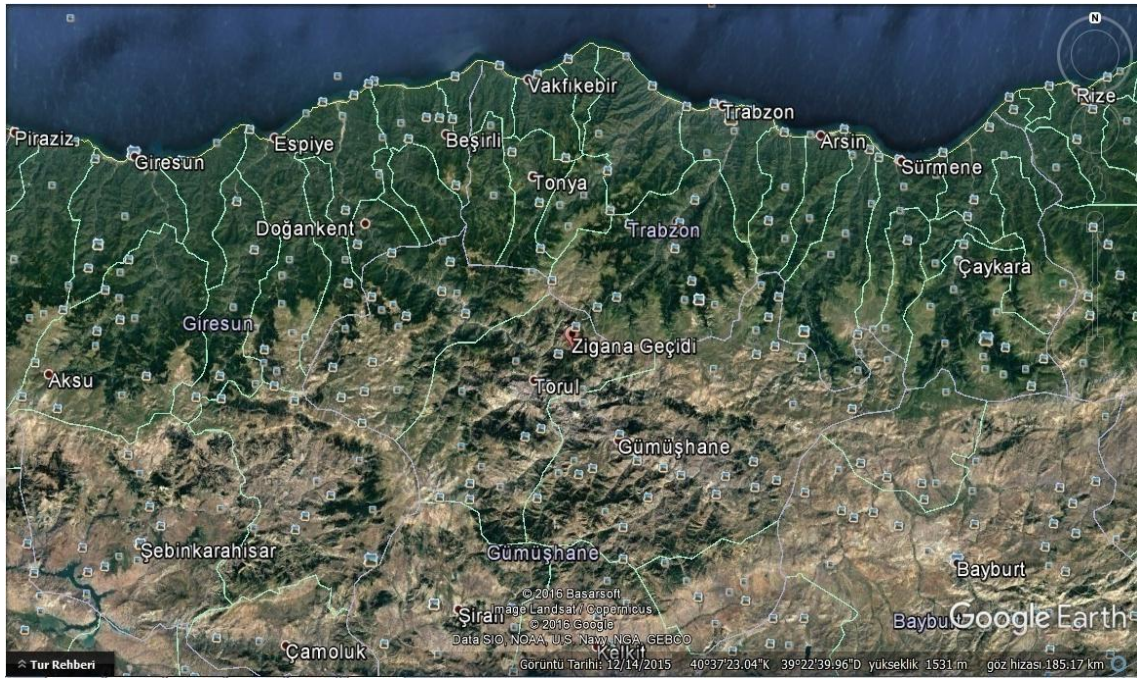


Fig.297 Zığana Geçidi ve çevresi (Google earth görünümü).

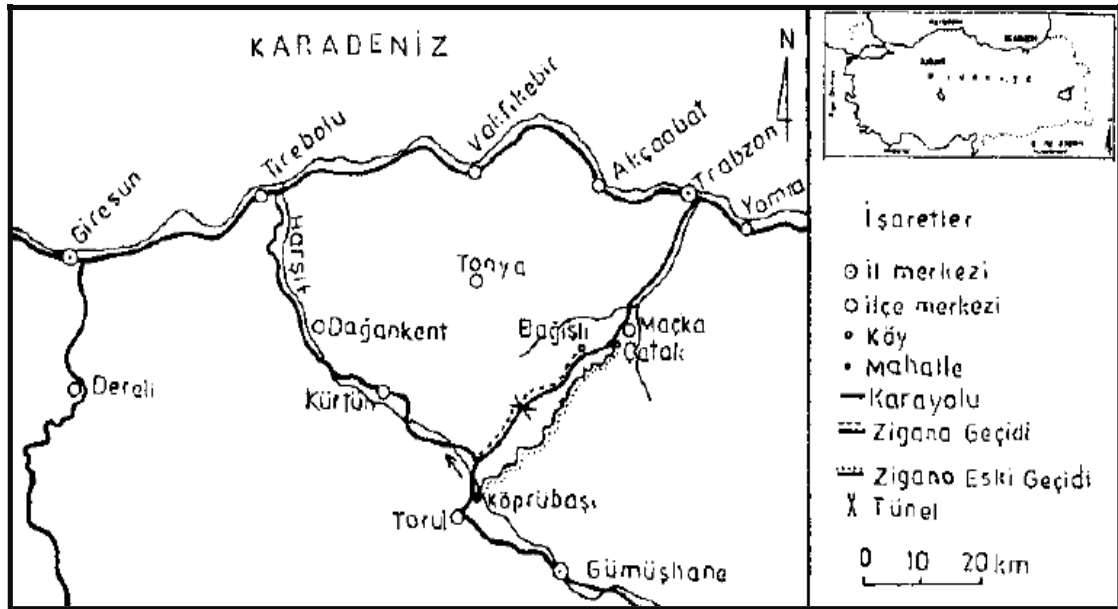


Fig.298 Zığana Geçidinin yerleşim haritası.

OR. XXXVIII. DUX ARMENIAE.

85

Cohors Apuleia ciuium Romanorum, Ysi-
porto ⁸⁾.

Cohors prima Lepidiana, Caene — Parem-
bole.

Cohors prima Claudia equitata, Sebasto-
polis.

Cohors secunda Ualentiana, Ziganne ⁹⁾.

Fig.299 Notitia Dignitatum, Cohors Secunda Valentiana birliğinin konuşlandığı yer,
Ziganne.

6.14. Bayburt (Paipert)

Bayburt, Anadolu arkeolojisiinde çok az araştırma yapılan Doğu Karadeniz kentlerinden biridir. Yukarı Çoruh Havzası'nda yer alan şehir, Kop ve Soğanlı Dağları arasında Çoruh Nehri'nin açtığı vadi oluşunun nispeten genişlemiş kesiminde kurulmuştur ve deniz seviyesinin 1550 m. yukarısında konumlandırılmıştır⁶⁴¹ (Lev.174: Fig.300,301).

Yerleşim, konumu nedeniyle önemli yollar üzerinde bulunmaktadır. Bayburt'un bulunduğu yerden iki rota Karadeniz'e doğru gider. Bunlardan biri, kıyı boyunca çapraz giden Zigana geçidi ve Gümüşhane yoluyla Trabzon'dan Tebriz'e (İran) giden eski trafik rotası; ikincisi ise, Kelkit Nehri'ni takip edip Kavak'a ve oradan da Samsun'a varan iç kısımdaki rotadır.

Önemli bir ticaret yolunun üzerinde bulunan bu yerleşim Marco Polo tarafından ziyaret edilmiştir. O'nun anlatımlarına göre Bayburt Kalesi yakınlarında çok iyi gümüş madenleri bulunmaktadır⁶⁴².

Bayburt'un prehistorik geçmişiyle ilgili çalışmaların en önemlisini K. Kökten gerçekleştirmiştir. Yaptığı araştırmalarda prehistorik malzemelerle karşılaşmamış fakat bazı höyükleri tespit etmiştir. Bu höyükler arasında Pulur höyük, K. Kökten tarafından Bayburt çevresinde karşılaşılan en büyük höyük olarak adlandırılmıştır⁶⁴³.

1988 yılından itibaren A. Sagona Bayburt ve çevresinde yüzey araştırmaları, 1990 yılından itibaren de Büyüktepe höyükte kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir⁶⁴⁴.

Kazı için bu höyüğün seçilmesi, Bayburt Vadisi'nde yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiş olan iki ana yerleşime ait verilerin, bunlardan biri Erken Bronz çağ, diğeri de Geç Hellenistik- Erken Roma Dönemi, en çok bu höyükte rastlanmış olmasından ileri gelmektedir. 1991 yılındaki ikinci kazı sezonunda ise Geç Hellenistik- Erken Roma dönemi mimari tabakasına rastlanmıştır (Lev.175: Fig.302). Alanda tespit edilen Hellenistik

⁶⁴¹ Ünsal 2014, 88.

⁶⁴² Bryer & Winfield 1985, 303.

⁶⁴³ Kökten 1945, 480. Günümüzde Erzurum İli sınırları içinde yer almaktadır.

⁶⁴⁴ Sagona 1989, 425- 433; Sagona 1991b, 305- 311.

seramikler pişirme kapları ve kaliteli kaplardan oluşmaktadır. Geç Hellenistik Dönem kapları Geç Roma “*Pontik sigillata*” ların öncüleridir⁶⁴⁵ (Lev.176: Fig.303).

6.15. Aydıntepe (Hart)

Bayburt’un 24 km. kuzey batısında bulunmaktadır⁶⁴⁶ (Lev.177: Fig.304). Tarih boyunca önemli yollar üzerinde bulunan yerleşim, pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Fakat Aydıntepe’nin geçmişini ortaya koyacak arkeolojik çalışmaların fazla olduğu söylenemez.

Yerleşimin adlandırılmasıyla ilgili herhangi bir yazılı kaynağa ulaşılmadığı için kesin tanımlamalar yapılamamaktadır. Sadece antik yazar Procopius’un anlatımlarında sözünü ettiği Charton adlı yerleşimin varlığı bilinmektedir⁶⁴⁷. Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasında Bizans İmparatorluğu Dönemi’nde Doğu Karadeniz’in ormanlarında ve yüksek dağlarında yaşam süren itaatı reddeden halklar yaşamaktaydı. Bu halklardan birisi de tamamen vahşi bir hayat süren Tzanlar ya da Haltlar olarak bilinen halktı. Yerleşimin adı bölgeye egemen olan bu halktan gelmiş olmalıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan önce de Bucak merkezi olan Hart, 1957 yılında belediye teşkilatının kurulmasıyla Aydıntepe adını almıştır.

M. Bilgin, Bayburt ve çevresinde geziler yapmıştır. Aydıntepe İlçesi’nden Kemer Dağları’na doğru çıkan yolun doğu yanında Roma Dönemi’ne ait küçük bir kale kalıntısı ve bu yolun kuzey devamında Kalecik Yaylası’nın kenarında yine Roma Dönemi’ne ait bir diğer kale kalıntısı tespit etmiştir. Bu iki kale arasında ise yer yer at arabalarının da geçmesine izin verecek genişlikte eski yol kalıntılarına rastlamışlardır. Bir ucunda Aydıntepe İlçesi bulunan bu yol bölge halkı tarafından modern zamanlarda da kullanılmaktadır⁶⁴⁸.

Aydıntepe’de bilinen bütün kısımları ilçe yerleşiminin altında kalmış olan bir yer altı şehri saptanmıştır. 1989-1990 yıllarında Erzurum Müze Müdürlüğü tarafından çalışmalar gerçekleştirilmiş olsa da yer altı şehrinin ilçe yerleşiminin altında bulunması bazı zorlukları

⁶⁴⁵ Sagona 1992a, 194- 196.

⁶⁴⁶ Erkmen 1998, 313.

⁶⁴⁷ Procopius III.6.18.

⁶⁴⁸ Bilgin 2002, 17.

ortaya ıkarmıştır⁶⁴⁹. Yer altı şehrinin en büyük özelliği, hiçbir yapı malzemesi kullanılmadan kayaların oyularak mekanlar haline getirilmiş olmasıdır⁶⁵⁰.



⁶⁴⁹ Erkmen 1998, 313.

⁶⁵⁰ Yıldizer 1990, 458.

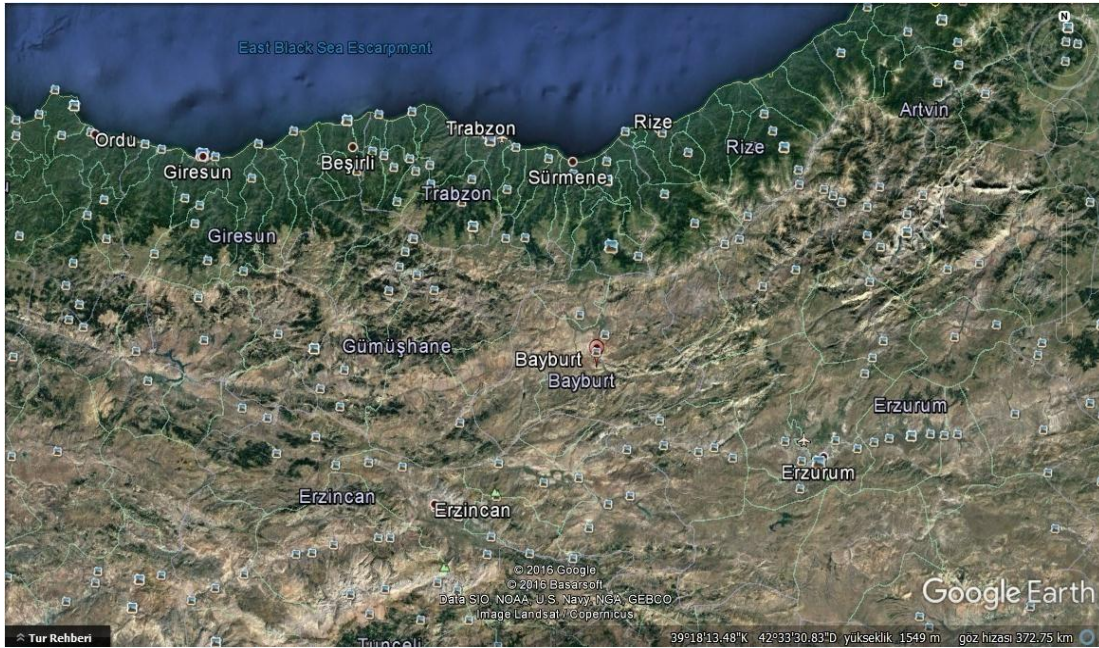


Fig.300 Bayburt ve çevresi.(Google earth görünümü).

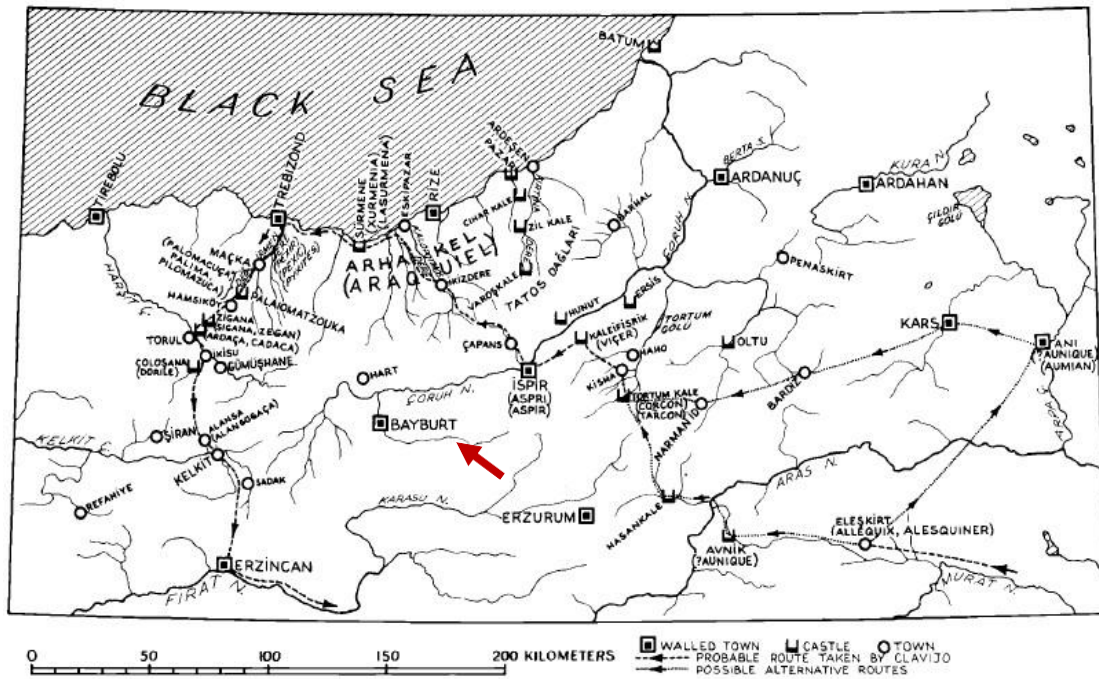


Fig.301 Bayburt ve çevresinin haritası.

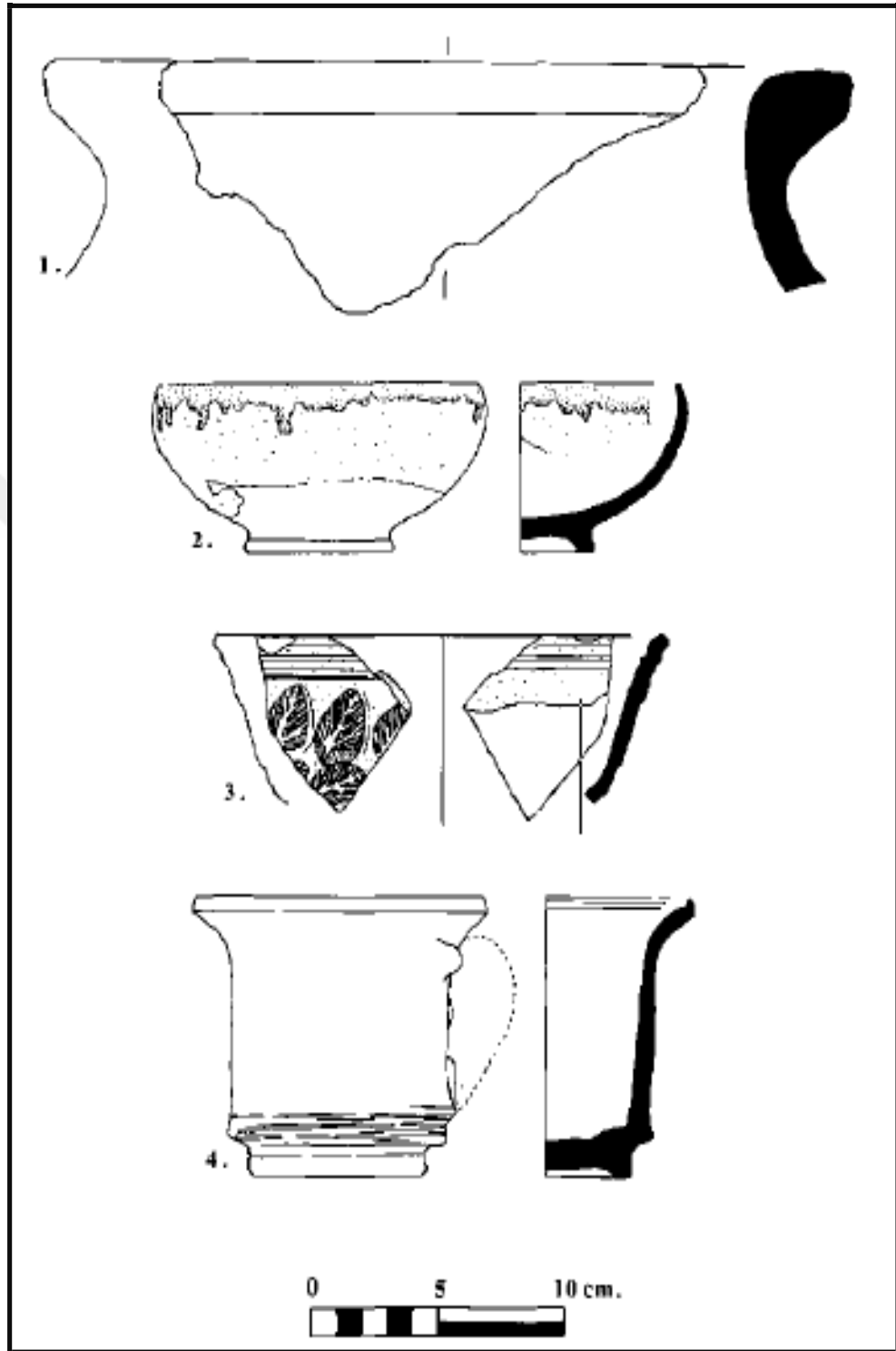


Fig.302 Bayburt- Büyüktepe Höyük 1991 kazı sezonu Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi seramiklerinden örnekler.

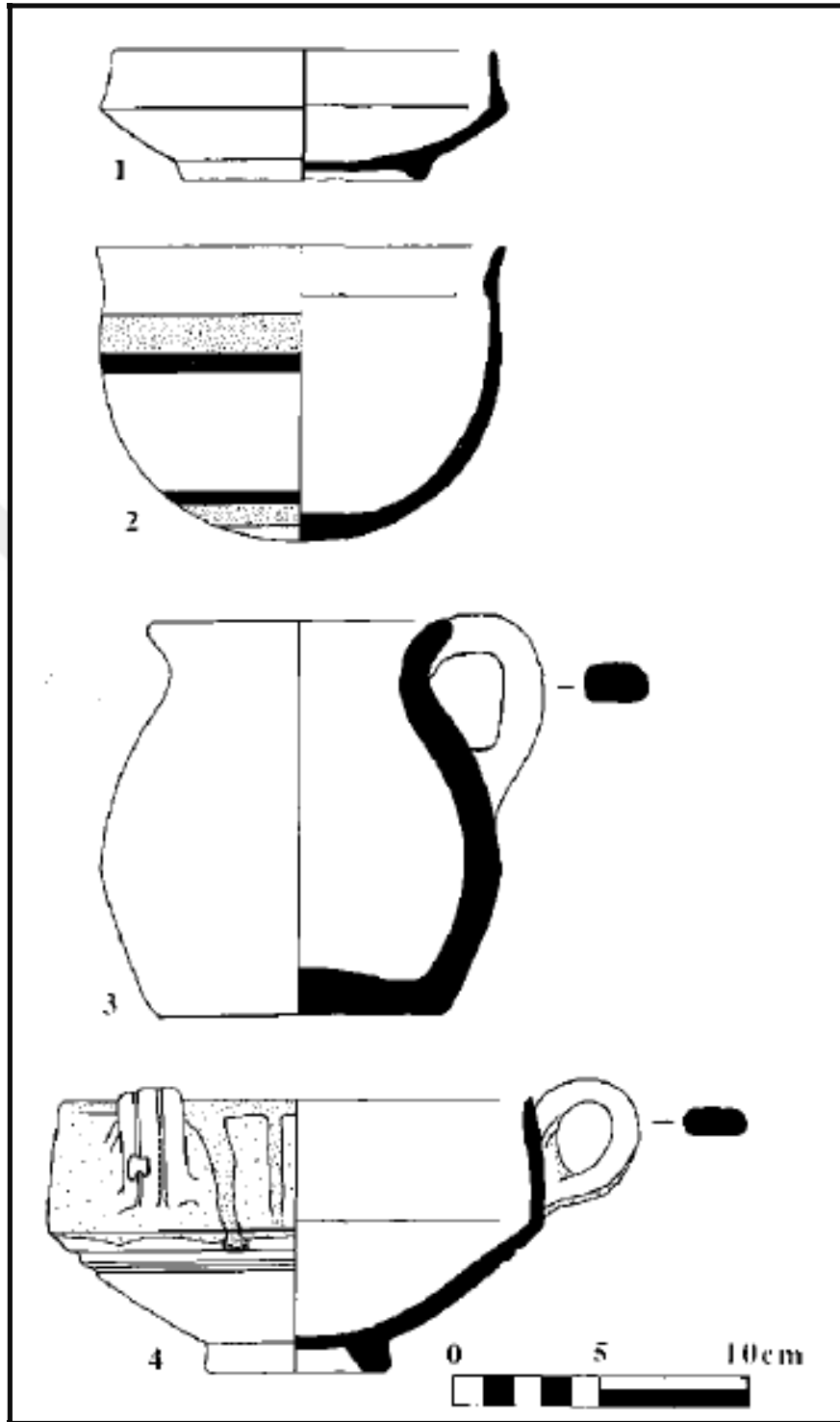


Fig.303 Bayburt- Büyüktepe Höyük 1992 kazısı. Geç Hellenistik- Erken Roma İmparatorluk Dönemi seramikleri.

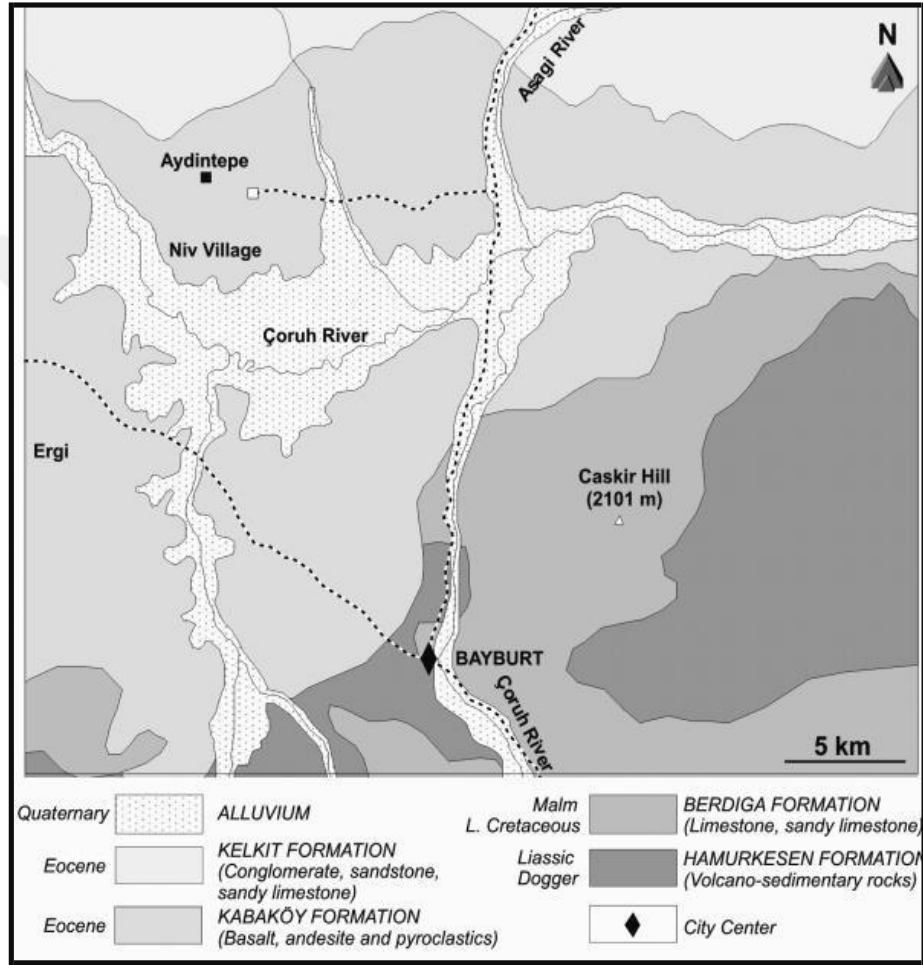


Fig. 304 Bayburt ve Aydıntepe İlçesi.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimleri, antik kaynaklar, araştırma ve kazı tarihçesi ile tarafımızdan bazı bölgelerde yapılan arazi çalışmaları doğrultusunda Roma İmparatorluğu'nun günümüz coğrafi sınırları içinde nasıl bir etkinlik gösterdiği konusunda bazı sonuçlara varılmıştır.

Karadeniz coğrafyası dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Orta ve Doğu Karadeniz'de kurulan yerleşimlerin günümüz şehirlerinin altında kaldığı ve modern kentlerin bu antik kentlerin üzerinde yükseldiğini söyleyebiliriz. Bu modern yerleşimlerde yapılan inşa çalışmalarında antik kentlerin izlerini gösteren çok sayıda buluntuyla karşılaşmaktadır. Arazi yapısı engebeli olduğundan kent kurmak için elverişli yerler, Ege veya Akdeniz Bölgesi kadar avantajlı değildir. Düz ve merkezi bir nokta tespit edildiğinde yerleşimler aynı noktaya kurulmaya devam etmektedir. Bazen de bu antik kentlere ait yapı malzemelerinin parçalarını modern yerleşimlerde kullanıldığını görmekteyiz. Yapının işlevinin kalmadığı durumlarda eski yapı yıkılarak parçaları modern yapılarda kullanılmıştır. Tarafımızca yapılan arazi çalışmalarında böyle yapılarla karşılaşmıştır.

Antik yazarların anlatımlarında kıyı kentleri olarak bilinen bazı yerleşimlerin kıyıya dolgu yapılarak karanın genişletilmesi nedeniyle biraz daha iç kısımlarda olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca nehir kenarlarında kurulmuş olabileceği söylenen Themiskyra gibi yerleşimlerin de zamanla bu nehirlerin yataklarının değişmesinden kaynaklı kentin alüvyon dolgu altında kalmış olabilecekleri mümkündür.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Orta ve Doğu Karadeniz yerleşimlerinin kurulmasında farklı öncelikler söz konusudur. Orta Karadeniz yerleşimleri yol bağlantıları açısından işlek ve önemli bir özelliğe sahiptir. Kuruldukları yerler kavşak nokta olma özelliğine sahiptir. Yapılan araştırmalar, bölgede tespit edilen çok sayıda mil taşı olduğunu göstermiştir. Ayrıca bazı yol kalıntıları da tespit edilmiştir. Bölgede yapılacak daha ayrıntılı bir çalışmayla yollar hakkında daha ayrıntılı bir sonuca ulaşılabileceği görülmektedir. İç bölgeleri kıyıya ve oradan da kara ya da deniz yoluyla komşu bölgelere ulaştırmak açısından bu yerleşimler kurulmuştur.

Suyu ve suyun kazandırdıklarını önemseyen ve bunu mimariyle birleştiren Roma İmparatorluğu için hamam yapıları kent yaşamında büyük yer tutmuştur. Günümüzde Orta Karadeniz Bölgesi sınırlarını içine alan coğrafya için Strabon'un anlattıklarını dikkate aldığımızda ve bölgede hala kullanılmakta olan termal su kaynaklarının varlığını gördüğümüzde, geçmişten günümüze taşınan bir geleneğin varlığı ortaya çıkmaktadır. Samsun- Havza İlçesi bugün aktif olarak kullanılan sıcak su kaynaklarıyla ünlüdür. Roma İmparatorluk Dönemi'nde günümüz Havza'sında kurulmuş olabileceği düşünülen Therma/Thermai kenti, su ile şifa bulma geleneğinin nerelere kadar gidebileceğinin bir göstergesidir. Antik yazarların yanı sıra, 19. yüzyılın başlarında Samsun ve çevresinde araştırmalar yapan Fransız araştırmacılardan Pascal Fourcade'in tespit ettiği kentin astynomosunun bir aqueduct ve bir therme yakınındaki kaldırımın onarım masraflarını karşıladığı yazıt, Havza yakınlarında henüz yeri tespit edilmemiş su yapılarının varlığına kanıt oluşturmaktadır. Sadece Havza'da değil, Amasya, Tokat ve tez konumuz dışında olmasına rağmen Tokat'a çok yakın olduğundan söz edilmesi gereken Yozgat kenti de sıcak su kaynakları açısından son derece zengin bölgelerdir.

Sebastopolis antik kentine ev sahipliği yapan Tokat- Sulusaray İlçesi bu anlamda adı anılması gereken bir yerleşimdir. Günümüzde önemli bir termal su kaynağı olan Sulusaray İlçesi- Ilıca Köyü'nde, Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan bir hamam yapısı tespit edilmiştir. Yapılan arkeolojik kazılarla açığa çıkarılan bu termal yapıdan başka, Sulusaray yakınlarında sağlık tanrısı Asklepios'a adanan altar, Sulusaray'ın günümüzde olduğu gibi Roma İmparatorluk Dönemi'nde de sahip olduğu tedavi edici özellikten dolayı gözde bir yer olduğunun işareti olmalıdır. Ayrıca Tokat ve çevresinin kayda değer bir maden rezervine sahip olması ve önemli yolları birbirine bağlayan bir noktada bulunmasıyla Sebastopolis'in hem sağlık hem de ticaret merkezi olabileceğini akla getirmektedir. Tokat- Niksar (Neocaesarea) İlçesi'nden çıkan ünlü ayvaz suyunun kullanım tarihinin en azından Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar gittiğini kanıtlar nitelikte Severus Aleksandros (MS 222-234) Dönemi'ne ait bir sikkenin arka yüzünde yer alan iki katlı çeşme yapısı, Neocaesarea'nın mevcut su kaynaklarını nasıl kullandıkları hakkında bilgi vermesi açısından, bunun yanında antik bir kentte insanlar tarafından kullanılan bir yapı konusunda fikir sahibi olmamızı sağladığı için dikkate değer bir ayrıntıdır.

Amasya'da günümüzde kullanılan termal su kaynakları diğer yerleşimlerde olduğu gibi antik bir geleneğin devamı niteliğindedir. Amasya - Göynücek İlçesi'nde yer alan

günümüzde Terziköy Hamamı olarak bilinen termal tesisin yakınında yapılan sondaj ve kazı çalışmaları Roma Dönemi'ne kadar giden bir termal su yapısının varlığını ortaya koymuştur. Hellenistik Dönem'de görkemli bir başkent olan Amaseia kentine su sağlamak amacıyla inşa edilen bir su kanalı - aqueduct- Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kentin su ihtiyacını karşılamış ve Bizans İmparatorluğu Dönemi'ne kadar kullanılmıştır. Sonraki yıllarda yapılacak çalışmalar antik Amasia kentinin su yapıları, bunların işlevleri hakkında daha fazla bilgiyi gün ışığına çıkaracaktır. Tez konumuz dışında olmasına rağmen Tokat ile olan coğrafi yakınlığı nedeniyle Yozgat- Sarıkaya İlçesi'nde arkeolojik kazılarla gün yüzüne çıkan Roma hamamı, Orta Karadeniz ve Orta Anadolu'nun Kuzeyi çerçevesinde var olan termal kaynakların sağlık, bununla birlikte bu sağlığı onlara sağlayan Asklepios kültürünün Orta Karadeniz yerleşimlerinde etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Günümüzde Orta Karadeniz Bölgesi, önemli nehirler ve kolları tarafından sulandığı için verimli, coğrafi alan açısından daha düz bir yeryüzü şekline sahip olduğundan tarıma daha elverişlidir. Nehir kenarında yerleşimlerin kurulması çok eski ve tercih edilen bir gelenektir. Bölgedeki tarımsal kaynakların bolluğu ise antik yazarlarca dile getirilmiştir. Karadeniz'in doğusuna doğru gidildikçe yükseklik artar tarım için düz alanlar azalır. Düz alanlar hayvan yetiştiriciliği için de uygundur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde bu bölgedeki ovalarda yetiştirilen hayvanlardan elde edilen yünün ve orman ürünlerinin ihraç edildiği Strabon'un anlatımlarında yer bulmaktadır.

Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerinin önemli tarımsal kaynakları olduğu ve bu kaynakların denize kıyısı olan kentlerde yer alan limanlar aracılığıyla ihracı söz konusudur. Bu konuda Amisus Orta Karadeniz Bölgesi içinde ön plana çıkmaktadır. Amisus ve çevresi, Amasia, Dokeia (Tokat), ve ilçesi Zela (Zile), Oenoe (Ünye) çevresinde yetiştirilen üzüm ve bu üzümünden elde edilen şarap önemli ihraç ürünleri arasında sayılmaktadır. Orta Karadeniz Bölgesi'nde Samsun ve ilçeleri, Amasya, Tokat şehirlerinde karşılaştığımız ağırlık taşları bölgede şarap üretiminin yoğunluğunu göstermektedir. Plinius'un sözünü ettiği 37 çeşit yabancı şarap arasında Pontus'taki Naspercene şarabının üretildiği yerin Tokat olabileceği düşünülmektedir. Geç Roma Dönemi'ne ait lahitlerin üzerinde oval formlu teknelere Eroslar tarafından üzümlerin suyunun sıkılması ve teknelere açılan deliklerin ağzına yerleştirilen kaplara bu üzüm sularının doldurulması konusu işlendiği görülmektedir. Yakın zamana kadar Zile dolaylarında ahşaptan kullanılan üzüm suyu elde etme aletlerini Zile merkezinde görmek mümkündür. Geçmişten günümüze taşınan gelenek kendisini üzümünden

yapılan ünlü Zile pekmezinde göstermektedir. Bugün Tokat'ta yaygın olarak yetiştirilen bir üzüm türü olan narince üzümlerinden günümüzde de elde edilen şaraplar, kaliteli şaraplar arasında sayılmaktadır. Amasya'da yapılacak olan bir hidroelektrik santrali inşasında tespit edilen ve Roma İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Bizans İmparatorluğu dönemlerinde kullanıldığı anlaşılan işlik, şarap üretiminin ekonomik bir faaliyet olduğunun göstergesidir. Ayrıca Plinius 37 yabancı şarap türünü anlatırken sözünü ettiği "*AENEATIAN*" şarabının üretildiği yerin, ismin fonetik benzerliğinden dolayı Oenoe (Ünye) şarabı olduğunu düşünmekteyiz. Bölgedeki arkeolojik araştırmaların artması, bu konuda bilinenlerin üzerine yeni bilgiler ekleyecektir. Üzümlü ve üzümde elde edilen şarapları düşünülüğünde, sikkelerde ve mezar stellerinde işlenen bu ürünün sağlayıcısı olarak saygı gören tanrı Dionysos kültürünün varlığı da ortaya çıkmaktadır. VI. Mithridates Eupator'un kendisine Dionysos adını yakıştırması Pontus topraklarında Pontus Krallığından bu yana yer alan bir Dionysos kültürünü göstermektedir. Orta Karadeniz yerleşimlerinde yapılacak bir çalışma Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerinde yaşanan Dionysos kültüne ilişkin ipuçlarını ortaya koyabilir.

Orta Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan kıyı kentleri için önemli olan ihracat kaynaklarından birisi de deniz ürünleridir. Her ne kadar yapılan araştırmaların Karadeniz'in güneyine gelindiğinde azaldığı görülse de denize kıyısı olan bu kentlerde balıkçılık çalışmalarının yapılmamış olması düşünülemez. Araştırmaların sayıca az olması, dolayısıyla malzeme eksikliği konu ile ilgili bilgileri kısıtlamaktadır. Ordu-Yason Burnu kıyısında bulunan antik balık yetiştirme/ üretim havuzlarının bulunması, Karadeniz'e kıyısı bulunan Kotiora kentinin balıkçılık geçmişiyle ilgilidir. Günümüzde Yason Burnu'na çok da uzak olmayan bir noktada balık yetiştirmek için havuzların yer aldığı görülmektedir. Benzerlerine Karadeniz'in kuzey kıyılarında, Kıbrıs'ta, İtalya, İspanya'nın güney kıyılarında rastlanan bu balık havuzları, Roma Cumhuriyet Dönemi'nin son yüzyıllarından, MS 1. yüzyılın sonlarına kadar popüler olarak kullanılmıştır.

Antik yazar Strabon'un Pharnakia (Kerasus) çevresini anlatırken palamut balığının ilk kez bu kıyılarda yakalandığını söylediği hatırlatılmalıdır. Roma İmparatorluğunda önemli bir lüks tüketim maddesi olan garum Pontus Bölgesi'nden Roma'ya ihraç edilmektedir. Karadeniz'in deniz ürünleri açısından zengin yerleşimleri, sadece Roma'ya değil komşularına da taze balık sağlamaktadır.

Yapılan araştırmaların az olmasına karşın elimizdeki verilere dayanarak günümüzde Orta Karadeniz Bölgesi sınırları içinde bulunan Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerinin bazılarında miltaşları, lejyonerlere ait mezar stelleri, adak yazıtlarına dayanarak bulundurdıkları askeri birliklerin varlığı söylenebilmektedir. Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırında yer alan düşman ülkelerle savaşında Anadolu'nun her yerinden olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nden de orduya asker temini söz konusudur.

Bu birliklerden biri olan ve Amasia'da konuşlandığı düşünülen Ala Claudia Nova askeri birliği adından da anlaşılabileceği gibi İmparator Claudius (MS 41- 54) ile ilişkilidir. Karadeniz Bölgesi'nde biri Bithynia Eyaleti'nde, diğeri Paphlagonia Eyaleti'nde olmak üzere İmparator Claudius onuruna kurulan ya da O'na olan saygının bir göstergesi olarak kentin adının imparatorun adını alarak değiştirildiği iki büyük yerleşim bulunması (Bithynia- Claudiopoli, Paphlagonia- Neoclaudiopoli) ve imparatorun adıyla anılan bir ordunun Amasia'ya yerleştirilmesi, imparator ile bu bölgedeki yerleşimlerin organik bağına işaret etmesi açısından önemlidir. Henüz imparatorun bölgedeki eyaletlere adının verilerek kentler oluşturulacak kadar ne yaptığı tam anlamıyla aydınlığa kavuşmasa da Claudius'un Neoclaudiopoli kentine Roma kolonisi statüsü verdiği bilinmektedir. Amasia'da bulunduğu yazıtlar yoluyla anlaşılan diğer bir birliğin Ala I Flavia Augusta Britannica olduğu bilinmektedir. Birlik, Flavia adına dayanarak Titus Flavius Vespasianus, yani bilinen adıyla Vespasianus (MS 69- 79) adını almış olmalıdır. Karadeniz kıyısı ile i  kısımları birbirine bağlayan önemli yolların kavşağında bulunan Amasia kenti, İmparator Vespasianus'un 79 yılında Pontus Galaticus ve Pontus Polemoniacus Eyaletlerini birleştirmesiyle büyük Galatia- Kappadokia Eyaleti'nin bir metropolisi olmuştur. Eyalet sınırlarının genişlemesi ise askeri anlamda koruma gerektiren bir durumu da beraberinde getirmiştir. Başlarındaki Ala ekinde bu iki birliğin de süvarilerden oluştuğunu anlamaktayız.

Tokat Müzesi'nde görülen ve Tokat Pazar İlçesi'nden ele geçen Lejyon V Macedonica birliğinden bir askerin mezar steli, bu birlikten bir askerin bu çevreden bir yerden olduğunu gösterebileceği gibi, birliğin bir süre bu bölgede konuşlanmış olabileceğine de işaret eder. Tacitus'tan öğrenildiğine göre, İmparator Nero'nun (MS 54- 68) Part seferi için görevlendirdiği G.D. Corbulo'nun çeşitli bölgelerden askeri birlikleri topladığını, bu birlikler arasında Pontus Bölgesi'nde bulunan Lejyon V Macedonica birliğinin de adını anması en azından bir süre Pontus Bölgesi'nde bu birliğin bulunduğuna işaret etmektedir. Fakat Tacitus bir yerleşim ismi vermemektedir. Bu durumda birliğin bu

bölgede kalıcı bir yerinin olmadığı, ihtiyaç halinde ilgili yerlere sevk edildiği düşünülebilir. En azından İmparator Nero'nun Parth seferi süresince bu birliğin Pontos Bölgesi'nde olduğunu biliyoruz. Adından da anlaşılacağı gibi Roma İmparatorluğu'nun Makedonia Eyaleti'nden ismini almıştır. Orta Karadeniz Bölgesi'nde Zela yerleşiminde yine bir lejyonere ait mezar steli yoluyla burada Ala Moesica adlı bir birliğin varlığına ya da bu birliğe katılmış Zelalı bir askere işaret etmektedir. Birlik, Roma İmparatorluğu'nun Moesia Eyaleti yani günümüz Bulgaristan, Romanya çevresinden adını almış olmalıdır. Başına aldığı ekten anlaşılacağı üzere bu birlik de süvari birliğidir.

Görüldüğü gibi bugün Orta Karadeniz Bölgesi sınırlarında yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise imparatorluk yerleşimlerinden olan bazı kentlerdeki askeri birlikler önemli kavşak noktalarına yolları koruma amacı taşıyarak, bazen eyaletlerin birleştirilmesi nedeniyle savunma kaygısıyla yerleştirilmişlerdir. Bu kentlerden Roma İmparatorluk ordusuna asker olarak girmiş, savaşta ölmüş ya da emekli olarak memleketine geri dönmüş askerlerin mezar stelleri bölgedeki yerleşimlerin Roma İmparatorluk ordusuna yaptıkları katkının insan gücü olarak ne denli önemli olduğunun göstergesidir.

Günümüzde Doğu Karadeniz Bölgesi, Roma İmparatorluk Döneminde imparatorluğun doğusundaki Parth ve Armenia Devletleriyle sınır komşusu durumundadır. Sınır kentleri oldukları için ise daha fazla koruma ve güçlendirme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Dağlık ve engebeli olan bu coğrafyadan her zaman tehdit gelme olasılığı yüksektir. İmparatorluk resmi kayıtları arasında yer alan “*Notitia Dignitatum*” bugün Karadeniz'in doğusundaki bazı kentlerde kurulan askeri birliklerin adını vermektedir. Eldeki az sayıda veriden bir tanesi Trabzon Arkeoloji Müzesi bahçesinde bulunan ve karargâh merkezi Trapezus olan Legio I Pontica adlı lejyon birliğine ait olan adak yazıtının bulunduğu yerde bir tapınak olduğu söylene de antik yazarların anlatımlarında böyle bir yapının varlığı anlatılmamaktadır. Arkeolojik malzemeyle kanıtlanan bir bilgi de bulunmamaktadır. Fakat bu birliğin varlığı hem “*Notitia Dignitatum*” da hem de bu yazıtta gösterilerek doğrulanmaktadır. Trabzon Roma İmparatorluk Dönemi öncesi ve sonrasında önemini yitirmeyen bir yerleşim olmuş doğudangelen yolların bitiş, doğuya açılan yolların başlangıç noktasında yer alması ve sahip olduğu liman ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde hem ticaret hem de askeri anlamda elde tutulması gerekli bir bölge olmuştur. Hadrianus Dönemi'nin (MS 117- 138) Kappadokia valisi Arrianus, Hadrianus'a yazdığı mektupta Trabzon'dan sonra vardıkları limanda askeri talim yaptırdığı ordunun ismini vermez.

“*Notitia Dignitatum*”da Cohors Apuleia Civium Romanorum adındaki askeri birlik Günümüzde Trabzon sınırları içinde yer alan Araklı İlçesi’nde gösterilmektedir. Bunu doğrulayacak kanıtlara ise henüz ulaşamamıştır. Birliğin kayıtlı olduğu yer “*Notitia Dignitatum*”da Ysiporto’daki “*porto*” Latince Portum İtalyanca Porto kelimeleri liman anlamına geldiğinden, Arrianus’un talim yaptırdığı askeri birliğin liman bölgesinde olduğundan en azından bu birliğin kıyıda bir noktada konuşlandığı söylenebiliriz. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi’nde Hyssos, geç dönemde Sousarmia/Sousourmena/Ysiporto olarak adlandırılan bölgenin günümüz Araklı ve Sürmene İlçeleri’nin birleşmesiyle oluşarak bir bölge adını karşıladığını düşünmekteyiz.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nin önemli liman kenti Trapezus’un izleri kentte yapılan inşaat çalışmalarında ortaya çıkan mimari yapı kalıntıları ya da modern binalarda devşirme malzeme olarak kullanılan yapı parçalarından takip edilebilir. Yapılan kazılarda çıkan mimari yapılara ait bu kalıntılar Roma İmparatorluk Dönemi’nde limanı ve doğuya giden yolların başında olması sayesinde stratejik önem kazanan, bir kara, bir de deniz gücü bulunan bu kentin Karadeniz’deki pek çok yerleşim gibi modern Trabzon kentinin altında kaldığını göstermektedir. Aynı durumun Samsun, Ordu, Giresun, Rize gibi kentlerde de olabilir.

Bu birliklerden ismi en çok bilinen Satala garnizonu, Gümüşhane’nin Kelkit İlçesi’nin Sadak Köyü’nde yer almaktadır. Birliği konuşlandığı yer Trapezus’tan gelen lojistik desteğin buraya gelip oradan da Euphrates (Fırat) Nehri boyunca yer alan diğer Roma garnizon kentlerine ulaştırılabileceği bir noktadaydı. Satala çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarla tespit edilen lejyonerlere ait mezar stelleri ve damgalı tuğla parçalarında iki adet askeri birliğin burada konuşlandığı tespit edilmiştir. İlk olarak İmparator Vespasianus (MS 69-79) Dönemi’nde Galatia ve Kappadokia Eyaletlerinin birleştirilmesiyle geniş bir sınıra sahip olan bu eyaletin korunması ihtiyacıyla bugün Satala olarak adlandırılan bu yere askeri bir birlik yerleştirilmiştir. Burası ayrıca doğudan gelebilecek saldırılara karşı savunma noktası ayrıca doğuya yapılacak olan bir saldırıya karşı da taarruz noktası görevi görmektedir. Vespasianus tarafından oluşturulan garnizon Bizans İmparatorluğu Dönemi’nde bile stratejik bir nokta olmuş Sasanilere karşı yapılacak olan savaşta askeri bir üs olarak kullanılmıştır.

Kara ordusu kadar Karadeniz kıyılarını korumakla görevli Classis Pontica isimli bir donanmanın Karadeniz sularında güvenliği sağlamak amacıyla dolaştığı bilinmektedir. Ana limanı Trabzon olan bu donanmaya ait arkeolojik kanıtlara henüz ulaşılabilmemiş olmadığından donanmadaki gemilerin şekli konusunda bilgi sahibi değiliz. Fakat antik yazar Flavius Josephus 40 gemilik bir donanmanın varlığından söz etmektedir. İmparator Nero Dönemi'nde oluşturulan bu donanma, hem imparatorun Parth seferi sırasında lojistik destek sağlamak için hem de Karadeniz kıyılarındaki korsanlık faaliyetleri yürüten kabileleri durdurmak için kullanılmışlardır. Tam olarak ne zaman sonlandığı bilinmese de Trapezus ve çevresinin Gotlar tarafından işgal edilmesinden sonra donanmanın artık aktif olmadığı söylenebilir. “Classis” kelimesinin anlamlarından biri donanmayı karşılamaktadır.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Dönemi'nde varlık gösteren yerleşimlerin sikke bastıkları bilinmektedir. Bu yerleşimlerden Orta Karadeniz'de de Doğu Karadeniz'de de yer alanyerleşimlerden tespit edilen sikkelerin ön yüzlerinde genellikle imparatorun portresi yer alırken, arka yüzde çeşitli tasvirler bulunmaktadır. Bunlar çoğu zaman tanrı ya da tanrıçaların çeşitli şekillerde görünümü, kentteki yapılara ait bazı tasvirler (Amisus, Neoclaudiopolis, Zela, Comana, Sebastopolis, Neocaesarea) ya da kentte oynanan oyunlarda dağıtılan ödül çelenklerini içeren tasvirlerdir (Neocaesarea). Bazı sikkelerin arka yüzünde Roma İmparatorluk ordusunun savaşta taşıdığı sancak da gösterilmiştir (Neoclaudiopolis). Bazı sikkelerin arka yüzlerinde imparator kültürünün koruyucu kenti unvanı olan Neokoros unvanını görebilmekteyiz (Amasia, Neocaesarea).

Bölgenin ekonomik gelir kaynaklarına ilişkin bazı tasvirler az da olsa sikkelerde yer almaktadır. En çok karşılaşılan tanrı/tanrıça tasvirleri arasında Zeus, Athena, Dionysos, Demeter, Poseidon, Apollon, Asklepios, Hermes, Tykhe sayılmalıdır. Trapezus sikkelerinin arka yüz tasviri olarak çeşitli şekillerde sıkça karşılaşılan Mithra'ya ait tasvirleri Orta Karadeniz Bölgesi yerleşimlerinde görmemekteyiz. Tanrıça Artemis'e ait tasvirler ise Roma Dönemi öncesinde Pontus Krallığı Dönemi'nde yoğun olarak görülmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde tanrıça Anaitis'e sikkelerin arka yüz tasvirlerinde yer verilmiştir. Anaitis, tanrıça Artemis ile ilişkilendirilmektedir. Karia Bölgesi'nde bir tapınağı bulunan (Labraunda) ordular tanrısı Zeus Stratios'a ait sunağın tasvir edildiği sikkeler Amasia'da çok yoğun olarak ele geçmektedir. VI. Mithridates Eupator'un ve O'nun atalarının da saygı duyduğu Zeus Stratios'un Roma İmparatorluk Dönemi'nden daha önce Amasia'da saygı gördüğünü göstermektedir. Fakat Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde yaygın olarak

tanrıya ait sunağın tasvir edilmesi, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de tanrıya olan saygının ve inancın göstergesidir. Karia Bölgesi kentleri ve Amasia arasında herhangi bir bağ olup olmadığı henüz bilinmemektedir.

Orta Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan Roma İmparatorluk yerleşimlerinden bazılarında tarafımızca yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Günümüzde antik yerleşimlerin üzerinde kurulduğu görülen modern yerleşimlerdeki yapılarda antik kentlere ait binaların yapı malzemeleriyle karşılaşılmaktadır. Bu malzemelerin MS 2. yüzyıldan daha erken bir döneme ait olmadığı şimdilik görülmüştür. Daha sonraki yıllarda yapılacak arkeolojik çalışmalar bu görüşü değiştirebilir.

Doğu Karadeniz Bölgesi askeri anlamda sahip olduğu önemin yanında maden yatakları ve madencilik çalışmaları açısından da önemli bir bölgedir. Madenin silah yapımından, para basımına, yeme içme gereksinimi için kaplar yapılmasından, süs eşyası, takı yapımına kadar geniş bir kullanım alanı vardır. Ayrıca maden açısından fakir olan ülkelere ihraç malzemesi olarak da değerlendirilebilir. Antik kaynaklarda ismi madencilik çalışmalarıyla bir tutulan yerel halk Khalybler, günümüz Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içindeki alanda yaşayan ve karbonlu demir üretimini keşfeden halk olarak ünlenmişlerdir. Antik yazarların da sözünü ettiği gibi, Kolkhis Bölgesi'nin altınlarına ulaşmak isteğiyle üretilen ve Apollonios Rhodios tarafından kaleme alınan Altın Post efsanesi, İon kolonistlerin Pontus ve Kolkhis Bölgesi'nin barındırdığı kaynaklara sahip olma düşüncesiyle hareket etmeleri için bir gerekçe olmalıdır. Açıldıkları denizin ya da geldikleri yabancı topraklarda yaşayan halkların ne denli tehlikeli olduklarını bilmemelerine rağmen yine de Pontus ve Kolkhis Bölgesi'nin varlıklarını elde etmek istekleri onları bu yolculuğa çıkarmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içinde kalan coğrafya ve tez konumuzun dışında olmasına rağmen bölgesel yakınlığından dolayı adının anılması gereken Gürcistan (Antik Kolkhis Bölgesi sınırları içinde olduğundan) madencilik açısından adı önemle anılması gereken bölgelerdir. Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Artvin çevresinde tespit edilen antik madencilik izleri, maden galerileri ve buralarda tespit edilen madenci aletleri, bölgede maden çalışmalarının ne kadar eskiye gittiğinin kanıtıdır. Trabzon Rum İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemlerinde işletilen madenler olduğuna göre Roma İmparatorluk Dönemi'nde adı geçen bölgede madencilik çalışmalarının yapılmadığı düşünülemez fakat arkeolojik çalışma yapılmadığı için ya da daha sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar eski dönemlerin izlerini sildiği için henüz elimizde maddi bir kanıt şimdilik bulunmamaktadır.

Orta Karadeniz Bölgesi içinde değerlendirilen Samsun, Amasya ve Tokat kentleri ile bu kentlerin ilçeleri durumunda olan bazı yerleşimlerde karşılaştığımız pres ağırlık taşlarıyla tarafımızca yapılan incelemeler ve araştırılan yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler ve bölge müzelerinde görev yapan araştırmacılardan edinilen bilgiler çerçevesinde Karadeniz'in doğusuna doğru gidildikçe bu taşların artık görülmediği saptanmıştır. Antik yazar Ksenophon'un Trapezus'a geldiklerinde kendilerine dostluk armağanı olarak verdikleri hediyeler arasında şarap olduğunu da söylemektedir. Kerasus sınırları içinde bu bölgenin yerel halkı olan Mossynoikler'in yerleşim yerlerini ele geçirince burada buldukları erzaklar arasında sözünü ettikleri bir şarap türünün su katılarak içilince güzel olacağını vurgulamaktadır. Antik yazarlar bölgede elde edilen şarabın nasıl üretildiği konusunda bilgi vermedikleri gibi herhangi bir arkeolojik malzeme de elde edilmemiştir.

MS 27 yılından MS 395 yılında dek geçen yaklaşık 400 yıllık bir süre içinde Roma İmparatorluğu'nun Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesine bölge halkını etkilemiş aynı zamanda onlardan etkilendiği gözlemlenmiştir. Augustus Dönemi ile başlayan “*Roma Barışı*” adı verilen süreç burada da kendini hissettirmiştir. Bugün Samsun- Vezirköprü İlçesi ile bir tutulan Neapolis halkı bunun bir sonucu olarak Augustus'a bağlılık yemini etmiştir. İmparatorluğun ilk dönemlerinde yönetsel olarak kendine bağlı krallar tarafından bu coğrafyayı yöneterek bölgeye doğrudan müdahalede bulunulmamıştır. Eyaletlere atanan valiler senato tarafından atandığı gibi bazı imparatorlar zamanında güvenlik gerekçesiyle doğrudan imparatorun kendisi tarafından atanmışlardır. İmparator Nero, Karadeniz Bölgesi'ni doğrudan Roma İmparatorluğu'na bağlamıştır. İmparator Vespasianus ise bazı eyaletlerin topraklarını birleştirerek daha büyük, dolayısıyla korunma gereksinimi olan eyalet yapıları oluşturmuştur. Valilerin eyaletlerde yaşayan halka ve kentlere zulüm yapmaması imparatorlar tarafından önemsenmiş, halka kötü davranan valiler imparator tarafından görevden alınmıştır. Bazı kentlere özel statüler verilerek kendi kendilerini yönetmelerine, kendi yasalarına sahip olmalarına izin verilmiştir.

Artık imparatorluğun bir parçası olan bu coğrafyada halk, Roma İmparatorluğu'nun ayrıcalıklarından faydalanmak için Roma vatandaşı olmaya istek duymuş, Romalı isimler almışlardır. Samsun'da bulunan gladyatör mezar steli, günlük yaşamları konusunda fazla bilgi bulunmayan bölge halkının Amisus'ta Roma İmparatorluğu'nun alışkanlıklarını sürdürdüğüne güzel bir örnektir. İmparatorluk sınırları içinde bölgede tarafımızca yapılan çevre araştırmalarında tespit edilen mimari yapı elemanlarının ince işçilikli olanlarına

rastlanmış bu kentlerin yüksek sanat düzeylerini ortaya koymuştur. Roma İmparatorları tarafından bölgeye yerleştirilen vatandaşlar olduğu gibi, imparatorluğun ilk yüzyılı içinde başka bölgelerden ve Pontus Bölgesi'nden Roma'ya yerleşen halklar da olmuştur.

Roma İmparatorluğu'nun siyasi anlamda doğuda en çok uğraştığı sorun Parth Devleti'nin varlığıdır. Cumhuriyet Dönemi'nden gelerek İmparatorluk Dönemi'ne dek uzanan bu sorun, Roma İmparatorluğu'nu bölgede önlemler almaya itmiştir. Doğu Karadeniz kentlerinden Trabzon ve Gümüşhane'de kurulmuş olan garnizon kentlerinin yoğunluğu bunun en önemli göstergesidir. Ayrıca yapılan araştırmalarla günümüz Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi sınırlarında bulunan kentlerden ele geçmiş lejyonerlere ait mezar stelleri Roma İmparatorluk ordusuna bu bölgeden oldukça fazla askerin katıldığını göstermektedir.

Roma yollarının ve mil taşlarının araştırıldığı çalışmalar tez konumuza fikir vermiştir. Bu araştırmalardan yola çıkılarak. Yollar, mil taşları, köprüler değerlendirilmiş. Yol güzergahları incelenmiştir. Roma İmparatorluğu için yol çok önemlidir. Yollara hakim olunursa bölgeye de hakim olunur. İnsanların ve ticari malzemelerin ulaşımı, askerlerin sevki, ordu için sağlanması gereken her türlü malzeme, bu yollardan gitmektedir. Düşman ordularını çabucak durdurarak savunma yapmak için bu yolların kestirme olması, bozulduğunda hemen onarılması çok önemlidir. Mil taşları Roma İmparatorluk Dönemi'nde yolların nereden nereye gittiğini, bölgenin yöneticisi, dönemin imparatoru, varsa yerleşik askeri birlikler, yerleşim isimleri gibi konularda önemli bilgiler vermektedir.

İmparatorluk Augustus'un oluşturduğu "*Roma Barışı*" sayesinde imparatorluğun her tarafında bir barış ve huzur ortamı egemen olmuştur. Pontus Bölgesi ise bu dönemde imparatorluğa bağlı krallar tarafından yönetilmiş, İmparatorluk doğrudan bu bölgeyle meşgul olmamıştır. İmparator Nero (MS 54- 68) bölgenin yönetimini doğrudan merkeze bağlayınca bölge Roma imparatorluğu tarafından doğrudan yönetilmeye başlanmıştır.

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunmuş olan mil taşlarının yoğunluğu göz önünde bulundurulursa MS 70 yılından itibaren çok işlek bir yol ağının burada varlığı kesindir. Bu tarih Roma İmparatoru Vespasianus (MS 69- 79)'un doğu sınırına verdiği önemle örtüşmektedir. Bu doğrultuda Karadeniz'in doğusunda Trabzon ve bazı ilçeleri ile Gümüşhane çevresinde kurulan garnizonlar, askeri birliklerin konuşlandığı kaleler bölgenin

önemini ortaya koymaktadır. Sadece Doğu Karadeniz değil Orta Karadeniz sınırları içinde bulunan başka yerleşimlerde de askeri birliklerin varlığı bu bölgede tespit edilmiş lejyonerlere ait mezar stelleri ya da çeşitli yazıtlar yoluyla anlaşılmıştır. MS 4. yüzyıla ait mil taşlarının varlığı Roma İmparatorluğu'nun sonuna dek bu bölgeyi elinde bulundurduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Roma İmparatorluğu dini anlamda bölgeden etkilenmiş, aynı zamanda bölgeyi de etkilemiştir. Pontus kralları için önemli sayılan, krallık yeminlerinin edildiği tapınak devlet yapılanmasının egemen olduğu Komana, Neocaesarea, Zela gibi yerleşimlerde, imparatorlar kutsal alanın topraklarını genişletmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde bu kutsal alanlar tasvirlenmiş, tanrı ve tanrıçalara saygı duyulmuştur. Amasya'da bir kutsal alanı bulunan Pontus Krallığı için önemli Zeus Stratios'a adanmış bu kutsal mekan Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinin önemli bir arka yüz tasviri olmuştur. Trapezus sikkelerinde çok karşılaşılan Mithra kültü Romalı askerler arasında yayılarak Roma'ya giden mistik bir dindir. Orta Karadeniz yerleşimlerinin bazılarında imparatorluk kültürünün varlığı sikkeler ve bazı yazıtlar ışığında kesin olarak anlaşılmaktadır.

Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan yerleşimlerde özellikle Samsun ve ilçeleri ile Amasya'da Batı Karadeniz Bölgesi sınırları içinde yer alan Bolu kentinin pek çok ilçesinde sıklıkla karşılaşılan ağırlık taşlarına rastlanmıştır. 1900'lü yılların başlarında bölgede araştırma yapan gezginler tarafından da tespit edilen bu taşlara doğu Karadeniz'e doğru gidildikçe rastlanmamaktadır. Kullanılan ürün büyük olasılıkla üzümdür. Samsun çevresinde antik yazarların anlattığı zeytin ihracatı, modern gezginler ve tarafımızca görülmüş olan zeytin ağaçları, yakın zamana kadar Ordu ve çevresinde zeytin elde ederek kendi yaptıkları zeytinleri kullanan insanların ifadelerinden yola çıkılarak, zeytinyağı elde etmek için de bu taşların kullanılmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Ne var ki Karadeniz'in doğusuna gidildikçe bu taşlar görülmemektedir.

Çok tanrılı bir dine sahip olan Roma İmparatorluğu'nda zaman zaman farklı dinlerden olan topluluklara bazı baskılar uygulandığı antik yazarlar yoluyla bilinmektedir. Bu baskıların bazen şiddetini arttırdığı durumlar da olmuştur. İmparator Nero'nun büyük Roma yangınının sinsi bir dinin mensubu olan Hristiyanlar tarafından başlatıldığını ileri sürerek pek çok Hristiyanın infazını gerçekleştirmiş olduğunu Suetonius (Nero XVI) ve Tacitus'tan (Annal. XV. 44) öğrenmekteyiz. Orta ve Doğu Karadeniz sınırları içinde yer

alan Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimleri için ilk tek tanrılı dinlere inanan insanların yaşadıkları olaylar da aydınlığa kavuşturulması gereken konulardan birisidir. Çok tanrılı dine inanmayan halk dinlerini özgürce yaşayabilmek için saklanmak durumunda kalmış, bunun için de gözlerden uzak dağlık, kayalık, ormanlık alanlara kaçmışlardır. Karadeniz Bölgesi, coğrafi olarak dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle saklanmak için uygun koşullar barındırmaktadır. Ünye Kalesi'nde bulunan kaya mezarının içindeki freskler gösteriyor ki, bu çevre dinlerini özgürce yaşamak isteyen ilk Hristiyanların kaçarak yaşamlarını gizlice sürdürdükleri bir yer koşuluna son derece uygundur.

Araştırdığımız şehirlerin pek çoğunda Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait çeşitli izlerle karşılaşılmasına rağmen Karadeniz'in en doğudaki şehri Artvin'de Roma İmparatorluk Dönemi'nin izleri hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Karadeniz Bölgesi içinde en doğuda kalan şehir, ormanlık alanın fazla, düz arazi açısından elverişsiz bir yer şekline sahiptir. Yapılan araştırmalar için de Roma İmparatorluk Dönemi'ne işaret eden veriler elde edilemediği görülmektedir. Gürcistan'da yapılan araştırmalarda Roma İmparatorluk Dönemi malzemeleri tespit edilmiş olduğu halde bu bölgede herhangi bir veriye rastlanmamış olması, arkeolojik çalışmaların az olmasından ya da Karadeniz kentlerinde sık karşılan bir durum olarak antik kentin modern binaların altında kalmasından ya da bu bölgede sadece bölgenin askeri önemine dayanarak kale tipi bir yerleşim olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Antik yazarlarda isimleri okunabilen bazı yerleşimlerin ise günümüzde herhangi bir izine rastlanmaması henüz gün ışığına kavuşmayan çok Karadeniz yerleşiminin olduğunu, bu yerleşimlerin çeşitli nedenlerle terkedilerek unutulduğu ve zamanla toprak altında kalarak yok olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun idari ve askeri yapılanmaları hakkında bilgi veren resmi imparatorluk kayıtlarında askeri birliklerin bulunduğu bazı Pontus kentlerinin askeri önemi ortaya çıksa da günümüzde yerleri henüz tespit edilememiştir. Bölgede Roma İmparatorluk Dönemi yerleşimlerini araştırmayı amaçlayan daha ayrıntılı çalışmalar gerçekleştirilirse somut veriler elde edilebileceği düşünülmektedir.

Tarafımızca günümüz Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içindeki kentleri ve bu kentlerin belli başlı ilçelerini kapsayan alanda gerçekleştirilen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yerleşimleri belirlemeyi amaçladığımız tez çalışması, Roma İmparatorluğu'nun bölgede ekonomik, siyasi, bunun getirdiği doğal bir sonuç olarak askeri, dini anlamda imparatorluk içinde ayrılmaz bir parça olduğunu göstermiştir. İmparatora

duyulan saygı gereği onurlarına kentler kurulmuş ya da kent ismi imparatorun adını alarak değişmiştir. İmparatorları tanrılaştırarak kültlerinin koruyucusu unvanı alan kentlerin bastıkları sikkelerde bu unvanları vurgulayarak o kentlerin de kendisini saygın bir konuma taşıma kaygısı Romalı olmak isteme arzusuyla açıklanabilir. Roma İmparatorları tarafından bölgenin dini inançlarına saygı duyulması ve egemenlikleri zamanında bu kutsal değerlerin önemlerini arttırarak varlıklarını sürdürdüğünü sikkeler yoluyla görmekteyiz. Bölgenin sahip olduğu yer altı ve yerüstü kaynaklarının imparatorluğun gelir kaynakları arasında değerlendirilmiştir. Denize kıyısı olan yerleşimler sahip oldukları liman avantajını ekonomik, stratejik, askeri anlamda kullanmışlardır. Roma İmparatorluğu da bu özellikleri kendi lehine kullanmıştır. Bölge Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırı olduğu ve imparatorluğu çok eskiden beri hep sorun yaşadığı bir coğrafya olduğu için Roma İmparatorluğu buraya özel bir önem vererek çok sayıda askeri birliği bu bölgeye yerleştirmiştir. Hem çeşitli yazıtlar hem de Roma İmparatorluk Dönemi resmi kayıtları bunu ortaya koymuştur. Zaman zaman bu bölgeden Roma İmparatorluğu'nun ordusuna asker sağlandığı da yine lejyoner mezar stellerinden anlaşılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bölge insan gücü olarak Roma İmparatorluğu'na katkı sağlayan bir coğrafyadır. Yapılan araştırmalarda görüldüğü gibi elde edilen mimari yapı malzemeleri ya tesadüfen yapılan bir kazı çalışmaları sırasında ya da modern yapılarda devşirme malzeme olarak bolca kullanılmıştır. Orta Karadeniz kentlerinde tespit edilen üçgen alınlıklı, üzerinde ölen kişinin günlük hayatta kullandığı eşyaların tasvir edildiği mezar stellerine çok rastlanırken Karadeniz'in doğusuna doğru gidildikçe artık görülmemektedir. Bu da yapılan araştırmaların azlığına ya da mezar steli olarak kullanılan türün farklılığına (Bolu ve çevresinde sütun formunda kullanılan mezar stellerinin olduğu gibi) ya da mezar steli kullanmayarak farklı bir tür ölü gömme adeti olabileceğine ilişkin tahminleri beraberinde getirmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi kentlerinde de yapılan inşaat çalışmalarında temel kazılarında antik yapılara ait malzemelerin ortaya çıkması ya da modern yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılan antik bloklara dayanarak antik yazarlarda adı geçmesine rağmen, sikkelerde ve yazıtlarda adına rastlanılan, ya da yapılan araştırmalarda modern binalarda izleri görülen yapı malzemelerinden bu antik kentlerin modern yerleşimlerin altında kaldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Anna Comnena, *The Alexiad* (Çev. Dawes, E.A.S.). Ontario: in Parentheses Publications Byzantine Series, 2000.

Ammaianus Marcellinus, *The Roman History, during the Reign of Emperors Constantinus, Julian, Jovianus, Valentinianus and Valens* (Çev. Yonge, C.D.). London & New York: Bohn' Classical Library, 1894.

Appianus, *Roman History II, Books VII, Part II- XII* (Çev. White, H.). Great Britain: Loeb Classical Library, 1912.

Arrianus, *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*(Çev. Arslan, M). İstanbul: Odin Yayıncılık, 2005.

Cassius Dio, *Roman History* (Çev. Carry, E.). Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1916.

Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti* (Çev. Menzilioğlu, Ç.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2004.

Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev. Ökmen, M.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002.

Homerus, *İlliada* (Çev. Erhat, A. ve Kadir, A.). İstanbul: Can Yayınları, 1999.

Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)* (Çev. Gökçöl, T.). İstanbul: Sosyal Yayınları, 1998.

Pindaros, *The Odes of Pindar*(Çev. Sandys, J.). London & New York: The Loeb Classical Library.

Plutarch, *Plutarch's Live* (Çev. Langhorne, J. & Langhorne, W.). Baltimore, 1831.

Procopius, *History of the Wars, Book VII (Continued) and VIII* (Çev. Dewing, H.B.). Harward University Press, 1928.

Strabon, *The Geography* (Çev. Jones, H.L.). In Eight Volumes, V. Harvard University Press, 1961.

Strabon, *Geographika, XII, XIII, XIV* (Çev. Pekman, A.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

Suetonius, *The Lives of the Twelve Caesars* (Çev. Gavorse, J.). New York, 1931.

Tacitus, *The Annals* (Çev. Church, A.J. & Brodribb, W.J.). London & New York, 1906.

Tacitus, *The Histories II* (Çev. Fyfe, W.H.). Oxford at the Cleadron Press, 1922.

Plinius, *The Natural History in Thirty- Seven Books, I*, (Çev. Holland, P.). Printed, Barclay, G., 1847- 8.

Plinius, *The National History, 3, Book. XI- XVII*, (Çev. Bostock, J. & Riley, H.T.). London, 1855.

Zosimus, *New History* (Çev. Ridley, R.T.). Canbera: Australian National University New History, 2006.

Modern Kaynaklar

Adak, M., Akyürek-Şahin, N.E. ve Güneş, M.Y. (2008). Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiopolis), *Gephyra*, 5, 73- 120.

Adams, G. W. (2007). *The Roman Emperor Gaius “Caligula” and His Hellenistic Aspirations*. USA, Florida: Brown Walker Press.

Adatepe, M.K. (1988). İ.Ö. II. Binyıl’da Orta Karadeniz Bölesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akgün, N. (2000). Trabzon Gümrüğünde İktisadi Faaliyetler, *DTCF. Dergisi*, (11), 1- 21.

Akkaya, M. (1993, Nisan). Amisos Antik Kenti Kurtarma Kazısı, Sözlü Bildiri, *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, 207- 218.

Akok, M. (1948, Ocak). Samsun İli Havza İlçesinin Lerdüğe Köyünde Bulunan Tümülüsler. *Belleten*, XII(45), 835- 865.

Akşit, O. (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Y. (2008). *Anadolu'da Artemis Kültü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alkan, A. (2004). *Sebastopolis Antik Kenti (Tokat- Sulusaray)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alkim, U.B. (1975). Samsun Bölgesi Çalışmaları, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1(22), TTK. Basımevi, 5-12.

Alp, S. (2001). *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak, Ankara.

Amandry, M. & Remy, B. (1998). Pontica II Les Monnaies De L'atelier de Sebastopolis du Pont, *Varia Anatolica*, X, Institut Français d'Etudes Anatoliennes- Georges Dumezil, İstanbul.

Anadolu-Usman, M. (1992). Batı Anadolu'da Bulunan Yiv(Oluk) Frizli Yapılar, *Sanat Tarihi Dergisi*, 6, 1-10, İzmir.

Anderson, J.G.C. (1900). Pontica, *The Journal of Hellenic Studies*, 20, 151- 158.

Anderson, J.G.C. (1903). A Journey of Exploration in Pontus, *Studia Pontica I*, Bruxelles.

Arıkan- Erciyas, D.B. (2001). *Studies in the Archaeology of Hellenistic Pontus: The Settlements, Monuments, and Coinage of Mithradates VI. and His Predecessors*, University of Cincinnati.

Arslan, M. (1992a). Roma Dönemi Pontus- Paphlagonia Bölgesi Şehir Sikkeleri, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1990 Yıllığı*, Ankara, 76- 97.

Arslan, M. (1992b). Pontus Bölgesi Şehir Sikkeleri ve Zela Definesi, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 Yıllığı*, Ankara, 121- 142.

Arslan, M. (2002). Ünik ve Nadir Roma Şehir Sikkeleri, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı*, Ankara, 183- 223

Arslan, M. (2007). *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithridates VI. Eupator*. İstanbul: Odin Yayıncılık.

Arslan, M. (2008, Aralık). Trapezus Sikke Darpları, *Belleten*, LXXII, (265), 707- 746.

Atasoy, S. (1997). Amisos, Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent, Samsun.

Atilla, C. (2004). Khios Amphoralarının Kronolojik Gelişimi, *Kubaba*, 1(4), 17- 26.

Atilla, C. ve Gürler, B. (2008). Bergama Müzesi Cam Eserleri, *Bergama Belleten*, 16, 15- 112.

Aytekin, O. (1998). Artvin ve Çevresindeki Türk- İslam Eserleri Yüzey Araştırması 1997, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 25- 29 Mayıs Tarsus, Milli Kütüphane Basımevi, 1- 23.

Aytekin, O. (2002). Artvin İli- Çoruh Vadisi'ndeki Tarihi Yollar ve Kültür Varlıkları Yüzey Araştırması 2001, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 27- 31 Mayıs, Döşim Basımevi, Ankara, 1- 16.

Aytekin, O. (2008). Şavşat (Satlel) Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışması, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 26- 30 Mayıs Ankara, 61- 70.

Aytekin, O. (2009). Şavşat (Satlel) Kalesi Kazı ve Restorasyon Çalışması 2008, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 25- 29 Mayıs Denizli, Ankara, 247- 261.

Bahadır, G. (2011). Anadolu'da Bizans- Sasani Etkileşimi (IV.- VII. Yüzyıllar), *Turkish Studies*, 61, 685- 703.

Başaran, C. (1995). *Anadolu Mimari Bezemeleri: Roma Çağı Lotus- Palmet Örgesi*, 1995, Erzurum.

Başaran, C. (1997). Kyzikos Korinth Başlıkları, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 31, Ankara, 1- 53.

Başaran, C ve Yıldızlı, H.E. (2016). *Parion Roma Tiyatrosu, 2006- 2015 Yılı Çalışmaları, Mimarisi ve Bulguları*, C. Başaran ve H.E. Ergürer (Editörler), İçdaş A.Ş. Yayınları, Ankara.

Başgelen, N. (2010). Tarih ve Arkeolojisiyle Mesudiye, *Arkeoloji ve SanatYayınları*, İstanbul.

Baykal, B.S. (1964). Fatih Sultan Mehmet- Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 67- 81.

Bean, G.E. (1953, Nisan). Pontus Yazıtları, *Belleten*, 17(66), 151- 165.

Bean, G.E. (1956, Nisan). Bir Amisus Kitabesi, An Inscription of Amisus, *Belleten*, XX, (78), 213- 217.

Bekker- Nielsen, T., Czichon, R., Høgel, C., Kıvrak, Bünyamin, Majbom, M., Sauer, V., Sørensen, L. S. & Winther- Jacobsen, K. (2015). *Ancient Neoclaudiopolis (Vezirköprü in Samsun Province)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Belis, A. (2016). *Roman Mosaics in the J. Paul Getty Museum*, Los Angeles.

Bennet, J. (1997). *Traian Optimus Princeps*, Routledge Press.

Bıjışkyan, P.M. (1969). *Karadeniz Kıyıları, Tarih ve Coğrafiyası*. İstanbul: Üniversitesi Edebiyet Fakültesi Yayınları, No: 1411.

Bilde, G.P. (2009). Quantifying Black Sea Artemis, some Methodological Reflections from Artemis to Diana the Goddess of Man and Beast, *Acta Hyperborea*, 12, Danish Studies in Classical Archaeology, 303- 332.

Bilgi, Ö. (1988). İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları ve Çevre Araştırmaları, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 23- 27 Mayıs Ankara*, 201- 210.

Bilgi, Ö. (1994). İkiztepe Kazılarının 1993 Dönemi Sonuçları, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 30 Mayıs- 3 Haziran Ankara*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 141- 160.

Bilgi, Ö., Atasoy, S., Dönmez, Ş.ve Summerer, L. (2001). Samsun (Amisos) Bölgesinin Kültürel Gelişimi Projesi ile İlgili Yüzey Araştırması- 2000, *XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 28 Mayıs- 01 Haziran Ankara*, 279- 296.

Bilgi, Ö., Atasoy, S., Gökçe, F. ve Dönmez, Ş. (2002). 2001 Yılı Samsun İli Yüzey Araştırması, *XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 23- 31 Mayıs Ankara*, Dösimm Basımevi, Ankara, 41- 50.

Bilgi, Ö., Atasoy, S., Dönmez, Ş. ve Ulugergerli, E. U. (2003). Samsun İli 2002 Dönemi Yüzey Araştırması, *XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 26- 31 Mayıs Ankara*, Dösimm Basımevi Ankara, 87- 96.

Bilgi, Ö., Dönmez, Ş. ve Ulugergerli, E. U. (2004). Samsun İli 2003 Dönemi Yüzey Araştırması, *XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 24- 28 Mayıs Konya*, Dösimm Basımevi, Ankara, 115- 124.

Bilgiç, E. (2012). MS III. Yüzyıl Roma- Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur'un Roma İmparatoru Valentinianus'u Esir Alması, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2, 25- 34.

Bilgin, M. (2002). *Doğu Karadeniz, Tarih, Kültür, İnsan*, Serender Yayınları, Trabzon.

Blake, M. E. (1936). Roman Mosaics of the Second Century in Italy, *Memoirs of the American Academy in the Rome*, 13, 67- 214.

Boer, J.G. de. (1999). Apollonia Pontica and its emporia, Ports of trade. Faudot, M., Arlette, F. & Geny, E.(Editörler), *Pont-Euxine et Commerce, Actes du IX Symposium de Vani (Colchide)- 1999 içinde* (125- 138). Paris.

Bölükbaşı, A. (2009). *Anılarda Trabzon*, Trabzon.

Broughton, T.R.S. (1935). Some non- Colonial Coloni of Augustus, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 66, 18- 24.

Brubaker, L. & Tobler, H. (2000). The Gender of Money Byzantine Empress on Coins. *Gender & History*, 12(3), 572- 594.

Bryans, C. & Hendry, F.J.R. (1911). *Mommsen's History of Rome the History of the Roman Republic*, Abridged from the History by Professor Mommsen, New York.

Bryer, A. & Winfield, D. (1985). *The Byzantine Monuments and Topography of thePontos*, I, Dumbarton Oaks, Washington.

Burgan, M. (2009). *Empire of Ancient Rome*, USA.

Burrell, B. (2004). *Neokoroi Greek Cities and Roman Emperors*. Boston: Brill.

Buynevich, I.V., Yanko- Hombach, V., Gilbert, A. S. & Martin, R.E. (Ed), (2011). *Geology and Geoarchaeology of the Black Sea Region: Beyond the Flood Hypothesis*, Published by The Geological Society of America.

Calder, W.M. & Bean, G. (1958). *A Classical Map of Asia Minör*, British Institute of Archaeology at Ankara.

Cameron, A. (1993). *The Mediterranean World in Late Antiquity AD 395- 600*. USA & Canada: Routledge Press.

Campbell, B. (2006). *The Roman Army, 31 BC- 337 AD A Sourcebook*. USA & Canada: Routledge Press.

Can, B. (2005). Antoninler Dönemi Baroğu Işığında Aspendos Tiyatrosu Bezemeleri, *Adalya*, 8, 89- 120.

Carter, M.J. (2011). Blown Call? Diodorus and the Treacherous Summa Rudis, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 177, 63- 69.

Casson, L. (1964). *Illustrated History of Ships and Boats*, New York.

Civelek, A. (2006). Stratonikeia- Akdağ Nekropolisinden Bir Mezar, *Anadolu/Anatolia*, 30, 47- 64.

Civelek, A. (2012). Mezar Stelleri Üzerindeki Unguentariumlar Üzerine Gözlemler, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 141, 77- 90.

Cosh, S.R. & Neal, D.S. (2001). The Corpus of Romano- British Mosaics, *The Bulletin of the Association for Roman Archaeology*, 11, 6- 8.

Cramer, J.A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minör; With a Map, In Two Volumes Volume I*, Oxford University Press.

Crow, J.G. (1993). Survet at Buzluca, Trabzon Vilayet, Turkey 1992, *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24- 28 Mayıs Ankara*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 73- 84.

Crow, J. & Bryer, A. (1997). Survey in Trabzon and Gümüşhane Vilayets, Turkey, 1992- 1994, *Dumbarton Oaks Papers*, 51, 283- 289.

Cumont, F. & Cumont, E. (1906). *Voyage D'exploration Archeologique Dans le Pont et la Petite Armenie, Studia Pontica II*, Bruxelles.

Cumont, F. (1913). *Catalogue des Sculptures & Inscriptions Antiques (Monuments Lepidaires) des Musees Royaux du Cinquantenaire*, Bruxelles.

Czichon, R. (2007). Oymaağaç- Vezirköprü Yüzey Araştırması 2006, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 28 Mayıs- 1 Haziran Çanakkale, Dösimm Basımevi Ankara, 187-196.

Czichon, R.M & Klinger, J. (2010, Kasım). Nerik- Zalpa, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 18, 60- 65.

Çiğdem, S., Yurttaş, H. ve Özkan, H. (2008). 2007 Gümüşhane Yüzey Araştırması, 26. *Araştırma Sonuçları Tplantısı I*, 26- 30 Mayıs Ankara, 167- 180.

Çilingiroğlu, A. (1986). Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması 1985, IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26- 30 Mayıs Ankara, 311- 322.

Çilingiroğlu, A. ve Derin, Z. (1994). Doğu Karadeniz Yüzey Araştırması, 1993, 12. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs- 3 Haziran Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 343- 352.

Çizmeli, Z. (2006). Le Monnayage de Néocésarée et du koinon du Pont, *Glaux*, 17, Milano.

Dalaison, J. & Delrieux, F. (2014). La Cite de Neapolis- Neoclaudiopolis Histoire et Pratiques Monetaires, *Anatolia Antiqua*, 22, 159- 198.

Dalaison, J. (2015). Department des Monnaies, Medailles et Antiques Paphlagonie, Pont et Armenie Mineure, *Sylloge Nummorum Graecorum, France 7, Numismatica Anatolica* 5, Bordeaux.

Demir, N. (2006). *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX, Efsaneler, Masallar, Maniler, Etnografik Malzemeler*, Ankara.

Dessau, H. (1892). *ILS (Inscriptiones Latinae Selectae)*, University of Toronto.

Diler, A. (1993). Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 24- 28 Mayıs, Ankara*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 505-520.

Diler, A. (2007). *Kedreai, Sedir Adası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Dinçol, A.M. ve Yakar, J. (1974, Ekim). Nerik Şehrinin Yeri Hakkında, *Belleten*, 38,(152), 563- 582.

Dodgeon, M.H. & Lieu, S.N.C. (2002). *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*, Published in the USA and Canada by Routledge.

Doğanbaş, M. (2001). Amasya Merkez Kurşunlu Mahallesi Temel Hafriyatı Kurtarma Kazısı, *XII. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, 25- 27 Nisan Kuşadası*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 63- 72.

Doğer, E. (1991). Antik Çağda Amphoralar, İzmir.

Doksanaltı, E.M., Arslan, E ve Mimirolu, İ.M. (2010). Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2009, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 24- 28 Mayıs İstanbul*, Ankara, 143- 162.

Doksanaltı, E.M., Aslan, E. ve Mimirolu, İ.M. (2011). Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2010, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 23- 28 Mayıs Malatya*, 117- 146.

Doksanaltı, E.M., Mimirolu, İ.M., Karaoğlu, E. ve Erdoğan, U. (2012). Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları: 2011, 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 28 Mayıs- 1 Haziran Çorum*, Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, Çorum, 197- 212.

Doksanaltı, E.M., Karadoğan, İ. ve Erdoğan, L.U. (2013). Giresun- Aretias/ Khalkeritis Adası 2011- 2012 Kazıları Ön Raporu, M. Tekocak (Ed), *K. Levent Zoroğlu'na Armağan*, Suna- İnan Kırak Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü, Armağan Dizisi 3, Antalya, 170- 190.

Dönmez, Ş. (1998). Sinop- Samsun- Amasya İlleri Yüzey Araştırması 1997, XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 25- 29 Mayıs Tarsus, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 513- 536.

Dönmez, Ş. (1999). Sinop- Samsun- Amasya İlleri Yüzey Araştırması, XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 24- 28 Mayıs Ankara, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 229- 244.

Dönmez, Ş. ve Yurtsever- Beyazıt, A. (2014). Oluz Höyük Kazısı Yedinci Dönem (2013) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar, XXXVI. Kazı Sonuçları Toplantısı III, 02- 06 Haziran Gaziantep, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 361- 382.

Drews, R. (1976). The Earliest Greek Settlements on the Black Sea, *The Journal of Hellenic Studies*, 96, 18- 31.

Dundua, T. & Avdaliani, E. (2015). Coins as a Means of Propaganda According to Georgian Numismatics, *МАЙАК*, 7, 300- 311.

Durbin, G.E.S. (1971). Iron Age Pottery from the provinces of Tokat and Sivas, *Anatolian Studies*, Journal of British Institute of Archaeology at Ankara, 21, 99- 124.

Ece, N. J. (2011). İstanbul Boğazı'nda Meydana Gelen Deniz Kazalarının İncelenmesi ve Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 3, (2), 37-59.

Elsner, J. (2008). Farming the Objects We Study: Three Boxes from Late Roman Italy, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 71, 21-38.

Emir, O. (2012). Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 13, 9- 26.

Er, Y. (2006). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Erciyas, D.B. (2005). Tokat İli Komana Antik Kenti Yüzey Araştırması 2004, XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 30 Mayıs- 3 Haziran 2005, Antalya, Dösimm Basımevi, Ankara, 13- 22.

Erciyas, D.B. (2006). Wealth, Aristocracy and Royal Propaganda under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids in the Central Black Sea Region of Turkey, *Colloquia Pontica*, 12, Brill, Leiden.

Erciyas, D.B. ve Sökmen, E. (2009). Komana Antik Kenti Arkeolojik Araştırma Projesi 2008 Yılı Raporu, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 25- 29 Mayıs Denizli, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 355- 374.

Erciyas, D.B., Sökmen, E. ve Kocabıyık, C. (2010). Komana Antik Kenti 2009 Yılı Kazı Çalışmaları, XXXII. *Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, 24- 28 Mayıs İstanbul, Allame Tanıtım & Matbaacılık Hizmetleri, Ankara, 121- 132.

Erdem, S. (1986). Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2- 6 Temmuz, Tokat.

Erdkamp, P. (2007). *A Companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing.

Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti Diraniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Erhat, A. (2011). *Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi*, İstanbul.

Erkmen, M. (1998). Aydın-tepe Yer altı Şehri Çalışmaları, IX. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 27- 29 Nisan Antalya, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 313- 320.

Erol, A.F. (2012). Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011, XXX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 28 Mayıs- 1 Haziran Çorum, Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, Çorum, 183- 196.

Erol, A.F. (2012). Ordu İli, Fatsa İlçesi Cıngırt Kayası Kazısı 2013, XXXVI. *Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 02- 06 Haziran Gaziantep, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 383- 400.

Erol, A.F. (2014). Fatsa İlçesi Yüzey Araştırması 2013, XXXII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 02- 06 Haziran Gaziantep*, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 161- 174.

Erön, A. (2007). *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Ertuğrul, Ö. ve Atasoy, S. (1998). 1996 Amisos Kazısı, XIX. *Kazı Sonuçları Toplantısı II, Ankara*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 523- 530.

Evliya Çelebi (2004). *Seyahatname*, (Hazırlayan: Karaörs, M. E.), İstanbul.

Fıratlı, N. (1965). İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri, *Belleten*, XXIX, (114), 263- 323.

Flohr, M. (2013). *The World of the Fullo: Work, Economy and Society in RomanItaly*, University of Oxford.

Freely, J. (2008). *Marmara Etrafında/ Karadeniz Kıyısı*. (Çev. Birkan, T, Biçen, A. ve Koca, G.), (Ed. Tanaydın, M.), Türkiye Uygarlıklar Rehberi, 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

French, D.H. (1985). Roma Yolları ve Mil Taşları, III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 20- 24 Mayıs Ankara, 143- 154.

French, D.H. (1986). Küçük Asya Roma Yolları ve Mil Taşları- 1985, IV. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26- 30 Mayıs Ankara, 109- 112.

French, D.H. (1987). Küçük Asya Roma Yolları ve Mil Taşları- 1986, V. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 6- 10 Nisan Ankara, 191- 204.

French, D.H. (1988). 1987 Yılı Roma Yolları ve Mil Taşları Çalışması, VI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23- 27 Mayıs Ankara, 273- 282.

French, D.H. (1995). 1994 Araştırma Döneminde Roma Yolları ve Mil Taşları ve Yazıtları, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı ı, 29 Mayıs- 2 Haziran Ankara*, 1- 6.

French, D.H. (1996a). Amaseian Notes 3 Dated Inscriptions from Amaseia and Territory, *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und Historische Geographie Anatoliens*, 26, 71- 86.

French, D.H. (1996b). Amaseian Notes 4 Cult and Divinities: The Epigraphic Evidence, *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und Historische Geographie Anatoliens*, 26, 87- 98.

French, D.H. (1996c). Amaseian Notes 5 The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal, *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und Historische Geographie Anatoliens*, 27, 75- 92.

Ful, ř., Tekin, M., Hanoğlu, C., Akın- Saka, E., Susam, T. ve Yaprak, S. (2014). Sebastopolis Antik Kenti 2013 Yılı Kazı Çalışmaları, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı I, 02- 06 Haziran Gaziantep*, 475- 490.

Futrell, A. (2006). *The Roman Games: Historical Sources in Translation*, Blackwell Publishing.

Galili, E., şevketoğlu, M., Salamon, A., Ziviely, D., Mienis, H. K., Rosen, B. & Moshkovitz, S. (2015, June). Late Quaternary Beach Deposits and Archaeological Relicts on the Coast of Cyprus and the Possible Implications of Sea- Level Changes and Tectonics on the Early Populations, *Geology and Archaeology*, 411, London, 179- 218.

Gavaz, Ö. S. (2006). Hitit Kenti Zalpa'nın Yeri Üzerine. *Anadolu*, 31, 1- 18.

Gencer, N. (2012, Mayıs). Havza'daki Arkeolojik Kalıntılar Üzerine Gözlemler. *Kubaba*, 9(19), 41-52.

Gersht, R. (1996). Imported Marble Sarcophagi from Caesarea, *Assaph: Studies in Art History*, Tell Aviv University, Section: B, 2, 13- 26.

Gözenç, S., Gümüş, E. ve Ertin, G. (1998). *Türkiye Coğrafyası*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, İlköğretim Öğretmenliği Lisans Tamamlama Programı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1069, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 594.

Graham, A.J. (1958). The Date of the Greek Penetration of the Black Sea. *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London*, 5, 25-41.

Greaves, A.M. (2002). *Miletos a History*. London & New York: Routledge Press.

Grossmann, R.A. (2002). *Ancient Glass, a Guide to the Yale Collection*, Yale University Art Gallery.

Gülbay, O. (2009). *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Günay, M. (2005). *Tarihi, Kültürü ve Doğası ile Ordu*, İstanbul.

Güngördü, E. (2006). *Türkiye Coğrafyası*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Kızılay, Ankara.

Güzel, E. (2007). *Side Müzesi'nde Bulunan Korinth Başlıkları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Halifeoğlu, F.M., Sert, H. ve Yılmaz, S. (2013). Tarihi Kurt Köprüsü (Mihraplı Köprü) Restorasyonu Proje ve Uygulama Çalışmaları, METU, *Journal of the Faculty of Architecture*, 30(2), 81- 104.

Hamilton, W.J. (1842). *Researches in Asia Minör, Pontus and Armenia*. In two volumes, 1, Printed by William Clowes and Son: London.

Hartmann, M., Drahor, M.G., Speidel, M.A. & Çiğdem, S. (2005). New Research at the Roman Legionary Camp at Satala Northeast Anatolia; Geophysical and Archaeological Survey, 21. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs- 3 Haziran Antalya, Dösimm Basımevi, Ankara, 197- 204.

Hedreen, G. (1991). The Cult of Achilles in the Euxine, *Hesperia*, 60, 313- 330.

Henderson, B.W. (1905). *The Life and Principate of the Emperor Nero*. Methuen & Co: London.

Hendry, M.F. (2008). *Studies in the Byzantine Monetary Economy C. 300- 1450*, Cambridge University Press.

Higginbotham, J.A. (1997). *Piscinae: Artificial Fishponds in Roman Italy, USA.*, The University of North Caroline Press.

Hirst, G. M. (1903). The Cults of Olbia II, *The Journal of Hellenic Studies*, 23, 24-53.

Højte, J.M. (2005). The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region. Bekker- Nielsen, T. (Editör), *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region, Black Sea Studies 2* içinde (133- 160). Aarhus University Press.

Howgego, C., Heuchert, V. & Burnett, A., (Editörler), (2005). *Coinage and Identity at Roman Provinces*. Oxford University Press.

Imhoof- Blumer, F. (1901). *Kleinasiatische Münzen*, Sonderschriften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, Band I, Wien.

Isings, C. (1957). Roman Glass from the Dated Findings, *Archaeologia Traiectina*, 2, Gröningen.

Işık, A. (2001). Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, TTK. Basımevi.

Ivanova, M. (2013). *The Black Sea and the Early Civilizatiös of Europe, the Near East and Asia*, Cambridge University Press.

İdil, V. (1984). Anadolu'da Roma İmparatorluk Çağı Korinth Başlıkları, *Anadolu*, 20, 1- 49.

İnan, J. (1987). Side Apollon Tapınağı Restorasyonu 1986 Yılı Çalışmaları, *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II*, 6- 10 Nisan Ankara, 173- 184.

Jaroslava- Williams, C. (1979). *The Development of Monumental Street Architecture with Special Emphasis on Roma Asia Minör*, Institute of Archaeology, University of London.

Jessus, P.S. de (1976). Metallurgical Practices in Early Anatolia, *MTA. Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 87, 55- 69.

Jobes, K.H. (2005). *Baker Exegetical Commentary on the New Testament, 1 Peter*, Published by Baker Academic, Printed the USA.

Jones, A.H.M. (1937). *Cities of the Eastern Roman Provinces*, At the Cleadron Press: Oxford.

Kadioğlu, Y. (2006). Zigana (Kalkanlı) Geçidi'nin Karayolu Ulaşımındaki Rolü ve Önemi, *Türk Coğrafya Dergisi*, İstanbul, 44, 45- 60.

Kadiroğlu- Leube, M., Yazar, T. ve Karaca, Z. (1996). 1995 Yılı Tao- Klardjetie Yüzey Araştırması, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, 27- 31 Mayıs 1996, Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 397- 421.

Kahl, G. & Olshausen, E. (1991). Bericht Über die Epigraphische und Numismatische Landesaufnahme im Samsun İli 1990, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27- 31 Mayıs 1991, Çanakkale, 611- 616.

Kapeller, J.P. (2001). *Die Verwaltungsgeschichte des byzantinischen Armenien vom 5. bis zum 7. Jahrhundert* (Entstehung des Themas Armeniakon), Wien.

Kaptan, E. (1978). Espiye- Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular, *MTA. Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 91, 117- 129.

Kaptan, E. (1979- 80). Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular, *MTA Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 93/94, 150- 164.

Kaptan, E. (1980- 81). Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni, *MTA Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 95/96, 164- 172.

Kaptan, E. (1990). Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular, *MTA Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 111, 175- 186.

Karababa, İ. (1964). Karadeniz’de Metan Gazı Araştırması, *MTA. Dergisi*, Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü, Ankara, 63, 5- 15.

Karagöz, İ. (2004). *Greek, Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları*. Ankara: Algi Yayınları.

Kartalkanat, A. (2007). Anadolu’da Madencilik Tarihçesi ile İlgili Yeni Bir Yaş Bulgusu; 2500 Yıllık Bir Cevher Teknesi, *MTA. Dergisi*, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara, 134, 35- 39.

Kaya, E. (1998). Trabzon İl Merkezindeki Ortaya Çıkan Buluntular, *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 27- 29 Nisan Antalya*, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 321- 334.

Kaya, M.A. (1996). III. Makedonya Savaşına Kadar Roma’nın Anadolu Politikası, *Tarih İnceleme Dergisi*, Ege Üniversitesi, İzmir, 11, 211- 232.

Kaya, M.A. (2003). Anadolu’daki Roma Garnizonları, *Tarih İnceleme Dergisi*, 18(2), 83- 94. Ege Üniversitesi, İzmir.

Kaya, M.A. (2004). Romalılar, Parthlar ve Armenia Krallığı (İÖ 92- İS 4), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 19(1), 73- 86. Ege Üniversitesi, İzmir.

Keçiş, M. (2009). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler 1204- 1404*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Keleş, V. (2004). Sikkeler Işığında Sinope’de Pers Etkisi, Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri I, 16- 17 Nisan Ankara, 99- 118.

Keskin, A. (2005). *Amisos Şehrinin Tarihi*, Berlin.

Keskin, E. ve Özdemir, C. (2016). An Example of Roman Bath Architecture in Amasya: The Terziköy Thermae, *Eurasian Academy of Sciences, Eurasian Art & Humanities Journal*, 5, 45- 53.

Ketin, İ. (1969). Kuzey Anadolu Fay Hattı Hakkı Hakkında, *MTA. Dergisi*, 72, 1-27.

Kılıç, Y. (2016). Knidos Liman Caddesi Heroon'u Cephe Mimarisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kızıltan, Z. (1992). Samsun Bölgesi Yüzey Araştırmaları 1971- 1977, *Belleten*, LVI, (215), 213- 241.

King, C. (2008). *Karadeniz*, (Çev. Kılıç, Z.), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Kinneir, J.M. (1818). *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London

Koch, G. & Wight, K. (1988). *Roman Funerary Sculpture Catalogue of Collections the J. Paul Getty Museum*, Malibu, California.

Koch, G. (1990). Zwei Grabrelief aus Phrygien im J. Paul Getty Museum. True, M & Koch, G., (Editörler), *Roman Funerary Monuments in the J. Paul Getty Museum, 1Occasional Papers on Antiquities 6* içinde (115- 132). Malibu, California.

Koch, G. (2001). Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri (Çev. İlkelen, Z. Z.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Koçak, Ö. (2004, Nisan). Eski Çağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği, *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri I*, 16- 17 Nisan Ankara, Ege Yayınları İstanbul, 4- 38.

Kohl, M., Matoğlu, M. ve Alkan, A. (2011). Tokat- Sulusaray/Sebastopolis: Temizlik Çalışmaları ve Ziyaretçiler için bir Gezi Güzergahı Oluşturulmasında ilk Adımlar, *XXXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı 4, 23- 28 Mayıs Malatya*, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., Ankara, 559- 568.

Kökten, İ.K. (1944). Orta Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları, *Belleten*, 8, (32), 659- 680.

Kökten, İ.K. (1945). Kuzey- Doğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri, *DTCF. Dergisi*, 3, (5), 465- 505.

Kökten, İ.K. (1952). Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılımı Üzerine Bir Araştırma, *DTCF. Dergisi*, 10, (3- 4), 167- 188.

Kökten, İ.K. (1962). Ünye'de Eskitaş Devrine (Paleolithik) Ait Yeni Buluntular, *DTCF. Dergisi*, 20, (3-4), 275- 278.

Köroğlu, K. (1996). 1995 Yılı Artvin- Ardahan İlleri Yüzey Araştırması, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, 27- 31 Mayıs Ankara*, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 369- 396.

Köse, B.A. (2014). Orta Çağ'da Rize ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası Hakkında Bir Değerlendirme, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6, (4), 71- 86.

Kuban, Z. (2010). Karya, Bozburun Yarımadası, Kıran Gölü Kutsal Alanı Yüzey Araştırması Sırasında Tespit Edilen Tarımsal Üniteler, *Antik Çağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi*, (Ed. Aydınoglu, Ü ve Şenol, A. K.), 211- 225.

Labaree, B.W. (1957). How the Greeks Sailed into the Black Sea, *American Journal of Archaeology*, 61(1), 29- 33.

Lafli, E. (1992). Antik Çağ'da Amisos, *Samsun Sempozyumu*, 13- 16 Ekim 2011, Samsun, 1, 49- 58.

Lambeck, K., Azidei, M., Antonioli, F. Benini, A. & Esposito, A. (2004). Sea Level in Roman Time in the Mediterranean and Implications for Recent Change, *Elsevier, Earth and Planetary Science Letters*, 224, 563- 575.

Laurent, P. E. (1980). *An Introduction to Study of Ancient Geography with Copious Indexes*, Oxford.

Le Guen Pollet, B. & Remy, B. (2010). La cite de Sebastopolis du Pont, *Anatolia Antiqua*, 18, 97- 107.

Levick, B. (1999). *Vespasian*, London & New York: Routledge Press.

Levick, B. (2015). *Roman Imperial Biographies Claudius*, London & New York.

Lightfoot, C.S. (1990). Satala Yüzey Araştırması 1989, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs- 1 Haziran Ankara*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 299- 309.

Lightfoot, C.S. (1991). Satala Yüzey Araştırması 1990, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 27- 31 Mayıs Çanakkale*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 289- 302.

LIMC. (1984). *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, II(1), Artemis Verlag Zürich und München.

Luttwak, E.N. (2012). *Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi*. (Çev. Tuzcu, M. E.). İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Macqueen, J.G. (2001). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (Çev. Davutoğlu, E.), Arkadaş Yayınevi, Ankara.

McCann, A.M. (1978). *Roman Sarcophagi in the Metropolitan Museum of Art*, New York.

McGeer, E., Nesbitt, J. & Oikonomides, N. (2001). *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art*, 4, the East.

McLaughlin, R. (2010). *Rome and Distant East, Trade Route to the Ancient Lands of Arabia, India and China*.

Magie, D. (1950). *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, Princeton University Press.

Manoledakis, M. (2012). Hekate with Apollo and Artemis on a Gem from the Southern Black Sea Region, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Istanbul (Istmitt)*, 62, 289- 302.

Mansel, A. M. (1962). Side Tiyatrosu, *Belleten*, 26(101), 45- 77.

Marek, C. (2003). *Pontus et Bithynia, die Römischen Provinzen im Norden Kleinasien*, Mainz.

Maxfield, V.A. (1983). The Ala Britannica, Dona and Peregrini, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 52, 141- 150.

Mayor, A. (2013). Mithradates Zehirlerin Kralı, (Çev. Ergin, E.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Orijinal Adı, The Poison King: The Life and Legend of Mithradates, Rome's Deadliest Enemy, Orijinal Yayın Yılı, 2010).

Mentesidou, E. (2011). The Terracotta Figurines of Amisos, International Hellenic University, School of Humanities, *MA in Black Sea Cultural Studies*.

Michelakis, P. (2002). *Achilles in Greek Tragedy*, Cambridge University Press.

Miller, W. (1968). *Trebizond The Last Greek Empire*, Amsterdam.

Minchev, A. (2012). From Procnessos to Odessos: Unfinished Roman Marbles from Odessos and Macrianopolis (2.- 3. c. AD), *Histria Antiqua*, 21, 49- 60.

Mitchell, S. (1993). *Anatolia, Land, Men, Gods in Asia Minör*, 1, The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rules, Cleadron Press, Oxford.

Mitchell, S. (2013). An Epigraphic Probe into the Origins of Montanism, *Roman Phrygia Culture and Society*, (Ed. P. Thonemann), Cambridge University Press, UK.

Mitchell, S. (2015). *A History of the Later Roman Empire AD 284- 641*. UK.: Blackwell Publishing.

Mitford, T.B. (1974a). Some Inscriptions from the Cappadocian Limes, *The Journal of Roman Studies*, 64, 160- 175.

Mitford, T.B. (1974b). Billiotti's Excavations at Satala, *Anatolian Studies*, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, 24, 221- 244.

Mitford, T.B. (1988). Further Inscriptions from the Cappadocian Limes, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 71, 167- 178.

Mitford, T.B. (1991). Inscriptiones Ponticae: Sebastopolis, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 87, 181- 243.

Mitford, T.B. (1997). Inscriptions of Satala (Armenia Minor), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 115, 137- 167.

Moltke, H.V. (1995). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. Örs, H.), İstanbul.

Mudd, M. (2012). *I, Livia, The Counterfeit Criminal. The Story of a much Maligned Woman*, Bloomington, Indiana, USA.

Munro, J.A.R. (1893). Notes on Roads in the Vilayet of Sivas, *Modern and Ancient Road in Eastern Asia Minör içinde. Supplementary Papers*, Royal Geographical Society, London, 3, 643- 739.

Munro, J.A.R. (1900). Some Pontic Milestones, *The Journal of Hellenic Studies*, 20, 159- 166.

Munro, J.A.R. (1901). Roads in Pontus, Royal and Roman, *The Journal of Hellenic Studies*, 21, 52- 66.

Murat, L. (2008). Hitit Tarihi Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi, 27(44), 181- 204.

Murray- Wallance, Colin, V. & Woodroffe, C. D. (2014). *Quentary Sea- Level Changes, A Global Perspective*, Cambridge University Press.

Naza- Dönmez, E.E. (2010, Kasım). Harşena Kalesi'nden Kızlar Sarayına Amasya, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 139- 142.

Naza- Dönmez, E.E. (2014). Amasya- Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2013 Dönemi Çalışmaları, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı III, 02- 06 Haziran Gaziantep*, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic Ltd. Şti., Ankara, 383- 392.

Nolle, J. (1985). Grabepigramme und Reliefdarstellungen aus Kleinasien, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 60, 117- 135.

Okan, E., Atilla, C. & Akyol, A.A. (2015). The Production of Chios- Style Amphorae at a Ceramic Workshop in Phocaea (Foça), *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, Greece, 15, (3), 259- 276.

Olçay, B.Y. (2001). Ancient Glass Vessel in Eskişehir Museum, *Anatolian Studies*, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, 51, 147- 157.

Ortaç, M. (2011). Mudurnu'da Eski Taşların Bize Söylediklerinden Küçük Alıntılar, *Mudurnulular Derneği Bülteni*, Bolu, 28- 33.

Ortaç, M. (2013). Bolu Merkez, Mudurnu, Yeniçağa ve Dörtdivan İlçeleri Antik Çağ Tarım Teknolojisi: Pres Ağırlık Taşları (Lituslar). Kökdemir, G. (Editör), *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı* içinde (407- 432). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık

Osten, H.H.V.D. (1929). Explorations in Central Anatolia Seasons of 1926, Researches in Anatolia, I, *The University of Chicago Oriental Institute Publications*, The University of Chicago Press.

Önal, M., Bulgan, F. Güllüce, H. Beyazlar, A., Balcıoğlu, B. ve Atalay, T. (2006). *Belkıs- Zeugma ve Mozaikleri*. Genç, R. (Editör). Gaziantep Müzesi, Sanko Holding, İstanbul.

Önal, M. (2011). İpekyolu Mozaik Müzeleri, *Şurkav, Şanlıurfa Kültür Sanat ve Turizm Dergisi*, 4(11), 3- 10.

Önkal, H. (1980). Selçuklular Devri Amasya Türbeleri, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Erzurum, 4, 185- 240.

Özcan, B. (1991). Sulusaray- Sebastopolis Antik Kenti, *I. Müze Kurtarma KazılarıSemineri, 19- 20 Nisan Ankara*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 261- 307.

Özdizbay- Erol, A. (2012). Perge Sikkelerinde Agnostik Ödül Taçları, *Adalya*, 15, 203- 221.

Özgüç, T. (1978) Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özsait, M. (1987). 1986 Yılı Amasya- Ladik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları, V. *Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 6- 10 Nisan Ankara*, 239- 256.

Özsait, M. (1988). 1987 Yılı Amasya Suluova Tarihöncesi Araştırmaları, VI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 23- 27 Mayıs Ankara*, 287- 300.

Özsait, M. (1989). 1988 Yılı Gümüşhacıköy Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları, VII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 18- 23 Mayıs Antalya*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 367- 380.

Özsait, M. (1990). 1989 Yılı Göynücek Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları, VIII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs- 1 Haziran Ankara*, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 45- 54.

Özsait, M. (1991). 1990 Yılında Ordu- Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27- 31 Mayıs Çanakkale, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 357- 376.

Özsait, M. (1992). 1991 Yılı Ordu- Mesudiye Yüzey Araştırmaları, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25- 29 Mayıs 1992 Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 311- 330.

Özsait, M. (1993). 1992 Yılı Ordu- Mesudiye Yüzey Araştırmaları, *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24- 28 Mayıs Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 285- 300.

Özsait, M. (1994). 1993 Yılı Ordu- Mesudiye ve Sivas- Koyulhisar Yüzey Araştırmaları, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs- 3 Haziran Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 459- 482.

Özsait, M. (1995). 1994 Yılı Amasya- Taşova Yüzey Araştırmaları, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 29 Mayıs- 2 Haziran Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 273- 292.

Özsait, M. (1996). 1995 Yılı Amasya- Gümüşhacıköy ve Hamamözü Yüzey Araştırmaları, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 27- 31 Mayıs Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 171- 192.

Özsait, M. (1997). 1995 ve 1996 Yıllarında Amasya- Merzifon ve Gümüşhacıköy Yüzey Araştırmaları, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II* Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 143- 162.

Özsait, M. (1998). 1997 Yılı Tokat ve Çevresi Yüzey Araştırması, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 25- 29 Mayıs Tarsus, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 89- 108.

Özsait, M. (1999). 1997 ve 1998 Yılı Tokat- Zile ve Çevresi Yüzey Araştırmaları, *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 24- 28 Mayıs Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 73- 88.

Özsait, M. (2001). 1999- 2000 Yıllarında Amasya- Merzifon ve Ordu- Kumru Yüzey Araştırması, *XIX. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 28 Mayıs- 01 Haziran Ankara*, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 191- 206.

Özsait, M. (2002). 2001 Yılı Samsun ve Amasya Yüzey Araştırmaları, *XX.Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 27- 31 Mayıs Ankara*, Dösimm Basımevi Ankara, 127- 140.

Özsait, M. (2003). 2002 Yılı Samsun- Amasya Yüzey Araştırmalarının ilk Sonuçları, *XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 26- 31 Mayıs Ankara*, Dösimm Basımevi Ankara, 273- 284.

Özsait, M. (2004). 2003 Yılı Amasya- Samsun- Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları, *XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 24- 28 Mayıs Konya*, Dösimm Basımevi Ankara, 263- 274.

Özsait, M. (2005). 2004 Yılı Amasya ve Samsun İlleri Yüzey Araştırmaları, *XXIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 30 Mayıs- 3 Haziran Antalya*, Dösimm Basımevi Ankara, 249- 258.

Özsait, M. (2006). 2005 Yılı Tokat İli, Zile ve Turhal İlçeleri Yüzey Araştırması, *XXIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 29 Mayıs- 2 Haziran Çanakkale*, Dösimm Basımevi Ankara, 451- 462.

Özsait, M. (2007). Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Ünye, *XXV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II, 28 Mayıs- 1 Haziran Kocaeli*, Dösimm Basımevi Ankara, 293- 306.

Öztaner, S. H. (2006). Menderes Magnesiası Çarşı Bazilikası, *Anadolu, DTCF. Dergisi*, 31, 123- 152.

Öztürk, B. (2010, Kasım). Dinsel Yaşam ve Kültler, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 18, 36- 49.

Paton, W.R & Myres, J.L. (1896). Karian Sites and Inscriptions, *The Journal of Hellenic Studies*, 16, 188- 271.

Pilson, M.E.Q. (2013). *An Introduction to the Chemistry of the Sea*, Cambridge University Press.

Podossinov, A.V. (2002). Bithynia, Paphlagonia and Pontus on the Tabula Peutingeriana, The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity, Aspects of the Archaeology and ancient history. G. R. Tsetschladze with the assistance of E. Laflı, J. Hargrave & Anderson, W., (Editörler), *BAR International Series* 2432 içinde , (203- 206). Oxford, England.

Pollit, J. J. (2006). *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge University Press.

Potts, T. (Ed.), (2015). Antiquities, *The J. Paul Getty Museum Handbook of the Collection*, 7. Edition, 1-72.

Radt, W. (2002). *Pergamon, Antik bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, (Çev. S. Tammer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Ramsay, W.M. (1883). Inscriptions de la Galatie et du pont, *Bulletin de Correspondance Hellenique*, 7, 15- 28.

Ramsay, W.M. (1890). The Historical Geography of Asia Minor, *Supplementary Paper*, IV, London.

Roebuck, C. (1959). Ionian Trade and Colonization, *Monographs on Archaeology and Fine Arts*, Archaeological Institute of America, New York, 9, 116- 130.

Sagona, A. (1989). An Archaeological Survey of Bayburt and Kelkit Regions North-Eastern Anatolia: In the Pre- Classical Period, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 18- 23 Mayıs Antalya, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 425- 433.

Sagona, A. (1991a). Bayburt Survey 1990, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27- 31 Mayıs Çanakkale, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 397- 403.

Sagona, A. (1991b). Büyüktepe Höyük Excavations 1990, *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 27- 31 Mayıs Çanakkale, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 305- 311.

Sagona, A. (1992a). Büyüktepe Höyük 1991, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 25- 29 Mayıs Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 193- 198.

Sagona, A. (1992b). Bayburt Survey 1991, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25- 29 Mayıs Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 261- 268.

Sagona, A. (1993). Büyüktepe Höyük 1992, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 24- 28 Mayıs Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara, 229- 234.

Sagona, A. ve Brennan, P. (1994). Bayburt Survey 1993, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30 Mayıs- 3 Haziran Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 305- 316.

Sagona, A., Pemberton, E., Mcphee, I. & Sagona, C. (1994). Büyüktepe Höyük 1993 Activities, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 30 Mayıs- 3 Haziran Ankara, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 161- 164.

Sale, G., Psalanazar, G., Bower, A., Shelvocke, G., Campbell, J. & Swinton, J. (1759). *The Modern Part of an Universal History from the Earliest Accounts of the Present Time*, 1, London.

Scardozzi, G. (2010). Oil and Wine Production in Hierapolis of Phrygia and Its Territory during Roman and Byzantine Age: Documentation from Archaeological Excavations and Surveys. Aydınoglu, Ü. ve Şenol, A. K.(Editörler), *Antik Çağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi*, içinde (277- 302).

Seeck, O. (1876). *Notitia Dignitatum*, Berlin.

Seren, A., Gelişli, K., ve Çatakli, A. (2008). A Geophysical Investigation of the Late Roman Underground Settlement at Aydıntepe, Northeast Turkey, *Geoarchaeology*, 23(6), 842- 860.

Sinclair, T.A. (1989). *Eastern Turkey: an Architectural and Archaeological Survey*, II. London: The Pindar Press.

Sørensen, S.L. (2013). Imperial Priest in Neoclaudiopolis, *Epigraphica Anatolica*, 46, 176- 180.

Sorensen, S.L. (2015). A Re- Examination of the imperial Oath from Vezirköprü, *Philia International Journal of Ancient Mediterranean Studies*, 1, 14- 32.

Sökmen, E. (2004, Nisan). Komana Pontika ve Zela: Pontos Bölgesi'ndeki Tapınak Devletleri, *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri*, I, 16- 17 Nisan Ankara, Ege Yayınları, İstanbul, 119- 129.

Sönmez, B.E. (2015). Nevşehir Müzesi'nde Bulunan Cam Unguentariumlar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 733- 746.

Speidel, M.A. (2009). The Development of Roman Forces in Northeastern Anatolia, *Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit*, Stuttgart, 595- 631.

Stojanovic- Anderson, V.R. (1987). The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria, *American Journal of Archaeology*, 91(1), 105- 122.

Strobel, K., Gerber, C. & Koiner, G. (2009). Uluslararası Tavium Projesi: 2008 Yılı Araştırmaları, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı III*, 25- 29 Mayıs Denizli, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık Ankara, 187- 200.

Summerer, L. (2014). Tophographies of Worship in Northern Anatolia. Bekker-Nielsen, T. (Editör), *Space, Place and Identity in Northern Anatolia Geographica Anatolica* 29 içinde (189- 213) Laupp & Göbel: Stuttgart, Germany.

Şahin, D. (2004, Nisan). Amisos Mozaïği Işığında Karadeniz'de Akhilleus Kültü, *Karadeniz Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Yerleşim Arkeoloji Serisi*, I, 139- 152.

Şenol, A.K. (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, Dösimm Basımevi Ankara.

Şenyurt, S.Y. ve Akçay, A. (2016). Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithridates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, *Seleucia*, 6, 221- 248.

Şimşek, C. (2007). *Laodikeia, Laodikeia ad Lykum*, Ege Yayınları, İstanbul.

Şimşek, Z. (2011). *Allianoi Roma Dönemi Mimari Bezemeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Şirin, O.A. ve Kolağasıoğlu, M. (2016). *Çakalca- Karadoğan Höyüğü: Arkaik Dönemde Amisos ve Kybele Kültü*, (1. Baskı). SAMTAB (Samsun ve Çevresi Turizm Alanı Altyapı Hizmet Birimi) Yayınları, I, Samsun.

Takaz, H. (1975). 28. 12. 1973- 26. 1. 1974 Amasya Kulistepe Nekropol Kazısı Ön Raporu, *Türk Arkeoloj Dergisi*, 22(1), 109- 115.

Talbert, R.J.A. (Ed), (2000). *Barrington Atlas*, Princeton University Press.

Talbert, R.J.A. (2003). *Atlas of Classical History*, Routledge Taylor & Francis Group, London & New York.

Taşdöner, K. (2012). Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da Siyasi Düzenlemeleri, *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, (51), 209- 236.

Tekin, O. (2011). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, F. ve Cantürk, S. (2014, Aralık). Giresun ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, *Diyalektolog Dergisi*, 9, 33- 46.

Tezcan, M. (2009). Türk- Moğol Hakimiyeti Döneminde Karadeniz'de Ticaret, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 24(1), 151- 194.

Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi, II*, (Çev. A. Suat). Enformasyon ve Dokümantasyon Vakfı, (Orijinal Yayın Yılı 1862, 1882).

Tokat 1998. (1998). *Tokat İl Yıllığı*, Tokat Valiliği.

Tounefort, J. de. (2005). *Tournefort Seyahatnamesi*, (Çev. Tunçdoğan, T.).İstanbul: Kitap Yayınevi.

Trakadas, A. (2005). The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Western Mediterranean. Bekker- Nielsen, T. (Editör) *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region, Black Sea Studies 2* içinde (47- 82). Aarhus University Press.

Trimble, J. (2011). *Women and Visual Replication in Roman Imperial Art and Culture*, Cambridge, University Press.

Tsetschladze, G. R. (Ed.). (1994). *The Archaeology of Greek Colonization*, Oxford University Committee for Archaeology Monograph 40.

Tuna, C. (2008). *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Türker, A. (2014). Devret Höyük 2013 Yılı Kazısı ve İlk Sonuçlar, 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı I, 02- 06 Haziran Gaziantep*, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. Ankara, 363- 382.

Türkmen, M. (2007). *Pamphylia ve Kilikia’da Severuslar Dönemi Mimari Bezemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Umar, B. (1993). *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*. İnkılap Yayınları: İstanbul.

Usman, M. (1956, Nisan). Mut’ta Bulunmuş Olan Roma Devri Lahidleri, *Türk Tarih Kongresi*, 5(12), 182- 184, Ankara.

Uzunoğlu, H. (2012). Anadolu’da Roma Lejyonları. Akyürek- Şahin, N. E., Takmer, B. ve Onur, F., (Editörler), *Akron Eskiçağ Yazıları 2* içinde (93- 127). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ünsal, V. (2014). Bayburt Kaleleri, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 88- 102.

Üreten, H. (2012a). Menderes Magnesia'sı ve Artemis Neokoros Onuru, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(4), 271- 291.

Üreten, H. (2012b). Amasya Müzesi'nde Sergilenen İki Buluntu Işığında Roma Dönemi'nde Amaseia: Neyi Biliyoruz? Neyi Bilmiyoruz? *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, 9, (35), 191- 206.

Üreten, H. ve Güngörmüş, Ö. (2015). Antik Kaynaklarda Amaseia'da Roma İmparatorluk Kültü ve Neokoros Unvanı, *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, 8- 10 Ekim Merzifon, Amasya Üniversitesi, Merzifon Meslek Yüksek Okulu, Edge Akademi Yayınevi.

Vadala, R. (1934). *Samsoun, Passe- Present- Avenir*, Paris.

Van Dam, R. (2003). *Becoming Christian, The Conversation of Roman Cappadocia*, University of Pennsylvania Press.

Vandeput, L. (1992). The Theatre- Façade at Sagalassos, *Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara*, 42, 99- 117.

Vandeput, L. (1996). *In Architectural Decoration in Roman Asia Minör, Sagalassos: a Case Study*, Studies in Eastern Mediterranean Archaeology I, Sagalassos Archaeological Research Project Katholieke Universiteit Leuven.

Vashakidze, N. & Inaishvili, N. (2002). Greek Import of the Late and Classical Period in Tsikhistrizi, Pont- Euxine et Commerce, *Actes du IX. Symposium de Vani*, Paris, 235- 250.

Vasiliev, A.A. (1952). *History of the Byzantine Empire, 324- 1453, I*, The University of Wisconsin Press.

Waddington, W.H., Babelon, E.& Reinach, Th. (1904). *Recueil General des Monnaies Greques D'Asie Mineur*, Academie des Inscriptions et Belles- Lettres, Paris

Walker, S. (1990). *The Sarcophagus of Maconiana Severiana, Roman Funerary Monuments in the J. Paul Getty Museum, 1*, Occasional Papers Antiquities, 6, 83- 94, California.

Ward- Perkins, J.B. (1980). Nicomedia and the Marble Trade, *Papers of the British School at Rome*, 48, 23- 69.

Waywel, S.E. (1979). Roman Mosaics in Grece, *American Journal of Archaeology*, 83(3), 293- 321.

West, S. (2003, October). The Most Marvelous of All Seas: The Greek Encounter with Euxine, *Greece & Rome*, 50(2), 151- 167.

White, K.D. (1975). *Farm Equipment of the Roman World*, Cambridge University Press.

Wheeler, E.L. (2000). Legio XV. Apollinaris: From Carnuntum to Satala- and Beyond. (Editör Bohec, Y.L.) *Les Legions de Roma sous le Haut- Empire* içinde (259- 308). Lyon.

Wheeler, E.L. (2011). Roman Fleets in the Black Sea: Mysteries of Classis Pontica, *Acta Classica*, 55, 119- 154.

Wilson, D.R. (1960). Two Milestones from Pontus, *Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara*, 10, 133- 140.

Wojan, F. (2003). Kerasonte du Pont sous l'Empire Romain: etude historique et corpus monetaire, *Revue numismatique*, 6, (159), 257- 290.

Wroth, W. (1889). *Catalogue of Greek Coins. Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosphorus*, British Museum, London.

Yıldız, C. (1990). Gümüşhane İli Aydıntepe İlçesi Yer altı Şehri Kalıntıları ve Korunması, *DTCF. Dergisi*, 34(1-2), 457- 465.

Yılmaz, F. (2015). Antik Çağ'da Glykon Kültü. Çelgin, A. V. ve Akyürek- Şahin, N. E.,(Editörler), *Akron Eskiçağ Araştırmaları, Eskiçağ Yazıları 7* içinde (157- 222). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yurtsever, A. (2015). Neokoros Düşüncesinin Kökeni ve Gelişimi: Tanrı Kutsal Krallık ve Yönetici İlişkisi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 1- 16.

Yüce, A. (1994). Amasya Merkez Eski Şamlar Mezarlığı 1993 Yılı Kurtarma Kazısı, *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 25- 28 Nisan Didim*, Milli Kütüphane Basımevi Ankara, 1- 16.

Zimansky, P.E. (1985). *Ecology Empire: The Structure of Urartian State*, Oriental Institute of the University of Chicago, No. 41, Chicago, Illinois



İNTERNET KAYNAKLARI

Apollonius Rhodius (1912). *Argonautica*. (Çev. R.C. Seaton). Loeb Classical Library 14.02.2018 tarihinde, <http://www.theoi.com/Text/ApolloniusRhodius2.html>

Bekker- Nielsen, T. & Winther- Jacobsen, K. (2013). Yüzey Araştırma, Vezirköprü ve Havza İlçesinde 2013. 14.02.2018 tarihinde, https://www.academia.edu/9859933/Y%C3%BCzey_ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1_Vezirk%C3%B6pr%C3%BC_ve_Havza_il%C3%A7esinde_Ekim_2013_Rapor

Corpus Inscriptionarum Latinarum.14.02. 2018 tarihinde, http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/db_eng.php?nummer=III+6976&andor=AND&nummer2=&fundort_antik=&fundort_modern=&provinz=

French, D.H. (2011). Funerary Stelae from Paphlagonia, 1- 24. 14.02.2018 tarihinde, http://biaa.ac.uk/ckeditor/filemanager/userfiles/electronic_publications/paphl.pdf

French, D.H. (2012). Roman Roads & Milestones of Asia Minör, Vol. 3. Fasc. 3.3 Cappadocia. 14.02.2018 tarihinde, <http://biaa.ac.uk/ckeditor/filemanager/userfiles/3.3%20Kappadokia.pdf>

French, D.H. (2013). Roman Roads & Milestones of Asia Minör, Vol. 3. Fasc. 3.4. Pontus et Bithynia (With Northern Galatia). 14.02.2018 tarihinde, http://biaa.ac.uk/ckeditor/filemanager/userfiles/electronic_publications/P_et_B_final.pdf

Hadrianus Amisus Sikkisi, 14.02.2018 tarihinde, <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/3/1263/>

NASA, 14.02.2018 tarihinde, www.nasa.gov/image-feature/turquoise-swirls-in-the-black-sea/

Karasalihoğlu, M. Paphlagonia Kaya Mezarları

http://www.academia.edu/343663/Paphlagonia_Kaya_Mezarlar%C4%B1

Kerasus Sikkisi, 14.02.2018 tarihinde, <http://www.aeqvitas.com/commo16a.jpg>

Khios sikkesi, 14.02.2018 tarihinde,

https://www.google.com.tr/search?q=CHIOS+AMPHORA+ON+COINS&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj-pfq95-HZAhXMDCwKHTOWCByQ_AUICigB&biw=1600&bih=769#imgsrc=uxJII7SFZqEgEM

Kurul Kalesi, 14.02.2018 tarihinde,

<http://www.ordukulturturizm.gov.tr/yazdir?B8F96CA2C8D76F306044FDDB1A731BFE>

Pausanias, 14.02. 2018 tarihinde

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0160%3Abook%3D8%3Achapter%3D27%3Asection%3D6>

Peutinger Tablosu. 14.02.2018 tarihinde

http://www.euratlas.net/cartogra/peutinger/9_palestina/

Plinius, 18.02.2018 tarihinde

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D33%3Achapter%3D15>

Tourneford'un Giresun Gravürü, 14.02.2018 tarihinde,

<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=43533>

Tourneford'un Tokat Gravürü, 14.02.2018 tarihinde,

<http://tr.travelogues.gr/item.php?view=43573>

EKLER

EK 1 Roma İmparatorları Listesi

ROMA İMPARATORLARI		
M.Ö. 27- MS 14	Imperator Caesar Augustus	Julius- Claudius Hanedanı
MS 14- 37	Tiberius Caesar Augustus	
MS 37- 41	Gaius Caesar Germanicus (Caligula)	
MS 41- 54	Tiberius Claudius Caesar Germanicus	
MS 54- 68	Nero Claudius Caesar Germanicus	
MS 68- 69	Ser. Sulpicius Galba Caesar	
MS 69	M. Salvinus Otho Caesar	
MS 69	A. Vitellius Germanicus	
MS 69- 79	T. Flavius Imperator Caesar Vespasianus	Flaviuslar Hanedanı
MS 79 – 81	Titus Flavius Vespasianus	
MS 81- 96	Titus Flavius Domitianus	
MS 96- 98	M. Cocceinus Nerva	
MS 98- 117	M. Ulpius Nerva Traianus	
MS 117- 138	P. Aelius Traianus Hadrianus	
MS 138- 161	Antoninus Pius	
MS 161- 169	Marcus Aurelius Antoninus- Lucius Aurelius Verus	
MS 169- 180	Marcus Aurelius Antoninus	

MS 180 192	L. Aurelius Commodus
MS 193	P. Helvius Pertina(x)ks
MS 193	Didius Severus Iulianus
MS 193- 211	L. Septimius Severus
MS 211- 212	M. Aurelius Antoninus Caracalla & P. Septimius Geta
MS 211- 217	M. Aurelius Antoninus Caracalla
MS 217- 218	M. Opellius Macrinus
MS 218- 222	M. Aurelius Antoninus Elegabalus
MS 222- 235	M. Aurelius Severus Aleksander (Alexander)
MS 235- 238	D. Iulius Verus Maximinus
MS 238	D. Caelinus Calvinus Balbinus & M. Clodius Pupienus
MS 238- 244	M. Antonius Gordianus (III. Gordianus)
MS 244- 249	M. Iulius Philippus
MS 249- 251	C. Messius Quintus Traianus Decius
MS 251- 253	C. Vibius Trebonianus Gallus
MS 253- 260	P. Licinius Valerianus & P. Licinius Gallienus
MS 253- 268	P. Licinius Gallienus
MS 268- 270	M. Aurelius Claudius II. Gothicus
MS 270	M. Aurelius Claudius Quintillus
MS 270- 275	L. Domitius Aurelianus

MS 275- 276	M. Claudius Tacitus	
MS 276	M. Annius Florianus	
MS 276- 282	M. Aurelius Probus	
MS 282- 283	M. Aurelius Carus	
MS 283- 285	M. Aurelius Carinus & M. Aurelius Numerianus	
MS 284- 305	C. Aurelius Valerianus Diokletianus	Tethrarşı Dönemi
MS 286- 305	M. Aurelius Valerius Maksimianus	
MS 305- 306	Flavius Valerius Contantius	
MS 305- 311	C. Galerius Valerius Maksimianus	
MS 306- 307	Flavius Valerius Severus	
MS 307- 337	Flavius Valerius Constantinus	
MS 308- 324	Valerius Licinianus Licinius	
MS 310- 313	C. Valerius Galerius Maksiminus	
MS 337- 340	II. Constantinus	
MS 337- 350	Constans	
MS 337- 361	II Constantius	
MS 361- 363	Iulianus	
MS 363- 364	Iovianus	
MS 364- 375	I Valeriantinianus	
MS 364- 378	Valens	

MS 367- 383	Gratianus
MS 375- 392	II. Valentinianus
MS 379- 395	I Theodisius

651



⁶⁵¹ Campbell 2006, 16, 17; Mitchell 2015, 645, 646.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Esen AKTAŞ

Doğum yeri ve Tarihi : ORDU-15.09.1981

Eğitim Bilgileri

Lisans: Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Klasik Arkeoloji Bölümü

Yüksek Lisans: Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Yabancı Dil: İngilizce

Araştırma ve Kazılar

Yrd. Dr. Ayşe Fatma Erol başkanlığında yürütülen 2013 yılı Ordu İli, Fatsa İlçesi
Cıngırt Kayası arkeolojik kazı çalışması, ekip üyesi

Yrd. Doç Dr. Meral Ortaç başkanlığında yürütülen 2012 yılı Bolu İli, Mengen İlçesi
ve Köyleri arkeolojik yüzey araştırması, ekip üyesi

Yrd. Doç. Meral Ortaç başkanlığında yürütülen 2011 yılı Bolu İli, Yeniçağa ve
Dörtdivan İlçeleri arkeolojik yüzey araştırması, ekip üyesi

Yrd. Doç. Meral Ortaç başkanlığında yürütülen 2010 yılı Bolu İli, Mudurnu İlçesi
arkeolojik yüzey araştırması, ekip üyesi

Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt başkanlığında yürütülen 2009 yılı Nevşehir Camihöyük
arkeolojik kazı çalışması, ekip üyesi.

Yrd. Dr. Meral Ortaç başkanlığında yürütülen 2009 yılı Bolu İli, Merkez İlçesi ve
Köyleri arkeolojik yüzey araştırması, ekip üyesi.

Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt başkanlığında yürütölen 2009 yılı Nevşehir- Cami Höyük arkeolojik kazı çalışması, ekip üyesi.

Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt başkanlığında yürütölen 2008 yılı Nevşehir – Ovaören arkeolojik kazı çalışması, ekip üyesi.

Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt başkanlığında yürütölen 2007 yılı Nevşehir- Ovaören arkeolojik yüzey araştırması, ekip üyesi.

İletişim Bilgisi

e-postaadresi: esen.aktas52@gmail.com

Tarih: 14. 02. 2018